Theodor Codreanu

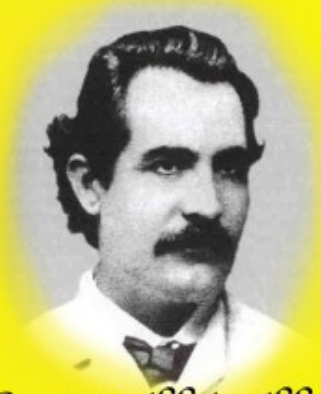

Eminescu în 1884 - 1885

Eminescu - Drama sacrificarii

Eminescu în 1887

CUPRINS

CUPRINS 3
AVERTISMENT.....3
1. PRELIMINARII. FALSUL CULT EMINESCU.....5
2. VIDUL SPIRITUAL.....3
3. MOARTE INTELECTUALĂ SAU TĂCERE ASUMATĂ?.....24
4. MIZA MORŢII CIVILE.....32
5. CE SPUNE CORESPONDENŢA. „MARTOR AL ADEVĂRULUI” 36
6. RĂZBOIUL DIAGNOZELOR.....48
7. FRICŢIUNI ŞI INJECŢII CU MERCUR.....66
8. BOGHEAN VERSUS ISZAC.....91
9. DINCOLO DE ARGUMENTUL MEDICAL.....104
V10. METODA DUBLULUI REFERENŢIAL.....114
11. INCOMODUL GHEM AL POLITICII.....118
12. ANTECEDENTE.....143
13. DE CE A ÎNNEBUNIT EMINESCU?.....160
14. ALTE PRELUDII LA ZIUA CEA NEAGRĂ.....171
15. 23 IUNIE 1883. IMPLICAREA LUI SLAVICI.....184
16. „INTERNAREA”: VIZITE ŞI REACŢII.....202
17. 28 IUNIE 1883.....211
18. DE LA IDIOSINCRASIILE CATINCĂI SLAVICI LA ILEGALITATEA „INTERNĂRII”.....221
19. SUFERINŢA LUI MAIORESCU.....230
20. IRONIA LUI CARAGIALE.....256
21. AGONIA ULTIMĂ.....264
22. MÂNTUIREA.....283
23. DEBUTUL „GALAXIEI GRAMA”.....288

AVERTISMENT

Prezentul text este o versiune substanţial ameliorată şi adăugită a primei părţi din „Dubla sacrificare a lui Eminescu” (1997, 1999). Imboldul de a scrie această serie în nu mai puţin de trei variante, devenită, între timp, un fel best-seller, o datorez inimosului editor şi scriitor Mihail I. Vlad, directorul Editurii Macarie din Târgovişte, care, întâmplător, mi-a pus la dispoziţie cartea lui Ovidiu Vuia despre Eminescu, apărută în Elveţia, în 1989. Tot pe atunci, tocmai se tipărise şi lucrarea lui N. Georgescu, „A doua viaţă a lui Eminescu” (1994. La Macarie, a şi ieşit de sub teascuri întâia ediţie, care s-a bucurat de un succes neaşteptat, trezind numeroase controverse. Graţie lui Mihai Adauge, ea a intrat şi pe piaţa din Basarabia, cu largi ecouri. O altă ediţie s-a imprimat la Editura Serafimus din Braşov.

Azi, există un curent tot mai puternic în favoarea revizuirii imaginii biografiei eminesciene dintre 1883 - 1889, imagine care, cu siguranţă, în pofida protestelor şi rezistenţelor, se va impune, în cele din urmă, şi-n universităţi sau în manualele şcolare. S-au raliat curentului de opinie de care vorbeam fie noi cercetători (Ion Filipciuc, Călin L. Cernăianu, Vitalie Pastuh- Culboteanu - Chişinău, D. Iordache - Cernăuţi ş. a.), fie eminescologi de mare prestigiu, precum Zoe Dumitrescu-Buşulenga, Dimitrie Vatamaniuc, George Munteanu, Mihai Cimpoi.

Cum, între timp, s-au acumulat noi date, iar revalorificarea critică a izvoarelor mai vechi oferă surprize adesea spectaculoase, s-a ivit necesitatea conceperii unei cărţi autonome, fără partea a doua din ediţiile anterioare, nu numai din raţiuni de spaţiu editorial. Cercetarea de faţă se concentrează nu doar asupra faptului biografic, dar, îndeobşte, vizează sensul ontologic al jertfei şi jertfirii lui Eminescu, având ca finalitate emanciparea spiritualităţii culturale şi politice a neamului românesc. Această nouă

mizã îşi găseşte roadele datorită grupului editorial de la revista Scara din Bucureşti.

Am pariat pe o strânsă arguţie, bazată pe documente şi pe rezultatele altor cercetători mai noi. Cartea se vrea o sinteză cvasidefinitivă asupra destinului eminescian marcat de geniul publicistului care implică existenţa de model exemplar, fără de care cultura şi civilizaţia unui popor s-ar nărui. După atâtea decenii de comunism şi după prăbuşirea morală şi economică de după 1989, Eminescu rămâne steaua călăuzitoare în regăsirea drumului salvator. Acesta este sensul jertfei şi al jertfirii lui, de care poetul a fost conştient până la intoxicarea finală cu mercur, care i-a pricinuit nu numai o infernală suferinţă psihică şi morală, dar şi moartea fizică. Pentru a se ajunge la adevăr, a fost nevoie, însă, de un veritabil „cutremur” în eminescologie, aflat acum în plină derulare. Rezultatele finale se vor desluşi când lava vulcanului în fierbere va începe să se răcească şi-şi va contura noile forme de relief.

Autorul

Motto: „Mai deunezi îmi spunea că el este «ein aufgegebener Mensch» („un om sacrificat”, n. n., Th. C.), şi în adevăr acesta e sentimentul ce pare că-l are despre sine”. (Scrisoarea lui Petre Th. Missir către Titu Maiorescu, Iaşi, 13 mai 1884)

1. PRELIMINARII. FALSUL CULT EMINESCU

După numeroasele pagini biografice eminesciene, între care strălucesc, îndeobşte, două cărţi (Viaţa lui Mihai Eminescu de G. Călinescu, 1932 şi Hyperion, I de George Munteanu, 1973), se părea că n-a mai rămas nimic de spus despre existenţa lumească a lui Eminescu. Cât priveşte promisiunile regretatului Ion Roşu[1], acestea n-au fost împlinite, biografia sa oprindu-se la un singur volum, nu lipsit de interes. Surpriza a venit din altă parte, prefigurată de unele articole din revista Luceafărul, semnate de Mihai Ungheanu şi N. Georgescu. Ele se refereau la perioada cea mai tragică, dar şi cea mai obscură a vieţii lui Eminescu - anii 1883 - 1889. Încă de pe atunci (1986 - 1989), reacţiile de protest n-au întârziat să apară, căci amintiţii critici tulburau serios o anumită imagine oficială asupra anilor de boală. Părea că G. Călinescu şi urmaşii săi spuseseră esenţialul, cristalizaseră un şablon convenabil despre un Eminescu victimă a unei agonii încheiate la 15 iunie 1989 printr-o „paralizie generală", pe fondul unui sifilis congenital matern, asociat cu alcoolismul şi cu alte abuzuri. Ziua de 28 iunie 1983 era declarată ca debutul morţii intelectuale, după care au urmat 6 ani sterili, compătimiţi de toată lumea. La crearea acestei imagini au contribuit deopotrivă medici de prestigiu (savantul G. Marinescu şi Panait Zosin, de pildă), biografi, foşti prieteni sau duşmani, oameni politici etc.

Două cărţi, semnate de Ovidiu Vuia şi N. Georgescu,[2] mau determinat să recitesc capitolele despre anii de boală din biografiile eminesciene ale lui G. Călinescu, George

[1] Cf. Ion Roşu, *Legendă şi adevăr în biografia lui M. Eminescu*, *I. Originile*, Edit. Cartea Românească, Bucureşti, 1989.

[2] Între timp, după 1997, când am publicat prima ediţie la *Dubla sacrificare a lui Eminescu,* Edit. Macarie, Târgovişte, au mai apărut studii semnate de Ion Filipciuc, D. Vatamaniuc, Călin L. Cernăianu ş. a.

Munteanu, Zoe Dumitrescu-Buşulenga, D. Murăraşu, Petru Rezuş sau Augustin Z. N. Pop. Majoritatea lor, într-adevăr, au o latură comună: amestecul derutant de documentaristică şi poezie, lucrurile fiind vădit deformate prin prisma exclusivă a nebuniei. Încât obiecţia formulată de N. Georgescu că eminescologia suferă încă de lipsa interpretării critice a izvoarelor mi se pare legitimă, câtă vreme nu există o instituţie naţională Eminescu şi câtă vreme eminescologia va continua să fie doar preocuparea unor pasionaţi de poetul naţional.[3] Să nu uităm că nici pre-conizata „catedră Eminescu" nu s-a realizat.[4] Şi încă se mai vorbeşte de un cult Eminescu, devenit cal de bătaie al modei „demitizante" de după 1989. El există ca atmosferă, dar niciodată n-a devenit instituţie culturală a statului român. Eminescu na ajuns să marcheze politica românească oficială, exceptând unele momente pasagere (când liberalii i-au adoptat ideea prin noi înşine, după moartea lui I. C. Brătianu), deşi el este întemeietorul doctrinei naţionale moderne. Dimpotrivă, opera lui a fost cu grijă separată de structurile de profunzime ale politicii naţionale, publicistica fiind interzisă după al doilea război mondial, efectele prelungindu-se până azi. Nu e simptomatic că Eminescu are atâţia duşmani înverşunaţi şi după 1989? În mod făţarnic se vorbeşte de „statutul" de poet naţional. În realitate, de un secol încoace, Eminescu este înlăturat, sub o formă sau alta - cu excepţia unor perioade, ca, de pildă, anii premergători Marii Uniri - de la plăsmuirea destinului nostru naţional. Iar anii bolii au

[3] Cf. N. Georgescu, *A doua viaţă a lui Eminescu*, Edit. Europa Nova, Bucureşti, 1994, p. 41.

[4] La cincizeci de ani de la moartea poetului, Pompiliu Constantinescu scria cunoscutul articol *O catedră Eminescu*, în care pleda pentru instituţionalizarea cercetărilor eminesciene, argumentând: „Poet, critic al culturii, ziarist şi polemist, doctrinar al naţionalismului, critic literar şi dramatic, culegător de folclor, preocupat de filologie, de pedagogie, de metafizica, de politica şi de câte altele, Eminescu este un geniu complet şi complex, iar opera lui are atingeri cu atâtea domenii ale spiritului". (Cf. Pompiliu Constantinescu, *O catedră Eminescu*, Edit. Junimea, Iaşi, 1987, col. „Eminesciana", p. 153).

directă legătură cu această interdicţie a lui Eminescu şi consacră o sacrificare ce datează din una dintre cele mai negre zile ale istoriei româneşti: 28 iunie 1883. N-am găsit echivalente pentru asemenea zi decât 26 iunie l940, sau 23 august 1944, ziua arestării mareşalului Antonescu. Aceste zile sunt legate de hotărâri imperiale care au pecetluit soarta ţării pentru decenii întregi.

Am temeiuri să cred că aşa-zisul „cult Eminescu" este o diversiune ad hoc confecţionată pentru a preveni şi a face ineficace un veritabil cult Eminescu. Om al adevărului, al verticalităţii morale, al cuprinderii fiinţei româneşti în abisurile şi luminişurile ei, o dată asimilat la corpul statului român, Eminescu ar deveni ceea ce s-a vrut întreaga viaţă - arheul ivirii sale în universalitate, adică al unui stat modern, democratic, civilizat, demn de a sta alături de marile culturi şi civilizaţii ale Europei. Prin numita diversiune, însă, se creează impresia (pe care naivii o iau ca atare) că eminescianismul este, dimpotrivă, un element nefast, inamicul public nr. 1 al democraţiei şi statului român. Nu întâmplător unul dintre sprijinitorii involuntari şi candizi ai curentului antieminescian asimila „cultul pentru poet" cu acela al lui Ceauşescu (Gh. Grigurcu). Cum deşănţatul cult ceauşist (confecţionat şi întreţinut de cei care se declară, azi, anticomunişti şi anticeauşişti), ne-a dus la dezastru, prin echivalare, se sugerează că eşecul României se datorează atât comunismului, cât şi „naţionalismului" eminescian. În realitate, statul român n-a atins niciodată exigenţele lui Eminescu, fiindcă nici nu şi-a propus vreodată, deşi marii gânditori au pledat statornic pentru asimilarea organică a eminescianismului ca temei al fiinţei noastre. Invoc aici cuvintele lui Simion Mehedinţi, fiindcă ele mi se par foarte potrivite pentru starea actuală a României: „Cum a purtat Eminescu în sufletul său durerea românilor din toate timpurile şi din toate ţările româneşti n-a mai purtat-o nimeni.

Numai urmând învăţăturile lui, mai pot afla urmaşii calea mântuirii din prăpastia în care am căzut.

Cine va călca alături va rătăci...

Se nenoroceşte pe sine şi va nenoroci şi pe alţii făcând să crească ruina ţării, în loc de a o scădea”.

Este echivalabil cultul lui Eminescu raportat la mizeria zelatorilor ceauşişti? Întrebarea e retorică, fiindcă situaţiile sunt antitetice. De aceea, luând atitudine împotriva „demitizanţilor” improvizaţi, de ultimă oră, George Munteanu scria:”«idolatrizarea» celui de la care am moştenit Scrisorile, Luceafărul, Doina, Glossă, e singurul «cult» căruia eu unul nu-i descopăr nici o prihană.”[5]

Aşa se explică de ce în 1992 cunoscutul eminescolog parafraza celebrul Zuruk zu Kant! prin Înapoi la Eminescu![6] Dar, repet, cultul pentru Eminescu, dacă există, el e privilegiul unui cerc de iniţiaţi, fără influenţă asupra istoriei concrete a românilor. Acest cult, bazat pe o profundă cunoaştere a operei eminesciene, nu poate fi confundat cu diverse festivisme de ocazie, când se pronunţă fraze sforăitoare („Nu slăvindu-te pe tine... lustruindu-se pe el / Sub a numelui tău umbră”. - Scrisoarea I).

Nici în şcoală nu există un veritabil cult Eminescu. Puţini profesori ştiu să-l facă accesibil pe scriitor. Dacă există elevi „sătui” de Eminescu (după cum ne asigură, în ultima vreme, N. Manolescu), e fiindcă aceştia sunt deopotrivă „sătui” (din varii pricini) şi de I. Creangă, şi de T. Arghezi, şi de Hortensia Papadat-Bengescu etc. Când ţi se propune ca ideal, în spirit pseudo-postmodernist, cultura de tip Coca-Cola, e normal ca Eminescu şi valorile clasice, în genere, să fie privite ca anacronisme. Nu Eminescu e vinovat dacă nu-i mai spune nimic lui Cristian Preda, bunăoară, ci o anume inaptitudine culturală care ameninţă cu lichidarea fiinţei europene.

Altminteri, un poet basarabean pătruns de duhul curat al eminescianismului, Nicolae Dabija, contrazice, recent,

---

[5] George Munteanu, *Eminescu şi antinomiile posterităţii,* Edit. Albatros, Bucureşti, l998, p. 239. Vezi şi Paul Everac, *Cultul personalităţii lui Eminescu,* „Adevărul literar şi artistic”, 26 mai 1998, p. 14.

[6] *Ibidem*, p. 281.

profeţia lui T. Maiorescu relativ la influenţa ce o va avea poetul în secolul al XX-lea. E adevărat, poetul a marcat pe marii gânditori şi scriitori ai secolului, dar n-a devenit mit naţional, fiindcă n-a modelat din temelii viaţa politică, socială şi morală, graţie clivajului dintre „pătura superpusă" şi naţiunea profundă. În consecinţă, spune Nicolae Dabija într-un editorial, secolul al XX-lea a aparţinut mai degrabă eroilor lui Caragiale decât lui Eminescu.[7]

Conchizând, se poate vorbi în România modernă de un pseudo-cult Eminescu. Perpessicius l-a numit ca atare încă dintre cele două războaie mondiale, când constata că oficialităţile nu găseau fonduri nici măcar pentru o statuie a poetului. Se întreba cu ironie Perpessicius: „Nu sunt, oare, acestea, semnele celui mai autentic cult - Eminescu?"[8]

[7] Nicolae Dabija, *Secolul lui Caragiale*, în „Literatură şi artă" Chişinău, nr. 3 (2787), 21 ianuarie 1999, p. 1.

[8] Perpessicius, *Eminesciana*, Edit. Junimea, Iaşi, l983, p. 443.

2. VIDUL SPIRITUAL

De aceea, cu mâhnire o spun, 28 iunie 1883 este o cheie hermeneutică pentru istoria românească modernă şi ea marchează înlăturarea lui Eminescu de la făurirea destinului românesc. De atunci, orice mişcare politică ce şi-l revendică, este marginalizată şi descrisă în culori sumbre. E suficient să amintesc tragica eroare a lui Panait Istrati, care, în numele idealurilor kominterniste, a declanşat, în 1924, un aberant atac împotriva lui Eminescu.[9] Când Panait Istrati se va trezi din drogarea ideologică şi se va întoarce la matca naţionalismului eminescian, el însuşi va fi condamnat la moarte civilă.[10]

Nu ştiu dacă N. Georgescu şi-a dat seama pe deplin de importanţa concluziilor sale la care a ajuns după investigaţii arhivistice de peste cincisprezece ani. În orice caz, punctul nodal al cercetărilor sale este ziua de 28 iunie 1883, ziua condamnării la moarte civilă a geniului eminescian. Cei mai mulţi comentatori - şi n-au fost puţini -, seduşi îndeobşte de unele aspecte senzaţionale, au trecut cu seninătate pe lângă mesajul cărţii. Numai urmaşii peste timp ai celor care au „semnat" sentinţa morţii civile a poetului au înţeles „primejdia" şi au încercat s-o ridiculizeze, reducând-o la senzaţionalul ieftin.

În ce mă priveşte, n-am putut să reacţionez prompt, la prima lectură a cărţii, în 1994. M-au reţinut unele puncte „vulnerabile", legate mai ales de interpretarea cifrelor masonice implicate, începând cu faimosul interogatoriu de la 13 iunie 1889, luat de judecătorul Bursan şi terminând cu celebrul pasaj final din biografia călinesciană, sau ediţia de Poesii a lui Titu Maiorescu. Iată, însă, că, între timp, mi-

[9] Panait Istrati, *Între neam şi umanitate*, în „Adevărul literar şi artistic", 21 septembrie l924.

[10] Cf. Mihai Ungheanu, *Panait Istrati şi kominternul*, Edit. Porto-Franco, Galaţi, 1994, pp. 49-53.

a căzut sub ochi o carte a unui medic psihiatru român din exil, Ovidiu Vuia, publicată (tot după îndelungi investigaţii) în 1989, pătrunsă cu greu în ţară şi neştiindu-se mai nimic despre ea.[11] Evident, lucrarea i-a rămas necunoscută, la vremea aceea, şi lui N. Georgescu.

Studiile lui Ovidiu Vuia veneau în sprijinul tezelor lui N. Georgescu, dar primul, în mod aparent paradoxal, va nega posibila coroborare, în ultimele sale cărţi în care şi-a revizuit unele concluzii.[12] Era o supărare la mijloc pe care am înţeles-o prea bine. Volumul de la Editura Paco a fost demolat de câţiva specialişti, între care George Munteanu[13] şi Z. Ornea. Pricina reacţiei critice era diferită la cei doi autori. Adevărul e că Ovidiu Vuia se arăta un temperamental care se mişcă bine în domeniul său, dar care devine irelevant când se erijează în altceva (poet, critic literar etc.), comiţând nu numai greşeli de scriere, de informare şi naivităţi interpretativ-sentimentale, ci dând şi sentinţe disproporţionate, agresive, ca, de pildă, etichetarea eminescologilor George Munteanu şi Petru Rezuş ca „retrograzi" numai din pricină că au preluat de la alţii diagnosticul de sifilis congenital matern cu paralizie generală progresivă, în ce-l priveşte pe Eminescu. Rectificarea erorii se putea discuta la modul civilizat.

La drept vorbind, o monografie de interes capital în cercetările eminescologice, cum e Hyperion, I, nu poate fi expediată la tomberonul cu rebuturi din cauza unei erori biografice depistate de cineva mai avizat într-un domeniu. Evitând, în ediţiile a doua şi a treia ale Duble sacrificări... orice polemică sterilă cu Ovidiu Vuia, am uzat, în schimb,

---

[11] Ovidiu Vuia, *Mihai Eminescu. 1889-1989*, Edit. Coresi, Viganello, Elveţia, 1989. Între timp, cartea a apărut la o editura din ţară, sub titlul Misterul morţii lui Eminescu (Edit. Paco, Bucureşti, 1996). De asemenea, Spre adevăratul Eminescu, 2 vol., Râmnicu-Vâlcea, 2000. Cu regret, aflu că în 2001 Ovidiu Vuia a murit. George Munteanu s-a stins şi el din viaţă în noiembrie, acelaşi an.

[12] Ovidiu Vuia, *Despre boala şi moartea lui Eminescu. Studiu patografic*, Edit. „Făt-Frumos", Bucureşti, 1997, ediţie îngrijită de Gheorghe Sărac.

[13] Vezi George Munteanu, *Sutor, ne supra crepidam*!, în „Luceafărul", nr. 43/1996, p. 11.

de cele două merite pe care el însuşi şi le recunoştea: diagnosticul bolii şi cauza morţii, pe de o parte, şi schimbarea opticii cu privire la „întunecimea minţii” dintre anii 1883-1889.

Voi începe cu ultimul aspect. Deşi nu admitea evidenţa[14], Ovidiu Vuia se-ntâlnea cu Nicolae Georgescu în răspunsul la întrebarea dacă anii 1883-1889 au însemnat moartea intelectuală a geniului eminescian. Soluţia ambilor este negativă. N. Georgescu s-a dovedit, însă, mai abil în confruntarea cu tradiţia: „Biografiile moderne instituiesc modelul tiranic după care „nebunia“ şi-a aşternut definitiv umbra după primul atac, cel din iunie 1883, până la moarte - iar în intervalul 1884-1889 poetul na mai creat nimic”[15]. Printre cei dintâi mari eminescologi ai vremii care au impus ideea vidului intelectual se numără şi G. Ibrăileanu, pentru ca să devină punct de vedere oficial, de neclintit, cu G. Călinescu şi cu toate biografiile care l-au succedat.

Între teza vidului spiritual şi diagnosticul paralizie generală progresivă pe fond luetic este o strictă condiţionare. Judecând lucrurile în această ecuaţie, biografii, dacă doreau să fie consecvenţi cu adevărul, s-au văzut nevoiţi a transfera orice revenire a puterii creatoare într-un timp revolut, emiţând ipoteza că toate poeziile publicate după 1883 sunt anterioare nefastului an. Şi s-au găsit (sau şi confecţionat) argumente în acest sens. Cum lada de manuscrise era la Maiorescu, explicaţia nu putea fi decât transcrierea din memorie (mecanică?) a unor poezii mai vechi. Din acest punct de vedere, poetul avea comportamentul unui impostor (sau autoplagiator), lipsit, altfel spus, de cel mai elementar simţ moral, minţindu-se pe sine şi pe ceilalţi. Evident, cauza nu putea fi decât nebunia. Ea îl absolvea de orice responsabilitate. Ba, D. Murăraşu merge până acolo, încât îi vede pe prietenii poetului dispuşi a-i stimula iluziile, crezând că astfel îi fac

[14] După mărturiile ulterioare ale lui N. Georgescu, s-a produs, totuşi, o apropiere a poziţiilor lor, oglindit şi de un schimb epistolar.

[15] N. Georgescu, *op. cit.,* p. 13.

un bine. Ilustrativă este povestea traducerii comediei cu subiect antic Lad's după Le jouer de flute de Emile Augier, dar prin intermediarul german al lui Karl Saar Lads oder der Flotenspieler. N. Petraşcu, fratele cunoscutului pictor, prieten al poetului, depusese mărturie că traducerea a făcut-o Eminescu în anul 1888. Într-o scrisoare din septembrie 1888, către Cornelia Emilian, Harieta confirmă că traducerea din Lads a fost începută de Eminescu la Botoşani, în primăvara lui 1888.[16] Veronica Micle reuşise să-l smulgă pe poet de la Botoşani, unde dr. Iszac îl supusese (slujindu-se şi de Harieta) tratamentului cu fricţiuni mercuriale, înrăutăţindu-i starea sănătăţii. La Bucureşti, în l888, N. Petraşcu l-a găsit în toate facultăţile mintale. Poetul i-a vorbit de proiecte literare şi politice. Altminteri, a şi reluat activitatea publicistică în acel an. N. Petraşcu avea sarcina supravegherii poetului. L-a îndemnat să lucreze şi Eminescu i-a promis, aducându-i, peste o săptămână, un monolog dintr-un act. Era din Lads. După mai multe amânări, perfect motivate de Eminescu[17], piesa a fost citită, ca originală, în casa lui Maiorescu. Sub titlul care aparţine lui Eminescu, stă scris de mâna poetului: comedie antică într-un act,// în versuri //de // Mihail Eminescu. Însuşirea piesei pare a fi dovada stării psihice de om rătăcit. Intrigă, însă, scrisul impecabil şi transpunerea desăvârşită în septenari trohaici cu rime împerecheate. Nu încape îndoială, traducerea e superioară originalului francez şi versiunii germane a lui Saar. D. Murăraşu nu crede spusele lui N. Petraşcu şi pe cele ale Harietei (deoarece contrazic teza paraliziei generale) din corespondenţa cu Cornelia Emilian şi emite ipoteza că traducerea e anterioară anului 1883. Spre consolarea poetului, T. Maiorescu ar fi scos, în acea zi, din ladă chiar manuscrisul cu Lads, punându-i-l la dispoziţie poetului,

[16] Trimiterile la scrisorile Harietei către Cornelia Emilian se vor face după antologia lui Gheorghe Sărac *Documente privind adevărul despre boala şi moartea lui Eminescu,* Edit. Malasi, Bucureşti, 2000, aici, p. 86.

[17] A se vedea cele trei scurte scrisori trimise de poet - *Opere*, XVI, Edit. Academiei, Bucureşti, l989, p. 285.

pentru ca după lectură hârtiile să reintre în depozitul aflat la critic.[18]

E greu de crezut că Maiorescu a jucat o asemenea piesă tragi-comică. Investigaţiile lui Petru Creţia atestă că traducerea e chiar din 1888 (între februarie şi septembrie). Lucru sigur e că versiunea eminesciană s-a făcut după cea germană a lui Karl Saar. În 1942, I. E. Torouţiu a stabilit, ajutat de Philipp Reclam jr. din Leipzig, că traducerea lui Saar s-a tipărit în 1888.[19] Piesa Lads se constituie ca penultima mare performanţă intelectuală a lui Eminescu. Rămâne enigma însuşirii textului tradus. Dacă judecăm lucrurile numai în referenţialul nebuniei, avem o explicaţie comodă. Se pare, însă, că pe Eminescu l-a durut enorm neîncrederea prietenilor. De aceea şi ezita să iasă la rampă. Schimbând însă sistemul de referinţă, e posibilă o altă explicaţie. Nu cumva Lads, în intenţia lui Eminescu, e un caz din categoria sonetului despre Veneţia, a primei versificări a basmului Fata în grădina de aur etc.? Asemenea versiuni sunt, în definitiv, nişte traduceri în vederea unor creaţii originale, prin prelucrări succesive, iar editorii le includ în opera poetului. Deja titlul Lads aparţinea lui Eminescu şi deja versiunea primă depăşea originalul, ca în cazul sonetului după Cerri. Nimic nu garantează că poetul n-ar fi reluat textul în alte forme. Aici îi dau dreptate lui Ovidiu Vuia, care înclină şi el spre o asemenea soluţie. Jignit de compasiunea prietenilor şi de acuzaţia implicită de plagiat, Eminescu s-a gândit să se „răzbune" pe prieteni oferindu-le o proză ironic-umoristică (dar care abordează, în realitate, tema „nebuniei" omului sănătos), atribuind-o, de astă dată, lui Mark Twain şi dând-o drept o traducere. Este vorba de schiţa Clanţ cu toţii, fraţi iubiţi.[20] Problema e că acest „ultim hohot de râs" al lui Eminescu nu se găseşte printre operele lui Mark Twain. Până se va descoperi o schiţă cu acest titlu şi acest

[18] D. Murăraşu, *Mihai Eminescu. Viaţa şi opera*, Edit. Eminescu, Bucureşti, 1983, pp. 395-397.

[19] Cf. M. Eminescu, *Opere*, VIII, Edit. Academiei, Bucureşti, 1988,

[20] Vezi şi Ovidiu Vuia, *op. cit.*, p. 33.

conţinut în bibliografia prozatorului american, povestea rămâne absolut stranie şi mă tem că intră în joc uriaşa noastră ignoranţă în materie de Eminescu. Menţionez că schiţa s-a tipărit întâia oară în Fântâna Blanduziei, la 18 decembrie 1888[21]. Iar, peste toate, stilul „traducerii" este de o seninătate subtil-ironică fără cusur.

Un contemporan al poetului, I. Gh. Nicoleanu, îşi aducea aminte că proza îi scandalizase pe cititorii din Iaşi pentru ambiguitatea licenţioasă a cuvântului găuri din versurile: „Clanţ cu toţii, fraţi iubiţi!/ Faceţi găuri unde ştiţi..." Un ieşean a trimis o scrisoare la redacţie: „Eminescu a râs cu hohote şi - dacă mi-aduc bine aminte - a păstrat fenomenala scrisoare./ Nu-l mai văzusem râzând cu atâta poftă!"[22]

La scurt timp, vor mai apărea două articole de Eminescu: 1888 (25 decembrie 1888) şi Ziua de mâine (1 ianuarie 1889). La acestea, sunt de adăugat articolele din România liberă, care s-ar putea să fie mai multe decât a reţinut ediţia academică, existând mărturia că poetul tipărea către două pe săptămână. Ultimul a fost restituit, cu argumente, de către N. Georgescu, care-l reţine şi la Addenda de la A doua viaţă. Articolul Numele poetului sa tipărit în 13 ianuarie 1889 şi a produs o zguduitură politică, pricinuind căderea guvernului. În consecinţă, ca şi în 1883, poetul a fost, mai întâi, încarcerat la Mărcuţa, de unde a ajuns la Institutul lui Şuţu, unde i s-a dat lovitura de graţie, fiind tratat, pentru a treia oară, cu mercur, dar de astă dată sub formă de injecţii, ducându-l la aparenţa paraliziei generale sifilitice.

Am zăbovit asupra acestor întâmplări, fiindcă ele (împreună cu multe altele) atestă, cu jumătate de an înainte de moarte, că teza vidului spiritual nu se susţine. Petru Creţia a demonstrat că poeziile date la tipar în anii bolii sunt superioare estetic variantelor din lada cu manuscrise de la Maiorescu, unele strofe fiind inedite. „În

[21] Notă lipsă în original

[22] Gh. Nicoleanu, *Eminescu şi „Fântâna Blanduziei"*, seria a II-a, nr. 1, 1 octombrie 1899, p. 1.

fond - se întreba eminescologul - de ce trebuie neapărat să fie poezii cu totul noi când toată viaţa asta făcuse, perfecţionase ani după ani lucrări oricât de vechi. Dar, în al doilea rând, cel mai important este că aceste poezii, în varianta finală oferită de poet în aceşti ani târzii, au fost reelaborate şi finisate aşa cum Eminescu ar fi procedat în anii lui cei mai buni”[23]. Mai mult decât atât, aceste „variante” finale exprimă exemplar „poezia categorială” la care ajunge poetul după 1882. La 10 aprilie 1882, Eminescu o informează pe Veronica Micle că lucrează la „Legenda Luceafărului”, care va marca o nouă etapă în lirica lui, superioară tuturor celorlalte: „Cred că e un gen cu totul nou acela pe care-l cultiv acum. E de o linişte perfectă, Veronică, e senin ca amorul meu împăcat, senin ca zilele de aur ce mi le-ai dăruit”[24]. Trăim un crunt paradox: tocmai în perioada când Eminescu atinge zodia cumpenei, olimpianismul fiinţei, el este declarat a fi căzut în subteranele Infernului. Dar, pentru ai contrazice pe judecători, poetul, cu mare zgârcenie, a dat din când în când semnale din intermundiile seninătăţii, iar nu din haos. Criticii sunt unanimi în aprecia, în Sara pe deal (1885), o variantă-capodoperă de o seninătate contrastând, în chip derutant, cu starea de „întunecime” şi de „zbucium” a minţii. La fel, varianta finală din La steaua (1886), apreciată în acelaşi sens chiar de Titu Maiorescu, deşi pretindea că poetul i-ar fi „plagiat” ideea pe care el o exprimase într-o conferinţă „Despre hipnotism”, ţinută la Ateneu (11 aprilie 1882) şi publicată în România liberă (20 aprilie 1882), apoi într-o broşură. În realitate, atât poetul, cât şi Maiorescu porniseră de la un izvor comun (Gottfried Keller), cum a stabilit eminescologia. În plus, caietele arată temeinice cunoştinţe de astronomie, la Eminescu. Iar varianta pe care a transcris-o în albumul Ririei (1886) e

[23] Petru Creţia, *Testamentul unui eminescolog*, Edit. Humanitas, Bucureşti, 1998, p. 176.

[24] *Dulcea mea Doamnă / Eminul meu iubit*. Corespondenţă inedită Mihai Eminescu - Veronica Micle, scrisori inedite din arhiva familiei Graziella şi Vasile Grigorcea, Edit. Polirom, Iaşi, 2000, ediţie îngrijită, transcriere, note şi prefaţă de Cristina Zarifopol-Illias, p. 266.

inferioară aceleia trimise, în acelaşi an, în toamnă, spre publicare, lui T. Maiorescu. Mentorul Junimii o consideră o „poezie nouă”, în scrisoarea adresată Emiliei Humpel (4/16 noiembrie 1886). Poezia se va tipări în nr. din decembrie al Convorbirilor literare.

Internat cu forţa la Mănăstirea Neamţ, în acelaşi an, Eminescu face acolo dovada unei remarcabile dispoziţii creatoare, citind curent presa literară, scriind scrisori către prieteni. Cu înlesnirea lui Leon Onicescu, funcţionar al mănăstirii, trimite, în primele zile ale anului 1887, poezia De ce nu-mi vii, la „Convorbiri literare”. Iacob Negruzzi a apreciat-o ca fiind scrisă (finalizată) în deplină luciditate. Şi în acest caz varianta de tipar e superioară celeia din manuscris, datată de Perpessicius, cu aproximaţie, 1882-1883. Într-un studiu despre Eugen Coşeriu (O ciudată însemnare manuscrisă despre Eminescu, Freiburg, 1981), Paul Miron a scos la iveală o grăitoare însemnare de pe o carte de rugăciuni de la Neamţ, prin care un preot, asistat de un anume Ion Gheorghiţă din Crăcăoani, a spovedit şi a împărtăşit pe Eminescu şi l-a găsit în deplinătatea mintală, altfel regulile preoţiei nici nu i-ar fi îngăduit s-o facă.[25] Cum spovedania şi împărtăşania s-au făcut chiar la aducerea poetului în mănăstire, la 1886, înseamnă că medicii sub girul cărora poetul a fost expediat aici au executat mai degrabă un ordin decât şi-au făcut meseria!

Cât priveşte Kamadeva, între versiunea din 1876 şi cea tipărită în Convorbiri literare la 1 iulie 1887, raportul e acelaşi, de la stângăcii de expresie la perfecţiune.

Aceste insistente reluări ameliorative sunt o constantă a modului de creaţie eminescian, dar au devenit program cu finalitate îndeobşte din 1882, când Titu Maiorescu i-a

[25] Iată însemnarea: *„Pe ziua de sf. Voievozi la anul 1886 m-au chemat la M-rea Neamţu, la bolniţă, şi l-am spovedit şi l-am împărtăşit pe poetul M. Eminescu. Şi au fost acolo Ion Gheorghiţă, din Crăcăoani, care acum este primar. Iar M. Eminescu era limpede la minte, numai tare posac şi trist. Şi mi-au sărutat mâna şi-au spus: Părinte, să mă îngropaţi la ţărmurile mării şi să fie într-o mănăstire de maici, şi să ascult în fiecare seară ca la Agafton cum cântă „Lumina lina”. Iar a doua zi... „* Din păcate, însemnarea se întrerupe aici.

propus strângerea poeziilor într-un volum. Mărturia certă o găsim în scrisorile inedite. La 8 februarie 1882, îi scrie Veronicăi: „Titus îmi propune să-mi editez versurile şi am luat de la el volumul 1870 - 1871 din «Convorbiri» unde stau «Venere şi Madonă» şi «Epigonii». Vai, Muţi, ce greşeli de ritm şi rimă, câte nonsensuri, ce cuvinte stranii! E oare cu putinţă a le mai corija, a face ceva din ele? Mai nu cred, dar în sfârşit să cercăm”[26].

Ei bine, această încercare de a da ţinută editorială poeziilor de la 1870 încolo l-a preocupat pe poet câtă vreme a fost în viaţă, iar reacţia atât de dură la ediţia pe care şi-a permis-o Maiorescu, fără acordul său final, aşa se explică.

Întrucât asupra chestiunii voi mai reveni, să reiau firul falsei controverse dintre Ovidiu Vuia şi Nicolae Georgescu. Deşi sunt voci care susţin că Eminescu n-a fost bolnav între 18831889, o asemenea poziţie tranşantă nu se găseşte la N. Georgescu şi lucrurile trebuie nuanţate. Însă dr. Vuia, dintr-o pornire „criptică”, ţine morţiş să denatureze sensul cărţii lui N. Georgescu, atribuindu-i eroarea că „întreaga boală psihică a poetului nu ar fi decât o înscenare a duşmanilor lui, în frunte cu francmasoneria”[27]. Nu cred că prin mistificări de felul acesta se poate face ştiinţă în mod onest. Respingând teza „vidului spiritual”, N. Georgescu a avertizat şi el asupra consecinţelor paraliziei generale progresive: „Într-adevăr, un «un paralitic general», un «abulic în ultimul grad» - aceştia sunt pacienţi care nu mai creează... În privinţa lui Eminescu, impresionante rămân, însă, mărturiile documentare ale unor bărbaţi avizaţi despre bogăţia hârtiilor sale scrise”[28]. De altfel, în cele două noi volume publicate în anul 2000, Ovidiu Vuia s-a dovedit cu mult mai informat şi mai nuanţat, prefigurându-se o concordanţă a diverselor poziţii asupra chestiunii.

---

[26] *Ibidem*, p. 188.

[27] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* p. 95.

[28] N. Georgescu, *op. cit.,* p. 14.

Ce-i drept, obiectul cărţii lui N. Georgescu nu-l constituie boala poetului de după 1883. Dar ea infirmă, cum s-a văzut, diagnosticul paraliziei generale progresive, direct şi indirect prin spulberarea tezei minţii ireversibil întunecate. Altminteri, şi adepţii sifilisului congenital matern s-au văzut confruntaţi cu perioadele bune şi foarte bune ale poetului, care i-au îngăduit întoarcerea la uneltele sale. G. Călinescu, D. Murăraşu, George Munteanu ş. a. consemnează reveniri, adesea spectaculoase, ale capacităţii intelectual-creative. Fireşte, ar fi trebuit să le dea de gândit dacă ar fi fost avertizaţi asupra simptomatologiei şi urmărilor bolii. Reacţia lor poate fi scuzabilă, de vreme ce şi specialişti valoroşi s-au putut înşela. Greşeala biografilor a constat, când totuşi au cunoscut urmările paraliziei generale progresive, în aceea că au silit faptele să se conformeze „teoriei" (diagnosticul presupus) şi nu invers. De aici s-a născut teza vidului spiritual. Este de-a dreptul decepţionant, spre exemplu, să-l vezi pe G. Călinescu cum îşi etalează maliţia sancţionând ca produs al bolii unele preocupări ştiinţifice şi matematice ale poetului. Ironia a făcut ca G. Călinescu să găsească dovezi de „nebunie" şi în unele texte reproduse de Eminescu după mari fizicieni ai vremii (cazul Robert Mayer)![29]

În descrierea diverselor camere în care a locuit Eminescu la Iaşi sau Bucureşti (făcută de contemporani) revine ca un laitmotiv, chiar în lipsa lăzii cu manuscrise de la Maiorescu, prezenţa a numeroase hârtii-manuscrise. Cel mai adesea, însă, cercetătorii nu le-au acordat girul „normalităţii", fiind asimilate cu forme de delir scris. „În ajunul îmbolnăvirii - scrie, de exemplu, D. Murăraşu -, era preocupat de matematica diferenţială, fără de care, spunea el, n-am putea pătrunde «adevărata fire a lucrurilor». Îşi umpluse odaia cu fiţuici pline de calcule diferenţiale. S-au păstrat şi note de-acest fel din epoca bolii: ecuaţii, definiţii absurde, nume proprii şi deodată

[29] G. Călinescu, *Opera lui Mihai Eminescu, I, II,* Edit. Minerva, Bucureşti, 1976. Vezi ultimele capitole din vol. I.

cuvinte ca: trădare, Schopenhauer, Ce e viaţa? Laplace. Teoreme în legătură cu cercul, fraze sensuale şi apoi cuvinte care arată febra stăpânitoare pe mintea bolnavului; Hegel, cuadratura cercului, Ştefan Vodă, Giordano Bruno. Delirul îl îndrepta apoi spre alte direcţii: Tinereţe - Bărbăţie - Bătrâneţe, Platon, antinomiile lui Kant. Dea lungul paginilor, ca un laitmotiv, apare preocuparea de centrul de gravitaţie în univers şi în făptura omului”[30].

Văzute astfel, însemnările lui Eminescu nu prezintă nici un interes în afara documentului psihic utilizabil de către medici, mai mult sau mai puţin abuziv. Paradoxal, rătăcirea gravă nu era a lui Eminescu. Gândirea strict pozitivistă poate însemna la fel de bine o ruptură de realitate. Eminescu o ştia prea bine când afirma despre eroul său Dionis că în această ordine a realităţii (cea a cercului strâmt) el nu-şi putea exercita gândirea şi împlini fericirea. A rămas, de altfel (şi asta la 1872!), în memoria contemporanilor stupida reacţie la lectura nuvelei la Junimea, când poetul a replicat cu ironie că acolo e „o terorie greu de înţeles”. Cum „greu de înţeles” s-au dovedit a fi însemnările poetului pentru minţi strălucite ca ale lui G. Călinescu sau D. Murăraşu! Voi observa doar că „obsesia” lui Eminescu pentru „punctul gravitaţional” constituie temelia ontologiei sale - cea a arheului[31], care, astăzi, ne trezeşte uimirea prin profunzimea ei. Mai mult, ştiinţa contemporană susţine că între cele câteva forţe fundamentale din univers, cea gravitaţională e şi cea mai enigmatică dintre toate. Nu e vina lui că biografii nu l-au înţeles.

Voi mai menţiona un exemplu de deformare interpretativă sub greutatea tiranică a unui model consacrat. El mi se pare cu atât mai elocvent, cu cât aparţine lui Petru Creţia. Acesta, am văzut, demonstrase că Lads e databilă

---

[30] Op. cit., pp. 370-371.

[31] Cf. D. Tiutiuca, *Mihai Eminescu. Cumpănirea întru archaeus*, Edit. Porto - Franco, Galaţi, 1993; Theodor Codreanu, *Modelul ontologic eminescian,* Edit. Porto-Franco, Galaţi, 1992.

la 1888, argument recunoscut, de la bun început, pentru „imaginea noastră despre capacităţile artistice ale poetului în ultimii ani de viaţă”[32]. În ianuarie 1992, Petru Creţia a primit o informaţie parvenită de la o fostă studentă a profesorului I. D. Ştefănescu (Cernăuţi), apropiat al lui Al. Vlahuţă. Scriitorul bârlădean s-a întâlnit pe Calea Victoriei cu Eminescu în zilele premergătoare ultimei internări la „Caritas” şi i-a încredinţat un caiet mare, cu copertele roşii, în care ar fi avut poeziile în forma lor definitivă. Caietul avea închizători de metal şi i s-a dat lui Vlahuţă sub jurământ că se va deschide la o sută de ani după moarte. Din nefericire, în vremea refugiului în Moldova (1916), casa din Bucureşti i-a fost prădată, dispărând şi caietul. Ţinând seamă că poetul fusese profund nemulţumit de ediţia Maiorescu, e posibil ca să fi lucrat la o formă definitivă a poeziilor. Profesorul I.D. Ştefănescu a depus mărturie că a văzut caietul la Vlahuţă. Totuşi, în lipsa obiectului, faptul ţine de legendă. Dar nu asta e chestiunea, ci semnificaţia supoziţiei lui Petru Creţia: „Îmi îngădui una atroce: că în caietul acela nu se găseau decât foi albe”[33]. Nu gratuitatea presupunerii interesează ca atare, ci neîncrederea prestabilită a eminescologului în capacitatea poetului de a lucra pentru o ediţie definitivă a poemelor sale, fapt care contrazice investigaţiile la vol. VIII de Opere, cât şi concluziile deja amintite din Testamentul unui eminescolog. Să aibă legătură această evoluţie a lui Petru Creţia cu „directivele” postdecembriste care l-au făcut reticent faţă de gândirea din opera publicistică?

În fine, legenda vehiculată de Vlahuţă şi de prof. I. D. Ştefănescu ar trebui admisă, cel puţin, în sensul himericului proiect al CĂRŢII lui Mallarme, singurul poet din epocă obsedat în aşa măsură de perfecţiune ca Eminescu. După cum Mallarme n-a realizat CARTEA, nici Eminescu pe a sa, aşa cum şi-ar fi dorit-o. Petru Creţia

[32] M. Eminescu, *Opere, VIII*, p. 1128.

[33] Petru Creţia, *Testamentul unui eminescolog*, 6, în „Adevărul literar şi artistic”, an. VII, nr. 430, 11 august 1998, p. 11.

recunoştea că idealul de perfecţiune al lui Eminescu era supraomenesc. Dar poetul era capabil de a-l realiza, de vreme ce şi-n clipele pustiirii celei mai accentuate putea improviza versuri precum cele reţinute de Vlahuţă, în 1889:

„Atâta foc, atâta aur
Şi-atâtea lucruri sfinte,
Peste-ntunericul vieţii
Ai revărsat, părinte!”

Iar ca pentru o ultimă contrazicere a falselor judecăţi despre capacitatea de creaţie din preajma morţii, în buzunarul hainei în care a murit, s-au găsit poemele Viaţa şi Stelele-n cer, care se vor tipări în Fântâna Blanduziei. Ceea ce înseamnă că poetul nu doar delira, culegând pietricele de pe lângă ziduri.

În fine, voi mai aminti două informaţii despre o a doua ladă de manuscrise, ridicată de la ultima gazdă bucureşteană a poetului. Asupra ei a atras atenţia Ilarie Chendi: „De la 1884, însă, când s-a întors de la Viena, până la 1889, când a urmat catastrofa morţii, el a mai muncit mult. Unde sunt manuscriptele lui din acel interval?”

La zece ani de la moartea poetului, revista Floare albastră îi închină un număr comemorativ, păstrat într-un exemplar unic la Muzeul Literaturii Române din Bucureşti şi scos abia de curând din uitare de revista Literatorul. Un articol se intitulează La cine sunt manuscrisele lui Eminescu? Se relatează că la ultima gazdă din str. Ştirbei Vodă au rămas multe manuscrise (prezenţa lor e confirmată şi de alte surse) cu proză, versuri, însemnări diverse: „Aceste manuscrise numita doamnă le-a adunat în teancuri şi le-a pachetat într-un geamantan. După moartea lui Eminescu, neştiind ea cui să se adreseze, fiindcă nu cunoştea rudele lui, doamna L. a ţinut la sine încă vre-o trei luni mica avere a poetului, până ce într-o zi au venit trei domni şi, dându-se drept prietini ai răposatului, au cerut să li se predea cărţile şi manuscrisele lui. Doamna L. le-a predat tot, fără a-şi reţine nici o slovă

şi fără a mai cerceta, dacă aceşti «prietini» erau rezi legali şi autorizaţi sau nu. Ba, buna credinţă a acestei femei a fost atât de mare, în cât nici de numele «prietinilor» n-a mai întrebat. Chestiunea e foarte misterioasă”[34].

Misterul acestui ultim geamantan cu cărţi şi manuscrise pare să fie definitiv îngropat. Dacă «prietinii» nu şi-au dezvăluit identitatea nici fostei gazde şi nici public, înseamnă că nu au avut interesul s-o facă. Autorul articolului se întreabă cine au fost «prietinii» şi dacă nu cumva păstrează manuscrisele pentru a le preface în bani buni mai târziu. Doar un zvon e menţionat: cum că „un fruntaş literat şi bun cunoscător al lui Eminescu posedă vre-o 15 poesii inedite de-ale poetului, pe cari are de gând a le scoate la iveală mai târziu”. Altceva nu mai ştim, dar supoziţii se pot face. Posibil ca aceste manuscrise să fi intrat, ulterior lăzii de la Maiorescu (1902), în Biblioteca Academiei. Petru Creţia, invocând aceeaşi ladă în ultima sa carte, credea că şi în zilele noastre mai sunt inşi care deţin manuscrise inedite ale poetului.[35] Ovidiu Vuia aminteşte de greşeala lui Perpessicius de a considera toate manuscrisele ca provenind de la Maiorescu, datându-le, inevitabil, înainte de 28 iunie 1883, de unde şi situările greşite în timp ale poemelor apărute după 1883: „există nenumărate mărturii asupra intrării la Academie a altor manuscrise de poezii eminesciene după data de 1883 (?), deci din perioada îmbolnăvirii sale”[36]. Pentru a stabili adevărul, ar trebui realizată o investigaţie asupra istoricului intrării la Biblioteca Academiei, peste ceea ce au făcut Petru Creţia şi alţii. Asta ar fi varianta „fericită” a istoriei ultimelor manuscrise. Dar poate să fie şi altceva. Ţinând seamă că documente importante despre boala poetului au dispărut, la fel de misterios, de la Ober

[34] Cf. *Amintiri despre Eminescu*, în „Literatorul”, nr. 25/1996, p. 10. Articolul, se pare, e conceput de acelaşi Ilarie Chendi.

[35] Deocamdată, s-a confirmat, în chip cu totul spectaculos, supoziţia lui D. Vatamaniuc asupra existenţei unor scrisori inedite. Este vorba de amintitul volum de la Editura Polirom din Iaşi.

[36] Ovidiu Vuia, *Despre boala şi moartea lui Eminescu. Studiu patografic,* op. cit., p. 83.

Dobling, dar nu numai (conform cercetărilor lui Ion Grămadă), încât nici azi nu se cunoaşte diagnosticul corect pus de medicii vienezi, e la fel e probabil că cineva a avut interesul ca documentele din anii „întunecaţi" să fie distruse, eventual păstrate cele ce ţineau de literatură, care au şi intrat la Biblioteca Academiei.

Dar sunt alte numeroase dovezii despre luciditatea creatoare din anii bolii. Amita Bhose, autoarea unor temeinice studii eminesciene, a elogiat forţa intelectuală în traducerea gramaticii sanscrite după Franz Bopp.[37] Despre articolele din România liberă, din 1888, pomenite deja, G. Călinescu recunoaşte că „arată multă chibzuinţă a judecăţii şi o linişte, în sfârşit, a concepţiunii, încât nimic nu te-ar face să bănuieşti că sunt scrise de un om care până mai deunăzi privea lumea cu ochii rătăciţi"[38]. Despre aceleaşi articole (Iconarii d-lui Beldiman şi Iarăşi iconarii, din 13 şi 20 noiembrie 1888), George Munteanu decidea: „Nici o deosebire nu se vădea între ideile profesate în aceste articole şi ceea ce publicase în Timpul"[39]. Peste două pagini, criticul adaugă: „O deosebită chibzuinţă arăta Eminescu acum în toate, şi prin august 1888 prietenii îl credeau pe deplin restabilit".

Evident, atât G. Călinescu, cât şi George Munteanu simt că la mijloc e o contradicţie. Astfel de reveniri indiscutabile sunt puse de ultimul pe seama „vigorii fizice înnăscute" şi „a unui patrimoniu spiritual ce radia energie, chiar şi după ce fusese părăsit de principiul coordonator"[40]. De altminteri, în legătură cu George Munteanu, se cuvin rectificate unele acuze tranşante ale lui Ovidiu Vuia. Biograful nu se numără printre adepţii exclusivişti ai diagnosticului de paralizie generală progresivă, oricât ar părea de surprinzător. Dr. Vuia îl asimilează acestei direcţii

---

[37] A se vedea comentariile autoarei în M. Eminescu, Opere, XIV, Edit. Academiei, Bucureşti, l983, p. 1011-1018.

[38] G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, Junimea, Iaşi, p. 357.

[39] George Munteanu, *Hyperion, I. Viaţa lui Eminescu*, Edit. Minerva, Bucureşti, 1973, p. 340.

[40] *Ibidem*, p. 333.

(iar, mai recent, şi Călin L. Cernăianu), neînţelegând unghiul de vedere al lui George Munteanu. Biograful îşi pune întrebarea: „ce însemnătate poate avea pentru un cercetător al operei lui Eminescu «numele» pe care un medic sau altul îl poate da bolii de care a suferit poetul? Eminescu a trăit, a suferit, a scris cu dispoziţiile derivate din ceea ce credea că ştie el despre ameninţarea care îl pândea”, iar eroismul existenţei sale de creator genial stă în lupta sa extraordinară cu boala, depăşindu-şi datul existenţial, ceea ce şi constituie deosebirea capitală dintre un geniu şi un psihotic de rând.[41] Întreaga biografie construită de George Munteanu se axează pe surprinderea, bazată pe o vastă documentare, a întrecerii poetului cu propriul destin. Eminescu, cunoscându-se ca nimeni altul, a înţeles pretimpuriu că nu are timp, angajându-se într-o cursă „contracronometru”. De aici, bunăoară, ciudatul său program de studiu de la Viena şi Berlin, spre deruta minţii raţionale şi ordonate a lui T. Maiorescu, cel care zadarnic a încercat să-l înzestreze pe poet cu un titlu de doctor. Acest traseu al biografiei lui George Munteanu nu este nici o clipă condiţionat de diagnosticul precis al bolii lui Eminescu. El rămâne perfect valabil în ecuaţia psihozei maniacale depresive pe fond ereditar, acceptată de I. Nica şi de Ovidiu Vuia (de care era convins în forul lui interior şi Maiorescu). Ceea ce se poate obiecta şi demonstra e că al doilea diagnostic, care s-a impus, finalmente, prin dr. Şuţu (de vreme ce l-a tratat cu mercur!) şi prin G. Marinescu (sifilis cerebral), nu mai face posibil fundamentul monografiei lui George Munteanu. Altfel zis, dacă Eminescu ar fi suferit de lues moştenit de la mamă, devenit cerebral, n-ar mai fi fost posibilă nici un fel de rezistenţă a minţii geniale, ţinând seamă de stadiile şi simptomele acestei groaznice maladii. Sau poate forţa spirituală a unui geniu să biruie şi o asemenea grozăvie? Punctul nevralgic al discuţiei ştiinţifice aici intervine. De aceea, George Munteanu s-a ferit să invoce un diagnostic sau altul. În nici un caz el nu

[41] *Ibidem*, p. 420. V. şi p. 376.

poate fi acuzat că a fost adeptul diagnosticului dat de Panait Zosin sau al celui dat de Ion Nica. Însă el, ca şi ceilalţi biografi, n-a putut ocoli problema reală a bolii lui Eminescu, despre care se poate discuta acum în alţi termeni. Neaderând la diagnosticul doctorului Nica, el a rămas la nivelul concluziilor lui G. Călinescu, admiţând, în chip arbitrar, ca nespecialist, posibilitatea unui sifilis congenital matern cu manifestări atipice.

Cartea lui I. Nica a apărut cu un an înaintea tipăririi monografiei lui George Munteanu. Ecoul ei a fost aproape nul, de vreme ce această nouă biografie, care a marcat eminescologia pentru alte câteva decenii, nu l-a putut convinge pe biograf să abandoneze definitiv diagnosticul de sifilis. Întrebându-l de ce nu a valorificat concluziile lui Ion Nica, George Munteanu mi-a răspuns prin două scrisori, în vara anului 1999. Pe cea din 11 iulie 1999 am publicat-o, cu acordul autorului, ca postfaţă, la ediţia a treia a Dublei sacrificări... La obiecţiile mele, George Munteanu a venit cu o explicaţie imposibil de ignorat şi care, altminteri, constituie, după lungile discuţii din ultimii ani, principalul punct de sprijin al celor care încă mai cred în sifilisul eminescian. E vorba de scrisoarea Veronicăi din 7 noiembrie 1879, cu mult controversatul pasaj: „La informaţiile care mi le ceri prin scrisoarea ta din urmă, nu pot să-ţi răspund mai nimic, sunt lucruri care cu greu le-aş putea confia unei scrisori; dacă răul na existat la tine, atunci e o închipuire a mea şi o frică, care m-a făcut să-mi imaginez cine ştie ce, dacă însă vreun rău a existat, apoi pozitiv că s-a transmis; în tot cazul, nu-i nimic, îţi voi explica când vom fi împreună ce-i şi cum”. Trimiţând la paginile din Hyperion, 1, iată cum comentează, în scrisoarea din 11 iulie 1999, fragmentul din epistola Veronicăi: „se poate transmite altceva decât luesul, ori altă morbiditate ca asta, prin «psihoza maniacală» a spiritului, sau prin trupescul act sexual?. Iată singurul punct - discutabil la infinit - unde eu, deşi ştiam deja din cartea doctorului Nica, nu am putut să mă raliez părerii lui”.

Trebuie să fii de rea credinţă să nu accepţi logica motivaţiei. La aceasta, George Munteanu invocă soarta Veronicăi, care, bănuieşte nu numai el, s-ar fi sinucis, la Văratec, în acelaşi an cu decesul poetului, tocmai din pricina bolii pe care i-a transmis-o Eminescu! În faza actuală a cercetărilor, se pot oferi răspunsuri la ambele ipoteze.

În legătură cu moartea Veronicăi, va trebui să reconsiderăm tabloul mai vechi din cartea lui Octav Minar, considerat un mistificator din pricină că ar fi inventat scrisori pe care le-a atribuit lui Eminescu. Însă cele 93 de scrisori inedite tipărite în 2000 spulberă nedreapta acuzaţie. Şi tot ele pot dezlega enigma celebrului pasaj din scrisoarea Veronicăi, pe care tocmai l-am reprodus. Autoarea se referea la o epistolă a lui Eminescu din 31 octombrie 1879 („scrisoarea ta din urmă”). Or, până în 2000, scrisoarea n-a putut fi cunoscută, ea zăcând în seiful din Elveţia. Citind-o, nu vom găsi absolut nimic care ar putea să ne îndrume spre o mărturie a lui Eminescu prin care el ar recunoaşte că ar suferi de vreo boală venerică. Scrisoarea este una dintre cele mai profunde ale lui Eminescu, iar răul de care el se simte ameninţat împreună cu femeia iubită vine din exterior, ca ecou al situaţiei singulare a cuplului în societatea vremii, ca ecou al iubirii lor cu totul atipice pentru lumea considerată „normală”.

După moartea lui Ştefan Micle, a urmat „luna de miere” a celor doi îndrăgostiţi, care s-a prelungit aproape 45 de zile, între 5 septembrie şi 18 octombrie 1879. Au fost cele mai fericite zile din viaţa lor, dar plecarea Veronicăi din Bucureşti a lăsat un gol existenţial între ei. Plus de asta, Veronica înaintase Camerei o suplică pentru pensie de urmaş şi lucrurile se mişcau greu, poetul intervenind prin mai mulţi prieteni sau cunoscuţi. Ecourile despărţirii şi ale „afacerii” Veronicăi fac obiectul scrisorilor lui Eminescu din 23 şi din 31 octombrie, ambele inedite. Iată boala de care se plânge poetul (ca de obicei): „De când ai plecat tu, na plecat numai fericirea ci şi liniştea şi sănătatea mea. Dureri reumatice am început a simţi în

picioare, însoţite ca totdeauna de dese bătăi de inimă". Şi: „Veronică dragă, au n-am fost noi prea fericiţi într-o lume, în care fericirea nu poate exista? Este în lumea asta destul loc pentru atâta iubire câtă avem? Nu este amorul nostru o anomalie în ordinea lucrurilor lumii, o anomalie pentru care cată să fim pedepsiţi? Se potriveşte amorul şi suferinţele noastre cu o lume în care basseţa, invidia, răutatea domnesc peste tot şi pururi? / Şi când gândesc că-n viaţa mea compusă din suferinţe fizice şi rele morale ca o excepţie tu mi-ai dat zile aurite, pot crede în dăinuirea acestei excepţii? / Dulce şi dragă Veronică, doresc ca amorul unui nenorocit ca mine să nu fi aruncat o umbră în viaţa ta senină, în sufletul tău plin de veselie precât e plin de un gingaş şi nesfârşit amor. Iubeşte-mă şi iartă-mi păcatele, căci tu eşti Dumnezeul la care mă închin"[42]. Ultimele două paragrafe pot fi cele care au alarmat-o pe Veronica, dar, cum vedem, ele nu au nici o referinţă fiziologică, ci una de înaltă metafizică socială şi sentimentală, dar cu consecinţe dure la existenţa celor doi îndrăgostiţi, care l-au determinat pe poet să scrie, în alte contexte, lucruri cu mult mai grave. Cum în scrisoarea lui Eminescu referinţele sunt altele, temerile femeii (neconfirmate de alte scrisori), în mod logic, au alt obiect decât un presupus sifilis. Demonstraţia o face, destul de convingător, Călin L. Cernăianu.[43] „Informaţiile" cerute de Veronica sunt în legătură cu suplica de la Cameră, iar răul transmis este chiar cel vizat şi de Eminescu. E vorba, în primul rând, de atmosfera dur ostilă (culmea, în numele „moralei"!) creată în jurul celor doi. Aceasta îl va determina pe poet (o ştim, acum, mai limpede, din scrisorile inedite) să spună că are prieteni foarte reci şi duşmani foarte fierbinţi şi că ei doi au ajuns să fie cei mai urâţi oameni, el din pricina ziaristicii de la Timpul, ea fiindcă şi-a legat soarta de geniul incomodului jurnalist. În scrisoarea din 23 octombrie, Eminescu numeşte, de altfel,

---

[42] *Dulcea mea Doamnă...,* op. cit., p. 36.

[43] Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu, III, nr. 3-5*, Edit. Semnele timpului, Bucureşti, 2002, pp. 34-48.

răul direct: „Rău e pentru tine că roşii sunt asupra căderii, căci atunci până la venirea unui alt guvern i[-]ar întârzia citirea şi trecerea prin cameră”[44]. Confuzia care s-a produs se datorează exprimării deficitare a Veronicăi, lăsând loc ambiguităţii, care a făcut să curgă atâta cerneală deformatoare de adevăr. Formularea la tine poate însemna, argumentează Călin L. Cernăianu, „la tine în oraş”, „la tine la serviciu”, „la tine în inimă” etc. Dar cea mai convingătoare probă e una de ordin medical. Şancrul sifilitic, primul semn al contaminării, apare în maximum 15-30 de zile de la contactul sexual. Or, cei doi au stat împreună 45 de zile. Dar Veronica nu s-a alarmat în acest interval. Iar dacă evenimentul sar fi produs, nu mai avea rost să-l semnaleze abia de la Iaşi.

După N. Georgescu, ar mai putea exista e explicaţie a alarmei Veronicăi, dacă e vorba, totuşi, de o intimitate sexuală. Teama ei poate proveni din inconvenientul, nu numai moral, de a fi rămas însărcinată, ceea ce, de fapt, s-a şi întâmplat, fiindcă ea va naşte un copil mort al lui Eminescu, în anul următor, lucru iarăşi ignorat de biografi.

Poate mai „culpabil” rămâne G. Călinescu, care a preluat cu nonşalanţă de cunoscător diagnoza sifilitică, dar mai puţin vinovat decât neuropatologii înşişi. Vina constă mai ales în aceea că prin autoritatea lor morală, acreditată şi de Academia Română, au întârziat nepermis de mult restabilirea adevărului cu privire la anii de „boală” ai poetului.

Aceşti mari biografi, ca şi alţii, nu s-au gândit că au fost induşi eroare de un diagnostic greşit, dar care a convenit celor ce au provocat moartea civilă a ziaristului Eminescu. De aceea nu e neîndreptăţită acuza lui Ovidiu Vuia că G. Călinescu nu a manifestat, până la capăt, suficientă responsabilitate faţă de Eminescu. Paradoxal, până şi lui Călinescu Eminescu i-a rămas un mare necunoscut. În consecinţă, e legitimă părerea lui Ovidiu Vuia că „opera lui Eminescu se cere reinterpretată, chiar dacă pe această cale trebuiesc revăzute monumente, ca cel ridicat de har-

[44]– *Dulcea mea Doamnă...,* p. 31.

nicul Perpessicius”[45]. Premisă justificată, care a stimulat, în ultimii cincisprezece ani, o nouă etapă în eminescologie, bazată pe ediţia naţională, care încă se găsea în curs de finalizare editorială. Încheierea acesteia, reconsiderarea anilor de boală şi a gândirii polimorfe, de o surprinzătoare profunzime şi modernitate - iată cele trei mari evenimente petrecute în eminescologie, după dispariţia generaţiei lui Călinescu şi Perpessicius.

[45] *Op. cit.,* 1989, p. 19.

3. MOARTE INTELECTUALĂ SAU TĂCERE ASUMATĂ?

Eroarea capitală a eminescologiei e de a fi fost prizonieră a propriei măsuri, ignorând dimensiunea reală a geniului. Aceasta e, de altfel, norma antropocentrismului tradiţional, acel homo mensura al lui Protagoras, conform căruia omul este măsura tuturor lucrurilor. Intuiţia geniului arhaic asupra urmărilor catastrofale ale unei asemenea „măsuri" s-a reliefat în grotesca poveste a tiranului Procust, cel care lungea sau scurta trecătorii străini după propria măsură, cu un pat intrat în legendă.

Cum am arătat, însă, în altă parte, Eminescu dintâi gânditor laic european care răstoarnă canonul antropocentric, afirmând că fiecare lucru îşi are propria măsură. Deci şi fiecare om. Iar el ştia ca nimeni altul care-i este măsura, având o excepţională conştiinţă de sine, care, finalmente, a început să-l „deranjeze" pe marele său „ocrotitor" de la Junimea, încât această conştiinţă de sine a trebuit să fie tălmăcită drept semn de „nebunie". Aşa se explică apariţia acelui nefericit adaos (o măsluire, între altele, a propriului jurnal întru manipularea posterităţii) din Însemnări zilnice, la 23 iunie 1883: „Foarte excitat, sentiment al personalităţii exagerat." Stai şi te întrebi: cum de a putut Maiorescu să-l acuze de sentiment al personalităţii exagerat, când el ştia că Eminescu era culmea cea mai înaltă a inteligenţei româneşti, cum el însuşi ne asigură în scrisoarea pe care i-o trimite la Ober Dobling, în ianuarie 1884, sau în studiul Eminescu şi poeziile lui (1889)?

Problema e că insistenta coroborare a „vidului de creaţie" cu nebunia se bazează pe o stranie încercare de mitizare a poetului, în termeni apologetici, dar pe fondul augmentării efectului sterilizant al bolii psihice. Imaginea

aceasta este, funciarmente, opera lui Maiorescu, preluată până la saţietate de diverse condeie contemporane şi de cei mai mulţi interpreţi de mai târziu.

Un exemplu tipic este C. Mille, şi el „beneficiar” al polemicilor mai vechi ale lui Eminescu, pe care se preface că le-a „iertat”. Mai mult, Mille se erijează în campion al „ajutorării” poetului, prin colecte publice, în perioada internării la Mănăstirea Neamţ. Chiar de 15 ianuarie 1887 el scrie un „răsunător” articol de compătimire publică, în Lupta lui Gh. Panu, solicitând subscripţii pentru „nenorocit”. Mille îl prezintă pe Eminescu de tot pierdut: „Tot ce a mai rămas din Eminescu e animalul care-şi îndeplineşte funcţiunile, maşinăria omenească pe care nu o mai însufleţeşte suflul cugetării”. Apoi, se înfioară, „admirativ”, de soarta poetului: „Şi această personalitate, această fiinţă extraordinară, cât a dus viaţa vie a fost necunoscut de toţi, dezgustat şi amărât, şi astăzi, după ce slava i s-a recunoscut, duce greul jug al vieţii moarte într-o casă de nebuni”.

Deja sintagma viaţă moartă, oximoron eminescian, etichetează ceea ce s-a numit vidul spiritual. Cum însă cuvântul grăieşte totdeauna mai mult decât intenţionează emiţătorul, C. Mille nu-şi poate reprima amintirea publicistului, care a declanşat, în realitate, moartea civilă: „Sunt memorabile articolele Timpului de pe acele vremuri, ca bucăţi literare. Eu unul, care am fost de câteva ori batjocorit prin aceste reviste, nu pot decât să le recunosc talentul. Eminescu judeca cu simţirea, nu cu mintea, şi de aceea nu punea în polemica sa decât pasiunea care-l insufla. În ura-i pasională a oamenilor care ne guvernează şi care-i insufla tot dezgustul, mai ales că puneau deasupra faptelor lor firma liberalismului, Eminescu trecea în partea opusă, deveni reacţionar”.

Sunt aici câteva clişee care au persistat de-a lungul vremii împotriva gazetăriei eminesciene, axate pe tot atâtea minciuni sfruntate. Mille s-a considerat „batjocorit” de Eminescu şi extinde o impresie strict personală la întreaga publicistică. Eminescu n-a batjocorit pe nimeni în

toată viaţa lui din simplul motiv că măsura fiinţei sale era adevărul şi pentru că el era un model de moralitate publică. Batjocură, în schimb, e aprecierea că Eminescu „judeca cu simţirea, nu cu mintea”, când abia acuzatorul urma atare cale, neavând acces la profunzimile lucidităţii eminesciene. De nenumărate ori a precizat poetul că norma adevăratului patriot e să judece deopotrivă cu inima şi cu mintea. Indirect, Mille insinuează că toată publicistica lui Eminescu este lipsită de raţiune, de vreme ce exclude pe faţă orice contribuţie a minţii din creaţia sa. Or, e un fel de a spune că toată opera lui e produsul nebuniei, fiindcă numai nebunul este frustrat totalmente de contactul cu realitatea, pradă fanteziilor sale. Iar în publicistică nebunia nu s-a putut arăta decât ca ură pasională.

Şi totuşi acestei ticăloşii ordinare, „nebunul” sfâşiat de ură, definitiv pierdut, aflat într-o „casă de nebuni”, îi dă neobrăzatului o replică uluitoare prin cumpănire, sobrietate şi concentrare a expresiei, trimiţându-i de la Neamţ lui Gh. Panu următorul text, menit a fi o scrisoare deschisă:

Monastirea Neamţului, ianuarie 1887

Iubite Panu,

S-a răspândit prin ziare ştirea că aş fi grav bolnav. Toate aceste zvonuri, lipsite de orice fundament, sunt răspândite, poate cu rea intenţie, din Iaşi, încât d. C. Mille, într-unul din articolele sale, a găsit motiv de-a vorbi de boala mea pretinsă. Te rog a spune tuturor că se află în deplină eroare şi că (afară de suferinţa mea de picioare) nu am absolut nimic. Un mic dement în organul d-tale de publicitate n-ar strica.

Primeşte salutările mele cele mai cordiale, cu care rămân al d-tale credincios prieten.

M. Eminescu[46].

[46] M. Eminescu, *Opere*, XVI, p. 239.

Citind cuvintele lui Mille şi pe cele ale lui Eminescu, te întrebi cine e „rătăcitul” şi cine cel „cu minte”. N. Georgescu le califică, pe bună dreptate, drept turpitudini.[47] Cert e că scrisoarea lui Eminescu a avut efect şi grupul de la Iaşi a sistat ruşinoasa campanie a colectelor, iar redacţia recunoştea că poetul „restabilea singur adevărul în privinţa stării sale de sănătate”. În aceleaşi zile, poetul a protestat, cu aceleaşi efecte, şi împotriva colectelor iniţiate de Al. Vlahuţă, iar lui Iacob Negruzzi i-a trimis poezia De ce nu-mi vii, într-o variantă definitivă, ca pentru a demonstra că oricând e capabil de creaţie.

De, se va zice, dar comparativ cu anii anteriori lui 28 iunie 1883. Acesta e principalul „atu” al celor care susţin moartea spirituală a ultimilor ani din viaţă. După datele pe care le avem la dispoziţie (şi pe unele le-am produs aici şi în capitolul anterior), ceea ce pare argument imbatabil e un simplu foc de paie, aprins de cei care n-au reuşit să-l cunoască pe Eminescu în toată anvergura fiinţei sale. Judecătorii lui uită că poetul se găsea într-o situaţie excepţională, când toţi ceilalţi puteau interpreta ca nebunie orice faptă şi orice gând de minimă susceptibilitate. A fost nevoie ca tot Eminescu să ne dea o lecţie de liminară luciditate, din care atât contemporanii, cât mai ales urmaşii n-au înţeles nimic. „Lecţia” se află în cea mai tragică epistolă care s-a scris vreodată, aceea trimisă de la Viena lui Chibici-Revneanu, la 12 ianuarie 1884: „mi-e frică chiar de-a-mi plânge soartea căci şi aceasta ar fi interpretat ca semn de nebunie”[48].

La Neamţ, Eminescu n-a făcut decât să dea unul dintre semnalele prin care a încercat „să restabilească adevărul” în legătură cu sine, el având, totodată, deplina conştiinţă că e un om sacrificat, cum se confesează în 1884 nu doar lui Petre Missir, ci şi lui Vlahuţă şi altora. Dar el are luciditatea acestui sacrificiu în sensul cel mai adânc, în sensul de a-l fi primit în numele unui adevăr mai presus de

[47] N. Georgescu, *Moartea antumă a lui Eminescu*, Edit. Cartier, Chişinău, p. 214.

[48] *Opere*, XVI, p. 198.

puterea înţelegerii omului, un adevăr la capătul căruia te aşteaptă marea enigmă sau rana, cum o mai numeşte el în varii contexte - moartea. Or, moartea e totuna cu tăcerea, precum a spus-o maestrul său Shakespeare. Altfel, primirea sacrificiului ar fi o farsă.

Niciodată Eminescu n-a fost mai puternic, mai „supraom”, chiar în sensul dat cuvântului de Nietzsche, ca în anii zişi ai întunecării. Ce fel de „întunecare” dacă el, aflat pe cruce, îi spune cu blândeţe lui Mille că s-a înnămolit în „deplină eroare”? Iar numai peste doi ani ştie că Dumnezeu l-a pus la grea încercare, spre a-şi ispăşi grelele păcate, pe ale sale şi mai ales pe ale altora, şi refuză sinuciderea, înălţând ochii spre lumina divină, închinându-i o ultimă capodoperă, din care Vlahuţă a reţinut esenţialul: Atâta foc, atâta aur / Şi-atâtea lucruri sfinte / Peste-ntunericul vieţii / Ai revărsat, părinte!

Eminescu a fost un om profund religios, cum o recunoaşte şi Slavici. El s-a considerat (s-a văzut şi din scrisoarea către Veronica, din 31 octombrie 1879) un om cu păcate, a cărui suferinţă nu poate fi stinsă „cu toate apele mării” (Odă - în metru antic). Şi mai ştia demult că judecătorii farisei îi vor vedea numai „păcatele şi vina”, uitând de „lumina ce în lume a revărsat-o” (Scrisoarea I). Cum lumea e aparenţa, iar nu adevărul, pariul ei este minciuna, căreia îi cad pradă şi epigonii, pseudoscriitorii de felul lui C. Mille. Poetul adevărat, însă, nu este menit minciunii. El se retrage din teatrul lumii, ca semn al puterii sale, gata să părăsească şi poezia, de s-ar dovedi zadarnică. La 21 de ani, Rimbaud, în geniul său fulgurant, are dura revelaţie a acestui adevăr capital şi părăseşte poezia pentru totdeauna. E marele secret al tăcerii lui Rimbaud, despre care am scris cu decenii în urmă. Ei bine, dintre contemporanii săi, doar Eminescu mai are această tărie. Aparent, Eminescu s-a maturizat mai greu decât Rimbaud, căci a pătruns pe culmile marii poezii între 1874 -

Din 1878, el deja este ispitit să părăsească poezia. Practic, el în 1883 a părăsit definitiv poezia. Singurul rol

care-i mai rămăsese a fost acela de a-şi împlini CARTEA, ca Mallarme. Iar în fruntea cărţii a pus tocmai poema Singurătate, în care marea noutate programatică este intenţia de a părăsi poezia: Ah! de câte ori voit-am / Ca să spânzur lira-n cui / Şi un capăt poeziei / Şi pustiului să pui;. Mulţi s-au mirat de locul poeziei în ediţia Maiorescu (care, de fapt, este a lui Eminescu, dar cu grave ingerinţe maioresciene, care au avut menirea să reveleze condiţia de crucificat a poetului). Nimeni n-a înţeles mai bine decât Caragiale cât de gravă a fost „tulburarea" formei poeziei eminesciene, echivalând cu subminarea CĂRŢII, încât a devenit, tot după vorba poetului, „carte tristă şi-ncâlcită". Protestând alături de Eminescu (care, însă, în protestul său a fost cotat de nebun!), Caragiale îl acuza pe Maiorescu de violarea civilizaţiei europene al cărei mesager se voia. (Vezi ultima parte a cunoscutului articol Două note).

Revenind, dacă Eminescu n-a părăsit poezia în 1878, e fiindcă nu l-au lăsat necuvântătoarele („greieri", „şoareci"), semn că nu-şi isprăvise opera. Trei ani mai târziu, deja îi scria unui prieten, fie şi imaginar, că refuză a mai scoate pana din cerneală: De ce pana mea rămâne în cerneală mă întrebi? / De ce ritmul nu m-abate cu ispita-i de la trebi? / De ce dorm, îngălbenite, între galbenele file, / Iambii suitori, troheii, săltăreţele dactile? / Dacă tu ştiai problema astei vieţi cu care lupt, / Ai vedea că am cuvinte pana chiar să o fi rupt, / Căci întreb, la ce-am începe să-ncercăm în luptă dreaptă / A turna în formă nouă limba veche şi-nţeleaptă? / Acea tainică simţire, care doarme-n a ta harpă, / În cuplete de teatru s-o desfaci ca pe o marfă, / Când cu sete cauţi forma ce să poată să te-ncapă, / Să le scrii, cum cere lumea, vro istorie pe apă? (Scrisoarea II).

Aici se pune zidul despărţitor între poezia sa şi poezia lumii. Peste doi ani, hotărârea a fost luată definitiv: el nu va mai lucra decât la forma ce să poată să-l încapă. Iar fiindcă „protectorul" său a luat decizia să-l „protejeze" până şi de propria-i ladă cu manuscrise şi cărţi, el, din memorie, va da şlefuire ultimă câtorva poeme şi le va încredinţa publicităţii, ca tot atâtea semne şi ca tot atâtea

palme nevăzute, adresate celor ce l-au declarat mort intelectualiceşte, sau, şi mai rău, l-au adus în starea să moară intelectualiceşte. Numai ţinerea lui departe de lada cu manuscrise, care a trecut de la Simţion, la Chibici, apoi la Maiorescu, l-a împiedicat să ducă la forma perfectă CARTEA, căci, după 28 iunie 1883, ultimul l-a considerat „irecuperabil”, bun doar de a sta la Mărcuţa sau la Golia, cum a pretins Maiorescu a-i fi scris lui Gheorghe Eminovici, în vara lui 1883. Şi când te gândeşti că s-au găsit critici şi istorici literari care să laude fapta mentorului, sub pretextul că ar fi salvat, astfel, de la distrugere tezaurul eminescian, nu poţi decât înmărmuri de slăbiciunea minţii omeneşti.

Nimic nu ne îndrituieşte să credem că pentru a-şi distruge opera a făcut Eminescu atâtea demersuri pe lângă prieteni şi pe lângă Maiorescu de a-şi recupera lada cu manuscrise. Şi totuşi, în ciuda lipsirii de un bun care îi aparţinea în mod legal, există informaţia că şi-a dus la bun sfârşit CARTEA, că i-a încredinţat-o lui Vlahuţă înainte de moarte, dar că această „carte albă”, cum „atroce” o califica Petru Creţia, s-a pierdut pentru totdeauna. Şi de ce n-ar fi fost această carte chiar albă, ca semn al tăcerii ultime, o carte pe care, în definitiv, a scris-o şi Rimbaud după al 21-lea an al vieţii, rămânându-ne de la Eminescu, de la Rimbaud, de la Mallarme doar fragmentele impure ajunse la tipar, spre a putea întrevedea CARTEA de dincolo de cuvintele lumeşti?

Spre deosebire de toţi cei care au deplâns raritatea prezenţelor poetice eminesciene în presa vremii (care ar dovedi vidul spiritual), eu, unul, mă mir infinit că Eminescu s-a îndurat să mai trimită poezii spre publicare, că asemenea fapte sunt clipe de slăbiciune ale omului Eminescu, dacă nu vor fi fiind tot semne de supremă putere, manifestată ca gesturi de milă pentru cei cel compătimeau, lovindu-l şi strivindu-l cu „bunătatea” lor de amici.

Dar dacă poetul îşi împlinise menirea, încât abandonul poeziei a fost pe deplin legitim, în alt punct nevralgic a

fost el atins cu o cruzime incomensurabilă, care niciodată nu va putea fi iertată, deşi poetul i-a iertat pe toţi în faţa morţii. Şi aici se diferenţiază el decisiv de aventurierul Rimbaud. Francezul părăsea, o dată cu poezia, o ţară aşezată, ajunsă la maturitatea civilizaţiei şi culturii. Pe când Eminescu mai avea o misiune, pe care şi-o asumase încă de la Viena şi Berlin, aceea conferită de destinul ziaristului şi tocmai aceea a fost curmată brusc, cu aruncarea peste bord, la 28 iunie. Încât miza morţii civile n-a fost nicicum poetul, ci luptătorul pentru făurirea României moderne. Împotriva lui se vor coaliza, de acum încolo, toate forţele, conştient sau atrase în sorbul minciunii fără voie, ridicându-se, ca pentru compensaţie, o statuie de mit romantic poetului.

4. MIZA MORŢII CIVILE

Invocând anii bolii, cititorii ar putea crede că autorii noştri se zbat să susţină că operele date de Eminescu între 1883 – 1889 sunt evaluate nedrept. În unele cazuri, e o necesitate (v. corespondenţa, poeziile, articolele, traducerile). Totuşi, acestea sunt puţine, până la un eventual miracol al descoperirii celei de a doua lăzi cu manuscrise. Din acest punct de vedere, îmbolnăvirea l-a marcat, neîndoielnic, în chip negativ, reducându-i capacitatea creatoare, aşa cum anticipa el însuşi în Scrisoarea IV: Unde-s şirurile clare din viaţa-mi să le spun?/ Ah! Organele-s sfărmate şi maestrul e nebun! E un adevăr care l-a determinat pe George Munteanu să atenueze entuziasmul lui Ovidiu Vuia privitor la inexistenţa „marii întunecimi”. Însă nu aceasta e miza, ci alta: anume că Eminescu a rămas capabil de creaţie, de o reală posibilitate de ameliorare, dacă nu de o însănătoşire totală. Şi asta graţie, dacă se poate spune aşa, maladiei reale de care a suferit, alta decât luesul cerebral. Iar această altă maladie n-a fost, se pare, nici nebunia ereditară (acea psihoză maniaco-depresivă, pentru care s-a decis I. Nica şi pe care, în definitiv, o vehiculează, în posteritate, cu autoritatea lui, T. Maiorescu, el ascunzând, însă, fapte care cu greu îşi vor mai putea, de azi înainte, menţine aparenţele pozitive). În orice caz, această boală reală i-a permis poetului să-şi menţină viu intelectul atunci când a avut şansa să fie tratat adecvat sau, mai degrabă, să i se întrerupă tratamentul nefast. Şi tocmai capacitatea intelectuală revigorabilă i-a fost pusă în joc şi eliminată din ordinea creaţiei culturale şi politice.

E la mijloc ceea ce N. Georgescu a numit moartea civilă, pusă la cale nu atât de forţe obscure, cât perfect orchestrate, care nici azi nu doresc să se afle adevărul. Asta ar explica necurmata stare de război cu Eminescu, de un secol încoace, război care a culminat în anii comunismului şi s-a prelungit, cu violenţă, şi după 1989.

Unul din argumentele forte ale cabalei antieminesciene e că publicistica n-ar avea nici o însemnătate, comparativ cu poezia, deoarece e produsul unei minţi pândite de boală, „pentru o bucată de pâine” etc. Am văzut cum teza aceasta s-a născut chiar în mintea contemporanilor, de soiul lui C. Mille sau al lui Nicu Xenopol. Este cauza care l-a determinat pe Ovidiu Vuia să cerceteze: „Adevărul m-a preocupat în primul rând, oricât m-ar fi durut, recunosc deschis, caracterizările duşmanilor poetului şi bineînţeles ai neamului românesc, când afirmă despre ideile sale, mai ales social-politice, că nu sunt de luat în seamă, odată ce vin de la un sifilitic şi alcoolic. Ori (sic!) adevărul este că Eminescu n-a fost nici sifilitic, nici alcoolic!!!”[49]

De aici facilitatea punerii la index a gândirii social-politice eminesciene, care i-a îndemnat pe unii eminescologi de seamă s-o ocolească, chiar când i-au intuit valoarea. De aici au curs cu nemiluita etichetările cele mai prăpăstioase aduse la zi cu toată pompa (reacţionar, paseist, antisemit, xenofob, naţionalist şovin, protolegionar, fascist, execrabil om politic etc.).

Din timpul vieţii poetului şi până azi, obsesia denigratorilor a rămas aceeaşi la Grigore Ventura, contemporanul său, şi la Moses Rosen, contemporanul nostru. Oamenii din această categorie au crezut că labilitatea lor intelectuală, de fapt, ideologică, va avea mai mult credit prefăcându-se că laudă poezia. Scriu ca şi cum ar regreta profund că Eminescu s-a „coborât” atât de jos ca ziarist! Este o viclenie care a indus pe mulţi în eroare. Dar dacă poetul ar fi considerat publicistica, dincolo de năduful unei munci epuizante, atestabil, în chip dramatic, în corespondenţă, simplă meserie de fraze „pentru o bucată de pâine”, de ce proiectase, înaintea poeziilor (şi din iniţiativă proprie) să-şi editeze articolele în volum? De altfel, contemporanii de bună credinţă au înţeles importanţa publicisticii. În discursul funebru de la groapa poetului, D. Laurian spunea: „Tot ce scria dânsul, izvora dintr-o adâncă convicţiune. Nimic nu era fals, nimic nu era formă goală ori

[49] *Op. cit., Cuvânt înainte*.

ipocrizie la acest uvrier al cugetării. Pentru nimic în lume nu s-ar fi prefăcut Eminescu. Era franc în ură ca şi-n iubire”[50].

Eminescu ştia bine ce-l aşteaptă, când şi-a descris posteritatea în Scrisoarea I şi în alte texte. El a prezis osanalele care ucid. Un Corneliu Botez, de exemplu, a editat un volum al poeziilor lui Eminescu, în 1909, cu prilejul comemorării a două decenii de la moarte. Fondurile rezultate au fost folosite pentru ridicarea cunoscutei statui din Galaţi, dezvelită în toamna lui 1911. Atunci s-a declanşat o polemică aprinsă în jurul publicisticii lui Eminescu, hotărându-se, pentru mulţi ani, marginalizarea ei. Corneliu Botez, cu atuul binefăcătorului, a respins cu violenţă publicistica, contribuind la ruperea în două a operei. Corneliu Botez a fost un colaborator la „Adevărul literar şi artistic”, publicaţie de stânga, aceeaşi care va găzdui atacul antieminescian al lui Panait Istrati. „Opera poetică a lui Eminescu - scria, în acelaşi nefericit an 1911, Nicu Xenopol - e suficientă pentru a-l ridica printre geniile neamului nostru. Ce-i folosesc gloriei acestui om dezmormântarea articolelor sale de gazetă, a polemicilor sale din ziarul Timpul, unde a scris nu doar că avea patimă pentru viaţa politică, ci împins numai de necesitatea vieţii? (...) Avea uri neexplicabile, provenite dintr-o nepricepere absolută a curentului care împingea societatea românească spre propăşire economică”. N. Xenopol se străduie, în continuare, să probeze „urile” lui Eminescu, să ne convingă că era de o incompetenţă crasă în chestiuni economice şi financiare, conchizând: „Eminescu, care a fost un poet genial, n-ar fi fost în stare să negocieze un împrumut (de la Banca Naţională, n.n.) de 500 lei (sic!). În asemenea condiţiuni, scrierile politice ale lui Eminescu nu au nici o valoare; ele nu fac decât să pună în lumină părţile slabe ale inteligenţei lui...”[51]

[50] Cf. *Amintiri despre Eminescu*, Edit. Viitorul românesc, Bucureşti, 2000, selecţie, prefaţă şi îngrijirea ediţiei de Ileana Ene.

[51] Cf. *Ţară nouă*, noiembrie 1911, apud N. Georgescu, op. cit., p. 164. Un tablou edificator asupra destinului publicisticii eminesciene în jurul anului 1911 ne oferă N. Georgescu în recenta *Moarte antumă a*

Prevăzând parcă ignobila acuză a lui N. Xenopol, Eminescu ne dă amănunte chiar în privinţa modului de a împrumuta de la bancă, într-o scrisoare adresată lui Ioan Al. Samurcaş, la 4/6 noiembrie 1874: „Eu însumi am un salariu de 53 taleri (200 l. n.) şi altfel nici o avere pe baza căreia aş putea face un împrumut”[52]. Din fericire, noi ştim astăzi că N. Xenopol este un personaj cu totul neglijabil în materie de literatură economică şi politică, pe când Eminescu străluceşte deopotrivă ca poet şi gânditor. Există numeroase studii, în ultimele decenii, care atestă superioritatea gândirii economice eminesciene comparativ cu a contemporanilor săi. Pentru a le veni în ajutor, poetul a intenţionat, la un moment dat, să elaboreze şi un dicţionar economic.[53]

Cât despre profunzimea şi despre actualitatea gândirii de ansamblu din publicistica lui Eminescu avem, astăzi, lucrări fundamentale, semnate de D. Vatamaniuc, Ilie Bădescu ş. a.

De ce şi cum s-a produs moartea civilă a lui Eminescu?

lui Eminescu.

[52] M. Eminescu, *Opere*, XVI, Edit. Academiei, Bucureşti, l989, p. 5.

[53] Vezi şi M. Eminescu, *Economia naţională,* Edit. Junimea, Iaşi, 1983, antologie, studiu introductiv, note şi comentarii de Vasile C. Nechita. De asemenea, Vasile C. Nechita, Meditaţii economice eminesciene, Edit., Junimea, Iaşi, 1989. Autorul oferă o bogată bibliografie la pp. 309-322.

5. CE SPUNE CORESPONDENŢA. „MARTOR AL ADEVĂRULUI”

Reacţia violentă la adresa publicisticii arată că aceasta a ţintit anihilarea ziaristului. Principala cauză a morţii civile este chiar publicistica. Ea l-a ucis de două ori: o dată prin epuizarea nervoasă şi a doua oară prin adversităţile ireconciliabile pe care le-a trezit. „Urile neexplicabile” nu vor fi ale lui Eminescu, ci ale celor care-şi vedeau periclitate interesele mărunte în faţa interesului naţional apărat de poet. Desigur, acele „uri” devin explicabile. Nu contra „curentului care împingea societatea românească spre propăşire economică” se ridicase poetul, ci în contra acelora care-şi apărau „propăşirea” personală şi de grup.

Ambele cauze de care vorbeam sunt precizate, cu o claritate ce nu lasă loc dubiilor, în corespondenţa deja cunoscută, dar mai ales în cea inedită. Le voi ilustra pentru ca să nu se spună iar că lipsesc probele documentare. În februarie 1882, se confesează Veronicăi astfel, relativ la munca de la Timpul: „Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere şi cu speranţa în consolidarea ideilor mele şi un mai bun viitor (s. n.). // Dar nu merge. În opt ani de când m-am întors în România decepţiune a urmat la decepţiune şi sunt atât de bătrân, atât de obosit, şi degeaba pun mâna pe condei să-ncerc ceva - simt că nu mai pot, mă simt că am secat moraliceşte şi că mi-ar trebui un lung, lung repaos ca să-mi vin în fire. Şi cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaos nu-l pot avea nicăiri şi la nimeni. Crede-mă, mica şi unica mea Veronicuţă, sunt strivit. Nu mă mai regăsesc şi nu mă mai recunosc.

Poate da Dumnezeu să vie alte vremi, ne poate dărui soarta limanul în care să petrecem amândoi, după o

tinereţe zadarnică, într-o modestă şi fericită pace? Eu nu ştiu”[54].

Speranţa îi era în deşert, fiindcă trei obstacole au stat în calea căsătoriei lor (căsătorie care, cu siguranţă, i-ar fi echilibrat existenţa): boala, sărăcia şi prietenii (îndeobşte, Maiorescu). Toate acestea, deşi nu necunoscute, sunt definitiv limpezite în corespondenţa ultimă. Când spun „boala”, ea trebuie coroborată şi cu sărăcia care l-a împins la munca epuizantă de la Timpul. Ereditatea, pe care au dat exclusiv vina Maiorescu şi alţii, nu se susţine, întrucât fraţii nu i-au murit de nebunie, precum au pretins, după urechea interesului, Maiorescu, Iacob Negruzzi, Ion Slavici ş. a., ci din cu totul alte pricini. Mult mai corectă e poziţia lui A. D. Xenopol, iar în raportul medicului anonim (care nu e altul decât Al. Şuţu, după cum argumentază, convingător, Călin L. Cernăianu) comentat de George Potra în 1934, se scrie: „S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice ce l-ar fi isbit acum 10-12 ani. Eroare./ Eminescu n-a fost sifilitic. Ideia aceasta s-a născut din doctrina eronată ce profesa o şcoală germană că paralizia generală este totdeauna o manifestaţiune sifilitică, tot aşa de adevărată ca aceea care susţine că toate sclerosele cerebro-spinale sunt de origine sifilitică.

Alţii au zis că el se alcooliza. Şi această idee este ca cea dintâiu o supoziţiune cu totul gratuită. (...) Adevărata cauză a maladiei lui Eminescu pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce şi intensă a facultăţilor sale intelectuale”[55].

De ce a intervenit surmenajul cerebral o spune poetul în scrisorile către Veronica, dar nu numai. Iar dacă surmenajul a culminat cu o criză de nervi în nefasta zi de 28 iunie 1883, e fiindcă i s-au alăturat alte două motive, de care prietenii n-au vrut să ţină seama, dimpotrivă, s-au

---

[54] *Dulcea mea Doamnă*..., op. Cit., pp. 217-218.

[55] George Potra, *Mihail Eminescu. Cauzele morţii sale - studiu*, Bucureşti, Edit. Literară „Cultura poporului”, 1934; reprodus în Gheorghe Sărac, Documente., op. cit., p. 118.

slujit de ele spre a scăpa de primejdiosul luptător politic: e vorba de căldurile sufocante din acele zile (călduri pe care, totuşi, T. Maiorescu le ia în consideraţie în scrisoarea pe care i-o trimite poetului la Ober Dobling!) şi de interzicerea Societăţii Carpaţii, al cărei membru de frunte era poetul. Şi trebuie precizat că nu atât publicistica lui combativ-doctrinară, în care punea pasiune, l-a istovit, cât partea informativă, seacă, de tipul telegramelor Havas, pe care le blestemă. El ajunsese să scrie aproape integral ziarul, iar aceasta nu este o legendă. Vara, îndeobşte, mai toţi din redacţie profitau de conştiinciozitatea şi hărnicia poetului, plecând în concedii la munte sau în străinătate, repaus de care poetul se plângea că nu-l poate avea de la nimeni. Încă din 1880, Caragiale a abandonat Timpul, preferând publicaţia satirică Scrânciobul, care-şi avea redacţia în vecinătatea ziarului conservator, deşi, formal, nu se despărţise de gazetă, încasând şi de acolo leafă şi lăsând toată munca pe seama lui Eminescu. La 10 martie 1880, poetul se destăinuia Veronicăi că noua reorganizare din redacţie l-a împovărat peste puteri: „Departe dar ca noua organizare să-mi fi adus vreo înlesnire, sunt din contra silit ca zilnic să scriu, căci amicul meu nu mai lucrează decât exclusiv pentru [„]Scrânciobul[„] său // încât am destule şi prea destule cuvinte de a mă plânge de el”[56]. Iar pe 14 martie 1880: „Carageali nu mai lucrează nimic şi abuzează pot zice într-un mod extraordinar de prieteşugul meu pentru el - ba are de gând să plece şi la Iaşi, nu ştiu sigur pentru ce”[57]. Şi pe

martie 1880: „Primeşte «Timpul» şi vezi fără îndoială prima pagină plină de reviste sau studii, cari de 22 de zile încoace sunt scrise toate aproape exclusiv de mine, îţi poţi închipui dar că sunt supraîncărcat cu fel de fel de prostii, încât sunt două zile de când nu ţi-am răspuns”[58]. Faptul e confirmat şi din surse exterioare, una demnă de încredere fiind a lui Vlahuţă, care l-a cunoscut în perioada de la

[56] *Dulcea mea Doamnă*., op. cit., p. 107.

[57] *Ibidem*, p. 114.

[58] *Ibidem*, p. 123.

Timpul. Pe la sfârşitul lui mai, 1883, istovirea salahorică ajunsese la culme, prefaţând criza din 28 iunie. Iat-o, în relatarea lui Vlahuţă: „Conştiincios şi muncitor peste măsură, de multe ori Eminescu ducea singur greutăţile gazetei. Câte nopţi petrecute cu condeiul în mână! Ş-a doua zi, palid, nepieptănat, plin de cerneală pe degete, c-un teanc mare de foi intra în tipografie, unde rânduia materia, redacta informaţii, făcea corecturi şi numai sara, când gazeta începea să se vânture la roată, atunci îşi aducea şi el aminte că e trudit şi n-a mâncat nimic în ziua aceea.

Îmi pun mâinile la ochi şi trec repede peste acest şir de ani, în cari Eminescu şi-a dat cea mai scumpă şi mai nobilă parte din viaţa şi inteligenţa lui pentru. o mizerabilă bucăţică de pâine. Când veneau căldurile nesuferite ale verii, patronii de la Timpul plecau toţi la băi. Eminescu stetea neclintit în Bucureşti, mistuindu-se şi luptând până la jertfă pentru onoarea şi triumful altora, soldat credincios şi nefericit.

Într-o zi m-am dus la tipografie să-l iau ca să mâncăm împreună. L-am găsit făcând corecturi. Era abătut şi foarte obosit la faţă.

Uf, nu mai pot, nu mai pot. Aş vrea să mă duc undeva la ţară, să mă odihnesc vro două săptămâni.

De ce nu te duci?

Dar unde să mă duc? Cu ce să mă duc? Pe cine să las în locul meu?.

Asta era pe la sfârşitul lui mai. După o săptămână gazetele anunţau că Eminescu a înnebunit”[59]. Nu o săptămână, ci o lună. Dar epuizarea nervoasă în sine nu înseamnă şi nebunie, iar o asemenea oboseală, cunoscută de prieteni, putea foarte bine să fie eliminată printr-un concediu ca acela de la moşia lui Nicolae Mandrea, din vara anului 1878. Sau cel mai bine printr-o altă slujbă, rămânând să scrie la gazetă doar ca militant naţional şi gânditor cu câteva clase deasupra celorlalţi.

[59] Al. Vlahuţă, în *Amintiri despre Eminescu*, op. cit., pp. 138-139.

Încă de prin 1880 el simte că are, în preajmă, „amici reci şi duşmani fierbinţi”, iar în redacţie se pomeneşte, după retragerea lui Slavici şi Caragiale, cu „colaboratori sau coredactori” mediocri „cu cari n-am ce împărţi nici în clin, nici în mânec” (6 ianuarie 1882). Încât, în februarie, acelaşi an, îi scrie Veronicăi dramatica scrisoare despre imensul surmenaj şi despre zădărnicia muncii lui. A încercat să găsească soluţii pentru o altă slujbă. V. A. Urechia i-a propus, prin Teodor Nica, o catedră de germană la Universitatea din Iaşi, dar cel care pune condiţii e poetul, dat fiind că respectivul era liberal: anume, să nu-i pretindă nimeni a se dezice de ideile sale: „să am libertatea deplină de-a face oricând o declaraţie în public că primind un post de profesor, nu devin liberal şi că rămân ceea ce am fost, adversar al partidului roşu şi al ideilor lor. Sunt curios să ştiu ce răspuns o să dea la aceasta”[60]. Se vede, aşadar, cum dubla referenţialitate acţionează şi-aici. Poetul a scris gazetărie şi n-a scris „pentru o bucată de pâine”. Ce l-ar fi împiedicat să-şi schimbe culoarea politică (normă generală, până în zilele noastre - mai cu seamă - în lumea românească!)? Bineînţeles că Urechia, oricât ar fi fost de generos, nu putea admite condiţia morală a lui Eminescu. Despre reacţia universitarului, poetul îi scrie Veronicăi în august 1882: „Tu ştii bine că pentru a primi postul din Iaşi, eu i-am pus anume condiţii; cea de căpetenie era că, oricând un jurnal l-ar interpela cum am fost numit sub regimul roşu, eu să am dreptul a răspunde că nu mi-am schimbat de loc ideile, că rămân ceea ce am fost pururi, condiţie care i s-a părut lui prea grea. A mă face însă renegat politic nu-mi dă mâna şi numai cu acest preţ el m-ar fi numit”[61]. Extraordinară dificultate de a trăi într-un mediu corupt şi partizan! Se justifică, din acest punct de vedere, spusa lui A. D. Xenopol: anume că mediul blestemat din ţară a distrus „ţesătura nervilor” lui Eminescu.[62]

---

[60] Scrisoarea din 24-25 martie 1882, *ibidem*., p. 249.

[61] *Ibidem*, p. 362.

Om al verticalităţii morale şi al adevărului, Eminescu este presat din toate părţile (prieteni politici şi adversari) să se „mlădieze” spre a o duce mai bine. Poetul e conştient că aceasta e „fatalitatea”, „nenorocirea” vieţii sale. În februarie 1880, îi scria femeii iubite: „eu sunt unul din oamenii cei mai nenorociţi din lume”. De ce? „Şi tu ştii care este acea nenorocire. Sunt nepractic, sunt peste voia mea grăitor de adevăr, mulţi mă urăsc şi nimeni nu mă iubeşte afară de tine. Şi poate nici tu nu m-ai iubit câtuşi de puţin, dacă nu [era] acest lucru extraordinar în fiinţa mea care e totodată o extraordinară nenorocire. Căci e bine ca omul să fie tratabil, maniabil, să se adapteze cu împrejurările şi să prinză din zbor puţinul noroc care îl dă o viaţă scurtă şi chinuită, şi eu nu am făcut nimic din toate acestea, ci te-am atras încă şi pe tine în cercul meu fatal, te-am făcut părtaşă // urei cu care oamenii mă onorează pe mine. Căci acesta e singurul reazim al caracterului meu - mă onorează ura lor şi nici nu mă pot închipui altfel decât urât de ei”[63].

E o mărturie capitală, care incifrează/dezvăluie, simultan, destinul morţii civile cu care oamenii l-au onorat. Căci, paradoxal, e vorba de o onoare, de care poetul este perfect conştient şi în virtutea căreia el primeşte să fie jertfit, să fie alesul pentru sacrificare, aşa cum i-o va mărturisi, în 1884, lui Petre Th. Missir, că el este „ein aufgegebener Mensch” („un om sacrificat”). Eminescu nu dispreţuieşte „cercul strâmt” al urii „onorante”, ci îl opune „cercului fatal”, hyperionic, al său, ca om fără soluţie, fără stea cu noroc. Părintele Constantin Galeriu spune că jertfa e revelaţie a adevărului, cu conştiinţa libertăţii scopului, nelumesc, acea libertate „înţeleasă ca decizie voluntară în

[62] D. Xenopol, *Unul din cei mai nobili fii ai ţării*, în *Amintiri despre Eminescu,* op. cit., p. 108.

[63] *Dulcea mea Doamnă., op. cit.,* p. 92. O spusese, de altfel, şi în Scrisoarea II: „Daca port cu uşurinţă şi cu zâmbet a lor ură, / Laudele lor desigur m-ar scârbi peste măsură”.

vederea unui scop, ca opţiune”[64]. Această decizie era deja luată de poet la

Viena şi la Berlin. În 1873, îşi recuza „fericirea” în această lume scriindu-i lui Samson Bodnărescu despre intenţia ca, întors în ţară, să se arunce „iarăşi în valurile vieţii practice. Mie indiferent cum - eu ş-aşa nu mai pot fi fericit în lume” (poetul înţelegea „viaţa practică” drept una a muncii şi adevărului): „şi am făcut-o aceasta cu deplina conştiinţă a sacrificiului”[65], se referea el la viaţa lui nu ca la o boemă, cum va insinua Maiorescu, ci ca lepădare de sine.

Jertfa veritabilă, spune Părintele Galeriu, e acelui fără prihană sau, cum zice Joseph de Maistre: „Numai cel nevinovat poate plăti pentru cel vinovat”. În martiriu „se afirmă jertfa supremă”, iar „Sensul originar al noţiunii de martiriu este acela de martor autentic al adevărului; a da mărturie de adevăr cu întreaga fiinţă, în orice situaţie şi sub orice risc”[66]. Eminescu îndeplineşte, la modul absolut, această condiţie a martiriului. Tot Părintele Galeriu spune că „Jertfa nu are sens decât dacă trece în interiorul conştiinţei”[67]. Poetul îndeplineşte ambele condiţii: mărturia adevărului şi asumarea conştientă a mărturiei. Fireşte, om cu păcate legate de „o mână de pământ”, cum spune în Scrisoarea I, poetul simte această fatalitate a jertfei, în ipostaza de martor al adevărului, ca pe o teribilă ispăşire, de unde şi regretul că n-are o altă fire, de unde şi blestemul aruncat propriei vieţi: „Aştept telegramele Havas ca să scrie, să scriu de meserie, scrie-mi-ar numele pe mormânt şi n-aş mai fi ajuns să trăiesc”. (Scrisoare din 28 decembrie 1879, către Veronica). Speră la fericire, totuşi, crede că e posibilă o viaţă liniştită lângă femeia iubită şi suferă îngrozitor când unul dintre cei mai buni prieteni profită de răcirea relaţiilor cu Veronica, atrăgând-o

---

[64] Părintele Galeriu, *Jertfă şi răscumpărare*, Edit. Harisma, Bucureşti, 1991, p. 19.

[65] M. Eminescu, *Opere*, XVI, p. 298.

[66] Părintele Galeriu, *op. cit.,* pp. 33-34.

[67] *Ibidem*, p. 34.

în cursa „cercului strâmt”. Iată cum defineşte gelozia, la 22 martie 1880: „Nu e o patimă mai egoistă, mai înjosită, mai incapabilă de-a fi înălţată peste lumea de rând decât aceasta. Ea are neputinţa invidiei, dar unită cu părerea de rău după un cer pe care l-ai pierdut. E un Jupiter invidios, deci cu atât mai mică, cu cât mai jos cădem din cercul nostru”[68]. Aceasta e şi diferenţa între martiriul suprem, al Mântuitorului, şi cel al unui om, fie el şi genial. Or, Eminescu este un om complet, sfârtecat între înălţare şi cădere, împovărat de păcatele firii.[69] În februarie 1882, nu-l cruţă pe Caragiale, aventurierul: „Pe pezevenchiul de grec, te rog; sau dacă-l primeşti - te oblig să fie şi Câmpeanca de faţă, pentru că nu voi să rămâi // tu, om sincer şi adevărat, incapabil de viclenie şi minciună, sub impresia acestui şarpe veninos, acestei arhicanalii ingrate, mincinoase şi spioane”[70]. Nu atât presupusa relaţie cu Veronica l-a mâhnit pe Eminescu la Caragiale, cât gestul său de „spion”, cum o spune în scrisoare, confirmându-se astfel întâmplarea povestită de Matei Eminovici într-o epistolă către Corneliu Botez, din 20 aprilie 1909. Generalul Florescu sau Manolache Costache Epureanu îi furnizase poetului nişte documente compromiţătoare pentru C. A. Rosetti, spre a le publica. „Pezevenchiul”, însă, le-a sustras din seif dându-i-le lui C. A. Rosetti, fapt de pe urma căruia Caragiale a obţinut postul de revizor şcolar în judeţul Neamţ, când, pe deasupra, ar fi făcut avansuri Veronicăi. În realitate, diferendul dintre Eminescu şi Caragiale are ca subiect această faptă reprobabilă a dramaturgului (care i-a şi adus plecarea silită de la Timpul). Cât priveşte scrisorile pe care le cerea insistent Veronica de la Caragiale, acestea nu erau ale ei către

[68] *Dulcea mea Doamnă*., op. cit., p. 114.

[69] Pe de altă parte, demonstrează N. Georgescu, martiriul lui Eminescu a fost şi mai tragic, de vreme ce el nu este un *martir* complet, în sensul ca n-a avut „martori” pe măsura sacrificiului său. Martorii anilor săi negri se dovedesc a fi în marea lor majoritate *mincinoşi*, incapabili a-i descifra destinul, pradă aparenţelor construite de cei interesaţi.

[70] *Ibidem*, p. 184.

Caragiale, ci proprietatea ei de la Eminescu, nişte scrisori despre „haremul” lui Maiorescu şi despre alte lucruri compromiţătoare despre magistru şi Junimea, de care Veronica a vrut să se slujească spre a se răzbuna pe poet într-un moment de tensionare a relaţiilor dintre dânşii. Iată cum îl ameninţă Veronica într-o scrisoare rămasă inedită până în anul 2000: „Dorul unei răsbunări tot atât de puternice şi vindicative ca nenorocirea pe care mi-aţi făcut-o D. Voastră în acord cu Mite Kremnitz, pe care mi-aţi descri-o ca odalisca lui Maiorescu, asupra lui Maiorescu şi mai cu seamă asupra Dtale. Eu nu voi face // nimic altă decât voi publica din vorbă în vorbă descrierea care mi-aţi făcut-o despre faimosul cerc literar din Bucureşti sub titlul: Haremul lui Jupiter sau Misterele unui cerc literar. E trist că Dta vei fi victima încrederii ce ai avut în mine, vei purta însă consecvenţele de mii de ori mai fatale ale încrederii ce am pus în Dta şi cuvântul Dtale. // Eu, oricare ar fi urmările ce ar atrage după sine publicarea care o voi face, nu am nimic de perdut, din contra, totul de câştigat, căci am afirmarea Dtale prin două scrisori cum că în adevăr aţi avut nefericirea a-mi face acea destăinuire prin urmare dacă vor fi urmări de calomnie, nu eu voi fi calomniatoarea ci acel ce mi-a comunicat acele frumoase lucruri. Am jurat cu foc şi amar răsbunare, şi voi lucra din răsputeri să-mi ajung scopul după cum Vi l-aţi ajuns D.V. et Companie”[71].

Dacă episodul Caragiale a fost trecător, reflex al miticismului balcanic, Maiorescu e cel ce se va opune, cu o îndârjire incredibilă, căsătoriei cu Veronica, neputând uita, probabil, episodul de pe vremea când a depus mărturie împotrivă-i. În iunie 1882, criticul intervine iarăşi pe lângă Veronica să-l lase în pace pe Eminescu şi să renunţe la căsătorie. Indignat, poetul îi scrie femeii, în aceeaşi lună: „Apropos de Titu. Da! Vorba ceea: râde vârşa de baltă şi baba de fată. Cine s-a găsit să-ţi facă morală în privirea relaţiei cu mine? Maiorescu. O fi el critic, o fi el om de litere, dar iubirea mea pentru tine şi dezinteresarea ta copilăroasă şi adevărată cu care ai fost şi rămâi a mea,

[71] *Ibidem*, p. 482.

aceasta nu ar fi găsit-o la nici una din doamnele pe care le-a perindat.

Deosebirea dintre el şi mine e că el a avut pururi ce oferi femeilor, şi eu n-am avut nimic, decât ingratitudine chiar. Tu nu eşti de comparat cu acele şi de aceea rău face a te mustra pentru lucruri cari sunt spre lauda ta. // Imorală e o femeie care iubeşte din capriţiu, imorală cea care iubeşte pentru bani şi pentru interese, dar dacă există moralitate în amor e numai amorul de bunăvoie, fără interes, cu uitare de sine şi cu uitare de tot. De aceea, draga mea Nicuţă, îţi zic: opinia celor ce sunt mai răi decât noi nu ne atinge întru nimic”[72]. Veronica nu şi-a dus ameninţarea la capăt, fiindcă trebuie să fi încercat „răzbunarea” prin Caragiale, dându-i scrisorile lui Eminescu, însă „grecul” nu s-a folosit de ele, refuzând, totuşi să i le restituie, chiar şi la insistenţele lui Eminescu. Caragiale fie că le-a distrus, fie că i le-a înapoiat poetului în 1887. Oricum, ele nu se găsesc în corespondenţa inedită şi nici pretinse scrisori ale lui Caragiale către Veronica nu se cunosc. Cert e că încă din 1881, de când datează această scrisoare a Veronicăi, relaţiile dintre poet şi Maiorescu erau foarte încurcate.

Asemenea dezamăgiri lumeşti n-ar fi fost nimic dacă cercul în jurul său nu s-a fi strâns sugrumător. În iunie 1882, a scăpat pentru câteva zile la Constanţa, dar grija îl prinde încă de-aici, „căci colegii mei pleacă amândoi la 1 Iulie”: „Şed în mansarda mea şi cetesc economie politică, pregătindu-mă pentru trista campanie de vară, pentru caniculă, când, singur la «Timpul» voi trebui să scriu în fiece zi altceva”[73]. Pentru ca în iulie, la întoarcere, să constate: „«Timpul» acesta m-a stricat în realitate cu toată lumea; sunt un om urât şi temut - fără nici un folos du reste”[74]. În august, impresia se adânceşte: „ştii că n-am ce căuta la Iaşi (Urechia nu-i acceptase independenţa de gândire, cum nu i-o vor accepta nici conservatorii, adică

[72] *Ibidem*, p. 298.

[73] *Ibidem*, p. 291.

[74] *Ibidem*, p. 325.

„ai săi”!), că sunt unul dintre oamenii cei mai urâţi din România, precum tu eşti una din femeile cele mai bine urâte din Iaşi. Naturi ca ale noastre sunt menite să înfrângă relele sau să piară, nu să li se plece lor”[75].

În 1882, aceste rele încă mai puteau fi înfrânte de poet.

Cabala antieminesciană se pusese în mişcare încă de pe la 1880. G. Călinescu pomeneşte de faptul că poetul era neliniştit „de ideea unei cabale urzite împotrivă-i”, înainte de debutul bolii.[76] Dar criticul vede în aceasta un semn de psihoză! Însă deja la 13 martie 1881 I. C. Brătianu ameninţa public, în Parlament, că pentru „instigatorii” din presă se vor lua măsuri drastice, trimiţându-i să se „odihnească” în mănăstiri! Ce ştia A. C. Cuza, un foarte bun cunoscător al operei eminesciene, de a inserat în programul politic al Ligii Apărării Naţional-Creştine (1923) aceste cuvinte: „Liberalii au ucis mişeleşte pe cel mai mare poet al neamului, Mihail Eminescu, şi l-au îngropat, în mod barbar, într-un mormânt simplu, c-o mică cruce la căpătâi, pe care fiecare trecător prost îşi scrie numele. Aşa se află şi astăzi”[77]. E o referinţă la asasinatul moral sau la asasinat în sensul propriu al cuvântului? Sunt întrebări grave, la care opinia publică are, în sfârşit, drept de răspuns. Cu atât mai mult, cu cât biografii n-au luat în consideraţie mărturiile care se abat de la imaginea oficială a dramei poetului. Deocamdată, doar un exemplu. Ilie Ighel, care l-a văzut ultima oară pe Eminescu în iulie 1888, era convins că a fost supus unui regim care l-a adus la moarte: „Dar dacă noi tinerii strigăm astăzi şi cerem socoteală celor ce au adus o pieire grabnică marelui bard, e că Eminescu a fost omorât cu zile, că aceia ce trebuiau să se îngrijească de el, l-au lăsat lipsit de raţiune, să zacă în neştire!”[78]

---

[75] *Ibidem*, p. 357.

[76] *Op. cit.,* p. 327.

[77] *Cf. Catehismul politic cuzist al Ligii Apărării Naţional-Creştine*, în „Arhivele totalitarismului”, an. II, nr. 1-2/1994, p. 164.

[78] Ilie Ighel, *Eminescu (încercare critică),* în *Amintiri despre Eminescu, op. cit.,* p. 91.

Istoria literară ne asigurase că boala congenitală a lui Eminescu, izbucnită în 1883, a marcat ieşirea poetului din viaţa publică. Cei şase ani de agonie, regretaţi, bineînţeles, de toţi comentatorii, păreau definitiv clasaţi pentru posteritate. Însă lucrurile nu stau deloc aşa. Ca specialist, Ovidiu Vuia, consideră că „cei şase ani se cer reintegraţi în matca lor”[79], printr-o redimensionare substanţială a destinului biografic şi creator.[80]

[79] *Op. cit.,* p. 75.

[80] În ultimii ani, cum deja am adus vorba, sunt cercetători care nu mai pun relativa sterilitate intelectuală a poetului pe seama bolii, ci pe a unor constrângeri provocate de prieteni mai mult decât de adversari. Astfel, N. Georgescu a comparat postura poetului cu aceea a lui Arhimede, căruia soldaţii duşmani i-au distrus cercurile de pe nisipul plajei din Syracuza, iar Calin L. Cernăianu îl aseamănă cu un pictor căruia i se fura culorile, respectiv - manuscrisele şi cărţile. Într-adevăr, în pofida insistentelor demersuri ale poetului de a-şi redobândi manuscrisele şi biblioteca, T. Maiorescu a refuzat sistematic să i le înapoieze. Reacţia comună la atitudinea criticului a fost totdeauna pozitivă, în sensul ca refuzul ar fi salvat manuscrisele de la distrugere sau pierdere. Ultimii investigatori ai anilor de boală nu mai sunt atât de convinşi că Maiorescu a făcut un bine, condamnându-l pe poet să recurgă exclusiv la memorie în recuperarea şi definitivarea unor poeme.

6. RĂZBOIUL DIAGNOZELOR

Reamintesc că degradarea personalităţii lui Eminescu, sfârşită cu moartea lui prematură, a fost pusă pe seama unui sifilis congenital pe linie maternă, asociat cu excesul de alcool, cafea, surmenaj, ducând la demenţă acută şi la paralizie generală.

S-a crezut până acum că diagnosticul acesta a fost susţinut întâia oară de dr. Francisc Iszac, în 1887, făcând o carieră binecunoscută până în zilele noastre. În cea de a doua carte a sa, dr. Ovidiu Vuia rectifică întâietatea botoşăneanului şi o atribuie doctorului ieşean Iulian Bogdan, în 1886: „Pentru prima oară, un oarecare dr. Iulian Bogdan în 1886, ascunzându-şi neştiinţa după o diplomă de Paris, pune diagnosticul la Eminescu de alienaţie mentală produsă probabil de gome sifilitice pe creier şi exacerbate de alcool. A fost pomenit şi un delirium tremens, total şi el nefondat, fiindcă spargerea felinarelor pe stradă nu înseamnă că ai halucinaţii de animale mici, apărute mai ales la culcare, simptom tipic pentru un delirium tremens. Îmi pare rău că o scriu, dar doctorul de la Iaşi scotea diagnosticele (pur şi simplu din burtă) deci din auzite şi nu din observaţia bolnavului.”[81]

Ironia muşcătoare a dr. Vuia ar fi avut mai multă acoperire dacă la Iaşi ar fi existat un dr. Iulian Bogdan. În realitate, este vorba de doi medici, Iuliano şi Bogdan, puşi de autorităţile Iaşului să dea un diagnostic adecvat turbulentului Eminescu spre a putea fi trimis la ospiciul Mănăstirii Neamţului. Faptul s-a petrecut la 6 noiembrie 1886.[82]

---

[81] Ovidiu Vuia, *Despre boala...,* 1997, p. 15. Eroarea este remediată în *Spre adevăratul Eminescu, I, II,* Edit. ALMAROM, Râmnicu-Vâlcea, 2000.

[82] Cf. George Munteanu, *op. cit.,* p. 429.

Deocamdată, să luăm ca atare începutul tratării lui Eminescu în postura de sifilitic. Iszac a preluat diagnosticul, întărit mai târziu de Alexandru Şuţu, G. Marinescu, C. Bacaloglu, Panait Zosin ş. a., apoi acceptat, de-a lungul timpului, de majoritatea biografilor şi de medici mai recenţi ca Petre Brânzei şi E. Câmpeanu. Există, însă, categoria medicilor reticenţi, pornind de la cei vienezi de la Ober Dobling (Leidesdorf şi Obersteiner) până la alţi medici din Iaşi, Botoşani, Halle. Dr. Obersteiner, într-o scrisoare către T. Maiorescu, din 10 februarie 1884, se arăta uimit de evoluţia bolii, în stare să contrazică opiniile specialiştilor („Convorbiri literare", 1906): „E un caz unic - că ameliorarea s-a făcut aşa de repede şi că e de dată recentă. Şi tocmai acest lucru ne face să fim prevăzători; o posibilitate a întoarcerii răului nu este exclusă."[83] Reacţia tânărului dr. Obersteiner, ginerele lui Leidesdorf, devenit, după unele surse, o remarcabilă autoritate în domeniu, ridică importante semne de întrebare, fiindcă documentele privitoare la diagnostic şi la descrierea clinică a pacientului Eminescu au dispărut, cum vom vedea, în mare parte. La fel şi restul corespondenţei sale cu Maiorescu. De altfel, Călin I. Cernăianu, dintr-o salutară neîncredere în unele dintre sursele existente, a ajuns la concluzia că mesajul de la Obersteiner este o făcătură a lui Maiorescu. Încât adevărata diagnoză de la Ober Dobling se pare că va rămâne pentru totdeauna o enigmă, dar una care nu a convenit adepţilor din ţară ai sifilisului. În orice caz, din datele existente se poate preciza că medicii vienezi n-au ajuns la diagnosticul cel consacrat şi, împreună cu Maiorescu, ştiau, în cel mai rău caz, că e vorba de o psihoză maniacală acută, fără substrat organic, sifilitic, şi l-au tratat corect pe poet, în sensul că, de fapt, au întrerupt tratamentul antiluetic, de unde şi ameliorarea spectaculoasă. Ceea ce e curios e că vocile care au mers pe această linie au fost rare şi sau impus târziu, abia cu dr. Ion Nica (1972) şi Ovidiu Vuia

[83] Vezi şi Augustin Z. N. Pop, *Pe urmele lui Mihai Eminescu,* Edit. Sport-Turism, Bucureşti, 1978, pp. 278-284.

(1989-1997), deşi anonimul lui George Potra, cum am văzut, scria, în însemnările date tiparului în 1934, că „Eminescu n-a fost nici sifilitic şi nici alcoolic”. În ceea ce îl priveşte pe Gh. Marinescu, a cărui autoritate a fost decisivă în consacrarea tezei luesului eminescian, trebuie spus că acesta a tratat cazul cu surprinzătoare superficialitate. E drept, savantul se afla pe atunci la începutul carierei, dar dr. Vuia demonstrează că nici o scuză nu

poate disculpa. Pe de altă parte, nu avea o prea mare consideraţie pentru artişti, cum a dovedit-o şi faţă de Ştefan Luchian. Într-o scrisoare târzie, el a acceptat diagnosticul ce se „oficializase” deja, admiţând că Eminescu murise de „paralizie generală”, ca şi Nietzsche, Lenau sau Maupassant. Privitor la Nietzsche şi Eminescu, s-a înşelat. Decizia lui nu se baza pe date clinice certe. În scrisoarea din 29 iunie 1914[84], savantul zice că a văzut creierul lui Eminescu. Dar ulceraţiile descrise de G. Călinescu nu apar la Marinescu. Întrucât creierul era în putrefacţie, Gh. Marinescu a renunţat la examinarea microscopică, aruncându-l, pur şi simplu, în ciuda faptului că examenul de sifilis se poate face şi după luni de putrefacţie (Ovidiu Vuia). Acest aspect a fost denaturat de editorul scrisorii, Augustin Z. N. Pop, care a comis o greşeală de lecţiune. În scrisoare, Gh. Marinescu vorbeşte de identificarea pe creier a unor leziuni macroscopice, iar nu microscopice, cum reproduce Augustin Z. N. Pop, ceea ce înseamnă că Marinescu n-a făcut examenul histologic, ”îngroşarea meningelui în regiunea frontală constatată macroscopic” fiind „un simptom banal, prezent în orice psihoză cu evoluţie cronică.”[85] De altfel, Gh. Marinescu recunoaşte, în pomenita scrisoare către A. C. Cuza, că „nu am făcut studiul istologic, ceea ce e mare lacună.”[86] Pe de

[84] Cf. Augustin Z. N. Pop, *Contribuţii documentare la biografia lui Eminescu,* Edit. Academiei, Bucureşti, 1962, p. 530 şi facsimilul anexă.

[85] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* 1989, p. 62.

[86] Scrisoarea e reprodusă, din păcate, cu aceeaşi greşeală de lecţiune a lui Augustin Z. N. Pop de către Cristina şi Victor Crăciun în antologia din anii 1989, 1999 de amintiri şi mărturisiri literare ale

altă parte, Călin L. Cernăianu dovedeşte că, în realitate, cei interesaţi s-au slujit de autoritatea ştiinţifică a lui Gh. Marinescu, atribuindu-i autentificarea diagnosticului de sifilis. Se restabileşte şi adevărul că nu Marinescu a cerut creierul spre examinare, ci a fost însărcinat de institutul condus de Victor Babeş.[87] Scrisoarea prezentată de Augustin Z. N. Pop ca fiind a lui Gh. Marinescu se pare că este şi ea o contrafacere prin care, comentând-o, pretinde că doctorii Şuţu şi Alexianu i-au transmis creierul lui Eminescu într-un recipient de sticlă. Constatările reale ale lui Marinescu nu se cunosc. Însă „nu ar trebui să fim surprinşi dacă am afla că siguranţa cu care Şuţu scrie că Eminescu nu a fost bolnav de sifilis îşi are rădăcinile şi/tocmai în această analiză, ale cărei constatări au rămas secrete.”[88] Autorul se referă la textul anonim dezvăluit de George Potra şi care aparţine lui Şuţu. De altfel, Şuţu trebuia să fie edificat de la autopsia publică pe care el a condus-o şi care trebuia să arate lumii că poetul fusese victima paraliziei generale. Însă, spre surpriza tuturor, remarcă N. Georgescu în a doua ediţie a cărţii sale, greutatea creierului era comparabilă cu a lui Schiller, adică supranormală, ceea ce dovedea, fără urmă de tăgadă, că sifilisul nu se susţinea, întrucât paralizia generală duce la atrofierea creierului. Aşa încât nu e de mirare că Şuţu va recunoaşte în faţa propriei conştiinţe că sifilisul a fost o eroare gravă şi, implicit, abominabilă, de vreme ce sub oblăduirea sa şi a lui Maiorescu poetul a fost tratat cu mercur. El însă a trebuit tocmai de aceea să rămână anonim, pentru a nu-şi semna sentinţa. Maiorescu însuşi, cu extraordinara abilitate a ambiguităţii, nu s-a pronunţat pe faţă pentru sifilis, ci pentru o manie ereditară. Totuşi, paralizia generală s-a impus, oficial, pentru un secol.

Diagnosticul drastic oficializat convenea, fiindcă el legitima soarta ce i s-a rezervat poetului de la 1883 încolo. Dar nu

---

contemporanilor poetului.

[87] Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu, III*, p. 56.

[88] *Ibidem*, p. 57.

există un buletin medical de autopsie. Mai mult, pe actul de deces nu apare iscălitura nici unui apropiat al poetului, ci - pur şi simplu - şi-au pus degetul doi analfabeţi din personalul morgii. Cine s-a temut de prezenţa cuiva din familie sau dintre prieteni?

T. Maiorescu şi Iacob Negruzzi nu s-au gândit la sifilis când au scris despre boala lui Eminescu, „ci la o afecţiune intrafamilială, înnăscută şi astăzi ştiinţa medicală le dă dreptate."[89] Într-adevăr, Maiorescu (în studiul Eminescu şi poeziile lui, 1889) şi Iacob Negruzzi (în Amintirile de la „Junimea"), preluaţi şi de alţii, susţin această etiologie a bolii. „Nu este nici o îndoială, rezumă Negruzzi, că nebunia a fost o boală ereditară în familia lui Eminescu şi se poate urmări la ascendenţii săi din partea mamei. Din fraţii lui Eminescu unul s-a sinucis, alţii au murit nebuni, o soră era paralizată, alta, Henrieta, era isterică şi a murit de tânără."[90] Pasajul este punctul de vedere însuşit integral de la T. Maiorescu şi nu constituie rezultatul unor cercetări personale. El conţine trei erori. Cea la vedere e că Harieta este una şi aceeaşi cu sora paralizată, care n-a suferit de nebunie, ci, pur şi simplu, a fost atinsă, în copilărie, de poliomelită („o boală din copilăria mea", se adresează ea Corneliei Emilian, la 2 august 1887).[91] A doua eroare priveşte, în ansamblu, pe fraţii poetului. Bănuiţi a fi murit nebuni au fost Gheorghe (Iorgu), Şerban şi Neculai (Nicu), morţi în 1873, 1874, 1884. În realitate, Iorgu, militar cu o minte sclipitoare, preţuit de generalul Moltke, a murit în împrejurări obscure, până azi, cea mai probabilă cauză fiind ftizia. Şerban, un chirurg de perspectivă, a pierit tot de oftică, agravată, după Gala Galaction, de un tifos exantematic. Neculai suferea, după Octav Minar, de stomac, dar a contractat o boală venerică (probabil, sifilis), fapt care l-a împins la sinucidere.[92] Ilie a murit tot ftizic.

[89] *Ibidem.*

[90] În *Amintiri despre Eminescu, op. cit.,* la p. 173.

[91] Corespondenţa Harietei cu Cornelia Emilian, în Gheorghe Sărac, *op. cit.,* p. 38.

[92] Vezi şi studiile semnate de Ion Nica, *Eminescu. Structura somato-psihică,* Edit. Eminescu, 1972; Călin L. Cernăianu, *Recurs*

Toate aceste întâmplări din familie o determină pe Harieta să-i scrie Corneliei Emilian că boala care a urmărit familia, ca un blestem, a fost tuberculoza („boala de piept”, cum se exprimă ea). A treia eroare din textul lui Iacob Negruzzi e indirectă, fiindcă în pofida faptului că diagnosticul de manie ereditară a fost consacrat de Maiorescu, poetul n-a fost tratat de această maladie, ci de sifilis, încă de la prima internare la Alexandru Şuţu. Acest adevăr se impune din ce în ce mai mult, deşi până mai deunezi se ştia că un tratament anti-luetic a administrat abia dr. Francisc Iszac, la Botoşani, în 1887. Or, cum T. Maiorescu era principalul diriguitor al internării poetului, ar fi o naivitate să credem că el nu ştia ce tratament aplica Şuţu în vara anului 1883.

Pe de altă parte, „ştiinţa medicală” le-o fi dând dreptate (lui Maiorescu şi Negruzzi) despre „afecţiunea intrafamilială, înnăscută”, cum zice Ovidiu Vuia, însă nu şi-n ceea ce priveşte nu numai soluţia medicală aleasă, dar mai cu seamă boala însăşi, care ridică mari semne de întrebare. Poetul îşi cunoştea mai bine „ereditatea” şi într-o ciornă de scrisoare către A. D. Xenopol (1879) notează: „eu am moştenit prin ereditate o tristeţă pe care nu pot să mi-o explic şi care, educată din când în când c-un optimism însufleţit de paginile măreţe scrise cu sângele său de nobilul popor românesc, mă îndeamnă să urc calvarul vieţei mai uşor.”[93] De fapt, ereditatea şi educaţia, în cazul său, au fost temelia fecundităţii creatoare, ereditatea devenind primejduită de epuizarea salahorică, de care nimeni n-a părut dispus să ţină seamă. Poetului îi era necesară, într-adevăr, o slujbă mai „lejeră” sau repaus mai îndelungat, însă nu o internare în „cămaşa de forţă”. De altfel, o altă ciudăţenie care trebuie semnalată, într-o primă fază, Maiorescu a găsit inutilă trimiterea poetului la Viena (încă nu ştim ce sens trebuie dat acestui refuz!), deşi ulterior a făcut tot ce i-a stat în putinţă de a-l îndepărta de Bucureşti: „Am găsit şi găsesc ducerea lui la

Eminescu. Suprimarea gazetarului, Edit. Semnele timpului, Tamaşi, Bucureşti, 2000.

[93] *Opere*, XVI, p. 351.

Viena cu totul nefolositoare."[94] La insistenţele Emiliei Humpel, Eminescu a fost transportat, însoţit de Chibici-Revneanu, la Ober Dobling. În Wiener-Kronik, se menţionează internarea de la 2 noiembrie 1883 la 26 februarie

dar fără precizarea diagnosticului. Medicii Leidesdorf şi Obersteiner erau buni specialişti în sifilisul nervos. Luesul era pe atunci o boală uşor de diagnosticat, fără însă metodele sigure de după 1900. Un specialist trebuie să ştie: „Sifilisul cerebral de tipul paraliziei generale odată instalat nu mai permite nici un act creator, personalitatea individului fiind complet dezintegrată, producţiile sale se desfăşoară în limite sterile şi pueril de absurde" (Vuia, p. 34). Or, Eminescu a părăsit stabilimentul vindecat aproape complet. După şase ani, aceleaşi simptome ca la început, cu „tulburări de afectivitate, păstrându-şi memoria intactă şi capacitatea de a improviza versuri."[95] În orice caz, medicii vienezi n-au diagnosticat sifilis cerebral, deşi de la Bucureşti li se sugerase o asemenea cale (anticip o noutate!), iar cineva a ţinut să arunce incertitudine asupra investigaţiilor clinice de la Ober Dobling. Ion Grămadă a observat lipsa mai multor file din jurnalul de observaţii medicale din condica stabilimentului.[96] Asistentul a explicat că acele file au fost luate de cineva de la Ministerul de Externe român.[97] Cine a fost acel cineva? Există presupunerea că misteriosul sustrăgător este Grigore Ventura (Călin L. Cernăianu). Obersteiner i-a mărturisit lui I. Grămadă că „prin 1895" jurnalul medical al lui Eminescu a fost cerut de un domn de Bucureşti, al cărui nume l-a uitat. Acest amănunt este de o însemnătate fără

[94] Vezi scrisoarea către Emilia Humpel, din 19/31 octombrie 1883. Pentru scrisorile şi Însemnările zilnice ale lui Maiorescu, vezi Jurnal şi epistolar, volumele publicate de Edit. Minerva începând cu 1975, ediţie îngrijita de Georgeta Radulescu-Dulgheru şi Domnica Filimon.

[95] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* p. 36.

[96] Dr. Ion Grămada, Mihail Eminescu (contribuţii la studiul vieţii şi operei sale), Heidelberg, 1914; *Scrisori către Simion Mehedinţi*, Viena, iunie 1911 (Cf. I. E. Torouţiu, Studii şi documente literare, IX, p. 175).

[97] Vezi şi N. Georgescu, *op. cit.,* p. 40.

relevanţă în biografiile tradiţionale, dar el dobândeşte un înţeles care se va contura în paginile următoare. De ţinut minte că a dispărut şi dosarul curatelei din 12 iunie 1889, instituită pentru interdicţia poetului de la administrarea pensiei pe care n-o va primi niciodată. Nu sunt singurele documente „rătăcite” când e vorba de anii bolii lui Eminescu.

Şuţu ar fi diagnosticat doar manie acută în 1883, crede dr. Vuia, ca şi Leidesdorf şi Obersteiner, fapt ştiut de T. Maiorescu.[98] În realitate, lucrurile sunt mult mai încurcate, dovadă că, la moarte şi după, s-a impus credinţa în alt diagnostic - paralizia generală.

Nu voi merge cu ipoteza spre care înclină, cel puţin la prima vedere, N. Georgescu, că poetul nu era bolnav în 1883.[99] Totuşi, există motive să se spună că nu era chiar atât de bolnav, încât să se impună acele măsuri supradimensionate de izolare în forţă a poetului. Eminescu s-a luptat cu boala de timpuriu, cum a demonstrat George Munteanu şi a reconfirmat, recent, Constantin Cubleşan, urmărind special corespondenţa.[100] Problema e că poetul s-a luptat cu alte suferinţe fizice decât s-au iluzionat biografii tradiţionali. Oare el n-a mai fost capabil de luptă cu destinul din iunie 1883? Şi nu cumva boala i-a devenit incurabilă graţie morţii civile care i s-a programat?

Merită, mai întâi, o incursiune în corespondenţă, dat fiind că aceasta s-a îmbogăţit, nesperat, în 2000. Prima semnalare a unei îmbolnăviri a poetului datează de la Viena, în 1872 (10 februarie), când informează părinţii despre „o troahnă îndelungată”, de vreo 20 de zile, cu lipsa poftei de mâncare. Medicul consultant vienez era de părere că vina e izolarea în care trăieşte: „Eu nu cred asta.”[101] În 18 martie, acelaşi an, tot către părinţi, vorbeşte despre „un an nefast pentru mine”, din cauza

---

[98] Ovidiu Vuia, *ibidem*, p. 72.

[99] La Călin L. Cernăianu, faptul devine certitudine.

[100] Constantin Cubleşan, *Luceafărul şi alte comentarii eminesciene*, Edit. Timpul, Reşiţa, 1998.

[101] *Opere*, XVI, p. 42.

„catarului de stomac”, plus „gălbinare”, „aprindere de maţe care au ţinut trei săptămâni” şi „durerea de urechi.”[102]

Necazul cu piciorul drept se pare că începe din 1874, când îi scrie lui Ioan Al. Samurcaş, din Iaşi, despre „o aprindere la încheietura piciorului care se vindecă foarte încet şi e foarte dureroasă.”[103] În 1880, se confesează Harietei că e bolnav, „dar mai mult sufleteşte.”[104] Din 1879, mai relevantă, în perspectiva bolii, e corespondenţa cu Veronica. La 31 octombrie, se plânge de „dureri reumatice” „în picioare”, asociate cu „dese bătăi de inimă”, pentru ca sărbătorile de Crăciun să le petreacă „între cei patru pereţi” ai camerei.[105] E vorba tot de picior, care se umflă, zice el, când „dorm ori trăiesc neregulat”. În 5 şi 14 ianuarie 1880 piciorul încă îl supără, cerându-şi iertare că nu poate veni la Iaşi, din atare pricină, dar şi din altele, iar în 18 ianuarie: „Eu tot cu piciorul îmflat şi în neputinţă de-a veni la Iaşi - dragul meu înger.”[106] În februarie, adaugă şi unele insomnii care-l fac să n-aibă dispoziţie de a-i scrie „şi cu toate astea trebuind să scriu zilnic”, pentru gazetă.[107]

Văzând că delăsarea nu-i bună, se adresează medicului Russel, care-l tratează cu „fier”, începând cu 1 aprilie 1880 şi e mirat că numai după patru zile capul s-a limpezit şi „Dispar toate urmele fără excepţie, încât deşi numai de 4 zile am început a lua, eu care n-am luat nicicând medicamente, resimt efectele miraculoase.”[108] De reţinut că poetul nu luase până atunci medicamente, tratându-se „băbeşte”, sau lăsând lucrurile să se îndrepte de la sine, ceea ce e de presupus că boala de picioare a riscat cronicizarea, care-l va urmări de acum încolo. (Pe de altă

[102] *Ibidem*, p. 43.
[103] *Ibidem*, p. 57.
[104] *Ibidem*, p. 187.
[105] *Dulcea mea Doamnă..., op. cit.,* p. 51.
[106] *Ibidem*, p. 77.
[107] *Ibidem*, p. 92.
[108] *Ibidem*, p. 133.

parte, nu este exclus ca pretextul bolii să fi devenit un motiv de justificare pentru întârzierea cu scrisorile şi pentru amânările sosirii la Iaşi).

La 2 februarie 1882, dă de veste Veronicăi despre o bună stare de sănătate, fiind gata să facă pasul hotărâtor cu căsătoria: „Încolo sunt sănătos şi mă port exemplar în toate privirile, // Momoţi. Ţi-am spus: viaţa mea s-a încheiat; ea n-are nici un farmec, nici un înţeles fără tine. Am murit pentru toată lumea afară de tine.”[109] Pasajul este foarte important, deoarece se limpezeşte aici că poetul nu leagă renunţarea la lume de prezenţa bolii, ci e vorba de un pariu existenţial, în ordine metafizică.

În acele zile, poetul ducea tratative cu soţia lui Slavici săi ofere două camere în care să poată sta cu Veronica. Totuşi, ieşeanca îi imputa că se mişcă greu în promisiunile făcute. Dar promisiunea a două camere era condiţionată de cumpărarea de către Slavici a unei case noi. Pe deasupra, poetul mai invocă iarăşi salahoria, încât „Mie nu mi-e permis de-a fi bolnav, nu de a mă lecui; sunt condamnat ca năierii[110] apusului la munca silnică pe viaţă şi-n această viaţă monotonă şi tristă tu, pasărea mea cea mică, eşti singura rază de noroc - şi chiar tu îmi faci imputări”.

În a doua parte a lunii martie, are gripă cu „friguri, combinate cu durere de cap şi lâncezeală, petrecând Floriile în pat.[111] Nici în Vinerea Patimilor (26 martie) nu e vindecat: „Se vede că voi fi având vro înrudire simpatetică cu Hristos de vreme ce în săptămâna Patemilor lui m-a dat din friguri în junghi. Trebuie să ştii că de trei zile avem iarnă completă în ce s-atinge de frig, că piciorul meu drept e ca vai de el şi că pe deasupra am un junghi în partea dreaptă, drept care pun muştar şi piele de iepure la

[109] *Ibidem*, p. 197.

[110] Editorii volumului descifrează greşit *noierii*, cuvânt inexistent, pe când *naier* înseamnă *corăbier, luntraş*, trecându-şi întreaga viaţă pe mare, muncind din greu, sens adecvat contextului (*ibidem*, p. 229).

[111] *Ibidem*, p. 141.

piept.”[112] Cum se vede, poetul se tratează „băbeşte” şi de astă dată. Sensibilitatea pulmonară e asociată la el cu reumatismul, căpătat prin maghernițele şi odăile friguroase pe unde a locuit. (Vezi şi ecourile din operă: Sărmanul Dionis, Scrisoarea I ş. a.). Pe 4 aprilie, are dureri de cap, dar din pricina unor „supărări” cumplite, din ziua precedentă.[113] Despre reumatismul poetului ştia şi Matei, aflat atunci la Brăila, dornic de însurătoare. Acesta l-a invitat la Lacul Sărat, pentru o cură. Într-adevăr, pe 4 iunie are de gând să meargă la băi, Costinescu promiţându-i un împrumut de 600 de franci, din care îi dăduse 200: „Cred că tot la Lacul Sărat o să mă duc. Numai dacă aş putea să scap de bubele acestea cari constituie o supărare zilnică şi un chin de tot ceasul.”[114] Problema mai grea e cu aceste „bube” la picioare. Medicii îi recomandă băi şi tratament cu „fier”: „Fier, fier şi iar fier, în formă lichidă şi în formă de pilule.”[115] Pe 6 iunie nu e hotărât încă dacă să meargă la Pucioasa, Strunga, Balta Albă sau Lacul Sărat. Ajunge, în schimb, la Constanţa, de unde îi scrie Veronicăi pe 17 iunie (în Opere, XVI, datată pe 16 iunie, în caz că nu e vorba de altă scrisoare) şi pe 20 iunie, când bubele se închiseseră toate, exceptând una singură.[116] De fapt, am văzut, cura o va face incomplet, documentându-se în mansardă pentru articolele viitoare şi presat de plecarea colegilor din redacţie. În iulie, suportă mari călduri, alergătură şi muncă uriaşă la redacţie, el însuşi plângându-se că, presat de patroni, făcuse prea puţine băi: „Precum era de prevăzut, după ce am făcut atât de puţine băi şi după ce aerul din Bucureşti nu-mi priește de loc şi căldurile asemenea, bubele mele ameninţă a se redeschide şi a mă rearunca în acea mizerie morală, care era să vină la tăcerea mea”. În acele zile, nu mai avea în capitală „nici prieteni, nici duşmani. Toţi caută răcoare şi

[112] *Ibidem*, p. 253.
[113] *Ibidem*, p. 261.
[114] *Ibidem*, p. 284.
[115] *Ibidem*, p. 287.
[116] *Ibidem*, p. 291.

linişte din acest infern, în care cei nevinovaţi se pedepsesc."[117] (Să ne reamintim de spusa lui Joseph de Maistre că „Numai cel nevinovat poate plăti pentru cel vinovat"!). Spre sfârşitul verii, se simte cuprins de oboseală, de „lipsă de curaj": „Această oboseală sufletească mă face adeseori să nu ştiu ce să scriu. Stau uneori ceasuri întregi cu condeiul în mână fără nimic, absolut nimic să-mi vie în gând, ba m-am surprins că adeseori nu pot urmări o idee în şir."[118] Şi: „Nu pot dormi, precum nu puteam nici atunci şi cu toate astea sunt singur la foaia aceasta. E un adevărat martir". El fusese plecat pentru două săptămâni, la mare; pe când de pe 28 iunie până spre sfârşitul lui august salahoreşte singur!

Aşadar, cauza principală a epuizării nervoase este surmenajul, pe care-l simte ca pe „un adevărat martiriu". Nealegând sinuciderea, „se distruge lucrând, necăjindu-se pentru lucruri care nu-l privesc - dar se distruge", singura nădejde fiind că va pune capăt chinului alături de femeia iubită.[119]

Nici Veronica n-o ducea prea strălucit, aşa că-şi reprimă propriile necazuri. Sunt zilele când scrie: „Draga mea copilă - tu trebuie să-ţi închipuieşti astăzi sub figura mea un om foarte obosit, de vreme ce sunt singur la negustoria asta de principii şi peste aceasta bolnav // care ar avea nevoie de cel puţin şase luni de repaus pentru a-şi veni în fire. Ei bine, de şase ani aproape o duc într-o muncă zădarnică, de şase ani mă zbat ca-ntr-un cerc vicios în cercul acesta care, cu toate astea, e singurul adevărat, de şase ani n-am linişte, n-am repaosul senin de care aş avea atâta trebuinţă pentru ca să mai pot lucra şi altceva decât politică. Quelle vie, mon Dieu, quelle vie! Înţeleg, ca cu vremea, un om să se înrăutăţească, cum m-am înrăutăţit eu şi n-am decât o singură zare de lumină în

[117] *Ibidem*, p. 321.
[118] *Ibidem*, p. 325.
[119] *Ibidem*, p. 337.

viaţa mea - afară de tine. În privazul negru-al vieţii o icoană de lumină.”[120]

Pe 21 septembrie 1882, boala e o cauză a supărării, devenită, acum, „permanentă”, încât nu ştie cum s-o scoată la capăt.[121] Spre sfârşitul anului, se mai iveşte şi o durere de măsele.[122] La începutul anului 1883, se internează la Spitalul Brâncovenesc, unde este îngrijit de dr. Wilhelm Kremnitz, ieşind apt de muncă. S-a întors, însă, din nou la munca supraomenească, situaţie surprinsă în textul amintirilor lui Vlahuţă, reprodus mai înainte.

Acesta e tabloul „clinic” de până la 28 iunie 1883. Simptomul cel mai controversat îl constituie „bubele” de la picioare, interpretate de adepţii luesului ca fiind „gome sifilitice”, fapt combătut de investigarea doctorului Ion Nica.

Este meritul dr. Ion Nica de a fi întreprins prima cercetare ştiinţifică serioasă despre drama psihică a lui Eminescu. El a stabilit, cu un grad sporit de certitudine, pe baza materialului avut la dispoziţie, că Eminescu n-a suferit nici de epilepsie psihică (A. Şunda), nici de schizofrenie (C. Vlad), nici de lues, alcoolism şi paralizie generală (Fr. Iszac, Gh. Marinescu, P. Zosin, ş.a.), ci de o psihoză maniaco-depresivă cu aspect mixt, pe fond ereditar, manifestată, în final, ca pseudo-paralizie din pricina unei fatale intoxicaţii mercuriale. La impresionanta bogăţie de argumente a dr. Nica, Ovidiu Vuia adaugă altele, edificatoare. Dacă Eminescu ar fi moştenit sifilisul de la mamă (nu există dovezi că Raluca Eminovici a fost infectată de lues!), incubaţia ar fi trebuit să înceapă încă de la naştere, încât boala s-ar fi manifestat de la 10-15 ani, nicicum după 30 de ani.[123] Apoi, înainte de izbucnirea bolii, s-ar fi declanşat o evidentă scădere a capacităţii creatoare. Dimpotrivă, geniul eminescian a culminat în 1883. În iarna lui 1885, şi-a fracturat un picior şi acesta s-a

[120] *Ibidem*, p. 342.

[121] *Ibidem*, p. 366.

[122] *Ibidem*, p. 380.

[123] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* p. 69.

vindecat relativ repede, lucru de neimaginat în situaţia unui sifilis avansat precum cel descris de G. Călinescu.[124] În paralizia generală pe fond luetic nu se menţin memoria, potenţele intelectuale, spiritul critic şi autocritic, dorinţa de reluare a activităţii creatoare etc. Ovidiu Vuia trage concluzia că poetul a fost psihotic de tipul lui Holderlin, care a trăit până la adânci bătrâneţe, continuând să creeze, o psihoză de tipul celei descrise de K. Jaspers şi care „deschide ferestre înspre absolut.”[125] Cum să ne explicăm paradoxul că, în ciuda profundei depresii morale, poetul a evoluat spre o solidarizare înseninată cu arta antică? Chiar în ziua izbucnirii maladiei, Maiorescu notează o reflecţie a poetului, la ora 10, când l-a vizitat: „Lasă, că va reînvia arta antică”, pentru ca în articolul din Fântâna Blanduziei (1888) să facă o pledoarie impresionantă pentru renaşterea geniului clasic.[126] Altminteri, şi piesa Lads, concepută după Augier prin intermediar german, a fost aleasă din aceeaşi pricină a stăruitoarei preocupări pentru antichitate. E un traseu urmat şi de Holderlin. „Am certitudinea zice Vuia - că dacă Eminescu ar fi fost dat sub tutela unor oameni cuminţi, asemenea lui Holderlin în celebrul turn din Tubingen, într-un cadru ca cel de la Mănăstirea Neamţului, legat de veşniciile neamului său, departe de oraşele iritante pentru creierul lui sensibil, marele nostru poet s-ar fi însănătoşit complet, cum nu rar are loc la mulţi ciclotimici.”[127] Interesant că şi poetul francez Hubert Juin, într-o admirabilă poem intitulată Mihai Eminescu (1957), îi găsea aceeaşi structură cu Holderlin:

---

[124] *Ibidem*, p. 37. Amănunte despre fractură în relatările Mariei Gavrilescu, soţia medicului care l-a îngrijit pe poet, în *Ei l-au văzut pe Eminescu*, antologie, ediţie, note, bibliografie de Cristina şi Victor Crăciun, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1989, ediţie reluată sub titlul *Eminescu - înfăşurat în manta-mi...* Memorialistica. Mărturiile contemporanilor, Edit. Litera-David, Chişinău-Bucureşti, 1999, pp. 378-379.

[125] *Ibidem*, p. 75.

[126] Cf. M. Eminescu, *Opere*, XIII, Edit. Academiei, Bucureşti, 1985, p. 331.

[127] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* p. 85.

„Şi fratele tău imnic, Şvabul Holderlin / la Tubingen în turnu-i / te-a-ntâmpinat cu Pâinea, / te-a-ntâmpinat cu Vinul, / cu roadele pământului şi-a omului, / şi cu pecetea omului întipărită / în brazdele acestei lumi, / în toate”. (Trad. Romulus Vulpescu). Credinţe similare au mai exprimat şi alţii. De pildă, în 1931, I. N. Roman scria: „Am avut totdeauna, am şi astăzi convingerea nestrămutată că poetul care a luptat cu mizeria şi cu foamea a murit cu zile. Eminescu avea nevoie de un tratament serios şi de lungă durată, care cereau oarecare sacrificii pe care nu s-a găsit nimeni dispus să o facă.”[128] Nu încape îndoială că Eminescu „a murit cu zile” şi că viaţa lui s-ar fi putut prelungi printr-o îngrijire adecvată, cu surprize creatoare ca la Holderlin. Chiar dr. Şuţu a fost surprins de sfârşitul subit, fiindcă, după aprecierea lui, Eminescu ar fi trebuit să mai trăiască trei ani.[129] Şi totuşi asemenea speranţe ţin de un idealism fără acoperire în cruda realitate a vieţii lui Eminescu. Nu numai că ajutorarea poetului a fost una total inadecvată, respinsă cel dintâi de Eminescu însuşi, dar comparaţia cu Holderlin trebuie să-şi aibă limitele ei, ca şi aceea pe care am făptuit-o cu Rimbaud, dintr-o altă cauză. Între Eminescu şi poetul german s-a interpus o diferenţă esenţială: spre deosebire de Holderlin, autorul nostru a fost dublat de un luptător publicist care a avut a se confrunta cu soarta ingrată a poporului său. Acesta e nodul gordian al destinului unui geniu ca Eminescu. El ştia că nu e liber să fie doar poet, că nu i s-a dat norocul inovatorilor de poezie din Franţa, bunăoară. Un asemenea privilegiu îl va simţi abia un Mircea Eliade, care considera că generaţia lui e singura din istoria României eliberată, o dată cu Marea Unire de la 1918, de blestemul de a face publicistică angajată pentru înfăptuirea idealului naţional.

---

[128] I. N. Roman, *O pagină inedită din viaţa lui Eminescu*, în „Adevărul literar şi artistic”, nr. 535 din 8 martie 1931.

[129] La punerea ultimului diagnostic din 1889, Şuţu precizează: „va mai putea trăi vreo trei ani; numai un caz accidental ar putea aduce o congestie cerebrală şi să-l trăsnească pe loc”. (*Eminescu - înfăşurat în manta-mi...,* op. cit., p. 401).

Dar şi el va descoperi curând că se înşelase, simţind în spate răsuflarea ameninţătoare a anului 1940.

Mai presus decât dragostea pentru Veronica Micle, care ia ţinut speranţa aprinsă, a fost dragostea pentru neamul românesc, pe care-l recunoaşte educatorul optimismului său. A spus-o, reamintesc, poetul însuşi, în conceptul de scrisoare către A. D. Xenopol (1879). De aceea, trimis de T. Maiorescu în Germania să-şi pregătească doctoratul, îi scrie acestuia de la Charlottenburg, la 5 februarie 1874, că ţinta lui nu e obţinerea unei diplome care să-l „pună bine cu lumea", ci, adâncindu-i pe marii gânditori germani, încerca să găsească cheia unei filosofii practice personale, menită să scoată ţara din subistorie: „Cred că am găsit acum soluţia problemelor respective, grupând concepţiile şi sistemele demonstrative (doveditoare) care însoţesc fiecare fază a evoluţiei în antinomii vizând atemporalul din istorie, drept şi politică, dar nu în sensul evoluţiei hegeliene a ideii. Căci la Hegel gândire şi fiinţă sunt identice - aici nu. Interesul practic pentru patria noastră ar consta, cred, în înlăturarea teoretică a oricărei îndreptăţiri pentru importul necritic de instituţii străine, care nu sunt altceva decât organizaţii specifice ale societăţii omeneşti în lupta pentru existenţă, care pot fi deci preluate în principiile lor generale, dar a căror cazuistică trebuie să rezulte în mod empiric dintre relaţiile dintre popor şi ţară [teritoriu]. Nu mă pot pronunţa acum mai pe larg asupra acestui subiect, el mia ocupat însă cea mai mare parte din cugetarea proprie şi din studii, aşa că până acum n-am respectat în fixarea temelor mele o succesiune de tip didactic. (...) Un titlu de doctor m-ar aranja într-adevăr cu lumea şi cu ordinea ei legală, nu şi cu mine însumi, care deocamdată nu mă mulţumeşte, nu. Tocmai această împrejurare concretă mi-a arătat limpede seriozitatea sarcinii mele, iar ideea foloaselor ce mi s-ar putea oferi pe această cale nu e mai puternică decât conştiinţa datoriei. Iată de ce aş cere timp."[130] Iată o mărturie care trebuie să-l fi iritat pe Maiorescu.

[130] *Opere*, XVI, p. 48.

Acesta nu era un comportament „practic”, de interes personal, ci anunţa întregul mod de viaţă şi de gândire eminescian.

De aceea, a-l ţine pe Eminescu departe de marile oraşe, cum preconiza un I. N. Roman sau, recent, dr. Vuia, însemna, propriu-zis, a-l ucide, ceea ce s-a şi reuşit. Încă din 1882 nota într-o scrisoare: „Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere (nu pentru „o bucată de pâine”, cum presupun denigratorii, n.n.) şi cu speranţă în consolidarea ideilor mele şi un mai bun viitor (nu pentru întoarcerea la 1400, cum iarăşi presupun denigratorii, n. n.). Dar nu merge. În opt ani de când m-am întors în România, decepţiune a urmat după decepţiune, şi mă simt atât de bătrân, atât de obosit, încât degeaba pun mâna pe condei să-ncerc a scrie ceva. Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moraliceşte şi că mi-ar trebui un lung repaus ca să-mi vin în fire. Şi cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaos nu-l pot avea nicăieri şi la nimeni.”[131] De aceea este existenţa lui Eminescu tragică, fără scăpare, ca în operele lui Eschil şi Sofocle. În definitiv, dacă ar fi contat numai soarta poetului, aceasta ar fi fost soluţionabilă. Toate eforturile prietenilor s-au canalizat spre a salva poetul. În schimb, nimeni n-a părut dispus să înţeleagă că poetul nu putea fi salvat decât împreună cu ziaristul.

Insist: cu aceasta am numit preludiul celei mai mari tragedii consumate pe pământ românesc, în ultimul mileniu. Cei şase ani de agonie eminesciană sunt pata oarbă de pe obrazul culturii şi civilizaţiei româneşti din veacul al XIX-lea. Nu va putea fi spălată decât descifrând-o şi spunând lumii adevărul despre ea.

Ceea ce au făcut până azi oamenii politici, medicii, criticii şi istoricii literari n-a fost decât să deplângă romanţios, sau simulând răceala specialistului, anii dezastrului psihic şi intelectual, povestind şi repovestind fără odihnă zeci de mărturii ale contemporanilor lui Eminescu. La un moment dat, la 15 iunie 1899, redacţia revistei Floare albastră

[131] M. Eminescu, *Opere*, XVI, p. 195.

reitera îndemnul heliadesc „Scrieţi, băieţi, numai scrieţi!”, adaptat acum la memorialistica eminesciană: „Scrieţi amintiri şi daţi-ne icoana complectă şi adevărată a lui Eminescu!” Din păcate, icoana memorialiştilor era departe de a fi cea adevărată. Ai impresia că senzaţionalul a primat, că nebunul ca atare a fascinat, iar nu adevăratul Eminescu, cel legat, în mod fatal, „de o mână de pământ”, cum el însuşi a spus-o. Geniul nebun - iată un subiect, într-adevăr, de senzaţie, un mit care lua locul mitului tânărului geniu! După ce a izbucnit boala, se întrec în dezvăluiri precedente ale nebuniei poetului trăite şi descoperite de...ei! Era doar moda identificării geniului cu nebunia, era moda teoriilor lui Lombroso. În schimb, prea puţini s-au aplecat să-i înţeleagă ideile din Timpul şi vizionarismul poemelor.

7. FRICŢIUNI ŞI INJECŢII CU MERCUR

Voi continua oarecum a rebours, cu ultimul interval al vieţii, spre a ajunge la înţelesurile zilei de 28 iunie 1883. Eminescu, fiinţă complexă şi totală, a fost, ca să reiau limbajul medicilor, un ciclotimic. Vizionarismul său e al marilor cicluri cosmice şi istorice supravegheate de triada ontologică. Viaţa biologică însăşi i-a fost marcată „treimic". Psihicul său, de o trezie exacerbată, se aprinde şi pare să cedeze la 33 de ani, într-un an care, întâmplător, e unul cu cifra 3 în coadă. Starea sănătăţii îi este brutal ameninţată din trei în trei ani - 1883, 1886, 1889. Unii au făcut corelaţii cu vârsta crucificării lui Hristos. Fiind vorba de modele fiinţiale exemplare, apropierea e posibilă, păstrând proporţia cu sublinierea diferenţei dintre martirajul divin şi cel uman. De altfel, am văzut, poetul însuşi se compara, cu autoironie tragică, cu suferinţele Mântuitorului.

Se pune întrebarea: de ce n-a mai supravieţuit Eminescu ultimului ciclu biologic, cel din 1889? A murit sau nu a murit „cu zile"? Am văzut, unii au dat răspuns afirmativ. După recidiva din când poetul se găsea la Iaşi, „tratamentul" de la Neamţ a adus o ameliorare substanţială, Eminescu revenindu-şi sub raport etic şi creator, cum o atestă şi scrisorile către Al. Vlahuţă, Iacob Negruzzi (căruia îi expediază, ca altădată, poezii) şi Gh. Panu.[132] De la Neamţ, Eminescu a plecat la Botoşani în primăvara anului unde a stat un an de zile. Creangă, Miron Pompiliu şi Gh. Bojeicu se temeau de stabilirea poetului la Botoşani, din pricină că acolo ar fi dat de Scipione Bădescu, un boem al crâşmelor. Teamă confirmată, ceea ce a făcut ca poetul să intre din nou în atenţia medicilor, urmând, astfel, perioada de tratament sub îngrijirea Harietei, sora infirmă a poetului. La Botoşani, s-a produs cotitura decisivă în stabilirea diagnosticului şi a

[132] *Ibidem*, pp. 230-240

tratamentului. Până atunci, exceptându-i pe doctorii Iuliano şi Bogdan de la Iaşi, 1886, majoritatea medicilor optaseră pentru o formă de manie acută, cu perioade depresive, pe fond ereditar, cu surmenajul cauzat de intensitatea muncii intelectuale şi abuzuri de cafea, tutun.

Un medic, el însuşi alcoolic, Francisc Iszac, impune diagnosticul care a făcut carieră, preluat de unii medici, concitadini ai săi, apoi, în clipa morţii poetului, de dr. Şuţu, Gh. Marinescu (am văzut în ce condiţii cu totul neclare), iar mai târziu întărit şi impus de dr. Panait Zosin, pe baza unei lecturi superficiale a corespondenţei dintre Harieta şi Cornelia Emilian: demenţă sifilitică şi alcoolică, cu paralizie generală. Polemizând cu T. Maiorescu, care susţinuse caracterul ereditar al bolii, Zosin decidea: „Ceea ce a dat caracterul grav şi vulgar boalei sale au fost alcoolismul şi sifilisul. Ca psihopat ereditar, el ar fi petrecut încă nopţi albe, ar fi făcut orgii, ar fi mistuit narcotice şi excitante (se ştie că poetul era un adversar declarat al narcoticelor, n. n.), dar inteligenţa lui s-ar fi menţinut la stadiul în care a produs versurile citate la început. Un psihopat alcoolic şi sifilitic, el a ajuns să aibă perioade de furie, de inconştienţă, de prozaică întunecare a activităţii psihice.”[133]

„Consideraţiile ştiinţifice” ale acestui medic politician, de stânga, într-o anume perioadă, mustesc de o aversiune care îl face să prezinte în culori cât mai întunecate cei şase ani de crucificare a poetului. Zosin[134] sugerează că Eminescu a dus o viaţă desfrânată în alcoolism şi erotism, de aceea a ajuns la nebunie sifilitică. La originea acestor mistificări grosolane, se deduce din studiul dr. Nica, stau deciziile medicale ale lui Francisc Iszac, care nu numai că a scăpat de o judecată a istoriei, dar a reuşit să treacă în ochii biografilor drept un binefăcător al lui Eminescu. Aşa ni-l prezintă G. Călinescu şi alţii („mulţumită îngrijirilor

[133] Panait Zosin, *Nebunia lui Eminescu*, în „Spitalul”, nr. 11/1903.

[134] O analiză a studiilor medicale semnate de Panait Zosin, cu referinţele la Eminescu, realizează N. Georgescu în *Moartea antumă a lui Eminescu, op. cit.*

doctorului Iszac" etc.)[135] În realitate, Eminescu a început să abuzeze de alcool după 1885, nu fără concursul unor „prieteni". „Cât priveşte sifilisul şi contractarea lui - spune dr. Ion Nica -, nici un simptom la Eminescu nu-i atestă prezenţa, şi cu atât mai puţin supoziţiile insinuante ale doctorului Iszac, care o vizau pe Veronica."[136]

Dr. Nica nu face simple afirmaţii, ci analizează pas cu pas imensul material avut la dispoziţie. Mă voi opri, în completarea altor argumente expuse anterior, doar la câteva. Mai întâi, proba grafologică. În cazul paraliziei generale cauzată luetic, dezorganizarea scrisului este ireversibilă, „rapidă şi profundă", încât documentele lăsate de un paralitic vorbesc „de la sine": „În cazul lui Eminescu, tocmai conservarea perfectă a scrisului său, până în cele din urmă zile, după cum atestă mărturiile şi unele documente, face posibilă stabilirea diagnosticului, atât de discutat şi controversat, asupra bolii şi morţii."[137] Nici înainte şi nici după primul atac nu se desluşesc dereglări semnificative ale scrisului, afară de unele momente, care pot interveni în stări de mare tensiune sau agitaţie, lucru vizibil şi la oamenii normali. Din cele 42 de caiete eminesciene, doar în 8 dintre ele există unele perturbări ale scrisului. În orice caz, în zilele premergătoare izbucnirii bolii: „Nici cel mai dibaci grafolog n-ar fi în stare să desprindă un câtuşi de discret avertisment din grafia lui Eminescu. Mai mult chiar, după izbucnirea psihozei afective, nici medicii n-au putut să înţeleagă suficient de bine natura răului de care suferea Eminescu."[138] Scrisoarea trimisă, după revenire, lui Chibici e „de o acurateţe impresionantă, ordonată şi echilibrată."[139]

Tot ireversibile, în sifilisul cerebral, sunt degradarea simţului moral şi a conştiinţei critice, cu atât mai mult a

---

[135] G. Călinescu, *op. cit.,* p. 349

[136] Ion Nica, *Eminescu. Structura somato-psihică*, Edit. Eminescu, Bucureşti, 1972, p. 271.

[137] *Ibidem*, p. 195.

[138] *Ibidem*, p. 179.

[139] *Ibidem*, p. 193.

memoriei. Or, nimic din toate acestea nu se petrec cu Eminescu. Până şi extrem de scepticul Maiorescu (în ce priveşte posibilităţile vindecării poetului) e nevoit să recunoască, într-o scrisoare către Emilia Humpel (faţă de care îşi permitea mai puţin să se prefacă), înainte de a-l trimite pe poet la Iaşi, în primăvara lui 1884: „În ceea ce priveşte gândirea logică, şi-a revenit complet. Extraordinara lui memorie de totdeauna, aceeaşi desăvârşită şi evidentă". Nu-i nai puţin adevărat că Maiorescu a fost un constant acuzator al scăderii simţului moral al poetului, după 1883, lucru care nu numai că nu se confirmă, dar se transformă în probă acuzatoare tocmai în contra simţului moral maiorescian!

Simţul moral şi cel critic sunt vizibile în scrisorile trimise de la Mănăstirea Neamţ, în care poetul protestează împotriva milei publice. Dar şi în ultimele articole, din preajma morţii.

Dr. Iszac trebuie să fi avut o influenţă covârşitoare asupra Harietei, aşa cum, de altfel, arată corespondenţa ei cu Cornelia Emilian, pe care şi Ion Nica o consideră un „ecou al concluziilor false la care ajunsese doctorul Iszac (el însuşi un alcoolic)."[140] Harieta era convinsă că medicii din Iaşi l-au utilizat pe Eminescu drept cobai („Ei au voit să facă practică cu dânsul, cu siguranţă!") şi numai Iszac „a făcut adevărata minune cu ştiinţa mai probabil decât Cristos."[141] Era, de fapt, o revenire a sănătăţii în pofida tratamentului doctorului Iszac, graţie vigorii native a poetului, care încă mai lupta cu boala. Pomenitul Corneliu Botez, care am văzut că s-a străduit pentru impunerea unei anumite optici în defavoarea publicisticii şi a anilor de boală, este şi un susţinător al dr. Iszac. Oare întâmplător?[142]

De fapt, acela care l-a transformat pe Eminescu în cobai a fost tocmai Francisc Iszac. El a hotărât, ca ecou al

---

[140] *Ibidem*, p. 271.

[141] Scrisoarea din 18/30 octombrie 1887.

[142] Corneliu Botez, *Viaţa lui Eminescu*, în vol. *Omagiu lui Mihail Eminescu*, Edit. Socec, Bucureşti, 1909.

hotărârii altora (existând, cum vom vedea, precedente), că poetul este luetic. Să admitem că a fost o greşeală de diagnostic, însă partea proastă este că s-a decis pentru un tratament chiar contraindicat în asemenea afecţiuni! A recomandat cură de mercur, în doze enorme, câte 20 de fricţiuni a 4 grame, „când şi o jumătate de gram poate să aibă acţiune dăunătoare”,[143] „cu efecte de altfel nule în sifilisul nervos (oare de ce nu ştia acest lucru doctorul Iszac?) dar cu urmări catastrofale toxice.”[144]

Deci, medicul greşeşte de două ori: pune diagnostic eronat şi impune tratament catastrofal. Adeptă fanatică a lui Iszac, Harieta se mândreşte că acesta a impus tratamentul cu mercur în pofida protestului unui consiliu format din şase medici, conştienţi de efectele nocive: „pentru care a ţinut şase medici consiliu de s-ar putea să nu întrebuinţeze.”[145] Dr. Iszac a lăsat impresia că cercetează, la vremea aceea, luesul şi că era pe cale să rezolve o „nouă” metodă de tratament, intenţionând să dea publicităţii o comunicare ştiinţifică. Altfel zis, folosirea lui Eminescu drept cobai este foarte clară. El a dat Harietei asigurări de vindecare sigură şi totală! De asemenea, i-a mărturisit „că va da cu numele lui un articol, descriindu-i toată boala şi că profesorii ce l-au căutat sunt în cea mai mare eroare.”[146] „Profesorii... în cea mai mare eroare” erau cei de la Iaşi şi de la Halle, unde a fost trimis poetul la insistenţele altor medici botoşăneni (Ştefanovici, Hynek şi Hajnal), la 26 mai 1887. Aceştia au reacţionat, probabil, la dubla eroare a dr. Iszac. Dornic de rezultate rapide şi spectaculoase, Iszac a ridicat doza de mercur până la 7 grame de fricţiune! El era conştient de pericol, de vreme ce a căutat să atenueze urmările recomandând cură de nămol la Lacul Sărat. Rezultă limpede că efectul final de „pseudo-paralizie”, admis de dr. I. Nica, este urmarea

[143] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* p. 82.

[144] *Ibidem*.

[145] Scrisoarea către Cornelia Emilian, 20/2 iunie 1887.

[146] Scrisoarea Harietei către Cornelia Emilian din 27 august/8 septembrie 1887.

gravei otrăviri cu mercur. El este cel dintâi specialist care a tras semnalul de alarmă asupra intoxicaţiei mercuriale. Harieta a fost nevoită, la un moment dat, să întrerupă fricţiunile cu mercur „din cauza slăbiciunii şi a salivaţi ei (efecte de supradozaj, ale cărui repercusiuni sunt greu de estimat).”[147] Harieta[148] constată singură că supradozajul îl agită pe bolnav. „Este o recunoaştere - spune dr. Nica - a influenţei negative provocată de medicaţia mercurială, care realiza o intoxicaţie cronică cu rezonanţă cerebrală. Tulburările psihice, ale stării de nutriţie, leziunile renale (cu incontinenţa de urină, pe care bolnavul o prezintă), constipaţia, anemia şi nevrita periferică, ce-l vor însoţi de acum încolo, ne dau certitudinea că poetul a fost victima acestei intoxicaţii mercuriale.”[149] Nădejdea Harietei în diminuarea intoxicaţiei prin apele minerale de la Lacul Sărat este o dovadă că dr. Iszac era conştient că mersese prea departe. Alarmată, Harieta îi scria Corneliei Emilian pe 20/2 iunie/iulie 1887, când mai avea de executat 4 fricţiuni a şapte grame de mercur: „Băi să facă treizeci şi cinci, să-i evaporeze mercurul ce i-ar produce mai târziu o slăbiciune urâcioasă”. Aidoma, în 23/5 iunie/iulie 1887: „Numai cu fricţiuni de mercur şi Ţitman interior (tablete care conţineau tot mercur, n. n.) îl poate scăpa. Băile sunt necesare de a evapora mercurul prin apă minerală, să nu ajungă a se paraliza peste un timp oarecare”. Aşadar, intoxicare mercurială dublă, prin fricţiuni şi tablete. E clar că Iszac cunoştea bine efectele toxice. Dezintoxicarea pe care paria el era o eroare capitală, întrucât mercurul intrat în ţesuturi nu se mai elimină, acumulându-se primejdios pentru organism.[150] Urmările sun descrise astfel de Ion Nica: „Semnalul pe care îl lansează Harieta - ecou al conştiinţei însăşi a doctorului Iszac, care n-a putut ignora,

[147] Ion Nica, *op. cit.,* p. 275.

[148] „Nu-ţi pot descrie crizele ce le-a avut la a patra fricţiune. De frica şi de supărare, am căzut iarăşi bolnavă la pat...” (Cf. *Eminescu - înfăşurat..., op. cit.,* p. 72).

[149] *Ibidem*, p. 277.

[150] Cf. Ovidiu Vuia, *Spre adevăratul Eminescu, I, op. cit.,* pp. 99-100.

dar a subestimat consecinţele terapeuticii mercuriale -, demonstrează până la evidenţă că supradozajul medicamentos a jucat un rol nefast în evoluţia bolii poetului. De altfel, interesarea sistemului nervos central în intoxicaţia cronică cu mercur explică modificările de comportament, depresiune mintală, insomnie şi câteodată halucinaţii, care după cum ştim au dominat tabloul simptomatic după 1887."[151]

În anul nefast de la Botoşani s-a dat lovitura de graţie existenţei biologice a lui Eminescu. Se reconfirmă, cu date ştiinţifice acum, că Eminescu a „murit cu zile". Asasinatul moral din 1883 a fost desăvârşit de „experimentul" unui medic alcoolic. Cel dintâi care s-a alarmat de evoluţia bolii lui Eminescu (exceptând consiliul de medici), a fost A. C. Cuza. „Revenirea bolii - spune el după vizita la Botoşani din 1887 - este cu atât mai stranie cu cât fusese cu totul bine, dovadă poeziile pe care le alăturez aici, scrise la Botoşani, şi nici nu ştii cum să-ţi tălmăceşti lucrul, afară dacă nu atribui starea lui de-acum suirii sângelui stricat la cap, în urma încercării dobitoceşti, după mine, de a-i închide cu topuzul rănile de la picioare." A. C. Cuza înţelege primejdia tratamentului cu mercur, vorbind de „o medicamentaţie contrară cursului natural al bolii" care a produs „acele perturbaţiuni în organism" ce l-au adus „într-o stare de plâns."[152] Dar - se va dovedi - n-a fost doar atât. „Doctorul Iszac, conchide şi Ovidiu Vuia - a sperat că prin vindecarea lui Eminescu va intra în analele medicinii, pregătea o lucrare în acest sens, dar din păcate numele său va rămâne legat de moartea poetului."[153] Situaţia atinge grotescul dacă ne gândim că dr. Iszac şi-a luat părtaş la fapta lui pe sora poetului, exploatându-i sentimentele. Harieta s-a simţit profund lovită când, în 1888, Veronica Micle a reuşit să-l smulgă pe poet de la Botoşani, prelungindu-i viaţa şi dându-i ultimele speranţe

---

[151] Ion Nica, *op. cit,* pp. 278-279.

[152] A. C. Cuza, *Scrisoarea către Iacob Negruzzi*, Iaşi, 1887 (Cf. *Eminescu - înfăşurat..., op. cit.,* p. 392).

[153] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* 1989, p. 84.

de renaştere, căci - iată - Eminescu se reîntorcea la Bucureşti, adică acolo de unde fusese îndepărtat cu grijă. Nu ştia că nu-l va putea apăra până la capăt. Bucureştiul lui T. Maiorescu nu-l mai voia cu nici un chip pe ziarist.

Sunt nevoit să continuu cu un fel de lovitură de teatru oferită de dr. Vuia în studiul din 1997. Ea are notă comică, dacă n-ar implica tragism. Acuzatorul doctorului Iszac face o stranie întorsătură de 180 de grade şi în loc să se revizuiască (lucru absolut firesc în ştiinţă), ajunge să ia apărarea dr. Iszac împotriva unor imaginari culpabilizatori: „Prin urmare, orice intenţie nocivă din partea dr. Iszak, asta o putem afirma cu siguranţă, e mai mult decât neîntemeiată şi regretabil exegeţii eminescieni o întăresc atunci când, ca de pildă, G. Călinescu, nu-l pomeneşte (sic!) decât pe dr. Iszak practicând fricţiunile mercuriale şi nu aminteşte, deşi a avut raportul doctorului Vineş în mâini, că lui Eminescu i s-au făcut injecţii mercuriale, în 1889, în cursul ultimei internări în sanatoriul dr. Şuţu.”[154] Eu pun această notă comică pe seama inabilităţii în exprimare a dr. Vuia. Ar fi fost mai firesc să-şi recunoască lacuna de informare din urmă cu opt ani. Mărturisesc, nici eu n-am dat atenţie informaţiei care-mi căzuse mai demult sub ochi din lectura monografiei lui D. Murărăşu, bunăoară. Spre deosebire de G. Călinescu, Murărăşu a citit cu ochi mai atent notele doctorului Vineş.[155] Cu toate acestea, D. Murărăşu trece pe lângă informaţia privitoare la injecţiile mercuriale practicate de dr. Şuţu ca pe lângă un simplu amănunt lipsit de orice importanţă, nerealizând nici o legătură între acesta şi prăbuşirea catastrofală a poetului: „Injecţiile mercuriale nu aveau nici un efect. Facultăţile intelectuale, aproape normale în martie, i-au slăbit repede, mai păstra însă memoria numelor şi faptelor dinaintea îmbolnăvirii. Scria pe ziduri fragmente de poezii şi vedea mereu bani şi pietre scumpe.”[156] Biograful se

[154] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* 1997, pp. 97-98.

[155] V. Vines, *Câteva date asupra ultimelor zile ale poetului Mihail Eminescu,* Bucureşti, 1931. Extras din „România medicală”, 1931.

[156] *Op. cit.,* p. 399.

înşela. Injecţiile mercuriale aveau un efect negativ. Şi el opta pentru lues, găsind că moartea poetului are legătură cu erizipelul provocat de piatra aruncată de către Petrea Poenaru, deşi, în acelaşi timp, a respins „legenda" întreţinută de Harieta în jurul acestui caz: „Acest erizipel i-a slăbit miocardul aşa că, la 15 iunie 1889, având o sincopă, a murit imediat."[157]

Elementul „nou" (în orice caz, noutatea constă în punerea lui în valoare pentru întâia oară, fiindcă dr. Nica a ignorat informaţia doctorului Vineş), adus de ultimul studiu al dr. Vuia, constă în transferul greutăţii vinei de pe umerii dr. Iszac pe ai dr. Şuţu. Adevăratul răspunzător de otrăvirea iremediabilă a lui Eminescu este patronul sanatoriului „Caritatea" din str. Plantelor, acolo unde poetul a fost internat şi la 28 iunie 1883. Acum, cercul se închide, strângându-l pe poet ca într-o menghină din care n-a mai existat nici o scăpare. Preluând diagnosticul lui Iszac, Şuţu i-a preluat şi metoda de „vindecare", într-o ipostază radical agravantă, aceea a injecţiilor cu mercur, ceea ce botoşăneanul nu cutezase, fiind, probabil, avertizat asupra consecinţelor. Administrându-i-se cură mercurială sub formă de fricţiuni, la Botoşani, spune Ovidiu Vuia, acum „ar fi fost destul şi una sau două injecţii de mercur", „dar sigur i s-au injectat mai multe", o cură întreagă, conform mărturiei doctorului Vineş: „Injecţiile mercuriale ce i s-au făcut nu au influenţat întru nimic mersul bolii". Este exact observaţia preluată de D. Murăraşu. Ea este stupefiantă, inocentă la biograf, dar greu calificabilă la un medic.

Când dr. Iszac credea că a inventat o nouă metodă de tratament, el, de fapt, încerca să reia una pe cale de a fi abandonată în medicina Europei. Cura mercurială, aflăm de la dr. Vuia, se practica, pentru ameliorarea sifilisului, în Evul Mediu. La începutul secolului al XIX-lea, însă, specialiştii au pus tot mai mult în evidenţă nu numai ineficacitatea metodei, dar şi efectele nocive, mortale ale mercurului. La 1850, existau deja tratate în acest sens (de

[157] *Ibidem*.

notorietate fiind al germanului Wunderlich, 1856), care interziceau cura mercurială la pacienţii sifilitici. Tocmai de aceea doi dintre iluştrii contemporani ai lui Eminescu, Nietzsche şi Guy de Maupassant, n-au fost trataţi cu mercur. Un neuropatolog ca A. Barbe, academician francez, avertiza, în 1949, că „Dacă există un medicament care nu trebuie întrebuinţat în tratamentul meningoencefalitei sifilitice (pgp) acesta e MERCURUL!!!”[158] Şi psihiatrul nostru notează cu obidă: „Numai lui Mihai Eminescu i s-a făcut totul neindicat şi pentru faptul că nu avut lues cerebral, blestematul tratament cu injecţii de mercur!!!”[159]

Acum nu mai încape nici o îndoială: acela care i-a grăbit moartea lui Eminescu (psihică şi fizică) este doctorul Şuţu, medicul ales de T. Maiorescu pentru a-l vindeca pe poet. Doctorii Şuţu şi Vineş, precedaţi de Iszac din Botoşani (care, totuşi, s-a oprit din nefastul experiment înainte de a-l ucide!), ar fi trebuit să ştie, la aproape patru decenii de la publicarea primelor tratate moderne despre sifilis, nu numai despre efectele injecţiilor mercuriale, dar şi despre contraindicarea lor. „Nu au nici o scuză - consideră Ovidiu Vuia - deoarece tabloul intoxicaţiei cu mercur era descris încă în tratatele de prin 1850, în amănunţime. Doctorii de la Iaşi au cunoscut respectivele efecte, după cum am văzut au ştiut să întrerupă fricţiunile atunci când au apărut primele semne de hipersalivaţie şi dureri nevrotice, mă refer, în primul rând, la dr. Iszak. A susţine că medicii, adică dr. Şuţu, nu au ştiut, bieţii de ei, decât să se conformeze tratamentului vremii, este o aberaţie...”[160]

La întrebarea cum de a fost posibilă aberaţia fatală, Ovidiu Vuia are o explicaţie absolut caritabilă. El o pune pe seama... ignoranţei. E şi înspăimântător să gândeşti altfel. „Din păcate, dr. Şuţu nu numai că n-a fost informat asupra

[158] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* p. 43.

[159] *Ibidem*, p. 45.

[160] *Ibidem*, p. 47. Din păcate, aceasta aberaţie este susţinută, ca o scuză pentru medicii lui Eminescu, si astăzi. De pilda, o face „candidul” George Muntean.

problemei dar nici nu cunoştea simptomele intoxicaţiei cu mercur...” Aşadar, dr. Şuţu nu are nici o scuză, dar are o scuză! Logica aceasta îşi are dramatismul ei şi ea explică reacţia intempestivă a autorului la teza morţii civile a lui N. Georgescu. Fireşte, ignoranţa are o motivaţie convenabilă pentru toată lumea. Dar am dovedit, comentând nişte scrisori ale Harietei către Cornelia Emilian, că sora poetului ştia câte ceva despre primejdiile intoxicării. Şi ştia de la doctorul Iszac! Dar T. Maiorescu, cel care se lăuda, cum vom vedea, cu o imbatabilă competenţă, adusă la zi, în ce priveşte psihiatria? Cum de a putut informatul Maiorescu să aleagă un ignorant pentru tratarea poetului? El nu s-a arătat deloc nemulţumit de felul cum a fost tratat Eminescu la „Caritas”. Dimpotrivă, o nespecialistă ca Emilia Humpel, sora criticului, sa nelinişţit de la prima internare, nemulţumită de tratamentul doctorului Şuţu (ca şi Matei Eminovici, fratele poetului) şi a făcut tot ce i-a stat în putinţă să-şi convingă fratele ca Eminescu să fie trimis la Viena. Este de notorietate scrisoarea lui Maiorescu adresată Emiliei la 19/31 octombrie 1883. Acolo, Maiorescu are grijă să sublinieze: „Am găsit şi găsesc ducerea lui la Viena cu totul nefolositoare.” De ce? „Aşadar, eu ştiu că Eminescu a fost bine îngrijit la doctorul Şuţu şi mai ştiu că ducerea sa la Viena este cu totul de prisos. El a trecut de la mania delirantă în aceea de demenţă.”

Cum se vede, convingerea lui Maiorescu este de beton armat. S-a dovedit, însă, că ducerea la Viena l-a salvat, pur şi simplu, pe Eminescu din coşmarul delirului. Nimic nu garantează că „ignoranţa lui Şuţu” n-a provocat şi n-a agravat acest delir demenţial consemnat de Maiorescu. Ceea ce sesizează Maiorescu în scrisoare e de importanţă capitală, lucru neluat în seamă de nimeni până azi, inclusiv de Ovidiu Vuia, care, ţinând seamă de câte a făcut criticul pentru Eminescu, are permanent grijă (nu fără dreptate) să-l menajeze şi să-i aducă laudele pe care, altminteri, atâta lume i le-a adus de peste 125 de ani încoace, de

când a publicat Direcţia nouă în poezia şi proza română (1872).

Despre ce este vorba? Mai întâi, să arăt cum se considera Maiorescu: „bolile mentale sunt specialitatea studiilor mele... Psihologia şi latura ei patologică este, odată pentru totdeauna, specialitatea mea şi eu mă ţin «au courant». Ceea ce trebuie să facem pentru dementi, diagnoza şi prognoza lor, înzestrarea caselor de nebuni şi altele, îmi sunt lucruri foarte cunoscute. Şi biblioteca mea este chiar foarte bogată în această materie. Tu ştii că eu nu mă laud cu ştiinţa mea şi nu-mi dau «des airs d'erudition», dar ceea ce ştiu - ştiu." Se poate deduce de aici că Maiorescu considera stabilimentul Şuţu ca răspunzând exigenţelor moderne în materie de psihiatrie, de vreme ce l-a ales pentru vindecarea lui Eminescu. Dacă el, ca nepracticant, se ţinea «au courant» cu noutăţile în neuropatologie, oare e posibil ca Şuţu să fi fost chiar atât de ignorant în domeniu, cum crede Ovidiu Vuia? Criticul ar fi observat, cu siguranţă, asta. Cu atât mai mult, cu cât el s-a ferit de diagnosticul lues cerebral, considerând psihoza lui Eminescu provenind dintr-o predispoziţie ereditară. Din cele spuse de Maiorescu, poetul a intrat la Şuţu ca psihotic maniacal şi a evoluat spre... demenţă: „El a trecut de la mania delirantă în aceea de demenţă." Uluitor lucru, asupra căruia, din păcate, Ovidiu Vuia nu se opreşte.[161] Ce grozăvie s-a întâmplat oare cu Eminescu la prima internare, de a mers din rău în mai rău, în pofida faptului că a fost bine tratat, cum pretinde Maiorescu? Demenţa pomenită de critic e tocmai starea de paralizie generală progresivă care nu mai dă nici o şansă pacientului, azvârlindu-l definitiv în vidul spiritual. De altfel, dezarmat de evoluţia stării poetului (de la psihoză maniacală la demenţă), Maiorescu ajunsese deja la convingerea că Eminescu este definitiv pierdut, că nimic nu se mai poate face cu dânsul ca om capabil de performanţe intelectuale. Există mai multe dovezi că Maiorescu, deşi n-a susţinut

[161] O face, în schimb, spre confirmarea deontologiei profesionale, în volumul I din cartea tipărită în anul 2000.

oficial diagnosticul sifilis, el şi-a însuşit, pe filiera Şuţu, chiar de la prima internare, diagnoza cea mai rea cu putinţă - dementa, alt termen pentru paralizia generală progresivă, utilizat de Şuţu însuşi în 1889. În buletinul medical oficial al lui Şuţu din 1883 cuvântul dementă nu apare. În schimb, este folosit pentru a descrie paralizia generală, în 1889. Medicul spune că poetul este atins de „alienaţie mintală în forma de dementă."[162] Dar acelaşi diagnostic îi este comunicat de Şuţu lui Maiorescu în 1883, de vreme ce criticul i-l comunică Emiliei Humpel direct, iar lui Eminescu ocolit, în clipa când poetul şi-a revenit. Dr. Nica observă că în scrisoarea către Eminescu (2/14 februarie 1884), acolo unde vorbeşte de „meningită", Maiorescu introduce pentru prima şi ultima oară „factorul organic dobândit, în declanşarea bolii" poetului, „ceea ce n-o va mai face mai târziu, când accentul îl pune exclusiv pe tara ereditară."[163] Amănuntul poate să aibă o importanţă de care încă nu ne dăm seama. Altfel spus, la prima internare, avem confirmarea şi-n acest mod, Maiorescu hotăra pentru „sifilis", ascunzându-se, în scrisori, sub cuvintele „meningită" şi „dementă". Dacă el a lăsat posterităţii mesajul clar asupra etiologiei ereditare, a putut-o face din două pricini diferite: primo - a vrut să nu lase asupra memoriei poetului pata unei boli „compromiţătoare"; duo - ştia că diagnosticul „sifilis" e fals şi, nerecunoscându-l în faţa posterităţii, se disculpa astfel în chip măiestru, aruncând vălul peste tratamentul ucigaş început la Şuţu chiar de la întâia „internare". De aceea o asigura pe Emilia Humpel că poetul fusese bine îngrijit, deşi nu era aşa. Aceeaşi stare de spirit l-a determinat pe critic să-i scrie lui Gheorghe Eminovici, la 18/30 octombrie 1883, înainte de trimiterea poetului la Viena. Tatăl este anunţat că fiul va fi internat pentru un an (în realitate, proiectul era de minimum doi ani!). Anticipând că trimiterea este fără perspectivă, Maiorescu prevede internarea poetului, ca irecuperabil, la Golia sau

[162] Cf. *Eminescu - înfăşurat în manta-mi..., op. cit.,* p. 401.

[163] Ion Nica, *op. cit.,* p. 51.

Mărcuţa, pentru tot restul vieţii: „Dacă nu se va îndrepta până atunci, va fi timpul să-l aşezăm la Golia sau Mărcuţa, ca pe un bolnav fără leac.”[164] De aici credinţa lui nestrămutată că este inutilă trimiterea lui la Viena. Chiar şi atunci când tratamentul de la Ober Dobling l-a contrazis şi Eminescu şi-a redobândit, neaşteptat, facultăţile mintale, Maiorescu nu s-a putut desprinde de prima lui credinţă-ştiinţă. Există numeroase mărturii ale acestui scepticism maiorescian.

Se ridică problema dacă prin demenţă (convenită, desigur, cu dr. Şuţu) Maiorescu înţelegea paralizie generală progresivă. Altfel spus, dacă Şuţu însuşi a pus această diagnoză înainte de trimiterea la Viena. E ciudată ambiguitatea relativă la adevăratul diagnostic pus de Şuţu după 28 iunie 1883. Din datele existente, nu s-a putut stabili diagnosticul de paralizie generală. Asta l-a determinat pe Ovidiu Vuia să se oprească la anul 1886 ca primă semnalare a acestui diagnostic. La cererea nu se ştie cui[165], dr. Şuţu a eliberat un certificat medical cu următorul conţinut: „No. 12535 / 11/83 / Subsemnatul doctor în medicină atest prin aceasta că dl. Eminescu adus în căutarea Institutului «Caritatea» din Bucureşti la 28 Iunie 1883 de către Onor Prefectura Capitalei este atins de alienaţie mintală în forma «manie acută», stare care reclamă o căutare serioasă la un stabiliment special. / Bucureşti, 5 iulie 1883 / Dr. Şuţu”. Acest certificat medical, temelie a tuturor biografiilor, comportă o discuţie specială, neavând nici o garanţie asupra autenticităţii lui, în sensul de a fi fost cerut de o anume instituţie, cum lasă de înţeles Şuţu, spre justificare a „internării”. (Asupra chestiunii se va reveni). Iată, însă, că dr. Ion Nica are o bănuială pe care el n-a putut-o certifica prin documente: „Este posibil ca tratamentul cu mercur să i se fi aplicat încă din 1884, o dată cu apariţia leziunilor pe gambe şi la Liman, dar

---

[164] *Eminescu - înfăşurat...,* p. 291.

[165] Călin L Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu, I*, Edit. Semnele timpului, Bucureşti, 2000, pp. 38-42.

lipsesc documente."[166] Cum lipsesc documentele, nu putem avea certitudinea unui asemenea tratament în 1884, la Iaşi, sau la Liman (1885). În schimb, s-a ivit o informaţie de ultimă oră, nevalorificată încă şi care, interpretată corect, ne-ar putea lumina asupra unor hăţişuri ca, de exemplu, comportamentul lui Maiorescu în faţa evoluţiei bolii poetului ca reverberaţie la frământările şi soluţiile curative ale doctorului Şuţu. În context, există mai multe temeiuri să credem că Şuţu i-a aplicat tratament mercurial imediat după 28 iunie 1883. Faptul s-ar adeveri dacă ar exista o probă că diagnosticul paralizie generală s-a ivit încă la prima internare de la „Caritas". Un prim indiciu îl avem deja prin T. Maiorescu, în scrisoarea către Emilia, unde se vorbeşte de evoluţia spre dementă. Faptul se verifică printr-un document anunţat mai sus. Şi dacă în 1889 dr. Şuţu şi-a asumat tratamentul mercurial, de ce n-ar fi făcut-o de la bun început, de la prima internare? Un asemenea tratament (fricţiuni? injecţii?) ar explica adâncirea stării de prostraţie a lui Eminescu până la ceea ce Maiorescu numea dementă. Nici nu ne imaginăm cât se complică lucrurile şi la ce tragism incomensurabil a fost condamnat poetul în ziua de 28 iunie 1883.

E momentul să invoc în ajutor scrisoarea medicului D. Boghean, de o importanţă decisivă pentru reconsiderarea ultimilor ani de viaţă ai poetului. Un scotocitor de manuscrise vechi la Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iaşi, Liviu Papuc, a avut norocul să descopere în Fondul Petre Th. Missir o scrisoare primită de junimist de la medicul neurolog D. Boghean, trimisă din Viena în ziua de 1 februarie 1884 (stil vechi). D. Boghean era absolvent al Facultăţii „Regele Friedrich Wilhelm" din Berlin şi autor al unei teze de doctorat în neurologie (susţinută la 12 august 1880). La sfârşitul lui ianuarie 1884, Boghean se afla la Viena (de două luni), asumându-şi şi misiunea, în calitate de specialist, să transmită Junimii informaţii menite a hotărî soarta lui Eminescu.

[166] Ion Nica, *op. cit.,* p. 279

Revin şi subliniez că, la trimiterea poetului în străinătate, Şuţu şi Maiorescu erau atât de edificaţi asupra imposibilităţii revenirii lui Eminescu, încât s-a planificat întreţinerea lui la Ober Dobling cel puţin doi ani. Este un alt amănunt căruia nu s-a dat importanţă. Petre Missir, junimistul de la Iaşi, fusese însărcinat cu subscripţiile publice. În această calitate, el redacta un raport către Maiorescu, în septembrie 1883, cu titlul: Contribuţiile lunare ale „Junimei" pentru întreţinerea lui Eminescu într-o casă de sănătate la Viena pe timp de doi ani.[167] Rezultă de aici că Maiorescu pregătise terenul pentru îngrijirea unui bolnav nu atins de psihoză maniacală, ci de demenţă şi, din acest punct de vedere, decizia lui era corectă, fiindcă un asemenea nebun este irecuperabil. Iar dacă nu-l considera aşa, înseamnă că alte motive cereau ţinerea poetului departe de ţară atâta timp.

Din scrisoarea doctorului Boghean, rezultă că el ţinea legătura cu medicii vienezi şi urmărea evoluţia bolii. De la 28 iunie 1883 până la sfârşitul lui octombrie 1883 starea psihică a lui Eminescu s-a înrăutăţit, determinându-l pe Maiorescu să se resemneze în sensul arătat mai sus. Total nemulţumită de ceea ce se-ntâmpla cu poetul, Emilia Humpel, intuind că ceva nu e în regulă, declanşează campania trimiterii la Viena. Dârzenia ei îl înduplecă pe Maiorescu să cedeze. Se iau toate măsurile „organizatorice", îndeobşte cele pecuniare. La 1 noiembrie 1883, Eminescu e trimis la Viena însoţit de Chibici-Revneanu, prietenul său. Pe la sfârşitul lui noiembrie soseşte la Viena şi D. Boghean care, dincolo de probabilele interese private, are şi misiunea de a ţine legătura cu medicii Leidesdorf şi Obersteiner. La februarie 1884 se adresează lui Petre Missir printr-o scrisoare care e un veritabil raport asupra lui Eminescu, de o importanţă inestimabilă în momentul de faţă. Şi o face deoarece Missir i-a cerut expres date despre poet: „Şi acum să

[167] Cf. Augustin Z. N. Pop, *Pe urmele lui Mihai Eminescu, op. cit.,* p. 275.

trecem la motivul principal al scrisorii tale."[168] Iar motivul principal are legătură cu „junimiştii aleşi" care trebuiau informaţi: „- Las la apercepţia ta plină de tact, dacă cele ce sunt constrâns, sper în interesul lui Eminescu, a-ţi comunica aici sunt susceptibile a fi cetite în totalul «Junimei» întregi ori comunicate numai parţial unor junimişti aleşi, pentru un scop anumit". Vrând-nevrând, constatăm, de la bun început, un anume ton „conspirativ": „junimişti aleşi", „pentru un scop anumit". Aceste cuvinte nu sunt aruncate la întâmplare. „Aleşii" aveau un „scop" pe care nu trebuiau să-l cunoască junimiştii de duzină. Nu ştim care era acest scop, dar el se luminează în ansamblul demonstraţiei. Mă limitez, de aceea, să comentez mai departe informaţiile doctorului Boghean. El spune că a sosit la Viena cu două luni în urmă şi că l-a vizitat pe Eminescu imediat, deci pe la sfârşitul lui noiembrie, la aproape o lună de la internarea la Ober Dobling. L-a găsit într-o stare proastă, ca la Bucureşti. Era firesc de vreme ce în patru luni poetul evoluase de la psihoză maniacală la demenţă, lucru uluitor pentru primul diagnostic. Dr. Boghean vine la sanatoriu marcat evident de diagnosticul din ţară, pe care-l cunoştea, convins că bolnavul nu păstrează nici un contact cu realitatea. De aceea, nici nu dă cu ochii de Eminescu, ci stă de vorbă doar cu Obersteiner, de la care află că poetul îl confundă cu Heine, iar pe sine se identifică când cu Buda, când cu un brahman indian, purtând o glugă pe cap „făcută din coperta crivatului". Motivează că nu a dat cu ochii de poet, ci l-a observat de la distanţă, „pentru a evita orice emoţiune". Ce înseamnă asta? Pe de o parte, conştiinţa unui diagnostic foarte grav, pe de alta, desigur, Eminescu îl cunoştea pe Boghean şi ar fi putut reacţiona afectiv la vederea lui. Şi aici lucrurile apar destul de încurcate. De ce nu a avut curiozitatea un tânăr psihiatru să vadă cum

[168] Reproduc citatele după Liviu Papuc, *Despre Eminescu*, în „Convorbiri literare", Iaşi, an. CXXXII, serie noua, nr. 7 (31), iulie 1998, pp. 2, 9.

reacţionează poetul în faţa unui cunoscut? Las şi această întrebare fără răspuns.

În continuare, mai aflăm un amănunt interesant. De când a sosit la Ober Dobling, „Agresiv nu fusese niciodată”. Curios, fiindcă Maiorescu îl prezenta doar în această postură şi fiindcă la Băile Mitraşewski, în ziua de 28 iunie 1883, Eminescu a fost pus în „cămăşoiul de forţă” tocmai pe motiv de agresivitate. Mai mult, aflăm acum un lucru de prim ordin: după aproape o lună de la internare, medicii vienezi nu cunoşteau adevărata boală a lui Eminescu. Astfel se spulberă toate presupoziţiile relative la diagnosticul stabilit la Ober Dobling: „Diagnoza nu era bine stabilită...” Iar când, în sfârşit, medicii au stabilit-o şi au consemnat-o, ca prin minune, documentele au dispărut graţie cuiva de la Ministerul de Externe român din Viena, după relatarea lui I. Grămadă. De ce nu trebuia să se cunoască diagnosticul stabilit de vienezi? Nu cumva pentru că el nu corespundea cu cel vehiculat oficial şi ar fi pus într-o lumină proastă interesele de stat (Ministerul de Externe) şi pe anumite persoane precum „junimiştii aleşi”? Iar acest diagnostic, după analizele întreprinse de Ion Nica şi Ovidiu Vuia, nu era nicicum paralizia generală progresivă. Or, de la Bucureşti, Eminescu plecase cu demenţă, iar în limbaj mai adecvat - paralizie generală progresivă. De aceea, derutaţi, Obersteiner şi Leidesdorf au stabilit atât de greu un diagnostic. Trebuie corectată opinia acreditată proaspăt de dr. Vuia că diagnoza de paralizie generală a fost pronunţată întâia oară în 1886, la Iaşi. Acum există dovada că de la Bucureşti, din toamna lui 1883, s-a pronunţat acest diagnostic şi transmis celor de la Viena. Iar dacă el a fost asociat de către Şuţu cu tratamentul casei - mercurul - se limpezeşte de ce Eminescu a fost distrus mai întâi psihic şi apoi fizic, la ultima internare la „Caritas”. Putem fi, deci, siguri că Maiorescu înţelegea prin demenţă ceva apropiat de paralizia generală. Situaţia este descrisă, fără dubii, de D. Boghean: „Diagnoza nu era bine stabilită, se credea că ar fi fost «Progressive Paralehse des Irren - Afecţiune

progresivă specifică nebunilor» şi se aştepta o schimbare, numai pentru a se putea confirma această dyagnosă ori modifica.” Întrucât vine de la un specialist, ne aflăm în faţa celei mai importante informaţii cu privire la boala lui Eminescu din perioada „Caritas” - Ober Dobling. Ea confirmă dilema în care se zbătea Maiorescu. Iar dacă s-a vehiculat dinspre „Caritas” ideea paraliziei generale progresive, era firesc ca vienezii să recurgă la o lungă aşteptare - investigaţie spre a se lămuri de adevăr. Acesta este un merit de veritabili specialişti şi rezultatele s-au văzut. De aceea, Obersteiner, într-o scrisoare către Maiorescu, vorbeşte, atunci când revenirea poetului a contrazis categoric diagnosticul stabilit la Bucureşti, despre „un caz unic”, fiindcă, într-adevăr, a fost un caz unic ca un paralitic să ajungă la plinătatea facultăţilor mintale. Dr. Boghean îi aminteşte lui Missir că ideea paraliziei generale a circulat printre junimişti, în ţară, şi ea a fost transmisă medicilor vienezi pe filiera „junimiştilor aleşi”. Faptul are o semnificaţie extrem de gravă şi atestă o campanie de popularizare a unui diagnostic de irecuperabil în faţa opiniei publice. Ca specialist, cazul Eminescu i s-a părut dubios lui Boghean şi el a purtat discuţii, în acest sens, cu unii junimişti: „Mă exprimasem îndată la doi sau trei junimişti - junimişti încă, pe cât ştiu eu - că de se confirmă suszisa dyagnosă casul era prognostic tare dubios, deşi sonaţiunea [?] tare rară era de tot esclusă.” Insist: dacă de la „Caritas” Eminescu a plecat cu diagnosticul paralizie generală, nimic nu ne împiedică să presupunem că, încă de pe acum, i s-a aplicat tratamentul mercurial în măsură să-l intoxice şi să-i distrugă sistemul nervos şi numai robusteţea nativă a făcut ca să-şi revină spectaculos la Ober Dobling, unde, pur şi simplu, a fost întrerupt ucigaşul „tratament”. Evident, asta ar putea rămâne, în economia acestui studiu, la stadiul de deducţie logică,[169] dacă n-ar exista şi alte indicii.

[169] Dar recitită cu alt ochi şi corespondenţa lui C. Popazu duce spre aceleaşi concluzii. Scrisorile către Maiorescu atestă ca atât C. Popazu, cât şi medicii vienezi fuseseră avertizaşi asupra paraliziei sifilitice. Şi el transmite că lupta medicilor se dădea pentru diagnostic.

C. Popazu s-a arătat nedumerit de situaţia lui Eminescu încă de la sosirea la Viena şi i-a cerut prezentarea concluziilor medicale ale lui Şuţu în scrisoarea din 8 octombrie 1883 (a-i „arăta care este diagnosa făcută”). Răspunsul, deşi ne-a rămas necunoscut, n-a putut fi decât sifilis, de vreme ce în următoarea corespondenţă a lui Popazu se scrie că medicii au hotărât să nu continue cura antisifilitică: „În tot cazul, cred că mai întâi de toate va fi de lipsă o cură anti-syphilitică”. Recent, Călin L. Cernăianu

---

Când, la patru zile de la internare, Eminescu a intrat într-o criza puternică, C. Popazu bănuieşte imediat că e vorba de „un atac de paralizie cu crampe”. Spre surprinderea sa şi a vienezilor, atacul a durat foarte puţin si „a trecut fără să lase urme”, ceea ce-l duce la concluzia că e vorba de o falsă paralizie sau că adevăratul atac n-a sosit încă: „Trebuie încă aşteptat, căci e posibil ca să urmeze o paralizie, până acum nu se poate observa nimic”. Nedumerit, Popazu se întreabă cum s-o fi manifestat Eminescu la Bucureşti, deoarece aici are momente de linişte: „Nu ştiu cum era Eminescu în internatul din Bucureşti. Mi se pare ceva mai liniştit”. Se vede obligat să spună că dr. Obersteiner era, de asemenea, nedumerit, fiindcă a sesizat că poetul, chiar de la internare a avut momente „mai bune, când e conştient de starea în care se află - devine melancolic şi de tot liniştit”. (Scrisoarea din 26 noiembrie 1883). Straniu, deoarece, deşi informat de C. Popazu, în scrisoarea pe care i-o adresează poetului în ianuarie 1884, Maiorescu îi spune că a avut „un delir continuu de peste 5 luni”!

Mai precizez că dr. Ion Nica aprecia şi el că atacurile suferite de Eminescu în 1889 semănau cu o pseudo-paralizie şi acestea aveau drept cauză intoxicaţia mercurială. Nu cumva pseudo-paralizia constatată de Popazu avea aceeaşi cauza? Nu cumva Şuţu îl tratase cu mercur de la prima internare? Şi de ce a ascuns acest lucru? Asemenea atac violent, ne reamintim, consemnase şi Harieta după a patra fricţiune cu mercur. Şi nu asemenea simptome i-au creat lui Maiorescu convingerea ca poetul devenise irecuperabil, văzându-l evoluat de la manie acută la demenţa?

La 28 decembrie 1883, acelaşi Popazu, tot uimit, transmitea criticului: „Atacul [pe] care l-a avut, se vede ca n-a fost paralizie, căci după atâtea săptămâni a rămas fără urmaşi”. Şi continua să dea informaţii despre „momente mai limpezi”, răspunsuri „destul de bune”. Ba consemnează un amănunt surprinzător care aminteşte de vechea luptă a poetului cu boala. Poetul motiva dr. Obersteiner că se mişca mult prin sanatoriu pentru a întoarce astfel ceasornicul stricat al vieţii. Poetul se considera „ca un ceasornic, care până e întors merge; aşa şi el trebuie să umble şi să vorbească mereu până când nu

a mai comentat şi o altă dovadă asupra tratamentului executat de Şuţu. Este vorba de notiţa dr. Obersteiner cuprinsă în „sumarul din povestea bolii Domnului Eminescu Mihail” dată publicităţii de I. Grămadă în articolul Mihail Eminescu (1914), tradusă din germană astfel: „în sanatoriul Dr. Souzo este tratat de vezicătoare, băi de picioare, chloral, morfină, iodură de potasiu”, pansamentul „cu vezicătoare” făcându-se cu „alifie mercurială (cinereu)”. Mai mult, traducerea din germană a lui I. Grămadă a termenului chloral nu e fidelă, fiind, de fapt, clorură mercurică, administrată pe cale digestivă şi prin băi. [Dar doctorii V. Bianu şi I. Glăvan, la începutul secolului al XX-lea, atrăgeau atenţia că „nu trebuie să uităm că nu e bine să punem în băi de metal soluţiuni mercuriale (sublimat corosiv)”]. De asemenea, se ştie sigur că iodura de potasiu se utiliza „în combaterea sifilisului prin tratamente mixte”, ceea ce „întăreşte ideea că, de fapt, «chloral» definea un compus al mercurului.”[170]

După comentariul acesta şi al corespondenţei lui C. Popazu, atrag atenţia că nu numai ele vorbesc în spiritul scrisorii lui D. Boghean, ci şi un alt document - raportul anonim redactat la moartea poetului şi publicat, cu comentarii, de către George Potra. Anonimul (bănuit a fi N. Tomescu, dar care, reamintesc, e însuşi Şuţu!)) a fost de faţă la autopsia făcută de doctorii Alexianu (Alecsianu) şi Şuţu, în amfiteatrul Spitalului Brâncovenesc, la 24 de ore de la decesul poetului. Ea ar fi venit „să confirme diagnosa făcută în timpul vieţii (care?, n. n.), punând sub ochii asistenţilor toate leziunile anatomo-patologice ale peri encefalitei difuse cronice.”[171] Cum raportorul exclude sifilisul, el îl confirmă pe Ion Nica, cel care vorbeşte pentru

---

mai poate”.

Scrisorile din ianuarie şi începutul lui februarie sunt cu totul favorabile evoluţiei sănătăţii. La 9 februarie 1884: „vorbeşte clar şi mi se pare că memoria i-a rămas neatinsă”, ceea ce în cazul paraliziei nu e posibil.

[170] Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu, II,* Edit. Semnele timpului, Bucureşti, 2001, p. 5.

[171] Gheorghe Sărac, *Documente..., op. cit.,* p. 116.

ultima fază a bolii de „pseudo-paralizie”, cauzată de intoxicaţia gravă cu mercur. Numai că respectiva pseudo-paralizie a fost interpretată greşit ca fiind de origine sifilitică şi eroarea a fost lăsată să circule oficial de către însuşi dedublatul Şuţu, de Gh. Marinescu şi de către alţii. De aceea, medicul „anonim” n-a avut curajul să-şi semneze raportul, pentru a nu se contrazice, pe sine

cel de la lumina zilei. Concluziile polemizează direct cu punctul de vedere oficial, adoptat şi de biografi: „S-a zis că Eminescu a devenit alienat în urma unei maladii sifilitice ce l-ar fi isbit acum 10-12 ani (cu alte cuvinte, prin 1877-1879!, n. n.). Eroare. / Eminescu n-a fost sifilitic. Ideia aceasta s-a născut din doctrina eronată ce profesa o şcoală germană că paralizia generală este totdeauna o manifestaţiune sifilitică, tot aşa de neadevărată ca aceea care susţine că toate sclerosele cerebro-spinale sunt de origine sifilitică”.

Textul acesta este de o însemnătate excepţională. El explică de ce Şuţu şi Maiorescu l-au considerat, de la bun început, irecuperabil pe Eminescu, client pentru tot restul vieţii la Mărcuţa sau Golia. Ei au interpretat prima criză a poetului drept „paralizie generală” cauzată luetic. Va să zică exista, în psihiatria germană a vremii, un curent care considera că orice simptom de „demenţă” (paralizie) nu poate fi decât sifilitică. Iar Eminescu a fost victima acestui mod de abordare a psihozelor. Germanofilul Maiorescu nu putea face excepţie. Şi el, şi Şuţu au adoptat acest punct de vedere. Rămâne, însă, o contradicţie stranie: aceeaşi şcoală germană nu mai recomanda, de la 1850, tratamentul cu mercur pentru sifilisul cerebral. De ce nici Maiorescu, nici Şuţu nu cunoşteau faptul?

În fine, un ultim argument că, imediat după 28 iunie 1883, s-a administrat mercur. Amănuntul e furnizat chiar de familia Maiorescu. După întoarcerea din voiajul de concediu din străinătate, vizitându-l fugitiv şi pe poet, Maiorescu notează, reprimându-şi cu greu dezgustul, că „bolnavul” scuipa în toate părţile. Scuipatul revine şi în relatarea Liviei, fiica mentorului junimist, care şi-a însoţit

părintele la Gara de Nord cu ocazia plecării lui Eminescu la Ober Dobling. Or, mare surpriză, salivaţia puternică e produsă tocmai de intoxicaţia cu mercur, aşa cum ne asigură doctorul I. Nica!

Însă Maiorescu şi-a luat şi alte măsuri de precauţie spre a motiva cura mercurială. Avea nevoie de o confirmare de la Ober Dobling şi, iată, ea pare să existe. În 1964, G. Călinescu a tipărit în Revista de istorie şi teorie literară un document, pe care îl reia George Muntean în antologia sa de „o sută de documente noi" de la Editura Eminescu (2000), folosindu-l ca probă indiscutabilă a sifilisului eminescian. De la Bucureşti, Maiorescu l-a însărcinat pe C. Popazu să-l determine pe Leidesdorf să se pronunţe în legătură cu diagnosticul, după cum am văzut. La 4 decembrie 1883, Popazu îi dă de ştire că a primit o epistolă de la Leidesdorf, pe care i-o şi expediază imediat. George Muntean crede că epistola lui Leidesdorf este chiar biletul dat publicităţii în 1964 de către Călinescu: „Este scrisoarea către C. Popasu a unuia dintre medicii sanatoriului în care era internat Eminescu, dacă nu va fi chiar Leidesdorf". Dar iată conţinutul: „Domnia voastră, / Domnul Eminesco suferă de o stare maniacală cu accese, a cărei cauză trebuie căutată într-o boală luetică. / În consecinţă nu este exclusă o posibilă ameliorare sau vindecare parţială. / Al dvs. devotat".

Chestiunea e că misteriosul bilet anonim e menit să răstoarne raportul lui D. Boghean, pe care Maiorescu, desigur, îl va cunoaşte. Dacă nici pe 1 februarie 1884 medicii vienezi nu erau siguri de diagnostic (sau, mai bine zis, erau, dar nu în sensul concluziilor de la Bucureşti), oare cum de s-au încumetat ei să confirme, cu mult mai devreme, diagnoza de care se uzase în rândul „junimiştilor aleşi"? Biletul acesta devine dintr-o dată problematic şi este meritul lui Călin L. Cernăianu de a-l fi disecat aproape „chirurgical", dovedind că este o măsluire a lui Maiorescu, ca atâtea altele (pe care le voi discuta în paginile următoare), privitoare la cazul Eminescu. În primul rând, trezeşte suspiciuni lipsa datei şi cea a semnăturii, ca şi

formula de adresare către Popazu. George Muntean presupune că Leidesdorf nu ar fi cunoscut numele vărului lui Maiorescu, ceea ce este de domeniul fanteziei, întrucât Popazu precizează că respectivul i-a trimis acasă scrisoarea. Apoi, i-a cerut o certificare medicală de specialitate, el însuşi fiind medic, iar nu o simplă presupunere exprimată într-un limbaj de amator. Trezeşte bănuială că Maiorescu nu a consemnat în jurnal biletul acesta, deşi proceda astfel cu documentele importante. Pe de altă parte, în nici un alt document doctorii vienezi nu i-au franţuzit numele poetului - Eminesco, faptul fiind o greşeală a măsluitorului. Culmea, la rândul lui „restituitorul" (George Muntean) falsifică biletul scriind „stare maniacală cu accese", în original neexistând cu accese! Dar ştim că mania cu accese a fost obsesia statornică a lui Maiorescu, contrazisă de multe mărturii, inclusiv de D. Boghean. Şi de combinaţia „posibilă ameliorare" era nevoie, spre a reflecta revenirea stării psihice normale, care s-a produs la Ober Dobling. La fel de ciudat e că, deşi ar fi ajuns şi ei la „boală luetică" (sintagmă lipsită de profesionalism psihiatric!), Leidesdorf şi Obersteiner nu au recurs la tratament antisifilitic, cum confirmă deopotrivă C. Popazu şi D. Boghean. Aşa se şi explică revenirea spectaculoasă a sănătăţii lui Eminescu. O altă ciudăţenie e că presupusul autor amestecă literele gotice cu cele latine, ceea ce e greu de înţeles la un nativ de limbă germană. Dar cea mai stranie faptă e că, pusă alături de scrisul lui Maiorescu, grafia cuvântului Eminesco la presupusul Leidesdorf seamănă izbitor cu grafia criticului, oricât s-ar fi străduit să-şi falsifice scrisul.[172] Plastografie eşuată?

Concluzia inevitabilă e că altă scrisoare a trimis Leidesdorf lui Popazu (cu siguranţă, semnată şi în termeni profesionali), dar că această scrisoare ajunsă la Maiorescu

[172] A se vedea facsimilele puse la dispoziţie de Călin L. Cernăianu pe ultima coperta interioara din *Conjuraţia anti-Eminescu, nr. 2*.

n-a convenit, de unde şi tăcerea asupra ei, în locu-i apărând acest bilet inabil confecţionat![173]

[173] Pentru amânunte, confer Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu, II*, pp. 68-71.

8. BOGHEAN VERSUS ISZAC

Dacă, până mai deunăzi, nu aveam dovezi directe că tratamentul cu mercur i s-a aplicat înainte de 1887 (deşi dr. Nica bănuia că asemenea soluţie fusese aleasă încă din 1884, iar noi susţinem că de la prima internare, iunie-iulie 1883), în schimb, e sigur că Maiorescu a avut cunoştinţă şi a susţinut diagnosticul de „demenţă”, cu substrat organic, de la bun început, care a fost indus (pe filiera profesională a lui Şuţu) nu numai medicilor vienezi, dar şi celor din Iaşi şi Botoşani (Iuliano, Bogdan, Iszac). Primii doi, aleşi să hotărască ce-i de făcut cu Eminescu în toamna lui 1886, vorbesc, dintr-o constatare superficială, de „accese acute, produse probabil de gome syphilitice la creer şi exacerbate prin alcoolism.”[174] Cuvântul probabil arată de la sine că e vorba de o simplă bănuială, iar nu de o certitudine. În schimb, certitudinea e prezentă la Francisc Iszac, iar aceasta e certificată, de la Bucureşti, de Maiorescu şi Şuţu. Dermatologul nu s-a decis de capul său pentru „sifilis” (fiindcă nici nu avea competenţa). Din corespondenţa Harietei, rezultă că Iszac făcea deplasări la Bucureşti, unde se întâlnea cu Maiorescu (şi, probabil, cu Şuţu), ţinându-i la curent cu mersul bolii. Mai aflăm că Iszac purta corespondenţă cu Maiorescu. Este limpede că tratamentul cu mercur era cunoscut şi aprobat de la Bucureşti.

Iszac nu are nici o îndoială că ulceraţiile de pe picioarele lui Eminescu sunt de natură sifilitică. El nu-l considera pe poet bolnav psihic, etiologia bolii fiind organică. Paradoxal, concluzia aceasta, pe care el o trăgea din observarea gândirii poetului, era, parţial, adevărată, dar se înşela asupra sifilisului, necunoscând că înrăutăţirea stării psihice o producea chiar el, prin intoxicare. Sau dacă o cunoştea, spera, cum zice Harieta, să-l dezintoxifice prin

[174] *Ibidem*, p. 13.

„băi”, care să „evapore” mercurul. Nodul gordian al chestiunii îl constituie bubele, care au creat, alături de prima criză, toate confuziile. Originea acestor ulceraţii, care apar cu ani în urmă, este şi astăzi obscură, dar adepţii luesului le-au luat ca argument. Doctorul Ion Nica spune că, din datele existente, boala lui cronică de picioare este „neidentificată încă” şi „ar fi putut fi foarte simplu o tulburare trofică la nivelul gambelor sub forma unor ulcere varicoase, şi nu a unor gome cum s-a incriminat.”[175] De altfel, aceste „bube” erau tratate de poet cu băi, medicii recomandându-i şi tablete cu fier, nicicum mercur. Dr. Wilhelm Kremnitz nu le-a identificat niciodată ca fiind de natură sifilitică. Gomele luetice se întind pe tot corpul, or, la Eminescu, acestea nu s-au extins nicicum din zona gambelor.[176] Povestea bubelor este descrisă astfel de Slavici în Amintiri: „El s-a îmbolnăvit în cele din urmă, o boală care mie îmi părea foarte primejdioasă: i se umpluseră fluierele picioarelor de nişte bube urâte care se întindeau. D-rul Kremnitz, care ţinea mult la el, l-a examinat însă şi ne-a încredinţat că bubele acelea sunt cu desăvârşire nevinovate, că le au adeseori oamenii care trăiesc în mizerie şi că se vor vindeca ele de ele după ce Eminescu va fi trăit un timp oarecare mai regulat”.[177] Într-adevăr, ducând un astfel de trai chiar în vara lui 1878, la Floreştii Gorjului, Eminescu s-a vindecat rapid de supărătoarele bube. Însă Iszac a găsit de cuviinţă să le califice drept gome sifilitice, inoculând Harietei credinţa că boala poate fi eradicată complet cu metodele lui.

La 1/13 iunie 1887, Harieta scria că Mihai se află „sub o cură foarte serioasă fricţiuni cu mercur într-o cantitate enormă iod de 6 ori pe zi. Doctorii mă asigură că în 15 zile mi-l va da cum a fost venit de la Neamţ”. Dar efectul este contrar şi, disperat, Iszac măreşte doza de la 4 la 7 grame.

---

[175] Ion Nica, *op. cit.,* p. 246.

[176] Problema ectimei de pe picioarele lui Eminescu este dezbătută şi de Călin L. Cernăianu în *Conjuraţia anti-Eminescu*, II, pp. 4-11.

[177] I. Slavici, *Amintiri*, E. P. L., Bucureşti, 1967, p. 116.

Pe 20/2 iunie/iulie terminase opt fricţiuni şi mai rămăseseră de făcut patru a 7 grame, după care ar fi trebuit să urmeze băi de „evaporare” a mercurului la Lacul Sărat. La a patra fricţiune supradozată, poetul a avut o criză care a înspăimântat-o pe Harieta, încât aceasta a căzut la pat de supărare[178]. Speranţa de a putea merge la băi nu se realizează, deşi Harieta descrie clipe de ameliorare, graţie cărora aduce elogii lui Iszac, comparându-l cu Iisus. În realitate, efectele sunt dezastruoase şi Iszac e pus într-o mare încurcătură, fiind somat de medicii adversari ai tratamentului cu mercur să curme cura.

Aici e cazul să revin la dr. D. Boghean. Analizându-i scrisoarea, dr. Vuia apreciază şi el, în cartea din 2000, că aceasta face lumină definitivă asupra diagnosticului de la Ober Dobling, în limbajul medical al vremii, încă destul de confuz, dar care arată că Obersteiner n-a decis pentru sifilis cerebral, ci ar fi confirmat diagnosticul de psihoză maniaco-depresivă pus de Şuţu şi „în parte de Maiorescu”, în iulie 1883. Faptul e de discutat, fiindcă dacă venea de la Bucureşti cu această simptomatologie, de unde ideea de a-l suspecta de paralizie generală progresivă? Boghean, dimpotrivă, afirmă că, la Bucureşti, fuseseră discuţii între „junimişti aleşi” cu privire la sifilis, iar Maiorescu o confirmă când vorbeşte de „demenţă”. Ovidiu Vuia însuşi se miră de pretenţiile de cunoscător ale lui Maiorescu: „Nu ştiu de unde a luat el respectiva denumire dar în contextul dat era mai mult decât nepotrivită. Cuvântul «demenţă» se apropie de îmbolnăvirea organică, ori (sic!) psihozele endogene nu evoluează spre demenţă ci spre cronicizarea unor simptome[,] ceea ce înseamnă o mare diferenţă”[179]. Altfel spus, Maiorescu, deşi era adeptul teoriei ereditare, se dezvăluie, în context, ca adept al etiologiei sifilitice. Împotriva acesteia se exprimă D. Boghean. Şi Ovidiu Vuia regretă că acest medic nu s-a implicat şi mai târziu în luminarea adevărului despre boala poetului şi în

[178] Gheorghe Sărac, *Documente..., op. cit.,* pp. 30-31.

[179] Ovidiu Vuia, *op. cit.,* p. 94.

tratament. Vuia crede că la Iaşi Eminescu a pierdut legătura cu medici de felul lui Boghean şi Popazu, care ar fi putut interveni în diagnosticarea şi tratarea corectă.[180]

Dacă în ce-l priveşte pe Popazu ruptura se confirmă, în cazul Boghean, nu. Iar acestui fapt nici un biograf nu i-a dat atenţie. Îndeobşte, doi tineri medici, D. Boghean şi Grigore Focşa, vor urmări evoluţia bolii poetului la Botoşani şi vor deveni principalii adversari ai tratamentului şi ai diagnosticului instituite de Fr. Iszac.

După întâia tranşă a curei mercuriale dispuse de Iszac, şase medici din Iaşi şi Botoşani sunt convocaţi la un consiliu, unde îl somează pe bătrânul dermatolog să înceteze tratamentul, avându-se dubii serioase şi în ce priveşte diagnosticul. Evenimentul poate fi localizat la începutul lui iunie 1887, fiindcă Harieta îl consemnează în scrisoarea din 20/2 iunie/iulie, când deja fuseseră executate opt fricţiuni a 7 grame de mercur. Or, acel consiliu se instituise tocmai spre a nu se continua cura. Trei zile mai târziu, Harieta revine, într-o altă scrisoare, asupra acelui consiliu, convinsă că medicii îi vor răul lui Mihai, fie din invidie, fie că vor să „facă şcoală" cu pacientul: „De cum v-am scris c-au ţinut şese medici consiliu, de s-ar putea aplica şepte grame de mercur; ei s-au retras. Iszac a zis că dă garanţie de sănătatea lui Eminescu"[181]. Cum nu era vorba de o simplă „spălare pe mâini", Harieta îi atacă din nou pe doctorii ieşeni: „Ei au voit să facă practică cu dânsul, cu siguranţă! Doctorul Iszac a plecat azi la cinci dimineaţa la Viena. Mi-a promis că, cum va ajunge, mi-a scrie cu care doctor l-a consultat şi ce rezultat a luat"[182].

Dacă în iunie 1887 poetul a fost internat în spitalul din Botoşani, sub îngrijirea lui Iszac, starea sănătăţii înrăutăţindu-se, la începutul lui iulie, însoţit de doctorandul

[180] „După întoarcerea sa la Iaşi în 1884, a fost lăsat în pace de medici, dar să reţinem că a pierdut orice raport cu Obersteiner, ori unul din medicii mai tineri ca Popazu sau chiar Boghean ar fi putut să-l ajute mai ales în situaţiile care vor interveni în viitor" (p. 95).

[181] Gheorghe Sărac, *Documente.,* p. 34.

[182] *Ibidem*, p. 37.

Grigore Focşa, este trimis la Iaşi pentru consult medical. Comisia este alcătuită din medicii Th. Filipescu, G. Otremba, E. Riegler, C. Botez, V. G. Negel, care, spre a curma dezastrul, hotărăsc trimiterea la Viena. Pe 15 iulie 1887, poetul pleca din Gara de Nord însoţit de Grigore Focşa, I. Ciurea şi D. Boghean. Trebuie spus că deplasarea la Viena a fost posibilă datorită fondurilor strânse de fiica Corneliei Emilian. La Viena, este consultat de Isidor Neumann, Herman Nothnagel şi Th. Meynert, care constată eroarea tratamentului de la Botoşani şi hotărăsc pentru băi la Halle, spre disperarea lui Iszac.[183] Intrigat, Iszac însuşi se deplasează la Viena spre a vedea cum stau lucrurile, deoarece considera întreruperea curei sale ca pe o nenorocire.

Ce se întâmplase? Iszac nu ţinuse cont de avertismentul celor şase medici şi a trecut la o doză mărită, evident, fără rezultate pozitive. Pe 2 august, Harieta e nevoită să admită necesitatea celor 30 - 35 de băi de la Halle şi aminteşte că dr. Boghean a scris că numai constituţia robustă a poetului şi îngrijirile ei deosebite l-au salvat: „Cum scrie domnul Boghean este foarte drept, adăugând părerea mea că, constituţia lui poate l-a ajutat pe lângă îngrijirea mea şi influenţa morală, de care nu cred că se va îndoi nimeni”[184]. E ciudat că Iszac nu s-a lăsat convins nici de consiliul de medici de la Halle, la întoarcere, strecurând iarăşi îndoiala şi-n sufletul Harietei. Ea îi acuză pe Boghean şi pe Focşa că susţin „poveşti” în legătură cu boala poetului, iar „ceia ce scrie Boghean este iarăşi un neadevăr deplin. Doctorul Iszac mi-a spus că băile au să-i facă foarte reu, fizic şi moral, depărtat de mine”[185]. În 12/24 septembrie 1887, este şi mai înverşunată împotriva celor doi medici. Iszac hotărâse, peste capul celor de la Halle şi de la Iaşi, că tot cura mercurială e salvarea. Iszac - scrie Harieta, după întoarcerea poetului de la Viena - a plecat el însuşi să-i

[183] Vezi şi *Opere*, XVI, p. 739.

[184] *Ibidem*, p. 38.

[185] *Ibidem*, p. 40.

întrebe pe vienezi, convins că e necesară o nouă cură, „numai diferenţa cu gradul de mercur, de jos în sus urcat. Sper că-l voi vindeca şi a da Dumnezeu ca poveştile lui d-nu Boghean şi Focşa vor rămânea tot poveşti”[186].

Aşadar, botoşăneanul preconiza o mărire a dozei peste 7 grame! Pe 15 septembrie 1887, s-a întors de la Halle şi a venit chiar a doua zi să-l vadă pe Eminescu: „Tot cu părerea dinainte a remas - transmite Harieta Corneliei Emilian -, că are să se vindece cu totul, zicându-mi că va da cu numele lui un articol, descriindu-i toată boala şi că profesorii ce l-au căutat sunt în cea mai mare eroare, zicând că ar fi bolnav cu mintea. Că Iszac are reson, este probabil cu totul. (...) Mare dorinţă am să aibă vreunul din Comitetul lui vr-un interes în Botoşani, să-l vadă, ş-apoi s-ar convinge că numai ticăloşia de sifilis îl face să îndure atâta”[187]. (Repet: Harieta, prin Iszac şi din proprie experienţă, ne transmite două date fundamentale - Eminescu nu era nebun, iar tratamentul antisifilitic se datora interpretării total eronate a ectimei de la picioare ca fiind de natură luetică).

Adevărul e că la Halle starea poetului s-a ameliorat considerabil. Pe 11 august 1887, Curierul român din Botoşani scria: „Sănătatea poetului Eminescu a început a se îmbunătăţi simţitor. El se află tot la băile Hall şi e aproape îngrijit de d. Grigore Focşa, doctorand din Iaşi. D-rii Raber şi Pollac sunt medici curanţi ai poetului nostru”. La Halle, poetul a stat până la 31 august, fiind adus la Botoşani de acelaşi Focşa. Oboseala poetului de pe drum a fost luată de Fr. Iszac drept confirmare a erorilor medicilor vienezi şi ieşeni, fapt indus şi Harietei.

Rezultă, fără motiv de tăgadă, că nici Nothnagel şi nici ieşenii Boghean şi Focşa n-au admis ipoteza sifilisului, cu atât mai puţin tratamentul. Nu se confirmă aprecierea doctorului Vuia că, la întoarcerea de la Viena, Iszac s-a mai potolit, întrerupând experimentul său. După 15 septembrie, nu numai că n-a curmat teribila intoxicare,

[186] *Ibidem*, p. 41.

[187] *Ibidem*, p. 42.

dar a început o nouă serie de 50 de fricţiuni cu mercur, în doză mărită, câte trei pe zi! Ceea ce este de-a dreptul demenţial. Pe 18/30 octombrie 1887, într-o altă scrisoare, Harieta o anunţă pe destinatară că „fricţiunile în număr de cincizeci le mântui Mercuri. Băi de pucioasă tot trei pe zi, numai cu constipaţia este o muncă mare şi pentru el şi pentru doctor. Iszac are mare speranţă să iasă din mâna lui cu totul sănătos”[188].

Intrigată de optimismul Harietei, Cornelia Emilian solicită scrisorile medicilor vienezi cu privire la diagnostic şi la rezultatele curei de la Halle; dar Harieta nu are ce să trimită, fiindcă „Doctoru Iszac mi-a zis că le va păstra la el, până va fi Mihai cu totul bine, şi, la moment ce va vedea că constipaţia este combătută fără medicamente, va publica, cum v-am scris, toată diagnoza boalei şi vindecarea ei radicală.”[189] Cum se vede, lucrurile se îngroaşă. Constipaţia era una dintre consecinţele nefaste ale intoxicaţiei mercuriale şi Iszac începe să-şi vadă roadele cu ochii, trezindu-se în el o tardivă mustrare de conştiinţă. Pe 30/11 octombrie/ noiembrie 1887, Harieta revine asupra constipaţiei, departe de a se curma, şi la ecourile ei în conştiinţa medicului: „În fine cea mai mare muncă este constipaţia. Iszac uneori e înfuriet pe el însuşi, cum de nu poate să cunoască din ce causă provine. Spune Iszac că de când el e doctor n-a gândit la un pacient aşa de mult ca la Mihai; ş-apoi zice: răbdare şi timp, toate vor fi pe gustul meu”[190].

Va să zică, nenorocirea lui Eminescu provine de la un dermatolog care s-a găsit să gândească prea mult! Pe cine să compătimeşti mai tare, pe victimă sau pe călău?

La 20 noiembrie 1887, doctorul încă o îndeamnă pe Harieta la „răbdare şi timp”, căci „boala grea nu se vindecă repede”. De ce, atunci, la începutul lui iunie estima o vindecare spectaculoasă în 15 zile?! Abia pe 26 noiembrie Iszac se hotărăşte să renunţe la teribilul

[188] *Ibidem*, p. 47.

[189] *Ibidem*, p. 48.

[190] *Ibidem*, p. 49.

„tratament” şi să înceapă o cură nouă, doar cu „hapuri de fer de trei ori pe d[z], băi o dată pe săptămână fără pucioasă, primblare de două ore pe zi pe jos când nu plouă”[191]. (Întrucât acum tratamentul începe să semene cu cel obişnuit de dr. Kremnitz, nu cumva botoşăneanul a ajuns, în sfârşit, la concluzia că bubele nu erau sifilitice?) Noua cură durează până pe 14 februarie 1888. Dezolat de insuccese, Iszac dă vina pe „pesimismul” poetului, ca duşman principal al tratamentului[192]. Bolnav el însuşi, renunţă, în cele din urmă, plecând în Italia, la un tratament. Veronica Micle profită de împrejurare şi-l smulge pe poet de lângă Harieta, la începutul lui aprilie, spre indignarea şi disperarea nefericitei surori. Singura mângâiere care i-a mai rămas e să se destăinuiască în scrisori: „Doamna M. Care a venit şi, până n-a pus mâna pe el, nu s-a lăsat. Toată ziua nu-l părăsea şi cine ştie ce planuri şi-a mai făcut D-nei. Oare de ce nu l-a luat bolnav, să-l caute (...). Mare nenorocire a mai fost femeia asta pe capul lui Mihai şi se vede că s-a pus să-l scoată la capete. El o crede şi plânge”[193].

Schimbarea tratamentului şi venirea Veronicăi ameliorează starea fizică şi psihică a poetului. La Bucureşti, acesta va încerca să reintre în publicistică, definitivează excepţionala versiune din Lads, publică pretinsa „traducere” din Mark Twain etc. Ba, unul din articole, după cum am mai amintit şi după relatarea lui M. Brăneanu, face să cadă guvernul conservator. Vechii „amici” se trezesc la realitate şi insurgentul nimereşte la Mărcuţa, iar de acolo - la Şuţu, unde mercurul desăvârşeşte ceea ce nu reuşise Francisc Iszac!

Dar să mă întorc la momentul Ober Dobling şi la scrisoarea lui D. Boghean.

Poetul şi-a revenit pe la sfârşitul lui decembrie, fiindcă în scrisoarea către Chibici-Revneanu, trimisă la 12/24 ianuarie, el îi spune că s-a limpezit „de mai bine de două

---

[191] *Ibidem*, p. 52.

[192] *Ibidem*, p. 72.

[193] *Ibidem*, p. 81.

săptămâni”[194]. În consecinţă, el receptează lăsarea lui în părăsire ca pe o detenţie, cu atât mai mult, cu cât pe Maiorescu nici nu l-a interesat cu adevărat starea lui, fiindcă l-a vizitat, într-o zi, ca pe un irecuperabil, stând în prezenţa-i „mai puţin de un minut”. Oare nu i se programase lui Eminescu o „detenţie”, la Ober Dobling, de cel puţin doi ani, după cum am văzut din raportul lui Petre Missir? Numai evidenta însănătoşire a poetului a determinat răsturnarea acestui plan, dar cu subterfugiul „salvator” al călătoriei în Italia găsit de C. Popazu (dar tot la sugestia lui Maiorescu) şi însuşit de medicii vienezi ca benefic. La cea din urmă vizită, iată ce constată dr. Boghean. De astă dată, el stă de vorbă cu Eminescu o jumătate de oră: „Azi însă Eminescu e de câteva săptămâni complect restabilit. Vin chiar acum de la Dobling, unde m-am întreţinut cu dânsul o jumătate de oră fără a fi putut descoperi în vorba lui nici

o urmă cât de palidă de dementă (s. n.). Nu-i melancolic, dar psychic deprimat.” Aşadar, D. Boghean, cu ochi de specialist, urmăreşte să descopere la poet măcar „o urmă cât de palidă de dementă” şi nu o găseşte. El dă, astfel, o replică indirectă nestrămutatei convingeri a lui Maiorescu din scrisoarea către Emilia Humpel: „El a trecut de la manie delirantă în aceea de dementă”.

Mai aflăm din scrisoarea lui Boghean că poetul era apt să se descurce singur, în afara sanatoriului, şi că o dată a fost lăsat de medici să plece în Viena, ceea ce până acum nu s-a ştiut. Medicul l-a sfătuit că ar fi chiar bine să părăsească spitalul, dar poetul se simţea la strâmtoare, ştiindu-se dependent materialiceşte de alţii: „Grija lui este sărăcia. Nu ştie cine l-a trimis şi în ce condiţii se află în ospiţiu şi mai ales cine are să-l scoată. ’Mi mărturisea că grija asta nu-l lasă să doarmă noaptea. Când i-am spus că ar fi bine să eassă - o dată a venit la Viena - mai ales, el ’mi mărturisi că e tare sărac, n-are nici un ban [ceea ce] e momentan realitate”. Nu avea încredere nici în posibilitatea de a câştiga din poeziile tipărite de Maiorescu

[194] M. Eminescu, *Opere*, XVI, p. 197.

argumentând ironic: „Nu ştiu eu cât se ceteşte la noi!” Ceea ce era adevărat, chiar dacă în cazul volumului său s-a produs o ruptură de mentalitate. Dr. Obersteiner găsea absolut inutilă rămânerea pacientului în ospiciu şi-i transmisese deja opinia lui Maiorescu, în ziua când la vizitat pe Eminescu o jumătate de minut. Pasămite, starea poetului şi hotărârea medicilor au pus în mare încurcătură pe cei care planificaseră ţinerea lui departe de ţară vreo doi ani. Petre P. Carp trece pe la sanatoriu şi hotărăşte că Eminescu încă nu este apt să părăsească „închisoarea”. Mai mult, el este, probabil, cel care trimite pe un funcţionar de la ambasadă să rupă foile cu observaţiile clinice despre pacient. Aşa se şi explică lipsa de promptitudine în externarea poetului şi din partea lui Maiorescu. Văzând că nimeni nu reacţionează, medicul a reiterat solicitarea externării şi prin Boghean: „’mi comunică că nu mai vede nici un motiv pentru reţinerea lui E[minescu] în ospiţiu.” Atunci, dr. C. Popazu are ideea călătoriei în Italia, lucru pe care Obersteiner şi-l însuşeşte, considerând că o perioadă de refacere înainte de reîntoarcerea poetului la activitatea cotidiană este benefică. „O trecere directă a lui E[minescu] în ocupaţii care cer o încordare mentală (lucru pe care Obersteiner îl lua în calcul, n.n.) ar fi tare nefolositoare. Mult mai bine ar fi dacă ar pute să fie scos din Dobling cât mai degrabă (s. n.) şi să petreacă câteva luni într-o climă caldă liniştit pentru a se pute restaura complect şi eşi din stadiul de convalescenţă în care se află. Ar fi tare hazardat a-l lăsa în voyaj singur. Deocamdată ar fi tare folositor de i s-ar trimite din partea competentă o asigurare mai positivă decât cuvintele mele, ca să nu se creadă aşa de lipsit de orice mijloace şi părăsit, neştiind «cine are să vie o dată să-l scoată din ospiţiu». Că stă între alienaţi ştie pozitiv. Şi aceasta contribuie a-l deprima. Se ţine isolat şi-mi declară motivul. Nu apare în salon, unde vin câţiva «alienaţi» pe care nu-i cunoaşte, nici are ce vorbi cu ei, nici poate lua parte la conversaţiile lor.”

Cum se vede, relatarea dr. Boghean este de o rară acurateţe. El descrie fidel starea în care se găsea Eminescu. E confirmat de scrisoarea trimisă de poet lui Chibici-Revneanu, de scrisoarea trimisă de Maiorescu lui Eminescu şi de hotărârea luată de a fi trimis în Italia, însoţit tot de Chibici. Dr. Boghean dă şi alte informaţii asupra cărora voi reveni la momentul oportun. Deocamdată, mă voi feri să fac alte comentarii.

În martie 1889, Eminescu a fost din nou internat la „Caritas", adică acolo de unde începuse moartea lui civilă. Sosise clipa morţii fizice. Cercul se închide. Plecând, reamintesc, de la întreaga istorie a bolii, Ion Nica are, ca printr-o fulgerătură, o bănuială: „Este posibil ca tratamentul cu mercur să i se fi aplicat încă din 1884, o dată cu apariţia leziunilor pe gambe, dar lipsesc documente"[195]. Acum, e cu mult mai probabil că blestematul tratament a început încă de la prima internare de la „Caritas", unde a şi fost sfârşit în 1889. Dr. Vineş şi-a amintit, pe baza însemnărilor clinice, că situaţia poetului s-a agravat brusc (după injecţiile mercuriale!) şi a murit rapid de o sincopă cardiacă: „Eminescu se aşează pe pat şi peste câteva minute cade într-o sincopă şi moare imediat." Dr. N. Tomescu ar fi depistat mai demult o endocardită reumatismală. Intoxicaţia cu mercur a accentuat-o, asociind-o celorlalte consecinţe grave descrise de Ion Nica[196].

---

[195] *Op. cit.,* p. 279.

[196] Asta conform versiunii oficiale, fiindcă dr. I. Nica reproduce şi versiunile neoficiale, asupra cărora va trebui să revenim. În pofida „certitudinilor", momentul morţii poetului rămâne deosebit de încurcat. Am spus că Şuţu îi prezisese încă trei ani de viaţă, chiar în condiţiile paraliziei generale progresive. Cum diagnosticul a fost greşit, şi numărul anilor poate fi revizuit în favoarea poetului, dat fiindu-i cunoscută vigoarea fizică. Şuţu estima că numai un accident provocator de congestie cerebrală îi putea curma brusc viaţa.

El nu lua în calcul, desigur, efectele tratamentului cu mercur. Grăbirea decesului, aşadar, putea veni din două direcţii: o accidentală congestie cerebrală şi otrăvirea cu mercur. În chip uimitor, ambele împrejurări s-au ivit. Pe lângă injecţiile cu mercur, tenorul Petrea Poenaru l-a agresat cu o piatră (care, de fapt, a fost o cărămidă),

Se cuvine reliefată o nedumerire a dr. Vuia. De ce apariţia cărţii lui Ion Nica, în 1972, n-a atras atenţia asupra cauzelor morţii poetului? Ar fi putut valorifica studiul George Munteanu (Hyperion I a apărut în 1973!), dar biograful întâmpină mai degrabă ostil opul doctorului ieşean, fiindcă nu l-a interesat felul bolii lui Eminescu, ci dramatismul confruntării cu boala. Alte cauze? Cenzura ideologică a vremii dublată de o supracenzură pe filiera Moses Rosen care se pregătea de interzicerea publicisticii

---

lovindu-l în cap. Există părerea că lovitura tenorului n-a fost chiar nevinovată. Medicul Ştefan Coşereanu i-a relatat Elenei Popovici, într-un interviu: „Tenorul Poenaru, zărind într-o zi pe poet mâncând pâine în curte, pe lângă pavilionul în care şedea medicul-sef, s-a năpustit asupra lui, l-a lovit zdravăn cu cărămida în cap, aşa de tare că Eminescu s-a prăbuşit şi a trebuit să fie ridicat de-acolo de infirmieri, transportat mai fără suflare şi pansat." *(Eminescu - înfăşurat..., op. cit.,* p. 398). Anchetatorul Bursan nu s-a sinchisit să-l interogheze pe Poenaru.

Într-o discuţie cu Nicolae Georgescu, pe 15 iunie 1999, la Bucureşti, acesta îmi semnala ca dr. Ion Nica, extrem de documentat şi-n privinţa cauzei decesului, şi-a exprimat îndoiala în legătură cu versiunea oficială. Cu atât mai mult cu cât martorii la întocmirea certificatului de deces au fost improvizaşi ad hoc. Adevărata cauză a morţii, comunicată imediat lui Maiorescu, a fost consemnată astfel de critic pe data de 15/27 iunie 1889: „Pe la 6 ore a venit Stemill şi Vitzu la mine să-mi spună că astăzi pe la 5 ore a murit Eminescu în Institutul de Alienaţi al D-rului Şuţu (strada Plantelor, Bucureşti) de o embolie". Or, embolia a fost produsă, cel mai probabil, de lovitura cu cărămida (despre care lovitura mortală vorbea şi frizerul poetului, Dumitru Cosmănescu - Cum a murit Eminescu, în „Universul", 28 iunie 1926). Ion Nica e informat şi asupra unei a doua lovituri, cu o scândură, versiune vehiculată, în acele zile, de un nepot al doctorului Şuţu, „care relata unui distins poet de-al nostru (în viaţă) că Eminescu ar fi fost lovit cu o scândură în cap de tenorul Petre Poenaru, că acesta i-a „spart ţeasta" omorându-l aproape pe loc." (Ion Nica, *op. cit.,* p. 361). Nepotul lui Şuţu cunoştea şi motivele pentru care „versiunea oficială n-a consemnat evenimentele aşa cum s-au petrecut". *(Ibidem).* Ion Nica nu exclude o a doua agresiune împotriva lui Eminescu, după eşecul primeia, care a dus doar la apariţia erizipelului (şi acesta subestimat în consecinţele lui funeste). Este foarte probabil ca a doua lovitură, cu scândura, a aceluiaşi agresor, să-i fi cauzat moartea. Dovada şi convingerea nestrămutată a Harietei, care i-a transmis Corneliei Emilian cu totul alta cauză a morţii decât cea oficială. (Vezi *Eminescu - înfăşurat*..., *op. cit.,* p. 362).

lui Eminescu, în tradiţia celor care i-au provocat moartea civilă. Supracenzura pare să fie vizibilă şi-n ezitările lui Ion Nica însuşi, sesizate de dr. Vuia. Deşi concluziile medicului erau foarte ferme, la un moment dat începe să manifeste o oarecare şovăială, ajungând să admită eventualitatea implicării finale a paraliziei generale: „Acuitatea recidivei şi polimorfismul manifestărilor clinice din primăvara anului 1887, dar mai ales asocierea unor simptome psihice şi cu caracter organic, cât şi ritmul de evoluţie fac ca eventualitatea paraliziei generale să fie luată în consideraţie de acum încolo. Datele furnizate de Harieta ar pleda şi ele în acest sens”[197]. O asemenea cotitură îl determină pe dr. Vuia să se întrebe: „Oare n-a fost obligat s-o facă?”[198] Posibil. Totuşi, dr. Nica şi-a păstrat consecvenţa profesională, vorbind de o „pseudo-paralizie”, care, deşi e inadecvată ştiinţific, vrea mai degrabă să sublinieze tocmai gravitatea consecinţelor intoxicaţiei mercuriale. Altfel spus, Eminescu n-a fost sifilitic şi alcoolic, dar a fost adus la starea încât să pară sifilitic şi paralitic! Ceea ce este de-a dreptul monstruos.

[197] *Op. cit.,* p. 274.

[198] *Op. cit.* 1989, p. 82.

9. DINCOLO DE ARGUMENTUL MEDICAL

În sine, poate că moartea biologică a lui Eminescu n-are nici o importanţă. Ce sunt câţiva ani în plus sau în minus în ordinea eternităţii? Poetul o ştia mai bine decât toţi: Şi când gândesc la viaţa-mi, îmi pare că ea cură/ Încet repovestită de o străină gură,/ Ca şi când n-ar fi viaţa-mi, ca şi când n-aş fi fost./ Cine-i acel ce-mi spune povestea pe de rost,/ De-mi ţin la el urechea - şi râd de câte-ascult/ Ca de dureri străine?... Parc-am murit de mult. (Melancolie, 1876). Poetul învăţase să moară. [199] De aceea, moartea lui civilă şi moartea biologică nu-l privesc pe el, ci pe noi. Având semnificaţia despicării în două a operei sale - poezie versus publicistică -, moartea lui civilă a provocat o scindare tragică a spiritului românesc. Ilie Bădescu numea ruptura din sânul operei „o negustorie barbară" care „provoacă o fracturare a spiritului românesc şi deopotrivă o tragică alienare a elitelor româneşti în istorie"[200]. Consecinţele acestei alienări sunt atât de profunde, încât ele se manifestă nu numai ca antiteză neîmpăcată (concept filosofic eminescian) între diverse grupuri ale elitei intelectuale, dar şi ca un soi ciudat de schizofrenie individuală, în stare să-i contamineze până şi pe eminescologi.[201]

Despicarea în două a fiinţei eminesciene a început, cu urmările arătate de Ilie Bădescu, în ziua de 28 iunie 1883. Pentru a face pasul următor, argumentul medical devine insuficient. Asta a înţeles-o Nicolae Georgescu: „Pe noi nu ne interesează chestiunile medicale; am încercat doar să găsim şi să aducem cât mai aproape de zilele noastre poarta de intrare în acest infern. Este înfăşurată în secrete

---

[199] Vezi *Odă (în metru antic),* 1883.

[200] Ilie Bădescu, *Sociologia eminesciană,* Edit. Porto-Franco, Galaţi, 1994, p. 52.

[201] A se vedea partea a doua din Theodor Codreanu, *Dubla sacrificare a lui Eminescu*, Edit. Serafimus, Braşov, 1999.

şi parole”[202]. Dar „chestiunile medicale” însele stau înfăşurate în secrete abia azi scoase, probabil, parţial, la iveală. George Munteanu, urmând intuiţia fecundă a confruntării geniului eminescian cu boala, s-a ciocnit de anumite atitudini stranii ale prietenilor, care atitudini rămân inexplicabile în cadrul strict al referenţialului nebuniei. Cercetările lui N. Georgescu confirmă acest lucru. Doar că ele trebuie interpretate cu grijă şi ferite de tentaţia senzaţionalului ieftin. O primă dificultate este rolul francmasoneriei în pecetluirea sorţii poetului.

În secolul trecut, cabala francmasonică a fost la modă în politica şi ziaristica românească. Se ştie că mulţi paşoptişti au lucrat cu metodele francmasoneriei. Din fericire, aceşti bărbaţi le-au utilizat pentru interesele naţionale, ei fiind mari patrioţi. După căderea lui Cuza, însă, masoneria românească s-a degradat, fiind penetrată de elementele „păturii superpuse”, predispuse, în numele intereselor personale şi de grup, să subordoneze ţara, politic şi economic, imperiilor vecine. Bineînţeles, nu francmasoneria în bloc poate fi culpabilizată pentru egoismul „păturii superpuse”. Eminescu a fost cel mai mare duşman al acestei linii de politică antinaţională. De aceea, în centrul gândirii sale sociologice stă teoria păturii superpuse şi a compensaţiei.[203]

Se pare că au existat tentative ca Eminescu însuşi să fie atras în orbita francmasoneriei. Se vorbeşte chiar de existenţa unui baston de francmason al lui Eminescu. Ce-i drept, poetul voia o societate secretă, dar proromânească, pe când masoneria se pune în slujba unor interese supranaţionale. În mss. 2263, f. 44r, vorbeşte de două societăţi „a tuturor românilor, veniţi în ţară”: Carpaţii şi Balcanii.[204] Prima, ştim că s-a înfiinţat la 24 ianuarie (zi nu

[202] Nicolae Georgescu, *A doua viaţă a lui Eminescu*, Edit Europa Nova, Bucureşti, 1994, p. 113.

[203] V. I. Bădescu, *Sociologia eminesciană*, Th. Codreanu, *Modelul*...

[204] Cf. M. Eminescu, *Opere*, XIII, Edit. Academiei, Bucureşti, 1985, p. 381. Lecţiunea greşita a editorilor care consideră că e vorba de o singură societate, a fost corectată de Ion Filipciuc (v. *O pagină eminesciană inedită?,* în „Poesis”, Satu Mare, noiembrie-decembrie

întâmplător aleasă) 1882. Dar Eminescu voia una şi mai cuprinzătoare de tip francmasonic, cu numele lui Matei Basarab, ultimul nume de domnitor pronunţat de el înainte de moarte, cu care s-a şi identificat: „O organizare între români asemenea Soc[ietăţii] francmasonilor şi a iezuiţilor, ca a bisericii catolice. Pretutindenea oameni, care să ţie registru de tot sufletul românesc. Cel slab trebuie încurajat şi lăudat pentru ca să devie bun; trebuie trezită deşertăciunea lui, decorat la nevoie, trezite mii de speranţe în el, în caz de estremă nevoie ajutat chiar. Să se simtă că Soc [i etatea] Matei Basarab reprezintă o putere enormă”[205]. Ţinta: unirea tuturor românilor şi „Emanciparea economică şi intelectuală a întregului popor românesc”[206]. (De altfel, caracterul francmasonic al Junimii era binecunoscut în epocă. Matilda Cugler-Poni caracteriza astfel societatea, într-o scrisoare către Gh. Bogdan-Duică, din 20 noiembrie 1922: „Junimea a fost un soi de francmasonerie literară”[207]. În realitate, a fost şi politică. În cea literară, Eminescu a putut fi atras; în cea politică, nu. Editorul Însemnărilor zilnice, I. Rădulescu-Pogoneanu, plecând de la un comentariu de jurnal din ziua de 3 mai/21 aprilie, conchide, într-o notă de subsol, că Maiorescu „a fost francmason în tinereţe; în curând însă, precum o ştiu de la dânsul, părăsise această asociaţie”[208]. Când? Poate în ultimii ani ai vieţii, fiindcă în 1884 semna mesaje, în ce-l priveşte pe Eminescu, cu parole masonice, ca Juvenis. Mai mult, nota la care se referă editorul arată că posturile importante în stat erau condiţionate de aderenţa la masonerie. Chiar de la întemeierea lojei din care făcea parte, condusă de cei din familia Şuţu - prinţul Georges Soutzo „venerabilul nostru”, cum îl numeşte Maiorescu - împreună cu C. Soutzo, s-au înfăţişat la „Domnitorul Carol

1997).

[205] Ibidem, p. 379.

[206] Ibidem, p. 371.

[207] Eminescu - înfăşurat..., op. cit., p. 438.

[208] Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice*, I (1855-1880), introducere, note, facsimile şi portrete de I. Radulescu-Pogoneanu, Socec, Bucureşti, 1937, p. 147.

şi i-a propus intrarea în ordin". Carol I a fost abordat în numele partidului conservator, francmasoneria fiind considerată „pepiniera acestuia", având misiunea de a şi-l anexa pe Domnitor în interesele sale. Viitorul rege a hotărât să se sfătuiască cu bătrânul Hohenzollern. Cum şi acesta era francmason, nu s-a opus, ci l-a sfătuit doar să adere la masonerie imediat ce se va căsători, faptul fiind o regulă a ordinului în ceea ce-i priveşte cel puţin pe monarhi. Auzind de maşinaţiunile masoneriei conservatoare, „A doua zi Brătianu începu prigonirea francmasonilor, fraţii de la telegraf fură destituiţi, presa inspirată [de guvern] începu să întărâte în contra noastră! Astfel, Domnitorul nostru Carol n-a avut altceva mai grabnic de făcut decât să trădeze întreaga afacere ministrului său Brătianu"[209]. Această însemnare de jurnal atestă cu asupra de măsură că Eminescu avea perfectă dreptate când afirma că partidele din România sunt nişte coterii subordonate unor „organizaţiuni internaţionale". Destituirea masonilor de la telegraf arată cât de împânziţi erau francmasonii şi cum depindeau posturile din stat de interesele de grup, cărora poetul le va cădea victimă nu o dată!).

Eminescu a simţit că masoneria românească nu se identifica cu idealurile sale naţionale şi de aici războiul cu „cosmopolitismul", promotor al unui pseudo-sincronism cu Europa, în spiritul căruia au deviat, la un moment dat, şi unii junimişti francmasoni. Poetul îl avertizase pe T. Maiorescu încă din perioada berlineză că ţinta vieţii lui nu este să-şi facă o carieră universitară care l-ar „pune bine cu lumea".

George Munteanu, cum deja am atras atenţia, a realizat o remarcabilă analiză a programului de studiu, absolut insolit, al poetului, la Viena şi la Berlin. Trimis de junimişti să-şi pregătească teza de doctorat, din Charlottenburg, Eminescu îi scria la 5 februarie 1874 lui Maiorescu că aprofundarea filosofilor germani l-a orientat spre elaborarea unei filosofii practice vizând scoaterea

[209] *Ibidem*, pp. 146-147.

României din subistorie: „Interesul practic pentru patria noastră ar consta, cred, în înlăturarea teoretică a oricărei îndreptăţiri pentru importul necritic de instituţii străine, care nu sunt altceva decât organizaţii specifice ale societăţii omeneşti în lupta pentru existenţă, care pot fi deci preluate în principiile lor generale, dar a căror cazuistică trebuie să rezulte în mod empiric din relaţiile dintre popor şi ţară (teritoriu). Nu mă pot pronunţa acum mai pe larg asupra acestui subiect, el mi-a ocupat însă cea mai mare parte din cugetarea proprie şi din studii, aşa că până acum n-am respectat în fixarea temelor mele succesiune de tip didactic”[210]. Iată, dacă vreţi, o dovadă de „nebunie”. Ea constă în faptul că poetul nu năzuieşte „să se pună bine cu lumea”, ci să reaşeze în albiile ei naturale această lume. Aici e cheia înţelegerii tragediei de după 1883. Ei bine, când Gr. Ventura, preluat de Al. Ciurcu, s-a străduit să depisteze probe ale „nebuniei” lui Eminescu, a invocat o scenă în care Eminescu îşi apăra o teorie economică. Probabil, poetul fusese scos din răbdări de crasa ignoranţă şi lipsă de înţelegere a istoriei româneşti de către acest „ticălos”, cum l-a numit Maiorescu. După 1883, aceasta va fi norma societăţii care l-a eliminat din mijlocul ei pe poet: orice va gândi despre idealurile sale reformatoare va fi luat drept argument pentru boală. Vlahuţă, unul dintre puţinii care au încercat să înţeleagă tragedia poetului, a mărturisit că, vizitându-l la sanatoriul dr. Şuţu, Eminescu i-a spus „cu un ton important despre un plan al lui de reorganizare socială, la care se gândeşte demult, o lucrare colosală, care-l munceşte şi îi dă nopţi de insomnie şi dureri de cap ucigaşe”[211]. Gh. Panu, în Amintirile sale de la Junimea, vorbeşte de un ultim sfat pe care i l-a dat poetul, la o masă la care fusese invitat şi Eminescu: „- Panule, ştii tu că în lumea asta nu este nimic mai interesant decât istoria poporului nostru, trecutul lui, tot, tot, este un şir

[210] *Opere*, XVI, p. 48.

[211] Cf. Al. Vlahuţă, *Amintiri despre Eminescu*, în vol. *Omagiu lui M. Eminescu*, Bucureşti, 1909; După Eminescu, în Opere alese, II, E. P. L., Bucureşti, 1953, pp. 99-101.

neîntrerupt de martiri. Ţi-o spun ţie, fiindcă te-ai ocupat de istoria românilor. Apoi s-a sculat şi fără să zică nimic a plecat”[212]. Nici nu mai era nimic de spus în faţa „gălăgioşilor” meseni ai lui Panu. De altfel, nici Panu, nici Maiorescu şi nici alţii nu i-au înţeles personalitatea accentuată, credinţa lor fiind că orice deviere de la normă e semnul scrântirii la minte. Încât Eminescu a fost un dar absolut nemeritat pentru România vremii lui (dar oare numai pentru atunci? Cioran afirma că pentru întregul „neant valah”, de până în zilele noastre!), prea complicat în superba-i simplitate, pentru ca să fie înţeles de contemporani. Cum să explici altfel faptul că Gh. Panu alimenta suspiciunile adversarilor publicisticii eminesciene, zicând, nici mai mult, nici mai puţin, că teoria „păturii superpuse”, elaborată în anii de la Timpul, ar fi un produs al psihopatiei sale?! Această enormitate (cu priză şi azi la denigratori), emisă în Amintiri de la Junimea, a fost combătută de Şt. Scurtu, în 1903.[213] Iar D. Murăraşu arăta că germenii teoriei nu datează din ultimii ani de la Timpul, ci din perioada romanului Geniu pustiu: „E falsă deci afirmaţia lui Panu că susţinerea acestei teorii e un semn că germenul boalei mintale a lui Eminescu izbucnise”[214]. Argument nerelevant, totuşi, fiindcă s-ar putea deduce că publicistica de la Timpul, ca şi poezia perioadei, ar semnala instalarea psihozei!

Ce să mai zici de Maiorescu, cel ce trece providenţialul descoperitor al geniului eminescian, care, ori de câte ori cineva ieşea din rigorile normelor sale, nu putea fi decât „maniac”. Încă din 1875, mentorul găsea, într-o scrisoare către Ştefan Vârgolici (7 octombrie), că „Eminescu e maniac.” Fapt e că şi-n 1872 gândea la fel, având mari rezerve faţă de „logica lucrurilor” din Sărmanul Dionis, iar la lectura poemei Melancolie (septembrie 1876) găsea

[212] A se vedea *Amintiri de la Junimea din Iaşi*, Edit. Adevărul, Bucureşti, 1908.

[213] St. Scurtu, *Eminescu şi Gh. Panu*, în „Sămănătorul”, II, 1 iunie, 1903, pp. 347-348.

[214] D. Murărăşu, *Naţionalismul lui Eminescu*, ediţie de Stancu Ilin, Edit. ATOS, Bucureşti, 1999, p. 93.

dovezi de „nebunie”, la care Mite Kremnitz a dat o replică excepţională: „- Nebunie? Poate că concepţia noastră a tuturor este nebunie şi Eminescu a prins adevăratul sens al lumii şi al vieţii”.[215] Am spus-o şi altădată, sunt cele mai adânci cuvinte pe care le-a pronunţat Mite Kremnitz despre Eminescu, neîntrecute de nici un contemporan al poetului.

Slavici, în Amintiri, va recunoaşte şi el incapacitatea celor din jur de a-l înţelege, luându-l „drept un smintit care în loc de a profita de bunăvoinţa oamenilor cu mare trecere, care-l îmbrăţişaseră, lovea orbeşte când într-unul când într-altul şi li se făcea tuturora nesuferit”. (Asupra cuvintelor lui Slavici voi reveni, fiindcă ele au o însemnătate aparte).

A se recepta totul ca nebunie, iată grozăvia morţii civile rezervate lui Eminescu. Poetul a primit asta martiric, cu o luciditate imposibil de evaluat.

Cuvintele nebunie şi francmason sunt două chei pe care ni le propun cercetările documentare de peste 15 ani ale lui N. Georgescu. Cum s-a văzut, dr. Vuia şi-a etalat radicalismul şi setea de adevăr atâta vreme cât nu şi-a pus problema francmasoneriei. Din clipa aceea, el a trecut la un soi de ironie care-şi are tâlcul ei. Comparativ cu anul 1989, bunăoară, s-a transformat în apărătorul lui Iszac şi al francmasoneriei: „În respectivul context greu se poate imagina rolul masoneriei în «lichidarea» lui

Eminescu încă o dată accentuez nu există nici o probă documentară în acest sens”[216]. În plus, Ovidiu Vuia ne asigură că l-a consultat, în atare privinţă, pe Pamfil Şeicaru, în legătură cu rolul masoneriei în politica românească interbelică. Vestitul ziarist l-ar fi convins că masoneria n-a avut nici o importanţă în politica românească nici pe vremea lui Eminescu, nici între cele două războaie mondiale. Deduce asta dintr-o simplă

---

[215] Mite Kremnitz, *Amintiri fugare despre Eminescu*, Bucureşti, octombrie 1893, în I. E. Toroutiu, *Studii şi documente literare*, IV, pp. 23-39.

[216] *Op. cit.,* 1997, p. 96.

consultare a lui Pamfil Şeicaru! Care, ca să-l convingă, i-a dat următorul exemplu: „Argetoianu, ca ministru de externe, era gata să facă o vizită în Germania şi pentru a trata pe picior de egalitate cu Stresemann, ministrul de externe german, a dat ordin să fie înscris în masoneria românească cu gradul 33, ceea ce, cu toată opoziţia bazată pe un statut strict alcătuit, până la urmă a şi dobândit”[217]. De s-ar confirma, exemplul dovedeşte tocmai contrariul!

În orice caz, cei care s-ar simţi ofensaţi pentru subapreciere ar fi masonii înşişi. Pe de altă parte, e adevărat că nu poţi vorbi despre masoni fără serioase riscuri de a cădea în speculaţii, dat fiind că e vorba de o societate secretă şi discretă. Peste toate, francmasoneria are mulţi duşmani de paradă, zgomotoşi, care, uneori, dau impresia că sunt puşi înadins să atragă atenţia asupra puterii imense pe care ar deţine-o şi să semene, astfel, dacă nu spaimă, cel puţin respect. Să admitem că N. Georgescu a fantazat în legătură cu rolul francmasoneriei în destinul poetului nostru. Altminteri, mi-am arătat scepticismul relativ la descifrarea limbajului secret cu atingere la Eminescu. Pot chiar, împreună cu dr. Vuia să fiu ironic. Dar schimbă asta cu ceva adevărul tragediei eminesciene? De s-ar dovedi că nimeni n-a vrut să-l atingă pe ziarist cu nici o floare, pe mine tot m-ar intriga de ce în societatea românească trebuie să decidă, cu o regulă de fier, ignoranţa şi incompetenţa profesională, care, conform demonstraţiei faptice a dr. Vuia, au tiranizat pe medicii români, silinduse să-l otrăvească mortal pe Eminescu, în vreme ce medici de aiurea i-au ferit pe Nietzsche şi Guy de Maupassant de infernul injecţiilor mercuriale.

Pe de altă parte, N. Georgescu excelează în documentaristică. Iar documentaristica francmasonică se cere descifrată cu altă măsură, căci aceea „la lumina zilei” e cu grijă înlăturată. George Munteanu, venit şi el de pe un vast teren documentaristic, conchide, de asemenea, că în vremea lui Eminescu era o modă a jocurilor şi a intereselor

[217] *Ibidem*.

masonice, iar Societatea Junimea era una masonică[218]. Lucrul acesta nu trebuie să ne sperie. Dacă junimismul a avut legătură cu francmasoneria, înseamnă că aceasta a lucrat şi în beneficiul culturii şi civilizaţiei româneşti. Însă e tot atât de adevărat că interesele politice conjuncturale ale anului 1883 i-au coalizat pe masonii din partidele rivale în problema românilor din Ardeal, abandonaţi dualismului austro-ungar. De-aici începe cazul Eminescu. „Inflexibil" cu principiile şi cu soarta naţiunii, poetul n-a putut fi scos din cursă decât cu arma psihiatriei. La o adică, oameni ca Eminescu sau N. Făgărăşanu pot fi transformaţi chiar în nebuni, prin „tratamente" adecvate. N. Georgescu aduce probe că metoda se practica pe vremea lui Eminescu, Stalin fiind devansat cu mulţi ani. Cazul inginerului feroviar N. Făgărăşanu, prieten al lui Eminescu, este elocvent. Junimea „aleasă" a încercat şi cu A. D. Xenopol un „joc" similar, dar nu i-a reuşit. Societatea civilă românească era foarte sensibilă la asimilarea oricărei ieşiri din normă cu rătăcirea mintală. Până şi dr. Boghean pune problema propriului risc de a trece în ochii opiniei publice drept un „nebun", gândindu-se la ce păţise Eminescu. Semnalându-i lui Petre Missir că primise o scrisoare de la Iacob Negruzzi, promite să-i trimită o „lucrare" mai trăsnită, de felul Micuţei lui Haşdeu (căruia, se ştie, i se intentase un proces): „Pentru a nu rămâne laureatul secţiei pornografice într-o ţară aşa de pudibondă ca România - voi trimite curând o lucrare pentru Convorbiri. Ah! Şi cine ştie în ce secţie mă va trimite aceasta." Un comentator atent al scrisorii descoperite de Liviu Papuc, Ion Filipciuc, sesiza: „«în ce secţie mă va trimite aceasta» ar fi o aluzie fină şi

[218] Oare nu-i de tot hazul că perechea paronimica a lui George Munteanu - George Muntean - care se tot etalează, de câţiva ani buni, ca fruntaş al francmasonerii reactivate din România postdecembristă, se află în fruntea celor care apără memoria francmasoneriei, pe Maiorescu, în speţa, împotriva lui Eminescu? E de preferat, raţionează imperturbabil d-l Muntean, ca asupra lui Eminescu să apese mai departe stigmatul nebuniei sifilitice decât să se restituie public adevărul despre tragedia trăită de poet!

la secţia în care a fost trimis Eminescu cu concursul «unor junimişti aleşi, pentru un scop anumit»”[219].

Dar nu vom putea înţelege subtilitatea fără o sumară discuţie despre conceptul de referenţial. Cu precizarea că - spre deosebire de „nebunia” lui N. Făgărăşanu - cea a lui Eminescu a sfârşit prin a deveni reală, fapt care a înlesnit „exilarea” din viaţă a incomodului. Aceluiaşi Petre Missir, Eminescu i se confesa în mai 1884 că el este „ein aufgegebener Mensch” (un om sacrificat!)[220].

[219] I. Filipciuc, *Eminescu - un caz de gândire arestată*, „Poesis”, Satu Mare, nr. 9-10 (105-106), an. IX, septembrie-octombrie, 1998, p. 8-9. Articolele lui Ion Filipciuc, la care fac referinţă, au fost incluse de autor în vol. *Înspre alt Eminescu*, Edit. „Augusta”, Timişoara, 1999.

[220] Vezi şi I. Filipciuc, *O pagina eminesciana inedită*?, în „Poesis”, Satu Mare, noiembrie-decembrie 1997.

oi continua cu o paranteză absolut necesară. Pentru a se înţelege mai bine drama lui Eminescu. În definitiv, la mijloc se află psihologia referenţialului, ca punct nodal al gnoseologiei. Referenţialul sau sistemul de referinţă este o achiziţie modernă a cunoaşterii relativiste, devenind concept central în idoneismul întemeiat de F. Gonseth şi Gaston Bachelard. Am arătat, în altă parte,[221] că poetul deja gândea într-o perspectivă pluridimensională, conform căreia ceea ce cunoaştem noi ca indivizi mărginiţi, exprimă nu adevărul, ci un punct de vedere asupra adevărului, numit de Eminescu şi cu metafora „cercului strâmt". Orice referenţial (cerc strâmt) implică o viziune asupra lumii care acţionează cu forţa implacabilă a unei raţionalităţi monovalente de tipul patului lui Procust. De aici se nasc prejudecăţile şi dogmele. Lumea, oamenii, existenţa sunt reduşi la norma de cunoaştere a logicii lui Ares, ignorându-se plurivalenţa logicii lui Hermes, ca să mă exprim în limbajul lui Constantin Noica. Orice schimbare de referenţial atrage după sine restructurarea ansamblului, a viziunii despre lume. Pentru Procust, „normalul" este chiar patul său. Ceea ce nu se conformează devine aberant. De aceea, împotriva geniului „se ridică toţi proştii", cum spunea Swift, dar nu numai proştii. Eminescu s-a „abătut" de la normă ca poet şi ca ziarist. De fiecare dată, însă, aceste differences au fost reduse la dimensiunile procustiene ale „cercului strâmt", ale protipendadei vremii. Unei cunoaşteri adecvate, aparenta abatere de la normă a geniului îi apare ca deschidere spre adevăr, spre obiectivitate, aşa cum o spusese încă Schopenhauer. Se constată că, de fapt, mediocritatea este inadecvare la real. O infirmitate a limitei care atrage după sine egoismul, minciuna,

[221] Th. Codreanu, *Eminescu - Dialectica stilului*, Edit. Cartea Românească, Bucureşti, 1984; Modelul ontologic eminescian, Edit. Porto- Franco, Galaţi, 1992.

cameleonismul tot atâtea arme de reuşită în „comedia cea de obşte”.

Ca geniu poetic, Eminescu n-a fost receptat în toată grandoarea viziunii sale (nici n-a existat atunci posibilitatea), ci a trezit un viu interes fiindcă opera lui rezona cu o anume convenţionalitate romantică. Propriu-zis, gloria lui imediată s-a mulat pe modelul mitic al geniului ca formă de nebunie superioară, mitul geniului izolat şi neînţeles. Nu e o simplă coincidenţă că această glorie a-nceput să crească după 1883, înlesnită deopotrivă de zgomotul care s-a produs în jurul îmbolnăvirii poetului şi de apariţia ediţiei lui Maiorescu. Faptul a fost sesizat de Alexandru Grama în studiul său demolator din 1891, care e adevărata reacţie faţă de noutatea operei eminesciene la nivelul vechiului referenţial estetic. Întreţinerea artificială a interesului pentru mitul geniului s-a produs, simultan, cu o uitare a ziaristului. S-a insinuat aici o formidabilă viclenie a istoriei secrete; în vreme ce poetul a fost „salvat” prin referenţialul „nebuniei superioare” (ca ipostază a geniului romantic), ziaristul a fost asociat cu mizeria şi vulgaritatea bolii propriu-zise. De aici insinuarea că ziaristica a fost scrisă „pentru o bucată de pâine” sau că e un produs al „urilor” patologice, al obsesiilor, deci al „nebuniei inferioare”.

La 28 iunie 1883, a intervenit marea schimbare de referenţial în existenţa lui Eminescu. Ea a fost precedată de un război surd, cu unele izbucniri publice incontestabile între poet şi cei care au constituit ţinta atacurilor sale. Acea zi e ca o trecere dintr-un regn în altul, ca o transmutaţie. Numai că biografiile, mai mult sau mai puţin convenţionale, consemnează o trecere unilaterală - de la plenitudinea minţii geniului la sterilitate, de la robusteţea biologică la degradare, la nebunie şi moarte. Acest dur referenţial de sens unic invocă doar o regresiune, o degradare ireversibilă încheiată cu moartea fizică. În realitate, aceşti ultimi ani eminescieni trebuie judecaţi printr-un dublu referenţial, care complică infinit lucrurile. Odată admis dublul referenţial ca metodă de investigaţie,

ne plasăm în plin relativism, iar relativismul nu înseamnă împuţinare a cunoaşterii, ci, dimpotrivă, e singura şansă de a ne apropia de adevăr.[222]

Voi spune, de aceea, că N. Georgescu a procedat, conştient sau nu, la o „spargere de referenţial" asupra semnificaţiei zilei de 28 iunie. (Cum, de altfel, a realizat şi dr. Ovidiu Vuia cu problema diagnosticului şi morţii poetului, devenind, din păcate, brusc, neputincios în a se desprinde de cercul strâmt al specialităţii sale şi dând verdicte neconforme cu isprava pe care a întreprins-o). Pentru N. Georgescu, 28 iunie nu mai coincide cu momentul îmbolnăvirii poetului, deşi e posibil ca atunci să se fi produs o criză nervoasă cu mult mai violentă decât toate celelalte anterioare, consemnate de Slavici, Ion Russu-Şirianu, Al. Ciurcu, G. Ocăşanu ş. a., toate, însă, tălmăcite ca dovezi de psihoză în consemnări târzii, după ani de la moartea poetului. Chiar şi consemnările lui Maiorescu sunt, în realitate, post festum! De crize nervoase nu sunt scutiţi nici cei mai sănătoşi oameni, în momente de cumpănă ale vieţii. Evenimentele din nefasta zi nu pot fi explicate exclusiv prin patologie, cum s-a făcut până azi, aceasta devenind un factor secundar, exacerbat de cu totul alte motivaţii, îngropate cu grijă şi straşnic păzite de un secol încoace. Pomenitele motivaţii sunt de ordin politic, iar nu patologic. Faptul ne obligă să restructurăm şi să redimensionăm toate informaţiile privitoare la anii blestemaţi ai poetului, dar nu numai. Lucrurile îşi arată acum feţele ascunse, iar certitudinile

[222] Orice lectură a acestei cărţi - ţin să atrag în mod special atenţia - care nu e capabilă să se plaseze în metoda de cunoaştere a dublului referenţial, va fi timp irosit şi va prilejui, cel mult, o reacţie de respingere, cum am mai constatat, altminteri, la prima ediţie. Orientarea cercetării spre referenţialul secund nu presupune respingerea, da capo, a referenţialului nebuniei. Ele trebuie văzute într-o relaţie de complementaritate. Interesant că lectorii care nu pot ieşi dintr-un referenţial sau altul, merg spre simplificări fie în direcţia contestării planului secund, fie spre exagerarea dimensiunilor unui „complot antieminescian" masonic. În realitate, dublul referenţial nu ţinteşte spre vreo culpabilizare anume, ci dezvăluie tragismul destinului eminescian.

proclamate pălesc. Ce-i azi drept mâine-i minciună, cum a zis poetul. Toate întâmplările trăite de Eminescu pe 28 iunie 1883 şi după au fost raportate exclusiv la nebunie. Trebuie schimbat referenţialul. Mai bine-zis, dublat, ţinându-se cont, simultan, atât de boala reală a poetului, cât şi de cea supraadăugată, situaţie stranie oglindită de disputa între cele două diagnostice care au făcut carieră; psihoza maniacală şi paralizie generală progresivă pe fond luetic. Bineînţeles, mutaţia referenţială este atrasă de o revizuire critică a izvoarelor şi a contextului istoric.

11. INCOMODUL GHEM AL POLITICII

Pentru a proba izbucnirea bolii şi a legitima internarea la stabilimentul doctorului Şuţu pe data de 28 iunie 1883, trei fapte au fost interpretate ca decisive: incidentul cu doamna Slavici (care trimite un bileţel lui T. Maiorescu, anunţând că poetul a înnebunit), întâmplarea de la cafeneaua Capşa (al cărei martor a fost Grigore Ventura) şi baia de la Mitraşewski, încheiată cu punerea lui Eminescu în cămaşa de forţă spre a fi internat. În evenimente sunt implicate mai multe persoane, dintre care trei par să joace un rol principal: d-na Szoke (Slavici), T. Maiorescu şi Grigore Ventura. Eminescu se afla atunci pe culmea creaţiei sale poetice şi ziaristice. Se pare că el juca, în acel moment, un rol public mult mai important decât a lăsat să se înţeleagă istoria literară tradiţională. Realizase performanţe unice nu numai ca poet, dar revoluţionase şi jurnalistica de idei politice şi sociale, desăvârşind începuturile unor precursori precum Cezar Bolliac şi D. Bolintineanu[223]. Transformase Timpul dintr-o publicaţie modestă de partid într-un ziar de audienţă naţională şi de înaltă clasă jurnalistică, fiind „şeful" unei echipe unice de ziarişti, din care mai făceau parte I. L. Caragiale şi Ioan Slavici. S-a remarcat mai demult că Eminescu nu făcea politica unui partid, ci impusese un punct de vedere naţional, purtând amprenta excepţionalei sale gândiri. N. Georgescu a sesizat şi un alt merit fundamental: poetul a pus capăt jurnalisticii de tip masonic, înconjurată de secrete şi parole, modă care proliferase din perioada paşoptistă. Jurnalistica lui redă demnitatea proprietăţii cuvântului, cristalizând, totodată, o doctrină naţională modernă, capabilă să oblăduiască aducerea României pe locul meritat în rândul marilor

[223] Cf. Th. Codreanu, *Un precursor al publicisticii eminesciene*, în „Luceafărul", nr. 37/1989, p. 6. Nu întâmplător poetul îl preţuia, în chip deosebit, pe Bolintineanu, spre nedumerirea unora.

culturi şi civilizaţii europene.[224] Am remarcat deja planurile reformatoare ale poetului, care vizau unitatea politică a tuturor românilor de la Nistru pân' la Tisa. El cunoscuse bine toate teritoriile locuite de români. Eminescu voia un cap politic în stare să reprezinte arheul românităţii, iar nu un mic regat complăcându-se în starea de suburbie imperială pe cale de a trece la periferia economiei tranzacţionale occidentale, iluzionându-se că prin împrumuturi de instituţii şi forme culturale se poate moderniza. Într-o viaţă publică dominată de interese politicianiste de grup, nici Carol I şi nici I. C. Brătianu nu erau la înălţimea exigenţelor poetului, în pofida meritelor lor istorice. Evident, pe Eminescu nu-l mulţumeau nici conservatorii, îndepărtându-se, la un moment dat, şi de T. Maiorescu sau de Petre P. Carp.[225] Aflat la Viena să negocieze tratatul secret cu Austro-Ungaria, Carp transmitea, în ţară, lui T. Maiorescu: „Şi mai potoliţi-l pe Eminescu!" Acesta era un ordin politic foarte sever. De ce trebuia „potolit" Eminescu şi de ce n-a putut fi el „potolit", fiind nevoie să fie sacrificat? Răspunsul nu e simplu. N. Georgescu a ezitat să dea soluţii tranşante, preferând o labirintică incursiune prin documente. Dar tocmai documentele îl silesc să conchidă că „raţiuni superioare de stat au cerut, la 28 iunie 1883, desfiinţarea Societăţii Carpaţii, expulzarea directorului ziarului L'Independence roumaine, vizita umilitoare, la Viena, pentru scuze, a lui Petre Grădişteanu împreună cu ministrul de externe, D. A. Sturdza, expulzarea lui Zamfir C. Arbore şi toate celelalte gesturi prin care axa politică a ţării a trebuit orientată

[224] Trimit din nou la *Sociologia eminesciană* de Ilie Bădescu şi la *Modelul ontologic eminescian* de Th. Codreanu, îndeobşte, partea a doua, *Archaeus şi „raţiunea practică".*

[225] Tensiunea dintre Eminescu şi Carp este binecunoscută, provocată fiind de articolele din Timpul a intervenit pe lângă Maiorescu să-l determine pe poet să-şi schimbe atitudinea. Era atât de supărat, încât nu şi-a mai plătit abonamentul la ziar. Vorbea cu indignat dispreţ despre „deştepţii de la Timpul", recte Eminescu şi Slavici. Negocierile de la Viena au acutizat aversiunea lui Carp faţă de Eminescu. (Cf. *Eminescu - înfăşurat...,* op. cit., p. 426).

către Puterile Centrale; între aceste gesturi, căderea lui Eminescu din presă ni se pare iminentă. Presupunem, în acest punct, că o criză a poetului, cum mai avusese în ultimele luni, i-a «ajutat» pe prieteni să scape, decent, de el”[226].

Cotitura politică spre Puterile Centrale ţinea nu numai de afinităţile casei regale cu lumea germană, cât mai ales de importante interese în „chestiunea Dunării”, de activitatea diplomatică în vederea recunoaşterii proaspătului regat românesc, de presiuni economice. Încă din 1880, Junimea a declanşat acţiunea apropierii de lumea germană. La 31 decembrie 1880, T. Maiorescu pleda insistent pentru orientarea noastră politică spre Austro-Ungaria în publicaţia germană Deutsche Revue, prin studiul Despre situaţia politică a României. P. P. Carp, secundat de T. Maiorescu, a dus tratative pentru încheierea unui tratat secret cu Austro-Ungaria, finalizat chiar în 1883. La întrebarea „de ce n-a putut fi Eminescu atras de partea grupului de intelectuali care au lucrat pentru acest tratat secret de alianţe”, N. Georgescu a dat un răspuns corect: în joc era problema Transilvaniei. Diplomaţia românească lucra şi atunci cu „subtilităţile” iluzorii ale unui „pragmatism” imediat, gata să-şi sacrifice congenerii din alte teritorii aflate sub ocupaţie străină.

(Acel tratat secret aminteşte de „pragmatismul” de azi a sacrificării teritoriilor încorporate în Ucraina actuală cu iluzia că, în acest mod, se va facilita intrarea ţării în NATO).

În anul de graţie 1883, din raţiuni similare, vechiul regat trebuia să uite că în Banat, Ardeal şi Bucovina nordică trăiau români. Acesta era preţul beneficiilor scontate prin încheierea tratatului secret cu Austro-Ungaria. Or, Societatea Carpaţii avea drept ţintă refacerea Daciei Mari, proiect ce prefigurează România Mare de la 1918. Iar Eminescu era o personalitate centrală a Societăţii Carpaţii, principala voce pentru Transilvania, cum se exprimă N. Georgescu; ca şi pentru Bucovina sau

[226] N. Georgescu, *op. cit.,* p. 26.

Banat şi Basarabia. Toţi politicienii importanţi care s-au opus tratatului au trebuit să cedeze, în cele din urmă, sub o formă sau alta. Ştim că Lascăr Catargi a fost ameninţat cu „aruncarea peste bord”. Opozanţii n-au mai putut avea acces la putere, de acum încolo, decât cu condiţia să accepte litera pactului. Aşa s-a întâmplat cu Al. Lahovari sau cu Take Ionescu. Condiţia s-a impus până în 1916, când România a intrat în război alături de Antanta.

În mss. 2263 cu note din acele zile, în care vorbeşte despre planurile Societăţii Carpaţii, Eminescu notează: „Eu sunt născut în Bucovina. Tatăl meu e bucovinean. Un grec ca Vogoride n-a fost în stare a-l face cetăţean...”, evident - cetăţean român.[227] Ştim prea bine, caimacamul Vogoride era simbolul antiunionismului. Poetul visa la ziua când bucovinenii şi ardelenii vor fi cetăţeni români, chiar dacă pentru asta era nevoie să fie răsturnat Carol I şi înlocuit cu un rege austriac! E un proiect despre care, paradoxal, nu s-a discutat până azi, denaturându-se ideea supravieţuirii Transilvaniei într-o federaţie habsburgică. Dar voi reveni asupra chestiunii.

„Litera secretă” a tratatului cu Austro-Ungaria, conchide N. Georgescu, cerea totala tăcere a vocii pentru Transilvania, pe care Eminescu o întruchipa în cel mai înalt grad. El a fost principalul apărător al intereselor românilor din Ardeal, în presa din regat. Şi Slavici, deşi cu mult mai „cuminte”, a fost atunci „dislocat” din presa românească, el fiind nevoit să plece în Transilvania şi să întemeieze, la Sibiu, revista Tribuna, căci la Bucureşti nu mai era dezirabil. Cu Slavici a fost infinit mai uşor, cu Eminescu nu a fost posibilă nici o „salvare”.

În octombrie 1883, Anastasie Stolojan (unul din „clienţii” lui Eminescu de la Timpul), a ţinut un discurs parlamentar spre a orienta, prin compensaţie, interesul presei spre românii sud-dunăreni şi spre tăcere în ce priveşte Ardealul. (Nu e izbitoare aceeaşi strategie şi azi,[228] în contextul evenimentelor din Kosovo?). Campania

[227] M. Eminescu, *Opere,* p. 381.

[228] Conexiunea se referea la anul 1999.

de atragere a lui Eminescu spre lumea germană eşuase nu numai din pricina poziţiei foarte clare a poetului faţă de soarta Ardealului şi a Bucovinei. Poetul vedea mult mai departe la destinul Europei. El întrezărea ceea ce miopii săi contemporani nici nu-şi imaginau; nu putea fi indiferent la tendinţele expansioniste ale panslavismului şi ale pangermanismului. Credea că România şi adevărata civilizaţie europeană pot fi salvate de spiritul latin, echilibrat şi armonios, cel care crease, în definitiv, Europa creştină. De aici insistenţa cu care poetul afirma misiunea istorică a insulei de latinitate din Carpaţi (numele societăţii!), voind ca România să fie un „strat de cultură la gurile Dunării”.

Poetul cunoştea prea bine planurile lui Bismarck de a realiza din Austria, sub Habsburgi, o confederaţie dunăreană şi balcanică, în care să fie anexate Ungaria, Boemia, Croaţia, Styria, Slovenia, partea slavă a Dalmaţiei, Bosnia, Serbia, România, Muntenegru, Albania, Macedonia, până la ţărmul Salonicului cu porturile Kovallo şi Dedegaci[229].

Constatând extraordinara ofensivă a pangermanismului şi panslavismului, Eminescu este îndurerat de inerţia Franţei şi a latinităţii, în genere: „În mijlocul acestei redeşteptări puternice a sentimentului de rasă, numai latinitatea pare încă a sta în amorţire”. Mai mult, Franţa şi Italia se duşmăneau: „Pentru orice spirit nepărtinitor, rivalitatea Franţei şi Italiei poate produce cele mai triste rezultate pentru viitorul gintei latine”[230]. Articolul din 29 iunie 1882 a fost ignorat de editorii lui Eminescu sub presiunea prejudecăţii că poetul ar fi fost germanofil şi francofob.

Asupra paternităţii eminesciene s-a pronunţat întâia oară I. M. Raşcu. N. Georgescu s-a convins şi el de paternitatea eminesciană şi publică integral articolul în a doua sa carte despre poet.[231] Este limpede că articolul contravine politicii progermane a conservatorilor. Or,

[229] *Timpul*, 18 iunie 1882, p. 1.

[230] *Timpul*, 29 iunie 1882.

independenţa de gândire la Timpul, este ştiut, şi-o asumase Eminescu, nicicum altcineva, fapt care avea să-l coste. Aşadar, în context, se relevă şi mai limpede paternitatea eminesciană, filogermanismul său fiind spiritual, iar nu politic. Poetul dorea o alianţă a ţărilor latine. Unii ziarişti din Italia şi Eminescu, în România, cereau Franţei să redevină ce-a fost sub Napoleon al III-lea. Pe urmele lui I. M. Raşcu, N. Georgescu spulberă şi el mitul francofobiei lui Eminescu: „Eminescu filo-german şi împotriva Franţei, a spiritului francez în Europa?! Dimpotrivă... El avea pasiune pentru latinitate cum puţini oameni din evul său au avut-o, pasiune care nu rezidă numai în cunoştinţele lui de limbă latină, de drept, istoria antică etc. - ce însemna identificarea însăşi cu destinele unei Europe a ordinii latine, a luminii, a adevărului. Dispreţul său faţă de tenebroasele societăţi secrete ale timpului, faţă de încurcăturile de limbă în care demagogia rosettistă se etala, faţă de intrigile politice ale timpului - îşi găsesc punctul de echilibru în această zonă a seninului latin.”[232]

În ce-l priveşte pe Eminescu, Ardealul intra ca o componentă esenţială a doctrinei sale. Că poetul ştia să reacţioneze cu diplomaţie, s-a văzut şi se va mai vedea. Dar toate mergeau până la respectarea unor principii. El privea deopotrivă, pe toţi românii, oriunde s-ar fi aflat. Prin 1882-1883, am mai spus-o, Eminescu era dispus să utilizeze chiar metodele organizatorice ale francmasoneriei pentru realizarea marelui său proiect de renaştere şi unitate naţională.

Societăţile Carpaţii, Matei Basarab şi Balcanii erau, în concepţia sa, forme de contracarare a maladiei noastre seculare - cea mioritică a discordiei. Poetul a elaborat şi o

---

[231] Cf. N. Georgescu, *Cercul strâmt. Arta de a trai în vremea lui Eminescu,* Edit. Floare albastră, Bucureşti, 1995, pp. 128-131.

[232] N. Georgescu, *A doua viaţă...,* p. 154. Dr. Vuia îi reproşa lui N. Georgescu lipsa probelor. Dar deja ne aflăm în plina ofensivă a probelor şi este mai puţin important dacă Eminescu a intrat în conflict cu interesele masonice sau cu ale unor puteri imperiale, susţinute, însă, şi pe filiera masonică. Faptele sunt fapte.

teorie a golului etnic, pe lângă care, din păcate, istoricii şi criticii literari au trecut cu totală indiferenţă. Eu i-am dedicat un capitol special, în Modelul ontologic eminescian.[233] Încă din perioada vieneză el a încercat să împace societăţi studenţeşti rivale, înscriindu-se ca membru în ambele, gest neînţeles nici de contemporani, nici de posteritatea critică; el apărea, mai degrabă, ca o dovadă de oportunism sau cameleonism, fiind văzut sub unghiul moral al „fundului în două luntre", judecată absolut aberantă pentru Eminescu, recunoscut tocmai pentru verticalitatea lui morală. Primele articole din Federaţiunea (Pesta) militau pentru unitate, sancţionată prompt de autorităţile austro-ungare. Titluri ca Să facem un congres, În unire e tăria, Echilibrul grăiesc de la sine. Articolul din 10/22 aprilie 1870 se încheia astfel: „Românii au nenorocirea de a nu avea încredere în puterile lor proprii; noi nu ne-am convins încă cum că: puterea şi mântuirea noastră în noi este!"[234] Or, meteahna oamenilor noştri politici a fost dintotdeauna ignorarea puterilor proprii, făcându-şi iluzii că alţii ne vor îmbogăţi şi salva.

Societatea Carpaţii ajunsese să numere peste 20.000 de membri, având drept ţintă unirea politică şi culturală a tuturor românilor cu cei din Ardeal, Banat, Bucovina şi Basarabia. Dominată de ardeleni, din această societate făceau parte mulţi intelectuali de valoare. O scrisoare din 25 iunie 1883 (semnificativă zi!) adresată de Ministerul de Interne din Viena preşedintelui Bucovinei, Alesani, este un adevărat raport secret despre Societatea Carpaţii, filiala Ploieşti, care face referinţă şi la Eminescu. Scrisoarea a fost tipărită în anul 2000 de cernăuţeanul D. Iordache. Autorul menţionează că scrisoarea-raport era însoţită de o listă, explicată astfel de minister: „Referindu-ne la ordonanţa din 26 mai a. C. Nr. 2753/M.I., avem onoarea să Vă trimitem lista celor mai activi membri ai societăţii, care trăiesc în principalul oraş al României, precum şi în oraşele

[233] Op. cit., pp. 83-109.

[234] M. Eminescu, Opere, IX, p. 92.

din provincie."[235] Din păcate, D. Iordache nu publică lista integral, ci îi menţionează doar pe următorii (pe listă, Eminescu având „onoarea" să ocupe locul al patrulea): M. Eminescu, „redactor la Timpul", Dimitrie Laurean, „redactor la România liberă", Al. Ciurea, „jurnalist", B. P. Haşdeu, „director al Arhivelor Statului", A. Chibici, „funcţionar la Căile Ferate Române", I. Slavici, „profesor", V. Micle, „scriitoare", V. Maniu, „deputat", T. Maiorescu, „avocat", I. Creangă, „profesor". Ministerul de interne atrăgea atenţia că filialele societăţii se extind rapid. Mai mult, cea din Ploieşti a creat subfiliale în Câmpina, Urlaţi, Mizil, Vălenii de Munte, că adunările se ţin în mare secret, că acţiunile sunt finanţate şi din Ardeal.[236] Societatea era

---

[235] Apud D. Iordache, *Poetul fata în fata cu „piticia" dintotdeauna a politicianiştilor români* (II), în „Plai românesc", Cernăuţi, an. X, nr. 3 (144), martie, 2000, p. 6.

[236] Iată textul integral: *„Din izvoare confidenţiale aflăm că în Bucureşti, Ploieşti, precum şi în alte oraşe mari ce sunt mai aproape de graniţele noastre se constituie filiale ale Societăţii „Carpaţilor". / Membrii titulari în mare majoritate sunt foştii cetăţeni din teritoriile răsăritene ungare din Transilvania, din Banat şi din Bucovina. / Cât priveşte societatea din Ploieşti, ea are peste tot în oraşele de lângă frontiera Câmpina, Urlaţi, Mizil, Vălenii de Munte oamenii lor, care contribuie la dezvoltarea societăţii. / Aceşti agenţi vin de peste tot la Ploieşti, unde asistă la adunări, fac rapoarte, sacrificându-se orbeşte ideilor naţionale. Aceste întruniri se ţin în mare taină şi despre cele văzute acolo nu se vorbeşte nimic. / Societatea dispune de bani, care se acumulează din teritoriile noastre, precum şi de la membrii societăţii care plătesc cotizaţii. / Referindu-ne la ordonanţa din 26 mai a. c. nr. 2753/M.I., avem onoarea să Vă trimitem lista celor mai activi membri ai societăţii, care trăiesc în principalul oraş al României, precum şi în oraşele din provincie. / Viena, în 25 iunie 1883"*. D. Iordache mai reproduce un document din preajma zilei de 28 iunie 1883, spre a atesta stricta supraveghere a acţiunilor carpatiste de către Viena. E vorba de o copie a unei note adresate, tot autorităţilor de la Cernăuţi, de către acelaşi minister: *„Notiţa, dată în Bucureşti, 16 mai 1883. Ieri Societatea „Carpaţilor" a sărbătorit în sala Orfeu cea de a 35-a aniversare a revoluţiei din Transilvania, la care au participat 77 de persoane... Sala era împodobită, ca şi la ultimul bal al Societăţii, cu stemele tuturor provinciilor româneşti, numai că de astă data în locul tricolorului naţional flutura drapelul roşu al revoluţiei. / Pe pereţi se puteau vedea transperante cu numele conducătorilor revoluţiei şi cu apeluri care cereau unirea provinciilor ungureşti cu patria-mamă. La*

pregătită chiar şi pentru luptă armată. Imperiul habsburgic o simţea ca pe o ameninţare foarte serioasă şi a impus guvernului de la Bucureşti desfiinţarea ei, condiţie stringentă a încheierii tratatului secret din 1883.

La începutul lui iunie, cu prilejul dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare la Iaşi, Petre Grădişteanu a ţinut un răsunător discurs prin care-l îndemna pe rege să-şi completeze coroana cu „diamantele" care-i lipseau - Ardealul, Bucovina şi Basarabia. Discurs absolut uluitor, deoarece Petre Grădişteanu era orice, numai „unionist" nu. Un alt amănunt care trezea perplexitate era că, în calitate de om politic, Grădişteanu „sfida" parcă tocmai tratativele secrete care se derulau cu Viena. De-aici a pornit tot scandalul diplomatic, cu retractarea cuvintelor la Viena (Grădişteanu însoţit de ministrul de externe Sturdza), fapte care vor culmina cu desfiinţarea Societăţii Carpaţii şi cu debarcarea lui Eminescu. Perfidia acelor zile nu-i va scăpa lui Eminescu. El a înţeles că tirada deşănţată

---

banchet nu au participat nimeni din activiştii importanţi, afară de Laurean, proprietarul „României libere", mulţi redactori, secretarul Academiei Barit, 4 ofiţeri în termen şi o grupă de români din Transilvania care erau ca oaspeţi. / Laurean a ţinut un toast despre unirea românilor din Transilvania cu românii din regat. Barit a vorbit despre regimentele militare române, despre dorobanţi şi despre muzica de regiment. /Până aproape de ora două s-au interpretat cântece naţionale aşa ca „Deşteaptă-te, române", „La arme" ş. a. / Azi „România liberă" a publicat un articol consacrat acestei comemorări care s-a terminat cu următoarea frază: „Înainte! Victoria definitivă şi viitorul aparţine cauzei naţionale"„. Deşi desfiinţată la 28 iunie 1883, societatea a continuat să-şi desfăşoare activitatea, în clandestinitate. Alte expulzări se vor produce în 1885, când, ironie, foştii prieteni care au ajutat la „potolirea" lui Eminescu la 28 iunie, G. Secăşanu şi G. Ocăşanu, au fost ei înşişi trimişi afară din regat. La 24 ianuarie 1886, societatea va organiza un mare banchet în aceeaşi sală „Orfeu" din capitală. (Pentru alte amănunte, vezi N. Georgescu, Moartea antumă., pp. 95-100). Se cunosc mai multe interpelări ale lui M. Kogălniceanu referitor la expulzaţi, ca şi răspunsurile lui I. C. Brătianu, care califică societatea ca fiind „de agitaţiuni" şi porniri armate, că guvernul a făcut tot ce i-a stat în putinţa spre a-i ocroti pe agitatori chiar şi prin aceste expulzări etc.

a lui Grădişteanu avea un rol provocator, tocmai pentru a scoate din cursă Societatea Carpaţii.

Erau coincidenţe enigmatice şi deloc întâmplătoare. Poetul, trimis de redacţie la serbarea de la Iaşi, n-a fost nici o clipă entuziasmat, considerând-o patriotardă. Venise pregătit să citească acolo Doina, dar discursul surprinzător al lui Grădişteanu şi alte cuvântări demagogice l-au hotărât să nu mai citească şi să părăsească Iaşul, deşi festivităţile au durat o săptămână. În schimb, în aceeaşi zi de 6 iunie, a citit Doina la Junimea, producând o impresie extraordinară. Adevărata primejdie de aici venea, deşi efectele diplomatice s-au ivit pe filiera discursului lui Grădişteanu. Nu e deloc o exagerare să se spună că Doina a însemnat condamnarea la nebunie şi la moarte a lui Eminescu, fiindcă această genială explozie poetică întruchipa testamentul politic al Societăţii Carpaţii.

Dar în vreme ce Petre Grădişteanu rostise discursul pentru ca la câteva zile să se dezică de propriile-i cuvinte, Eminescu nu putea fi tratat cu astfel de mijloace comico-tragice. De altfel, nu era nimic de „retractat” în Doină, fiindcă poetul se adresa nu lui Carol Îngăduitorul precum Grădişteanu, ci lui Ştefan cel Mare, amănunt care dobândeşte înţelesuri adânci, trecute cu vederea în comentariile obişnuite. Cum monarhul reprezintă în ochii lui Eminescu arheul naţiunii, identificarea acestuia în Ştefan, iar nu în Carol, devine polemică şi esenţială pentru înţelegerea destinului său.

Desigur, în cazul lui Eminescu, a acţionat porunca lui Carp „Şi mai potoliţi-l pe Eminescu!” Dar poetul nu putea fi somat să retracteze asemenea cameleonilor politici. Cu el, s-au încercat mijloace mai „subtile”. Maiorescu a găsit de cuviinţă că Eminescu ar putea fi atras prin utilizarea poeziei sale în efortul de apropiere de lumea germană, cu care poetul avea afinităţi. Carmen Sylva (deşi avea o părere proastă despre poet) şi Mite Kremnitz au fost angrenate de Maiorescu într-o susţinută campanie de traducere şi de popularizare a lui Eminescu în cultura germană. N. Georgescu vorbeşte îndreptăţit de o primă

campanie, în cultura noastră, de popularizare a unui scriitor român în străinătate. Zadarnic, însă, Eminescu n-a răspuns acestui tip de măgulire şi n-a aprobat politica aripii conservatoare Carp-Maiorescu (acea „opoziţie miluită" cum a categorisit-o N. Dimancea), rămânând alături de Al. Lahovari, M. Kogălniceanu şi de Lascăr Catargiu, cel ameninţat de rege cu „aruncarea peste bord". Marele „aruncat peste bord" va fi Eminescu. El s-a dovedit a fi omul de sacrificiu, sau, cum se spune în scrisoarea din 25 iunie 1883 a Ministerului de Interne din Viena, poetul făcea parte dintre cei care activau intens (nu degeaba era trecu al patrulea pe listă!), „sacrificându-se orbeşte ideilor naţionale". În realitate, poetul nu era un „orb", ci mintea cea mai ascuţită dintre membrii societăţii.

Desigur, Eminescu nu putea urma gestul cameleonic al unui Petre Grădişteanu. Investigaţiile lui N. Georgescu duc la concluzia că poetul n-a putut fi „salvat" cu astfel de procedee, iar „aruncarea peste bord" prin „încăpăţânarea" de a nu face concesii politicii oficiale, respingând imperativul politic al apropierii de Puterile Centrale, era inevitabilă. Să fie numai atât? La extremă, intransigenţa aceasta poate creiona un spirit inflexibil, incapabil să iasă din obsesiile sale, ceea ce ar face să dea apă la moară celor ce au pus şi mai pun radicalismul poetului pe seama psihozei. Sau, în cel mai bun caz, Eminescu să fie acuzat de lipsă de simţ politic, iar în varianta agresivă a lui I. Negoiţescu să fie numit „un execrabil om politic". Poate fi aici o primejdioasă fisură în demonstraţia lui N. Georgescu.[237] În realitate, Eminescu a avut „cap de politician",[238] ştiind să înţeleagă şi să nuanţeze acolo unde era nevoie. Poetul era avizat de situaţia conjuncturală a României.

---

[237] Remediată, din fericire, în *Cercul strâmt*, unde constată spiritul echilibrat al ziaristului de la Timpul, în ce priveşte politica externă (pp. 87-90).

[238] Recent, Caius Traian Dragomir, literat şi om politic, demonstra că Eminescu este „cel mai mare politolog român". (Cf. „Glasul naţiunii", nr. 12/385, an. X, 16 iunie 1999, p. 14).

O lectură atentă a publicisticii din săptămânile premergătoare „debarcării” nu atestă nicicum lipsa de înţelegere a politicii româneşti faţă de lumea germană. Este drept că Eminescu nu se abate de la marile linii de forţă ale gândirii sale. Nici nu avea de ce. În numerele anterioare ale Timpului, el ia atitudine împotriva ofensivei catolice în România, apără interesele noastre în „chestiunea Dunării”, este necruţător cu partidul de guvernământ etc. Dar faptul care atrage atenţia în mod deosebit este intervenţia în scandalul diplomatic, stârnit de discursul lui Petre Grădişteanu la Iaşi. Cum am mai spus, Eminescu a fost prezent la Iaşi ca trimis al ziarului Timpul. N-a luat parte propriu-zis la festivităţi. A găsit de cuviinţă că Doina trebuie citită la Junimea, unde a fost adevărata sărbătoare a zilei. Antiteza dintre discursul şi toastul lui Grădişteanu şi Doina eminesciană este prăpastia dintre adevăratul patriotism şi patriotarzii fulgeraţi în Scrisoarea

Iacob Negruzzi evocă astfel momentul: „Efectul acestor versuri pesimiste care contrastau atât de mult cu celelalte ode ce compusese cu ocazia acelei strălucite sărbători, fu adânc, indescifrabil. În contra obiceiului Junimei căreia nu-i plăcea să-şi manifeste entuziasmul, pentru întâia oară de 20 de ani de când exista societatea un tunet de aplausuri izbucni la sfârşitul citirii, şi mai mulţi dintre numeroşii membri prezenţi îmbrăţişară pe poet.”[239] O singură eroare comite Negruzzi: versurile Doinei nu sunt deloc pesimiste de vreme ce ele ard ca un vulcan şi-n zilele noastre, de vreme ce această capodoperă a fost, de peste un veac încoace, cea mai cenzurată şi mai urâtă capodoperă de toate regimurile şi de toţi indivizii ostili neamului românesc. Ea este cheia care a deschis şi porţile sanatoriului „Caritas” pentru marele intrus.

În Timpul din 12 iunie 1883, găsim prima reacţie publică a lui Eminescu faţă de evenimentele de la Iaşi din

[239] Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea”,* în *Scrieri alese*, II, Edit. Minerva, Bucureşti, 1970, cap. Eminescu. Pasajul fiind cenzurat, recomand cititorului colecţia „Convorbirilor literare” din anii 1919-1920.

6 iunie. Întâi, el este indignat de „furtul de harismă” al partidului de guvernământ în vederea dobândirii de capital politic. Alţii luaseră iniţiativa şi plătiseră pentru ridicarea statuii, guvernanţii grăbindu-se să-şi însuşească fapta, patronând serbarea. Pe 18 iunie, Eminescu face referinţe la „serbarea guvernamentală” şi la discursul lui Petre Grădişteanu. Poetul e uimit că Ştefan cel Mare i-a putut suporta, de pe soclu, pe demagogi: „Tu, care de patruzeci de ori, în patruzeci de bătălii te-ai aruncat în rândul întâi al oştirii, căutând martiriul pentru ţară, asculţi oameni pentru cari patria şi naţionalitatea sunt o marfă pe care o precupeţesc.”[240] Este Eminescu nedrept în apreciere? El ştia mai multe decât grăiau aparenţele. În acele zile, guvernul urmărea un dublu scop: să câştige capital politic şi să grăbească încheierea tratatului secret cu Puterile Centrale, compromiţând, simultan, curentul anti-austro-ungar legat de Societatea Carpaţii. Aparent, discursul lui Grădişteanu venea împotriva negocierilor secrete. Însă rapida retractare a celor spuse pare să fi intrat deja în „scenariu”, scopul vizat fiind altul. Maşinaţiunile poartă amprenta masoneriei, ceea ce lui Eminescu nu i-a scăpat. Există în cultura noastră, cum deja am sugerat aici, o atitudine ironică şi dezaprobatoare faţă de cei care pun anumite fapte istorice pe seama francmasoneriei. De acord, în măsura în care e vorba de găselniţe şi scenarite. Numai că aceste societăţi secrete există şi au avut un rol important în numeroase momente istorice, cum ar fi, spre exemplu, în cele două mari revoluţii din ultimele două secole şi ceva - Marea Revoluţie Franceză de la 1789 şi Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie din Rusia ţaristă. Vrem sau nu, masoneria ştie să se infiltreze cu abilitate în destinul cultural şi politic al naţiunilor.

Cărţi apărute în ultima vreme vorbesc despre istoria masoneriei în România. De regulă, la lumina zilei, masoneria îşi atribuie idealuri umanitariste înalte, fapt care atrage pe mulţi intelectuali de valoare. Nu există, însă, motive de laudă pentru experimentele utopiste

[240] M. Eminescu, Opere, XIII, p. 317.

datorate tot masoneriei, precum cel comunist care a dominat secolul al XX-lea. Mondialismul, obsesia unor astfel de organizaţii secrete, duce la mutilarea fiinţei popoarelor şi a indivizilor, din nenorocire. Pe de altă parte, nu există o unitate de „monolit" între diverse loji şi între francmasoni, interesele lor putând fi contradictorii. Totuşi, contradicţia cea mai frecventă rămâne între naţional şi trans-naţional. În perioada luptei pentru libertatea şi formarea naţiunilor moderne, masoneria a constituit un mijloc de atracţie. Un exemplu elocvent, la noi, îl găsim la paşoptişti. Ion Ghica, Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu, I. H. Rădulescu, Gh. Asachi. N. Bălcescu, V. Alecsandri, Costache Negruzzi, C. Negri ş. a. au fost, se zice, masoni.[241] Prevalarea naţionalismului i-a fost fatală lui Cuza, înlăturat tot de masoni. Noaptea de 11 februarie 1866 va fi statornic condamnată de Eminescu, veritabil laitmotiv al luptei sale antimasonice. Altminteri, şi Alecsandri îşi va bate joc de francmasonerie încă din 1841, când publică Farmazonul din Hârlău. Eminescu observă că după 1870 francmasoneria a proliferat enorm, îngroşând rândurile „păturii superpuse", punând, adică, în prim plan, interesele personale şi de grup, ca şi ale unor puteri străine în ţara noastră. Aşa s-a născut patriotismul de paradă, la antipodul celui manifestat de un Tudor Vladimirescu sau un Nicolae Bălcescu. Pentru Eminescu, masonul C. A. Rosetti era „părintele demagogiei române", fiind numit şi de V. Alecsandri „hidoasa pocitură".

În anul 1880, activau în România nu mai puţin de 32 de loji masonice, practicând diverse rituri, cu centre de iradiere în Franţa, Anglia, Germania etc. „Din nefericire - scrie Beresniak - toate aceste rituri nu au întârziat să intre în competiţie între ele."[242] Altfel zis, lojele masonice s-au „românizat" rapid, căzând în păcatul tradiţional al

[241] Cf. D. Beresniak, *La Franc-Maqonnerie en Europe de L'Est*, Editions du Rocher, Paris, 1992 - trad. rom. la Edit. Nemira, Bucureşti, 1994, pp. 128-129; Horia Nestorescu-Balceşti, *Ordinul Masonic Român*, Casa de Editură şi Presă „Şansa", Bucureşti, 1993.

[242] *Op. cit.,* p. 111.

discordiei. Şi dincolo de firescul diversificării, fricţiunile dintre masoni oglindeau fie interese transnaţionale, fie de grup. O mare bătălie intermasonică s-a dat în jurul încheierii tratatului secret cu Puterile Centrale, un ascendent dobândind masonii germanofili asupra celor francofili. Luptele se purtau în presă, într-un limbaj cifrat, ceea ce nu i-a scăpat lui Eminescu (vezi, de pildă, disputa în jurul atentatului împotriva primului ministru I. C. Brătianu, cu faimoasa parolă „ale tale întru ale tale"). Eminescu face frecvent trimiteri la uneltirile internaţionaliştilor masoni. Doar un exemplu: „De mult se ştie că în România se află ramificaţiuni ale unei societăţi internaţionale care voieşte răsturnarea organizaţiunii existente, răsturnarea tuturor instituţiilor ce stăpânesc în sisteme moderne. E de datoria guvernului de a face cercetări şi de a stabili focarele în care s-au încuibat nu numai ideile răsturnătoare, dar şi începuturile criminale de execuţiune"[243]. Sunt cuvinte prilejuite de atentatul lui Pietraru şi Pătescu asupra primului ministru, în 1880.

Ameninţând să câştige o mare bătălie a spiritului critic naţional, Eminescu trebuia anihilat. El a căzut nu fiindcă a dovedit „opacitate politică" faţă de interesele de moment ale tânărului regat, ci fiindcă în joc se găseau mari interese transnaţionale şi de grup, în prelungirea unor faimoase afaceri de tipul „Strousberg", faţă de care poetul a fost întotdeauna necruţător.[244] Menit sacrificiului era un N. Făgărăşanu, inginerul feroviar patriot, iar nu un Eugen Gerber, denigratorul său, profitor de indolenţa şi de prostia guvernatorilor români.

Revenind la discursul lui Petre Grădişteanu, care a supărat atât de mult Austro-Ungaria, trebuie spus că guvernul sa delimitat prompt de orator, considerând că e vorba de o opinie strict personală. Monitorul Oficial din 20

[243] Chestiunea e tratată într-o serie de articole incluse în Opere, XI, Edit. Academiei, Bucureşti, 1984.

[244] Afacerism revigorat, cu asupra de măsura, după 1989. De-ar trăi, şi azi împotriva lui Eminescu s-ar ridica toate scursurile profitorilor, căci poetul nu i-ar ierta. Să ne mai miram că nici mort el nu este lăsat în pace.

iunie 1883 dă un comunicat prin care precizează că Petre Grădişteanu „n-avea nici un rol oficial la acea solemnitate”. Dar scandalul de presă s-a declanşat în ziarele din Viena şi din Budapesta, mai ales în cele ungureşti, găsind un nou prilej de atacuri violente împotriva românilor şi a statului român. Eminescu comentează lucid şi ferm presa străină, respingând elucubraţiile agresive maghiare (aceleaşi ca şi în zilele noastre!). În schimb, remarcă tonul diplomatic al editorialului apărut în Neue Freie Presse (15/27 iunie 1883), pe care îl traduce, publicându-l în Timpul (23 iunie 1883). Acest editorial, considera Eminescu, îi confirma propria opinie despre discursul lui Grădişteanu, ca şi cel al lui C. A. Rosetti, care-l numise pe Carol „rege al românilor”, nuanţă ce n-a scăpat publicaţiei vieneze. Eminescu distinge între presa ungară şi cea din Viena: „Zgomotele foilor ungureşti sună ca întotdeauna a deşert, pentru că presa lor înclină a exagera toate. La Viena rezidă, din contra, o politică calmă şi de veacuri bine sfătuită, o dinastie străveche, care, în decursul lungii sale vieţi istorice, va fi trecut cândva şi prin apele demagogiei şi va şti din Regestae dacă nu din practică, la câtă umilire ajunge o coroană şi un popor care, ca noi, coboară în noroiul desfrâului şi al neadevărului.”[245]

Neue Freie Presse a înţeles că Petre Grădişteanu a exprimat un ideal naţional al românilor, dar atrage atenţia că primejdia, pentru statul de la Dunăre, e mai mare dinspre Rusia: „România, însă, remarcabil avanpost latin în Orient, are voinţa tare şi îndreptăţită de a duce o viaţă proprie naţională; numai cu îngrozire se gândeşte la eventualitatea de a fi înghiţită de Rusia (...) Austria e acea putere care poate oferi un sprijin României, când patronatul Rusiei prea s-ar face simţit la Bucureşti.”

Eminescu afirmă că nu ne putem juca cu idealul sfânt al românilor, sărind, ca Grădişteanu, „şi peste hotarele ţării şi peste marginile celei mai vulgare prudenţe; căci aceste hotare sunt păzite în timp de război de armate şi

[245] *Timpul*, 18 iunie 1883.

de întăriri serioase şi, în timp de pace, de bunele cuviinţe diplomatice.”[246] Nechibzuinţa diplomatică a unui guvern e numită „destrămare guvernamentală”: „Rezultatul cel întâi şi cel mai trist este de a profana şi păngări un ideal frumos, o idee patriotică măreaţă, care desigur pentru moment e respinsă de toţi oamenii politici şi chiar de patrioţii înţelepţi dar care are dreptul să doarmă tainică şi liniştită în cugetul câtorva nobili visători. A o lua cu brutalitate din casta ei locuinţă şi a o da pe mâna oficialilor este tot atâta ca şi cum ai târî o vergină în saturnalele curtizanilor. Altă consecinţă este: de a reprezinta poporul român ca un popor revoluţionar, neliniştit, care se uită necontenit peste hotarele vecinilor săi şi nu aspiră decât la răsturnări şi la anexiuni, pe când în adevăr acel popor pacinic n-are aspiraţiuni în afară decât a păstra ce are şi înăuntru de a fi ceva mai puţin jefuit de banda guvernamentală.

Acei dar cari în fapt dau Basarabia, dau Dunărea, dar în cuvinte anexează toată românimea de la Nistru până la Tisa comit o îndoită crimă, întâi: de a înstrăina ce avem; al doilea: de a scuza până la un oarecare punct pe vecinii noştri de cotropirile lor, fiindcă le dau pretext prin fanfaronadele lor mişeleşti, la cari ei cei dintâi nu cred, le dau pretext de a încălca drepturile noastre pentru a-şi apăra propriile lor hotare. Acest pretext este bun şi diplomaţia străină ştie minunat să se serve cu dânsul, deşi ea cunoaşte mai bine cât de puţin are a se teme de România lui Ion Brătianu şi a lui Petre Grădişteanu”[247]. În faţa umilinţelor diplomatice produse de nechibzuinţa lui Grădişteanu şi Rosetti, poetul exclamă numai cu două zile înainte de a „înnebuni” şi a fi îmbrăcat în cămaşa de forţă: „Acum mărgăritarele d-lui Grădişteanu şi Rigatul d-lui Rosetti reclamă de la guvernanţii noştri tot atâtea genuflexiuni şi umile rugăciuni de iertare!”[248]

---

[246] *Opere*, XIII. p. 320.

[247] *Ibidem*, *Timpul*, 22 iunie 1883.

[248] *Ibidem*, p. 325. *Timpul*, 26 iunie 1883.

Am reprodus in extenso din ultimele articole eminesciene din Timpul spre a proba cât de cumpănită era judecata poetului şi de pătrunzătoare în „intransigenţa" ei faţă de politica oficială. (O asemenea judecată ar fi trebuit să-i pună pe gânduri pe cei care n-au fost în stare să discearnă o aşa trecere bruscă de la geniu la nebunie!). Nimic nu dovedeşte aici că Eminescu n-ar fi fost capabil să înţeleagă imperativul apropierii diplomatice de Austro-Ungaria, chiar în condiţiile în care poetul milita pentru păstrarea neutralităţii între imperii. Nechibzuinţa se arată, dimpotrivă, la guvernanţi! Dar sacrificatul este Eminescu!

Ne aflăm în faţa uni ghem de contradicţii pe care N. Georgescu a ezitat să-l descâlcească. De fapt, în acel moment de cumpănă, poetul se afla între Scylla prietenilor (Maiorescu, Carp şi ceilalţi) şi Charybda adversarilor politici şi literari. În faţa „opoziţiei miluite", Eminescu trecea prea puţin „maleabil", iar în faţa liberalilor „roşii", poetul era un „nebun" care trebuia compromis, spre propria lor linişte. Istorici literari înşelaţi de aparenţe, dacă nu interesaţi, l-au prezentat, bunăoară, în culori idilice pe C. A. Rosetti, un „olimpian" care ar fi citit amuzându-se articolele lui Eminescu.[249] Această naivitate mai e prezentă şi azi. Al. Paleologu, într-un interviu, crede că C. A. Rosetti „pare-se aprecia mult calitatea acelor texte desfiinţătoare la adresa lui."[250] Dar un documentarist de meticulozitatea profesională a lui D. Vatamaniuc conchidea: „Va trebui să fie părăsită opinia potrivit căreia C. A. Rosetti se mărginea să citească cu interes articolele poetului îndreptat împotriva sa şi admira incisivitatea şi verva polemică."[251] Există dovezi că Rosetti a apelat şi la conducerea partidului conservator „să-i dea satisfacţie". El a reuşit, la un moment dat, să-l „mituiască" până şi pe Caragiale, făcând să-i parvină documentele compromiţătoare, pe care poetul intenţiona să le dea publicităţii. Implicarea sa

[249] Mistificarea a pornit de la Iacob Negruzzi (v. *Amintiri din „Junimea",* op. cit., pp. 226-227).

[250] Vezi *Dilema*, nr. 265/1998.

[251] Cf. M. Eminescu, *Opere*, XIII, prefaţă, p. 9.

în desfiinţarea Societăţii Carpaţii şi în „anihilarea” lui Eminescu în ziua de 28 iunie 1883 este o dură realitate, semnalată şi de Însemnările zilnice ale lui Maiorescu, fapt asupra căruia voi reveni. Conservatorii, la rându-le, au crezut că soluţia este îndepărtarea lui Eminescu de la Timpul, inclusiv din viaţa publică.

În ultimele sale comentarii politice din Timpul, Eminescu sesizează din nou metoda masonică a loviturilor secrete, dar nu pare preocupat de urmările asupră-i ale acestor ultime maşinaţiuni. Prin Monitorul oficial, guvernul se debarasase imediat de P. Grădişteanu. Dar nu l-a „sacrificat”, ci l-a trimis pe orator, împreună cu ministrul D. A. Sturdza, să-şi ceară scuze, la Viena. Şmecheria aceasta nu l-a păcălit pe Eminescu. El ştia cine este Petre Grădişteanu. O şi spune în editorialul din 21 iunie, când comentează comunicatul din Monitor. Poetul îşi aduce aminte că, pe la 1867, Petre Grădişteanu redacta o foaie umoristică - Scrânciobul, în care a ridiculizat, pur şi simplu, ideea unirii tuturor românilor. Faptul i-a indignat aşa de tare pe ardelenii din Bucureşti, „încât au adus acel număr al «Scrânciobului» cu procesiuni în faţa Academiei şi l-au ars pe rug în prezenţa publicului.” Pe bună dreptate se întreba Eminescu, cum de s-a transformat Grădişteanu, brusc, în apologetul unirii? „Oare acelaşi D. Grădişteanu care şi-a bătut joc de ideea unităţii la 1867 este astăzi sincer?” Răspunsul fiind negativ, Eminescu merge mai departe: „Cunoscând o dată maniera de a fi a d-lui Grădişteanu şi ştiind că d-sa, în acelaş chip în care şi-a bătut joc de-o idee, e în stare s-o preconizeze, însă desigur nu gratis, ci în schimb c-o plată oarecare pentru limba sa de avocat, ne-ntrebăm cine să-l fi pus să rostească memorabilele sale declamaţiuni din Iaşi?”[252] Guvernul, zice Eminescu. Grădişteanu era, în realitate, o voce oficială. Fusese patru ani senator, „leaderul guvernului Brătianu în Senat şi azi deputat în Cameră.” De altfel, regele îi strânsese mâna oratorului. Grădişteanu vorbise ca „reprezentant al guvernului”, iar comunicatul dezminţitor

[252] *Opere*, XIII, p. 318.

„e datorit presiunii austriece”. Scopul discursului, crede Eminescu, ar fi fost câştigarea de capital politic. N-a fost, însă, numai atât. Poetul observă corect că Grădişteanu rămăsese acelaşi om de la 1867, adică un adversar al ideii de unitate naţională. Discursul în favoarea ideii, deci, semnifica tocmai compromiterea ideii! Iar în context faptul avea reverberaţii inevitabile asupra prestigiului Societăţii Carpaţii. E posibil ca nu guvernul ca atare să fi recurs la o asemenea stratagemă, ci mişcarea masonică infiltrată în guvern. Nu era greu de prevăzut că Viena va protesta şi că pentru a-i da satisfacţie scuzele n-ar fi fost suficiente. Era, de fapt, un bun prilej pentru desfiinţarea Societăţii Carpaţii şi de „aruncare peste bord” a indezirabililor. Eminescu se găsea în capul listei.

Nimic din ce a scris poetul în ultima lună de la Timpul nu lăsa loc bănuielii că mintea i-ar fi fost slăbită. Dimpotrivă, poetul se afla pe culme.[253] Singura ameninţare serioasă erau surmenajul şi dezamăgirea că tot ce face nu e înţeles şi că naţiunea era în prada concepţiei „păturii superpuse”. Într-o scrisoare adresată unei persoane neidentificate[254] (1882), publicată fragmentar de Eduard Gruber în Arhiva (1890), aceste primejdii ies în relief cu putere de tragică spovedanie: „Ei bine, de şase ani aproape o duc într-o muncă zadarnică, de şase ani mă zbat într-un cerc vicios în cercul acesta, care cu toate acestea este singurul adevărat; de şase ani n-am linişte, n-am repausul senin de care aş avea atâta trebuinţă pentru ca să mai pot lucra şi altceva decât politică. Quelle vie, mon Dieu, quelle vie! (...) Ei, dacă ai şti cum salahoria asta în care petrec, împreunată cu boala şi mizeria, mă apasă şi mă fac incapabil de-a voi! (...) Folosul meu după atâta muncă e că sunt stricat cu toată lumea şi că toată energia,

[253] În anul 2000, la o concluzie similară va ajunge şi D. Vatamaniuc, în prefaţă la volumul lui Călin L. Cernăianu: *„Nimic nu lasă să se întrevadă în aceste ultime articole pe care le publica în Timpul că nu era în deplinătatea facultăţilor intelectuale”.* (op. cit., p. 11).

[254] Azi, persoana nu mai este „*neidentificată*”, scrisorile inedite de la Polirom arătând-o destinatar pe Veronica Micle.

dacă am avut-o vreodată, şi toată elasticitatea intelectuală s-a dus pe apa sâmbetei. (...) Eu rămân cel amăgit în afacere, căci am lucrat din convingere şi cu speranţă în consolidarea ideilor mele şi un mai bun viitor. Dar nu merge. În opt ani de când m-am întors în România, decepţiune a urmat după decepţiune, şi mă simt atât de bătrân, atât de obosit, încât degeaba pun mâna pe condei să-ncerc a scrie ceva. Simt că nu mai pot, mă simt că am secat moraliceşte şi că mi-ar trebui un lung, lung repaus ca să-mi vin în fire. Şi cu toate acestea, ca lucrătorii cei de rând din fabrici, un asemenea repaos nu-l pot avea nicăiri şi la nimeni. Sunt strivit, nu mă mai regăsesc şi nu mă mai recunosc."[255]

Amara luciditate a acestor rânduri izvorăşte din suferinţa morală de a nu-şi vedea programul reformator împlinit, deşi a lucrat „din convingere şi cu speranţa în consolidarea ideilor" sale şi a unui „mai bun viitor". Pentru el, gazetăria a fost un autosacrificiu închinat poporului român. Este dezamăgit pentru că jertfa nu i-a fost înţeleasă. Odihna pe care şi-ar dori-o şi pe care nu

o poate dobândi de nicăieri, semnifică dimensiunile incalculabile ale eşecului său. A dobândi drept de repaos ar fi însemnat dovadă de izbândă, de încheiere a misiunii sale. Dimpotrivă, a ajuns „să se strice cu toată lumea" în cercul strâmt, devenit „cerc vicios". Iar „stricarea cu toată lumea" (inclusiv cu prietenii conservatori) ameninţa cu un altfel de „repaos" ce i se pregătea. Are dreptate N. Georgescu să spună că „atunci când, precum lui Arhimede i sau şters cercurile de pe nisipul Syracuzei de către soldaţii romani, lui Eminescu i s-a luat ziarul Timpul, câmpul său de acţiune, sistemul era practic încheiat în articulaţiile lui esenţiale."[256]

Totuşi lupta de punere în practică era abia la început. De acum, el parcă prevede că boala va prevala în agonia vieţii şi că nimeni nu-i va acorda „circumstanţe atenuante", acel dorit repaos motivat de jertfa muncii în

[255] *Opere*, XIV, p. 195.

[256] N. Georgescu, *Cercul strâmt*, p.18.

slujba blândului popor român. Din contră, neacordându-i-se dreptul la odihnă, va fi condamnat la moarte civilă sub pretext că mintea este bolnavă. Să nu uităm că „plângerea” aceasta a lui Eminescu se produce în plină culminaţie a sănătăţii mintale şi că ea a fost prilejuită de o primă lovitură pe care a primit-o în redacţia Timpului. Din februarie 1880 fusese avansat redactor-şef. În decembrie 1881, funcţia i se retrage sub pretext că transformase Timpul într-o „tribună a opiniilor sale personale.”[257] Ziarul Telegraful consemnează cu satisfacţie faptul (11 noiembrie 1881) urmat de Românul lui C. A. Rosetti. Din ianuarie 1882, Eminescu şi-a asumat doar răspunderea pentru partea politică a ziarului. Altfel spus, măsura de degradare din funcţie reuşise parţial, căci poetul continua să se ocupe de partea cea mai fierbinte a ziarului. O vor dovedi şi articolele din 1883 când Eminescu mai dezlănţuie o polemică prilejuită de înfiinţarea la Bucureşti a Mitropoliei Catolice.

Poetul şi-a expus punctul de vedere în legătură cu mitropolia catolică în articolele din 20 şi 29 mai 1883. Aceste articole au „incomodat” vădit guvernul de la Viena şi există dovezi că poziţia poetului a intrat - şi-n atare privinţă - în atenţia Biroului de informaţii din capitala imperiului.[258] Picătura umplea paharul necurmatelor campanii de presă ale lui Eminescu. Pe 12 martie publicase articolul Situaţia din Ardeal, la 23 martie „Pester Lloyd” şi românii din Transilvania.

Respectivele intervenţii au avut un mare răsunet în Ardeal, după cum îi comunică Vasile Manga lui I. Slavici, într-o scrisoare.[259]

După articolele despre Mitropolia Catolică, pe 15 iunie, o altă explozie în editorialul „Mai lesne se torc...”, unde poetul fulgeră împotriva maghiarizării toponimelor şi a onomasticii româneşti. Alte articole incendiare apar pe 23 şi 24 iunie, iar pe 26 - Austria şi guvernul nostru.

---

[257] *Opere*, XIII, p. 9.

[258] Cf. *Opere*, XVI, p. XXXV.

[259] *Ibidem*.

Eminescu şi-a mai creat un adversar neaşteptat: a intrat în conflict chiar cu gazda lui, doamna Szoke, soţia lui Slavici, o catolică fanatică. Paharul se umplea chiar în locuinţa poetului. La sfârşitul lui iunie 1883, Slavici lipsea de acasă (vom vedea de ce). S-au vehiculat mai multe explicaţii în legătură cu tensiunea din relaţiile poetului cu doamna Slavici. S-a vorbit de o intrigă erotică, apoi de faptul că Eminescu ar fi cunoscut amănunte nu tocmai favorabile moralităţii de soţie. Cert e că prozatorul va divorţa, în cele din urmă, de doamna Szoke şi faptul nu pare lipsit de legătură şi cu ce s-a întâmplat în acele zile cu Eminescu. De fapt, resentimentele doamnei Slavici faţă de poet ajunseseră a fi mai ales de ordin religios. N. Georgescu este, probabil, cel dintâi istoric literar care atrage atenţia asupra faptului. De altfel, resentimentele femeii nu căpătau importanţă în contextul referenţialului unilateral - cel al bolii psihice. S-a întâmplat că tot în 1883 Eminescu a declanşat o altă bătălie jurnalistică - împotriva propagandei catolice în România. Concesiile politice ale guvernului erau din nou izbitoare.[260] S-a permis înfiinţarea Mitropoliei Catolice din Bucureşti (de fapt, episcopie, echivalentul unei mitropolii). La 20 mai 1883, poetul publica unul din editorialele sale răsunătoare, spunând, între altele: „Înfiinţând metropolia de la Bucureşti scaunul papal i-a silit pe românii ce ţin la unitatea confesională a neamului lor să înceapă o luptă hotărâtă în contra bisericii catolice. Căci dintre două una: ori noua metropolie s-a înfiinţat fiindcă s-au sporit creştinii de rit latin în România - şi atunci e rău; ori s-a înfiinţat fiindcă se sperează că ei se

[260] Periodicitatea unor asemenea ofensive e vizibilă până în zilele noastre. Anii de după 1989 grăiesc de la sine. Până şi în încercarea recentă a apropierii celor doua biserici - catolică şi ortodoxă - constituie prilej de propagandă antiortodoxă, vizita papei în România (1999) declanşând o campanie de culpabilizare a Patriarhiei de la Bucureşti, care, chipurile, ar impune restricţii traseului de urmat. Sunt, apoi, fricţiunile întreţinute insistent între bisericile greco-catolică şi ortodoxă. Va putea răsunătoarea vizită din mai 1999 a papei Ioan Paul al II-lea să schimbe, în bine, relaţiile dintre cele doua biserici? (Se pare că da, de vreme ce în toamna anului 2002 Patriarhul Teoctist a întors vizita papei, fiind bine primit la Vatican).

vor spori pe viitor - şi atunci e şi mai rău. Interesul nostru naţional este ca noi şi numai noi să ne sporim în ţara pe care noi şi numai noi am apărat-o timp de veacuri, noi şi numai noi am pregătit-o prin curături pentru cultură; trebuie dar să combatem pe toţi cari lucrează în vederea unui element străin."[261] Eminescu ştie un lucru mult mai grav: că regele venit dintr-un mediu catolic ţinteşte să întemeieze o dinastie catolică. El invocă şi spusa omului politic maghiar Kallay că „Poporul maghiar este menit a fi mijlocitor între Apus şi Răsărit." Erau la mijloc planurile „Casei de Austria". Eminescu spune tranşant: „Noi, poporul latin de confesie ortodoxă, suntem în realitate menit a încheia lanţul dintre Apus şi Răsărit; aceasta o simţim noi înşine, se simte în mare parte de opinia publică europeană, aceasta o voim şi, dacă dinastia va împărtăşi direcţia de mişcare a poporului românesc, o vom şi face."[262]

Eminescu ridică o problemă cardinală a destinului nostru aceea de a fi europeni ca latini de rit ortodox. Se poate ca bătălia declanşată de el să fi fost decisivă în orientarea dinastiei spre ortodoxie. Politica proaustriacă primea o grea lovitură. Poetul nu cruţă nici Biserica Ortodoxă Română pentru moliciunea ei tradiţională. Eminescu a scos-o atunci din espectativă. Episcopul Melchisedec Ştefănescu, patriot şi istoric erudit, preţuit de poet, a fost însărcinat cu întocmirea unui raport privind propaganda catolică în România. Melchisedec a încredinţat lui Eminescu publicarea raportului în Timpul. Prima parte, cu o prezentare redacţională a lui Eminescu (neinclusă, din păcate, în ediţia academică şi vom vedea de ce!), a apărut, coincidenţă (!), în chiar ziua de 28 iunie 1883.[263] Eminescu preciza şi de astă dată că „îndărătul înfiinţării episcopiei catolice este mâna politicii orientale a Austriei", a Habsburgilor „care au făcut şi fac propagandă catolică; o

[261] *Opere*, XIII, p. 299.

[262] *Ibidem*, p. 301.

[263] Faptul a fost semnalat de acelaşi sagace N. Georgescu.

fac din Bosnia şi o fac din Bucureşti.”[264] Cele ce spunea Eminescu nu puteau lăsa nepăsători pe cei ce negociau în secret cu Casa de Austria şi nu au lăsat-o indiferentă nici pe doamna Slavici. În perspectiva dublului referenţial al acestui studiu, gestul doamnei Slavici din dimineaţa zilei de 28 iunie 1883 capătă noi înţelesuri, iar aversiunea ei faţă de poet devine semnificativă, lucru lipsit de importanţă în contextul referinţei unice - nebunia.

[264] Ne vine sa exclamăm: cum se repetă istoria, gândindu-ne la cele petrecute în Bosnia etc., după destrămarea fostei Iugoslavii.

12. ANTECEDENTE

Dar, înainte de a trece la descrierea evenimentelor petrecute în ziua de 28 iunie 1883, am datoria de a atrage atenţia că respectiva zi a fost pregătită nu numai de întâmplările care s-au precipitat după 1880. Povestea începe, de fapt, încă din vremea studiilor la Viena şi se poate spune că poetul a fost un om „norocos", împrejurările îngăduindu-i să scape neatins. La drept vorbind, în destin nu există vinovăţii. Eminescu însuşi s-a ferit să culpabilizeze pe cineva pentru tot ce i s-a întâmplat în anii negri. Nici eu nu dau vina pe careva, ci doar constat faptele. În destinul uman, cea dintâi vină o poartă subiectul - vina tragică. Şi dacă mergem şi mai în afund, toate ni se trag de la păcatul originar, care e păcatul cunoaşterii, al trufiei de a accede la adevăr. Dar, aşa cum a arătat Kierkegaard, cu păcatul adevărului începe, de fapt, istoria omului, cu abisurile ei insondabile. Iar păcatele omului nu pot fi spălate decât prin crucificare. Eminescu a primit crucificarea în „cămăşoiul de forţă" la 28 iunie 1883, după ce împlinise vârsta de 33 de ani. Simplă coincidenţă, simplă întâmplare, ca tot destinul. Ceea ce n-am înţeles noi, românii, e că poetul a primit crucificarea pentru întreg poporul român, căruia a vrut să-i atragă atenţia că e în mare primejdie de a se depărta de menirea sa care e o menire creştină. Poate că toate au legătură cu următorul semnal de alarmă pe care l-a tras poetul în multe rânduri: „Ireligiozitatea, abstracţie făcând de dogme, se întinde într-un mod înspăimântător în secolul nostru."[265] Din clipa când s-a hotărât să se dăruiască adevărului, el şi-a asumat şi condiţia martirului, pe care-l aşază alături de înţelept şi erou: Ş-aşa-s de mulţi/ Ce mint cu gândul, vorba, fapta, ba/ Se mint pe sine însuşi

[265] *Timpul*, 6/18 septembrie 1880, p. 1.

chiar, încât/ În mine s-a stârnit mândria cruntă/ De-a spune adevărul - dacă chiar/ Prin el lumea s-aprinde.[266]

Şi, într-adevăr, s-a aprins. Prima „aprindere" a lumii împotriva lui Eminescu s-a petrecut la Viena, în anii 1870 - 1871. Şi are legătură tot cu Transilvania. Poate că nu e lipsit de interes să lămuresc cititorul mai puţin avizat în ce stare se aflau Ardealul şi Banatul când poetul a intrat în luptă. Că dragostea lui pentru românii aflaţi sub imperii vecine se cristalizează încă din anul

când bate drumurile ţării, se cunoaşte. În anii 1863-1864, a funcţionat aşa-numita Dietă de la Sibiu, consecinţă a Diplomei imperiale din 20 octombrie 1860. Pentru prima oară, într-un for legislativ, românii deveneau majoritari. Dar s-a „dezmeticit" imediat oligarhia maghiară, care a început o dură boicotare a Dietei de la Sibiu, încât împăratul s-a văzut silit să sprijine clasa politică ungară. În 1866, după războiul cu Prusia şi Italia, fiind înfrântă, Austria a renunţat la apărarea autonomiei Transilvaniei. Aşa s-a instaurat dualismul austro-ungar în 1867, prin încoronarea, în luna iunie, la Pesta, a lui Franz Josef şi ca rege apostolic al Ungariei. Conform constituţiei de la 21 decembrie

Transilvania îşi pierde autonomia, intrând în componenţa Ungariei. Atunci s-au declanşat protestele românilor, începând cu Gheorghe Bariţiu şi Ion Raţiu şi până la Alexandru Roman şi Ion Poruţiu de la publicaţia Federaţiunea din Pesta. Dieta de la Sibiu a fost suprimată, iar noua Dietă de la Cluj a desfăşurat alegerile pe baza legii de la 1791, încât din 103 deputaţi erau acum doar 14 români. Dieta a votat alipirea la Ungaria, la 9 decembrie 1865, opunându-se doar 29 de deputaţi români şi regalişti. La 16 februarie 1867 se restaura Constituţia de la 1848 împotriva căreia se ridicaseră românii prin revoluţie. Pronunciamentul de la Blaj (1868) reafirma drepturile românilor.

Atunci s-au născut cele două partide naţionale din Transilvania şi Banat, adoptând două tactici opuse:

[266] Versuri fragmentare din mss. 2259.

activismul (bănăţenii) şi pasivismul (ardelenii). În acest context, apare la Pesta (2 mai 1868) gazeta politică şi literară Federaţiunea, având ca patron pe un curajos deputat român de Bihor din parlamentul de la Pesta, totodată profesor universitar de limbă şi literatură română. Redactor responsabil l-a pus pe Ion Poruţiu. Se declanşează, alături de alte publicaţii, o mare campanie antidualistă. Atât Alexandru Roman, cât şi Ion Poruţiu vor atrage mânia autorităţilor ungare, fiind judecaţi şi condamnaţi la închisoare. În lunile martie-aprilie 1870, un necunoscut din Viena trimite, sub pseudonimul Varro, o serie de trei articole substanţiale şi incendiare cu titlurile: Să facem un Congres, În unire e tăria şi Echilibrul. Ion Poruţiu le publică imediat ca editoriale, articolele producând o puternică impresie prin vigoarea neobişnuită cu care erau apărate drepturile românilor şi prin profunzimea analizelor, care depăşeau net modalităţile prin care românii, dezbinaţi în cele două orientări, îşi apărau cauza. Echilibrul, una dintre capodoperele gazetăriei eminesciene, s-a tipărit în două numere consecutive (38, 39), în cel de al doilea dându-i-se autorului şi un răspuns la „Poşta redacţiei”: „Dlui Varro - ba să nu te superi, căci în situaţia noastră, nu se poate altminteri.” S-au făcut fel de fel de supoziţii în legătură cu acest răspuns. Interpretarea corectă a dat-o Radu Economu, într-o documentată analiză. Articolul lui Eminescu era cu mult mai dur decât în varianta apărută în Federaţiunea. Redacţia îşi cerea scuze pentru că a fost nevoită să atenueze critica, suprimând anumite pasaje.[267]

Echilibrul trezeşte reacţia judelui din Pesta, cu intentarea unui proces de presă lui Ion Poruţiu (citat la 26 octombrie 1870 de judecătorul de instrucţie Tuschner). Poruţiu respectă cu stricteţe regula impusă de Alexandru Roman de a nu se divulga numele colaboratorilor care semnau cu pseudonime şi era hotărât să-şi asume şi

[267] Cf. Radu Economu, *Procesul de presă al lui Eminescu, în Eminescu: sens, timp şi devenire istorică,* II, Iaşi, Edit. Universităţii „Al. I. Cuza”, 1989, ediţie îngrijită de Gh. Buzatu, Stela Cheptea şi I. Saizu, pp. 349367.

pedeapsa pentru articolul lui Eminescu. Aflând, poetul şi-a dezvăluit atunci identitatea şi cu o insistenţă plină de curaj şi demnitate a cerut să compară în faţa justiţiei. La 7 decembrie 1870, Curtea cu juri din Pesta se pronunţă asupra nevinovăţiei lui Poruţiu, urmând ca să se dea curs procesului de presă împotriva lui Eminescu. Despre acest proces de presă al lui Eminescu s-a scris puţin şi în treacăt. G. Călinescu îl pomeneşte doar. După al doilea război mondial, cea dintâi care îi dă atenţie este Zoe Dumitrescu-Buşulenga;[268] apoi George Munteanu. Dar abia Dimitrie Vatamaniuc îi acordă atenţia cuvenită, în mai multe studii şi în comentariile la ediţia academică.[269] Pentru o situaţie poate mai puţin gravă decât critica eminesciană, tânărul compozitor Ciprian Porumbescu a făcut puşcărie în temniţele austro-ungare, unde a contractat fatala boală de plămâni, plătind cu viaţa. Eminescu putea avea aceeaşi soartă încă de pe acum.[270] Despre procesul său de presă s-au păstrat câteva documente: o notă din Familia lui Iosif Vulcan şi trei texte eminesciene. Cel dintâi e o dare de seamă a lui Eminescu despre activitatea „României June" din Viena, intitulată Naţionalii şi cosmopoliţi (mss. 2257): „În articolul «Echilibrul» publicat în «Federaţiunea»... am susţinut autonomia Transilvaniei, fărâmarea dualismului, a unei forme ce contrazice natura obiectivă a monarhiei, dreptul ce-l are fiecare popor de a-şi determina voinţa prin lege şi de a avea un organ propriu pentru formarea acestei voinţe: o legislativă. Acest articol a dat însă (ocazie, n.n.) procurorului public din Pesta de a mă trage [cita] la judecătoria de instrucţie." Procesul e menţionat şi în scrisoarea trimisă de la Viena lui Iacob Negruzzi (11 februarie 1871): „...am avut şi supărări, care de care mai minunate; pro primo: un proces de presă, al cărui capăt nu

[268] Zoe Dumitrescu-Buşulenga, *Eminescu*, Edit. Tineretului, Bucureşti, 1963, pp. 74-75.

[269] D. Vatamaniuc, în comentariile la *Opere*, IX, Edit. Academiei, Bucureşti, 1980, pp. 524-532.

[270] Vezi şi D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu*, Edit. Minerva, Bucureşti, 1996.

sunt încă în stare de a-l prevedea."[271] Aşadar, deşi începută urmărirea în octombrie 1870, procesul nu era soluţionat în februarie 1871. A treia relatare este o notă autobiografică ironică, târzie: „D. Michelis Eminescu, vechi doctorand în multe ştiinţe nefolositoare, criminalist în sensul prost al cuvântului şi în conflict cu judecătorul de instrucţie...."[272]

Sunt de reţinut două lucruri: procesul trecuse deja de la procuror la judecătorul de instrucţie şi punerea în prim plan a procesului printre supărările vieneze. Despre amploarea acestei supărări nu avem alte ştiri. Dar este meritul lui Radu Economu care, cu perspicacitate de specialist, a dat de firul procesului. Eminescu a avut noroc şi a scăpat de o condamnare la Curtea cu Juri din două motive: organele de anchetă s-au sesizat târziu, abia la cinci luni de la apariţia Echilibrului, iar în următoarea lună de investigaţii s-a scurs termenul de şase luni, fapt care, conform codului penal în vigoare atunci, aducea automat prescripţia infracţiunii. De asemenea, Eminescu a beneficiat de situaţia lui de străin.[273]

Simultan cu procesul Echilibrului, Eminescu desfăşoară o activitate, tot atât de „inoportună", pentru organizarea şi desfăşurarea serbării de la Putna. Istoria literară a lăsat impresia că această serbare a fost doar o simplă festivitate patriotică. În realitate, ea s-a făcut în condiţii total neprielnice. Societatea „România Jună" era strict supravegheată de serviciile secrete austro-ungare. În Amintiri, Slavici spune că toate şedinţele se desfăşurau în prezenţa unui comisar de poliţie, care ştia româneşte şi se numea Toma.[274] George Munteanu arată că, la

Viena, poetul era un adevărat „agitator naţional."[275] Iar după o informaţie a lui Gheorghe Pele, Eminescu şi Slavici

---

[271] *Opere*, XVI, p. 39.

[272] Mss. 2256, p. 46.

[273] Radu Economu, *op. cit.,* p. 367.

[274] Slavici, *Amintiri*, E. P. L., Bucureşti, 1967, p. 44.

[275] George Munteanu, *op. cit.,* p.73.

erau supravegheaţi special de poliţia vieneză.[276] Şi G. Munteanu întăreşte faptul că cei doi se ştiau urmăriţi, având ca umbră un agent secret. Mai mult, Slavici a fost chemat şi anchetat la poliţie (unde s-a descurcat cu multă abilitate), în vreme ce Eminescu luase drumul în ţară şi la părinţi, ca să grăbească lucrurile.[277]

Venit în ţară, poetul va începe „să se pună rău cu toată lumea", îndeobşte cu lumea politicienilor, de îndată ce a intrat la Curierul de Iaşi. Dar deja în 1874-1875 trece printr-un proces penal, în legătură cu „lipsurile" din Biblioteca Centrală din Iaşi, pentru ca în 1876 să sufere rigorile celui de al treilea proces - controlul financiar al gestiunii efectuat de Înalta Curte de Conturi. Acesta din urmă s-a dovedit a fi o acţiune politică, după cum demonstrează într-un serial din Convorbiri literare (2001–2002) Liviu Papuc, care acţiune, din fericire s-a stins repede din lipsă de probe.[278] Şi lucrurile se complică prin intransigentele sale inspecţii şi rapoarte de revizor şcolar în judeţele Iaşi şi Vaslui, de unde va fi alungat tot pe criterii politice şi de necruţare a adevărului. În vara şi la sfârşitul lui 1876, are a se adresa reginei Carmen Sylva în două chestiuni: versurile reginei (pe care le „apreciază", cu o subtilitate necruţătoare, în tehnica antifrazei), apoi, procesul penal care i se intentase, generalizând şi detaşându-se, astfel, de sine. Zice că în Babilonul nostru spiritual este urmărit ameninţător atât pentru ideile estetice, cât şi pentru cele politice: „S-a ajuns, Înălţimea Voastră, atât de departe, încât este dăruit foarte binevoitor cu procese penale din partea guvernului central, şi aceasta fără cel mai mic motiv, necum pentru vreo vină."[279] Arată că aceste procese au urmări grave când „eşti în posesia unui sensorium uşor vulnerabil, cum

---

[276] Gheorghe Pele, *Eminescu la Viena,* în „*Familia*", nr. 2/1968, p. 15.

[277] *Op. cit*., p. 74.

[278] Liviu Papuc, *Procesul Eminescu-Petrino - o afacere politică* (VI, VII), în nr. 3, 4, martie, aprilie 2002, pp. 89, 89.

[279] *Opere*, XVI, p. 332.

îl au de obicei poeţii."[280] Că se referă la propria situaţie, nu mai încape nici o îndoială. Deşi închis din lipsă de probe, respectivul proces, cum se vede, a avut un ecou nu chiar atât de „liniştitor" în sufletul poetului, cum încearcă, la un moment dat, să lase impresia Liviu Papuc.

Reverberaţiile unor astfel de întâmplări sunt mai evidente în corespondenţa cu Slavici, în anul când se hotărăşte a părăsi Iaşul. Atacurile nedrepte împotrivă-i au darul de a-l izola şi de a

deprima profund: „Singura deosebire e c-am devenit susceptibil, că orice atac, cel mai nevinovat, mă iritează încât am o adevărată Berserkerwuth, că s-au înmulţit oamenii cu cari nu mai vorbesc nici un cuvânt şi c-am s-ajung să nu mai vorbesc chiar cu nimeni, nici cu mine însumi."[281] Proprio motu, el va ajunge să nu mai vorbească cu nimeni, nici chiar cu sine, în lungi perioade, după 1883. În 1877, o spunea cu umor, încă. Îl deprima şi faptul că nici măcar nu are bani cu ce să-şi plătească trenul: „A munci ca mine şi a nu avea - deplorabil". (Către acelaşi, 12 octombrie 1877). Iar în scrisoarea trimisă lui T. Maiorescu (15/27 octombrie 1877), trecând peste lipsa banilor, îşi exprimă speranţa că, venind la Bucureşti, va găsi un alt mediu mai prielnic, deşi ştie că nici acolo salariile nu se plătesc la timp: „Întrebarea e dacă s-ar găsi la Bucureşti mai multă linişte, mai mult spaţiu pentru ce-i colţuros în firea mea. Sau aş fi luat acolo tot în răspăr ca şi aici"[282]. Speranţă deşartă.

Condiţiile vor fi mult mai sumbre decât îşi putea imagina din Iaşi. Lupta va fi cu mult mai necruţătoare şi poetul se va îndârji, cu toată strălucirea minţii sale, întru apărarea adevărului. Abia sosit la Bucureşti şi intrat în marea bătălie de la Timpul, el se face apărătorul românilor din imperiul rusesc, supărându-i deopotrivă pe ruşi şi pe guvernanţii aliaţi cu muscalii. Voce a Transilvaniei, el este

---

[280] *Ibidem*.

[281] *Ibidem*, p. 183. Scrisoarea către Slavici din 20 septembrie 1877.

[282] *Ibidem*, p. 185.

totodată voce a Basarabiei. Comilitonii conservatori au acum motiv de regret pentru vigoarea scrisului eminescian, fiindcă semnaseră o convenţie cu liberalii pe timpul desfăşurării Congresului de la Berlin în chestiunea Basarabiei. Dar şi mai înainte, lăudând trecerea Dunării de către armata română, Eminescu este tras la răspundere de Al. Lahovari, sub pretext că nu mai face opoziţie![283] Punctul de vedere al lui Eminescu fiind al adevărului, fatalmente, nu coincidea cu acela al compromisurilor conjuncturale.

S-a scris până acum la modul festivist despre trimiterea lui Eminescu la Floreşti, Gorj, în vara lui 1878, în vederea traducerii primului volum din tratatul lui Eudoxiu Hurmuzaki, Fragmente din istoria românilor. În iulie, poetul pleacă la moşia junimistului Nicolae Mandrea. Indiscutabil, vara petrecută de poet la Floreşti a fost un moment fericit pentru omul Eminescu şi mă întreb de ce nu a fost el repetat şi în 1883.[284] De acolo îşi permite luxul unei scrisori, de un umor spumos, adresată lui I. L. Caragiale şi Ronetti-Roman. Vizitându-l la Floreşti, pe 19 iulie, Slavici îşi amintea: „Am trecut peste câteva săptămâni şi eu pe la Floreşti şi l-am găsit acolo sănătos tun şi în voie bună. Era numai el în conacul moşiei, singur, adică în foarte bună societate.”[285]

Dar dincolo de faţada aceasta fericită puţini ştiu că trimiterea lui Eminescu la Floreşti a avut un substrat politic, având semnificaţia unui exil extrem de bine regizat. Prietenii conservatori s-au descotorosit abil de acela care le strica liniştea stabilită prin înţelegerea cu liberalii relativ la soarta Basarabiei. Bine informat, iată ce scrie D. Vatamaniuc: „Era un mod de a nu-i stârni

---

[283] Vezi Gheorghe Eminescu, *Conflictul Eminescu-Lahovari*, în *Ei l-au văzut pe Eminescu,* op. cit., p. 412.

[284] A se vedea Liviu Poenaru, *Eminescu la Floreşti*, Târgu-Jiu, 1995.

[285] *Op. cit.,* p. 116.

susceptibilitatea; traducerea o putea face şi în Bucureşti, nu neapărat să fie trimis la ţară”.[286] Evident, la întoarcere,

Eminescu nu şi-a rectificat punctul de vedere: „I. C. Cantacuzino, redactor şef al ziarului, cere sprijin lui Maiorescu să-l determine pe Eminescu să-şi schimbe atitudinea şi-l avertizează că poetul era pe cale să facă din ziar organul său de presă.”[287] Iată ce-i scria Cantacuzino lui Maiorescu, la 31 octombrie 1878: „Tânărul acesta e atât de pătruns de ură împotriva ruşilor, încât cu toate sfaturile mele, ba ce e mai mult, desconsiderând pe cele ale D-Voastre, stăruie în a face din Timpul organul personal al antipatiilor sale”. (Aşadar, I. A. Cantacuzino, ca mai târziu Corneliu Botez, îşi imagina că spiritul critic eminescian nu-i decât o formă de „ură” şi de „antipatie” la adresa unor indivizi sau popoare. Şi asta - nu-i aşa? - tocmai când ruşii erau iubiţii noştri aliaţi!). Nu există mărturii că Maiorescu ar fi intervenit atunci (în schimb, o va face în 1883). D. Vatamaniuc crede că Maiorescu aproba tacit atitudinea poetului, „înţelegând prea bine că acesta lupta pentru apărarea fiinţei naţionale a poporului român.”[288]

După cucerirea Independenţei a urmat o perioadă de avânt, de optimism. Partidele elaborează programe politice. Cel realizat de Emanoil Costache Epureanu, pentru conservatori, prin largheţea lui, oferea lui Eminescu câmp liber de exprimare. Este perioada marii ascensiuni eminesciene, când poetul ajunge redactor-şef şi-şi definitivează doctrina politică. „Eminescu - spune D. Vatamaniuc - îl aduce în redacţie şi pe Caragiale încă din 1878 şi, împreună cu Slavici, pun stăpânire exclusivă, cum se exprimă dramaturgul, pe «baracă», în care poetul «era mare şi tare».”[289] Ceea ce irita peste măsură nu numai organul liberal Românul al lui C. A. Rosetti, dar şi pe unii conservatori.

---

[286] D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu, op. cit.,* p. 21.

[287] *Ibidem*.

[288] *Ibidem*.

[289] *Ibidem*, p. 23.

Nu s-a încheiat bine campania din 1877-1878 şi Eminescu intră într-o altă bătălie, de astă data vizându-i direct pe Maiorescu şi pe Carp. Este vorba de dezbaterile din Parlament privind chestiunea evreiască. Masoneria junimistă face evidente concesii politicii oficiale şi Eminescu îi atacă pe liderii conservatori, scriind în Timpul din 27 mai 1879 despre „o seamă de avocaţi buni, cu darul vorbirii", „cu fraze umanitare şi cu fineţe de distincţiuni juridice", care pun în primejdie fiinţa poporului român. Ţinta era, în primul rând, Maiorescu. El va nota în Însemnări zilnice (1/13 iunie 1879): „Grea epocă Eminescu. Articol al lui în chestiunea evreiască în contra mea". Aşadar, nu relaţia cu Mite Kremnitz era vizată, deşi împrejurarea a făcut ca adversitatea politică să se coroboreze şi cu una sentimentală. Cert e că atacul lui Eminescu îl va determina să-şi potolească, diplomatic, excesul de zel în favoarea încetăţenirii în masă a evreilor, prin modificarea articolului 7 din Constituţie, dar faptele se acumulau şi Maiorescu va pune în balanţă toate „ingratitudinile" lui Eminescu în eliminarea finală din publicistică şi din viaţa civilă.

La scurtă vreme, poetul îl critică, la fel de dur, pe Petre P. Carp, acuzându-l (în Timpul din 20 iunie 1879) pentru inconsecvenţă politică şi pentru că a intrat într-un „consiliu de familie roşu", în aceeaşi chestiune a reglementării problemei evreieşti, în defavoarea autohtonilor. Carp a reacţionat printr-o scrisoare, tipărită imediat de Eminescu pe 22 iunie 1879. Carp făcea caz de prestigiul său politic, demascând „insinuaţiunile" lui Eminescu. Poetul a replicat prompt: „A trebuit să vorbim; am făcut-o fără plăcere, dar fără şovăire".

Situaţia este, într-adevăr, uluitoare: va să zică, poetul dă lecţii de adevăr şi de verticalitate morală stăpânilor pentru care lucra la gazetă. O face „fără plăcere, dar fără şovăire". Însă nu numai pe cei doi corifei ai Partidului Conservator îi „mustră", ci şi pe alţii: Alexandru B. Ştirbei şi G. Gr. Cantacuzino sunt acuzaţi de speculă bancară. Dacă în 1878 Maiorescu a tolerat „indisciplina" de partid a

lui Eminescu, în privinţa războiului ruso-româno-turc, la mijlocul lui iulie 1879 găseşte că e vremea să se desolidarizeze de poet, trimiţând o scrisoare deschisă Timpului, pe care Eminescu o tipăreşte cu aceeaşi promptitudine (17 iulie). Între altele, se preciza: „De la finele lui aprilie 1877 m-am abţinut de la orice participare activă la însăşi scrierea Timpului şi de atunci încoace nici un singur articol din cele publicate de acest ziar nu este scris de mine”. Această informare a publicului avea darul să atragă atenţia că nu este responsabil şi nici solidar cu punctul de vedere politic impus de Eminescu.

În aceste condiţii, poetul se gândeşte foarte serios să renunţe la gazetăria de la Timpul, dar nu găseşte nici o slujbă, iar la adevăr nu putea renunţa. Se adresează prietenilor de la Iaşi, găsind, probabil, că acolo mediul era mai puţin ostil ideilor sale, să-i caute un loc de muncă, însă fără succes. O mărturie, în acest sens, este scrisoarea trimisă lui A. D. Xenopol, prin care îl ruga să-i găsească ceva.[290] După cum am văzut, gândul nu-l părăseşte nici în 1882, la promisiunea cu catedra de germană pentru Iaşi. Căutarea unei slujbe care să-i confere independenţă de gândire deopotrivă cu independenţa materială îl frământă atât de mult, încât, într-o scrisoare expediată Veronicăi la sfârşitul lui mai face o adevărată teorie a condiţiei profesionale în România: „răul constant de care suferă ţara este tocmai această lipsă de diversitate în ocupaţiuni. Ce e de făcut în România şi ce ocupaţie poate găsi cineva? / Nici una, dacă nu voieşte a fi funcţionar al statului. Pe acest din urmă teren însă ai concurenţa tuturor nulităţilor, căci în această vânătoare consistă din nenorocire viaţa publică la noi. Iar a lua în arendă o moşie fără capital nu se poate. // La aceste două ocupaţiuni e redus însă omul în ţara noastră. Funcţionar, arendaş, avocat, iată cele trei cariere, exceptând profesura şi milităria, cari amândouă sunt adevărate sărăcii. Cât despre artă adevărată sau ştiinţă adevărată, ele se fac în România amândouă în pagubă, nu cu câştig - deci sunt terenuri pe cari un om nu

[290] *Opere*, XVI, p. 351.

câştigă nimic; nici măcar glorie, căci chiar pentru aceasta din urmă se cere un public care te apreciază, un public ce lipseşte."[291]

După moartea lui Ştefan Micle, Eminescu şi Veronica vor să se căsătorească, dar adversităţile din plan politic şi uman se răsfrâng asupra proiectului, Maiorescu găsind prilej în a-şi răzbuna „ofensele" dinspre ambii protagonişti. În ianuarie 1880, intervine prima ceartă de după moartea lui Micle, pricinuită de Caragiale, care tot el încearcă să-i împace. Veronica a comis atunci greşeala de a-i împărtăşi lui Maiorescu adevăratele opinii ale lui Eminescu despre critic, exagerându-le. La 29 mai 1880, acesta notează în jurnal: „.La Iaşi, aflat de la doamna Micle tot felul de lucruri ordinare în contra mea (şi a Mitei), provenite de la Eminescu". Ostilitatea dintre poet şi Maiorescu devine atât de tensionată, încât cel din urmă ar fi fost pe punctul de a-i intenta un proces de calomnie. Ecoul împrejurării reverberează într-o scrisoare a Veronicăi (nedatată), scrisoare pe care deja am invocat-o într-un capitol anterior. Înfuriată, Veronica era hotărâtă de a depune mărturie contra lui Eminescu. Ea ajunge chiar să creadă că „în fond Maiorescu nu mi-a voit nicicând răul pe care mi-l închipuiam."[292] Femeia este hotărâtă să facă publice părerile poetului nu numai despre critic, dar şi despre Junimea, confirmând cele relatate de Octav Minar, care a reprodus fragmente antijunimiste din scrisori eminesciene „pierdute": „Dorul unei răsbunări tot atât de puternice şi vindicative ca nenorocirea pe care mi-aţi făcut-o D.Voastră în acord cu Mite Kremnitz, pe care mi-ai descris-o că e odalisca lui Maiorescu, asupra lui Maiorescu şi mai cu seamă asupra Dtale. Eu nu voi face // nimic altă decât voi publica din vorbă în vorbă descrierea care mi-aţi făcut-o despre faimosul cerc literar din Bucureşti sub titlul: [„]Haremul lui Jupiter sau Misterele unui cerc literar[„]. E trist că D-ta vei fi victima încrederii ce ai avut în mine, vei purta însă consecvenţele după cum am purtat eu

[291] *Dulcea mea Doamnă..., op. cit.,* p. 279.

[292] *Ibidem*, p. 474.

consecvenţele de mii de ori mai fatale ale încrederii ce am pus în Dta şi cuvântul Dtale. // Eu, oricare ar fi urmările ce ar atrage după sine publicarea care o voi face, nu am nimic de perdut, din contra, totul de câştigat, căci am afirmarea Dtale prin două scrisori cum că în adevăr aţi avut nefericirea a-mi face acea destăinuire prin urmare dacă vor fi urmări de calomnie, nu eu voi fi calomniatoarea ci acel ce mi-a comunicat acele frumoase lucruri. Am jurat cu foc şi amar răsbunare, şi voi lucra din răsputeri să-mi ajung scopul după cum Vi l-aţi ajuns D.V. et Companie."[293] E posibil ca din aceste două scrisori, pe care Veronica voia să le comenteze într-un articol, va fi reprodus fragmente Octav Minar, fragmente considerate contrafaceri până azi, încât ele nu au fost reţinute de ediţia academică nici ca titlu de curiozitate. Reproduc câteva dintre ele la subsol, existenţa lor putând, într-adevăr, compromite iremediabil relaţiile dintre poet şi critic.[294] „De la Eminescu şi Veronica

[293] Ibidem, p. 482.

[294] „Am venit la Iaşi -se destăinuie poetul-, împins de dorinţa de a cunoaşte vechea capitală a Moldovei şi pentru tine. Mai ales, auzisem de svonul ce se răspândise în Cernăuţi, că la Iaşi se întemeiase o societate literară Junimea care până atunci nu ştiam că are vre-o legătură cu revista *Convorbiri Literare*, unde publicasem câteva încercări. Abia azi, râd de naivitatea de atunci. Tot acum pricep de ce Jacques Negruzzi, îmi da tot a înţelege, că d-l Maiorescu m-a ajutat mult, făcând să fiu cunoscut, adică un fel de celebritate pe care eu n-am râvnit-o nici când dar mai ales din partea d-lui Maiorescu, care s-o fi lăudând cu talentul meu, fără să ştie că mie nu-mi prea place lauda d-sale lipsită de sinceritate, având tot interesul să câştige cu numele meu un credit moral revistei Convorbiri Literare, unde publicau toţi nechemaţii literelor române. Un astfel de om, cred că nici ţie nu-ţi doreşte mult bine. A fost şi este un vanitos incorigibil". Sau: „Ar trebui să mă crezi un ingrat, dacă n-aş recunoaşte că la Junimea n-am avut cu nimeni nici un raport sufletesc. / L-am avut, dar târziu, când a venit adus de mine Creangă, pe care-l întâlnisem la Bolta Rece într-o seară. Apoi cu Pogor, Conta, Lambrior, şi alţi prieteni. Ei m-au făcut să rămân în acest cerc literar, mai bine zis prietenesc, mai mult timp. În urma, după cum ştii, miau făcut mai mult rău decât bine. / Din fire mă ştii împăciuitor, n-aş fi în stare să protestez împotriva nimănui, chiar dacă aş fi convins că am dreptate. / De această slăbiciune au profitat mulţi membri din Junimea, punând stăpânire pentru totdeauna şi pe restul de voinţă ce-l mai aveam. Încât, am fost condus, cu toate că aveam

Micle - zice Minar - au rămas multe scrisori intime, unde poetul aducea acuzaţiuni membrilor din Junimea. Aceste scrisori căzând în mâna lui Maiorescu, criticul a crezut că e bine să le distrugă."[295] Obiceiul de a distruge documente neconvenabile este mărturisit de Maiorescu însuşi într-o scrisoare către Emilia Humpel.

În vară, Eminescu şi Veronica se împacă, femeia nu-şi mai finalizează „articolul", dar otrava nu va dispărea din sufletul lui Maiorescu, în pofida naivităţii celor doi de a se

---

dreptul să conduc, fiind superior multor din acel cerc literar. *Domnul Maiorescu a căutat să-mi impue modul său de a vedea, dar eu îl priveam în ochi fix, aşa, ca să creadă că-l înţeleg, pe când de fapt sburam cu gândul în alte parţi. /* Le citiam uneori poezia, apoi dezinteresat cu totul de ceea ce creasem, îl lăsam să facă ce voiau cu dânsa. / Ei o corectau, o publicau, însuşindu-şi drepturi de autor şi critic. / Din îndemnul lor n-am scris nici un rând, nici n-am fost inspirat. *Numai tu, dulcea mea amică, ai fost muza inspiratoare!* În serile lungi, când zăpada dă târcoale pe la uşa chiliei mele, eu plecat pe masa de lucru, cu tâmplele prinse în podul palmelor, meditam la multe, la frumuseţea poeziei antice, la Budism, la Psalmii lui David; unde sunt acele vremuri de dulce reverie, de sinceră iubire, unde femeea era o zeiţă aromată cu miresme orientale de poesii curtezani şi adormită de melodia flautelor şi a harfelor? Departe, departe, să duc gândurile... Domnul Maiorescu mă cheamă la realitate, îndemnându-mă să traduc din autorii germani! Dar eu am rezistat acestei ispite, căci prin traduceri pierzi simţul poeziei adevărate; e ca şi cum un cioplitor ordinar ar caută să repare o statue lovită de trăsnet în grădina Hesperidelor". Alt pasaj: „Şi totuşi privind superficial la fastul junimist, ai crede ca armonia domneşte în acele suflete, *mai ales în acel suflet*, îl ştii Veronica; el de multe ori mi-a vorbit cu răutate despre tine; de ce ochii tăi albaştri că nemărginirea, părul tău blond ca spicele de grâu din bătaia soarelui, au impresionat aşa de hain un suflet omenesc? Ah, inima mea adeseori a fost străpunsă... Eu credeam, că nu voi găsi egoişti în acest areopag literar, dar cel mai mare, şeful lor, e stăpânit de această manie desgustătoare. Dispreţul, iată arma ta şi a mea, e o armă, păcat, care se încarcă şi se descarcă numai în sufletele noastre". (Apud Octav Minar, *Veronica Micle. Dragoste şi poezie*, Edit. Socec, Bucureşti, f. a., pp. 34-38). Dacă astfel de scrisori au existat, înseamnă că poetul a pătruns cu acuitate în structura personalităţii lui Maiorescu, surprinzându-i faţa ascunsă dincolo de spoiala foarte reuşită de *olimpianism*. Iată cum ni-l prezintă exegetul sau, Al. Dobrescu: „Şi-a compus o mască într-atât fără de cusur, încât a fost luată drept carne vie. N-a lăsat nimic la voia întâmplării, nici un amănunt în stare să-l deconspire. (...) A fost, în

apropia de critic. Ba, Eminescu îi destăinuie planul său de căsătorie: „Am căutat să conving pe domnul Maiorescu că e frumos şi cavalereşte să te iau în căsătorie. Dânsul m-a mustrat vehement, spunându-mi că n-am altceva mai bun de făcut decât să mă însor. Ieşind de la dânsul, o revoltă sufletească asemenea unei furtuni a început să clocotească în vinele mele; credeam că-mi crapă tâmplele de indignare şi supărare."[296]

Profund răscolită, Veronica e gata să renunţe la căsătorie, pentru a nu atrage asupra lui Eminescu răzbunarea lui Maiorescu, pe care ea însăşi dorise a o provoca anterior: „Căsătoria aceasta nu se va face, căci nu vreau să te supun la supliciul de a te vedea ignorat de puterea şi răutatea acelui om. Eşti singur, ai nevoie de ajutor şi sprijin. Ura şi blestemul vor fi singurele arme de luptă. Emin, tu eşti al meu, chiar dacă nemernicia omenească ne opreşte să ne luăm". Starea aceasta a Veronicăi e confirmată şi de scrisoarea pe care o expediază la 8 decembrie 1880 soţilor Haşdeu, cu care poeta avea mai vechi legături: „De mult voiam să vă scriu, dar sunt atât de deznădăjduită, încât nu mai am curajul. D-l Maiorescu a trebuit până şi în privinţa căsătoriei mele cu Eminescu să-şi ilustreze fiinţa, căci după numeroase expediente a decis pe d-l Eminescu a renunţa la alianţa proiectată."[297]

Veronica avea dreptate că poetul se vedea pus în postura de a depinde de ajutorul junimiştilor. Chiar poetul era gata să se „umilească" nu pentru sine, ci pentru

---

ochii celorlalţi, numai ceea ce a dorit el să fie". Sau: „Este şi motivul pentru care jurnalul a suferit modificări succesive, tăieturi, adaosuri, înlocuiri. A rămas numai şi numai ceea ce autorul lui a socotit potrivit să rămână... E greşit de aceea a crede că scrisorile intime îl exprimă întreg pe adevăratul Maiorescu. De fapt, ni se oferă doar o îndulcită imagine a sa, scuturată de zgura groasă a patimilor, stilizată, autorizată". (*Op. cit.,* pp. 61, 90).

[295] Octav Minar, *op. cit.,* p. 34.

[296] Scrisoare publicată de I. E. Toroutiu în vol. IV de *Studii şi documente literare* (1933).

[297] Apud Dr. Ion Nica, *op. cit.,* p. 157.

Veronica. După moartea soţului, pe care l-a respectat (cum Ştefan Micle o recunoaşte), a rămas fără nici un sprijin material, cu obligaţia de a-şi creşte şi educa fiicele. Eminescu a făcut stăruitoare demersuri pe lângă apropiaţi să-i obţină un drept legal, pensia de urmaş. La 5 martie 1880, îi scria: „M-am rugat iar de toţi ciracii «Junimei» // de-a-mi veni [în] ajutor. Mais il est difficil[e] d'etre en opposition et pouvoir hâter les choses."[298] Scrisorile abundă de astfel de amănunte. Eşec şi-n ce priveşte planurile matrimoniale, dar mai ales în lupta jurnalistică. „Toate merg - scria poetul pe 3 mai 1880 -, se vede, pe-un drum prescris de mai-nainte, asupra căruia puterea individului nu are nici o influenţă."[299] Mai intervine şi o nouă ruptură între ei, în 1882, când Veronica dă ultimatum să i se returneze iar scrisorile. Poetul nu acuză, ci se recunoaşte ingrat, strivit moralicește, incapabil a vedea lumină acolo unde nu-i: „Dar când un asemenea om ca mine va cerceta cenuşa din inima lui, va vedea că nu există încă o scânteie, că totul e uscat şi mort, că n-are la ce trăi, că târâie în zădar o existenţă care nu-i place nici lui, nici altora. Nu cred în nimic, nu sper nimic şi mi-e moralicește frig ca unui bătrân de 80 de ani. Dta trăieşti şi eu sunt ucis - ce raport poate fi între noi?."[300] Starea din această scrisoare exprimă pragul de sus al crizei sufleteşti în raport cu lumea. Acum, prietenii sunt tot mai „reci", iar duşmanii tot mai „fierbinţi": „acesta-i caracterul afurisit al lumii acesteia: amici reci şi duşmani fierbinţi" (22 martie 1880). Ştia că Veronica e obiectul urii deopotrivă cu el: „.sunt unul dintre oamenii cei mai urâţi din România, precum tu eşti una din femeile cele mai bine urâte din Iaşi. Naturi ca ale noastre sunt menite să înfrângă relele sau să piară, nu să li se plece lor" (august, 1882).

În 1880, a murit Costache Epureanu. Se produc schimbări, conducerea Timpului este preluată de un nou comitet, tot sub redacţia lui Eminescu, „nu însă fără să se

[298] *Dulcea mea Doamnă., op. cit.,* p. 103.

[299] *Ibidem*, p. 156.

[300] *Ibidem*, p. 407.

ridice şi voci împotrivă."[301] Pe lângă independenţa de gândire, i s-a reproşat poetului că nu făcea parte din Partidul Conservator. Se cere cenzurarea incomodului. Maiorescu stăruie pentru menţinerea lui Eminescu la conducerea ziarului, considerându-l încă apropiat de „Juna dreaptă", aripa reprezentată de el în partid. Criticul va elabora un program menit să-l înlocuiască pe cel al lui Costache Epureanu. Punctul de cotitură este studiul Zur politschen Lage Rumaniens, publicat în Deutsche Revue şi tradus imediat de Eminescu în ultimul număr din decembrie 1880, în Timpul. Cum am mai arătat, teza centrală era apropierea României de lumea germană, cu abandonul Franţei. Lupta intermasonică se soldează cu noi dezbinări în Partidul Conservator. Eminescu trebuia să-şi dea demisia din redacţie, dar faptul nu s-a petrecut, fiindcă I. C. Brătianu încearcă o conciliere cu conservatorii în ce priveşte proclamarea regatului (era nevoie de sprijinul Puterilor Centrale). Versatilitatea oamenilor politici îl indignează pe Eminescu: „Până când panglicăria de principii, până când schimbările la faţă de pe o zi pe alta?" În nr. din 10 mai 1881, Eminescu publică, sub semnătură, Scrisoarea III, reprodusă înadins din Convorbiri literare. Apoi, Eminescu trece la atacul împotriva programului maiorescian de apropiere de Puterile Centrale, fiindcă acesta implica sacrificarea românilor din Imperiul Austro-Ungar. „Noul program al Partidului Conservator

scrie D. Vatamaniuc - este trecut în categoria utopiilor politice şi poetul susţine în coloanele Timpului, în continuare, propriul program, în care trece în prim plan chestiunea «păturii superpuse»."[302] Este momentul crucial al schimbării atitudinii lui Maiorescu faţă de poet. Deocamdată, „indisciplina" îl va costa înlocuirea de la conducerea Timpului, spre sfârşitul lui decembrie 1881, chiar dacă rămâne ca prim redactor până în iunie

[301] D. Vatamaniuc, *op. cit.,* p. 24.

[302] *Ibidem*, p. 25.

D. Vatamaniuc sesizează că primii care au aflat de intrarea in dizgraţie a lui Eminescu au fost cei din presa liberală, încă din noiembrie 1881.[303] Coabitarea aripii conservatoare Maiorescu - Th. Rosetti - P.P. Carp s-a făcut cu mari avantaje materiale şi politice. Carp a fost numit ministru în capitala imperiului, Th. Rosetti acceptă preşedinţia Curţii de Casaţie, Mavrogheni devine ambasador la Roma etc. Cât despre câştigurile lui Maiorescu, voi reveni asupra lor. „Opoziţia coalizată" spera să câştige alegerile din 1883 (junimiştii şi „liberalii sinceri"). Numita aripă a preluat şi conducerea Timpului, în frunte cu Gr. C. Păucescu, cel care va începe o campanie susţinută de compromitere a lui Eminescu şi de îndepărtare a lui din presă, deşi îl preţuia ca gazetar şi artist, dat fiind că „făcea concesii liberalilor."[304] Poetul este denunţat opiniei publice chiar în Timpul. Lucrurile se vor complica după înfiinţarea Societăţii Carpaţii, la 24 ianuarie 1882, când Eminescu redevine subiect al urmăririi serviciilor secrete austro-ungare. Porunca lui Carp de la Viena capătă importanţă capitală pentru destinul poetului: Şi mai potoliţi-l pe Eminescu! Acum, ruptura de conservatori este cvasitotală.

Aşadar, în iunie 1883 Eminescu era „stricat cu toată lumea", cum o spune însuşi: cu liberalii, cu masonii, cu conservatorii, cu guvernul, cu casa regală, cu imperiile vecine şi cu sine însuşi. Se putea o situaţie mai ingrată?

13. DE CE A ÎNNEBUNIT EMINESCU?

Intrebarea aceasta s-a pus frecvent de-a lungul anilor. Răspunsurile au fost diverse şi controversate. Principalele păreri: predispoziţia ereditară, sărăcia şi munca supraomenească, sifilisul contractat fie de la Veronica Micle, fie moştenit pe linie maternă, excesele de cafea, alcool şi tutun. Există şi părerea francezului Daniel de

[303] *Ibidem*.

[304] *Ibidem*, p. 26.

Venancour (împărtăşită şi de un german) că „Eminescu a înnebunit din cauză că l-a părăsit Veronica Micle...”[305] Opinia se bazează pe informaţia lui Iacob Negruzzi din Amintiri..., conform căreia vestea bolii lui Eminescu ar fi găsit-o în compania unui ofiţer: „«A înnebunit Eminescu? Se vedea de mult că merge pe calea aceasta». Apoi, schimbând vorba, trecu la un subiect de conversaţie mai veselă....”[306] Dar credinţa lui Iacob Negruzzi e cea consacrată oficial de Maiorescu: „Nu este nici o îndoială că nebunia a fost o boală ereditară în familia lui Eminescu şi se poate urmări la ascendenţii săi din partea mamei. Din fraţii lui Eminescu unul s-a sinucis, alţii au murit nebuni, o soră era paralizată, alta, Henrieta, era isterică şi a murit foarte tânără.”[307]

Cel dintâi, însă, care şi-a pus întrebarea profund nemulţumit de soluţiile vehiculate, este A. D. Xenopol, la 1900: „Pentru ce însă a înnebunit Eminescu?” Pe Xenopol, nu-l convinge argumentul eredităţii, deşi îl ia ca punct de plecare. Istoricul, spirit dintre cele mai pătrunzătoare, observa că predispoziţia ereditară, într-o familie, niciodată nu se manifestă identic la diferiţii membri ai ei. De-ar fi să invocăm doar exemplul lui Matei Eminovici, mort din alte cauze, la 73 de ani. Iar proba cea mai puternică este Eminescu. Sensibilitatea ereditară s-a întrupat într-un geniu, care este antiteza nebuniei: „cea mai înaltă expansiune a gândirii omeneşti, în negaţiunea ei absolută, neconştienta nebunie. Eminescu deci nu trebuia deloc să înnebunească şi dacă cu toate acestea cumplita nenorocire a trebuit să lovească şi pe dânsul şi pe ţara ce l-a produs, apoi desigur că vina este a acestei din urmă şi nu aceea a ţesăturii nervilor lui.”[308] Problema e, concret, care parte a „ţării” poartă principala vină a nebuniei lui

[305] Daniel de Venancour, *Comunicare, în „Sămănatorul”,* 1903, p. 55.

[306] Iacob Negruzzi, *Amintiri din „Junimea*”, Edit. Minerva, Bucureşti, 1970, p. 230.

[307] *Ibidem*, p. 231.

[308] A. D. Xenopol, *[Unul din cei mai nobili fii ai ţării],* în *Ei l-au văzut pe Eminescu*, op. cit., p. 213.

Eminescu? Cu atât mai mult cu cât geniul din el îşi cunoştea fragilitatea ereditară şi ştia să lupte contra ei, cum vom vedea.

Nici specialiştii propriu-zişi nu consideră ereditatea ca factor decisiv în declanşarea psihozelor. „Rolul eredităţii în patologie - remarcă Ion Nica - este, aşadar, relativ. Ereditatea nu este o fatalitate şi nu există o psihoză fatal-ereditară. Studiul patogeniei arată că de cele mai multe ori nu este vorba de o predispoziţie ereditară, ci de una congenitală, în raport cu influenţa factorilor defavorabili care acţionează în perioada dezvoltării intrauterine."[309] A. Mayer nu considera psihoza maniaco-depresivă, mai predispusă congenital ca altele, o boală psihică, „ci un tip de reacţie dezvoltându-se ca urmare a unei dificultăţi progresive de adaptare. O acumulare de habitudini greşite în modul de a reacţiona", adică o „nevroză de eşec" (P. Abeley). De altfel, raportorul anonim de la sanatoriul doctorului Şuţu, editat de George Potra, respingea nu numai etiologia alcoolismului şi sifilisului, dar şi pe cea a eredităţii, în cazul Eminescu. Cauzele sunt cele identificate de poetul însuşi: „nenorocita" „incapacitate" de adaptare la minciunile şi modul de viaţă ale cercului strâmt, epuizarea psihică de la gazetă, care l-a împins la neglijarea propriei existenţe şi la excesele de cafea şi tutun, pricini ale insomniilor care au devenit catastrofale. „Adevărata cauză a maladiei lui Eminescu - scrie medicul „anonimul" Şuţu - pare a fi surmenajul cerebral, oboseala precoce şi intensă a facultăţilor sale intelectuale", datorate „constituţiunei native a spiritului său care l-a împins de timpuriu la o activitate mintală exagerată, graţie tendinţelor sale la producţiuni geniale."[310] Dar toate acestea au putut pricinui o criză, însă nu şi boala propriu-zisă. Spre ea, l-a împins, indirect, norma sa de viaţă - adevărul, pe care tot poetul şi-o recunoaşte. Cine îşi asumă rolul de martor al adevărului alege, cum spuneam într-o pagină anterioară, martiriul. Adică intră în jocul cu

[309] Dr. Ion Nica, *op. cit.,* p. 30.

[310] Gheorghe Sărac, *Documente..., ed. cit.,* p. 118.

moartea. Prea multe mărturii din operă şi din corespondenţă duc într-acolo. Paradoxal vorbind, numele „bolii” de care a suferit Eminescu a fost adevărul. Iar dacă adevărul înseamnă „nebunie”, n-avem decât să-l catalogăm ca atare. Numai că omenirea, pentru a nu eşua ca proiect ontologic, are nevoie de martori ai adevărului. Spuneam că în scrisori poetul îşi recunoaşte destinul sacrificial. Când el mărturiseşte de timpuriu că nu mai poate fi fericit în această viaţă, nu se gândea, desigur, la „sifilis”, cum insinuează biografiile „subţiri”. A avea conştiinţa geniului nu presupunea, la Eminescu, orgoliu romantic, supradimensionare a eului. Poetul nu pune nici un preţ pe aşa ceva. Orgoliu identifica el la un T. Maiorescu. Geniul nu e o armă care să-ţi asigure succesul în această lume, ci o „nenorocire”: „El n-are moarte, dar n-are nici noroc”. (Mss. 2275, f. 56). Lucrul acesta nu s-a înţeles şi nu se va înţelege niciodată suficient. În 1875, Maiorescu îl vedea „maniac”. Aşa şi era: „maniac”, însă al adevărului. De fapt, şi Maiorescu era tot un „maniac al adevărului”. Oare nu în numele „adevărului” şi-a direcţionat viaţa şi ideile? Teoria „formelor fără fond” este produsul direct al setei de „adevăr” în cultură şi civilizaţie. La drept vorbind, Maiorescu l-a preţuit pe Eminescu tocmai pentru iubirea lui de adevăr. În portretul pe care i-l face în 1889, criticul îl imaginează pe poet trăind exclusiv în lumea modelelor ideale. Până şi-n ce priveşte iubirea de femeie, Maiorescu spune că poetul n-a iubit o individualitate feminină anume, ci prototipul. Poate că l-a îndepărtat de Veronica deoarece era departe de a o considera un model de femeie. Într-un anume sens, el avea dreptate. Dar lui Maiorescu îi scapă din vedere un lucru fundamental: că adevărul are întotdeauna o dublă faţă: el e individual şi arhetipal în chip simultan. Această lecţie a vrut să i-o dea poetul magistrului în scrisoarea de la Charlottenburg, din 1874. Altfel spus, Eminescu şi Maiorescu se despart brusc în faţa conceptului de adevăr. Poetul îl gândea în dublă referenţialitate, pe când referenţialul maiorescian este întotdeauna raţionalist,

criticul lucrând în stricta logică a terţiului exclus, pe care o stăpâneşte magistral. Propoziţia fundamentală a gândirii eminesciene este : Antitezele sunt viaţa. Dar nu în sens hegelian, cum a încercat să-i explice în scrisoarea de la Charlottenburg, ci de fiinţa întemeiată ca „antiteză", în sensul logicii moderne a unui Ştefan Lupaşcu.[311] Să se observe că primul şi cel mai important reproş pe care i-l aduce Maiorescu în Direcţia nouă. (1872), atunci când îi „descoperă" talentul, este iubirea de antiteze cam exagerate. Aşadar, chiar de la prima lor întâlnire cei doi, recunoscându-şi reciproc valoarea, se şi despart în privinţa antitezelor, problemă grea pentru care Maiorescu nu era pregătit. Pentru el, adevărul nu se juca între antiteze, fiind univoc, cel al idealităţii logice. Un „idealism", însă, pragmatic, aşa cum a observat Al. Dobrescu, „dovadă că şi profesiunile alese (avocatura şi politica)" sunt „lucrative prin excelenţă."[312] Pentru Maiorescu, adevărul este totdeauna univoc, cel pe care-l susţine el. De aici propensiunea de a trata totul „raţional", cu o logică elementară de fier, dominând cu ideile sale pe toţi cei din jur. El e prin excelenţă mentorul, spiritus rector, magister dixit, etichete recunoscute cu admiraţie de istoria şi critica literară. Dumitru Drăghicescu, cunoscut pentru harul său de demistificator[313] este cel dintâi (după notele lui Eminescu şi Iorga) care înţelege hăţişurile personalităţii maioresciene. Trauma care i-a marcat personalitatea o trăieşte viitorul critic la Academia Theresiană din Viena, când sa pomenit dispreţuit şi umilit în mijlocul unor aristocraţi. El a trăit atunci un puternic „complex de inferioritate" pe care, printr-o voinţă enormă, imitându-i pe cei care l-au umilit, l-a convertit într-un „complex de superioritate", în splendida faţadă a „aristocratismului". De aceea, îşi goleşte personalitatea de sentiment,

---

[311] Cf. Theodor Codreanu, *Eminescu - Dialectica stilului*, Edit. Cartea Românească, 1984.

[312] Al. Dobrescu, *op. cit.,* p. 62.

[313] Cf. D. Drăghicescu, *Din psihologia poporului român*, Edit. Albatros, Bucureşti, 1996.

abandonându-se exclusiv raţiunii, în viaţa publică. „Avea o personalitate de faţadă şi alta îndărătul aceştia - scrie D. Drăghicescu -, pe care n-am cunoscut-o, dar care se trăda prin aceea că era lipsită de căldură şi de spontaneitatea francă."[314] Este exact ce intuise şi Iorga în figurinele sale: „Cald şi frig nu ia fost nimănui lângă dânsul". Eminescu a simţit asta pe propria-i piele şi calificativul de „prieteni reci" mai ales la magistru se referă. De altfel, Maiorescu însuşi notează în Însemnări zilnice, în aprilie 1858: „Am avut eu oare vreodată sentiment?" A avut, fără îndoială, ca orice om, dar şi l-a exorcizat cu o voinţă imensă, crezând că poate anula una din antitezele fiinţei. Performanţa i-a reuşit în faţa lumii, ceea ce a făcut posibilă autoconstrucţia de lider care nu admite să fie contrazis. De aceea, Adevărul la el devine adevăr pentru public.[315] Învaţă din „neghiobia" de la Paris a lui Wagner, care nu s-a sfiit să jignească publicul, eşuând lamentabil în turneul francez. Îi admiră pe sofişti, maeştri ai silogismului mecanic, care dau minciunii faţada „adevărului". Este, în felul său, un geniu al nesinceităţii. Sau cum se exprimă D. Drăghicescu într-o formulă splendidă: „El da mereu impresia nesinceităţii. Şi precum s-a zis, despre un coreligionar politic al său, că la el totul era fals afară de argintărie, la Maiorescu totul era nesincer afară de nesinceritate."[316]

Golirea fiinţei de sentiment l-a îndepărtat de creştinism, la modul faustic. Mediul său ideal a devenit cel francmasonic, în care Eminescu nu a putut fi atras. Poetul descindea din mediul isihasmului (sihăstriei) românesc, având drept centru al fiinţei inima, iar nu raţionalitatea goală. O altă propoziţie fundamentală a gândirii eminesciene este: „Şi eu pun destinul acestei lumi într-o inimă de om". Pe când Maiorescu ar fi putut spune: „Şi eu pun destinul acestei lumi într-o logică de om".

---

[314] D. Drăghicescu, Titu Maiorescu. *Schiţă psiho-sociologică,* Extras din revista „Libertatea", Bucureşti, 1940, p. 17.

[315] Vezi şi Al. Dobrescu, *op. cit.,* pp. 73-74.

[316] D. Drăghicescu, *op. cit.,* p. 24.

Pentru Eminescu, mintea trebuie să fie „lacheul inimii”. Maiorescu pierde şansa acestei „împăcări a antitezelor”. Arma sa, de o eficacitate extraordinară în faţa publicului, este logica de avocat, în stare, cum zice adesea Eminescu, să facă din alb negru şi din negru alb. Aşadar, pe un singur contemporan n-a reuşit să-l păcălească Maiorescu, pe poet. „Dacă e vorba pe masca jos, apoi masca jos de la tot şi de la toate”, polemizează Eminescu, într-o intervenţie timpurie, cu Maiorescu. Aceasta e diferenţa dintre cei doi mari bărbaţi ai momentului istoric. Maiorescu n-a putut să-şi „dea masca jos” decât în momentele de strictă intimitate, când se pomeneşte invadat de suferinţe cumplite, consemnate uneori în jurnal, ca la Theresianum, iar, mai târziu, legat de Eminescu. Poetul e la antipod: nu-şi poate crea măşti, „nenorocirea” vieţii lui, cum o spune. Primul poartă o armură formidabilă, devenind arivistul desăvârşit; celălalt e, pur şi simplu, lipsit de apărare şi tocmai acesta e semnul geniului. Lipsa de „frică” a lui Eminescu în faţa adevărului constituie miracolul personalităţii sale, fenomen atât de rar în istoria umanităţii: „Ei mint - eu adevărul îl spun, căci nu mă tem / De-a lui urmări.”[317] Şi: „Cel mai mare păcat al oamenilor e frica, spaima de a privi în faţă, ş-a recunoaşte adevărul. El e crud acest adevăr - dar numai el foloseşte.”[318] Omul e sclavul minciunii: „Ş-aşa de mulţi / Ce mint cu vorba, fapta, ba / Se mint pe sine însuşi chiar, încât / În mine s-a stârnit mândria cruntă / De-a spune adevărul - dacă chiar prin el lumea s-aprinde.”[319]

Acesta este Eminescu cel întreg şi de aceea a devenit el modelul în absolut de raportare a fiinţei româneşti, în nădejdea de a se descotorosi de povara istorică a ceea ce Emil Cioran numea neantul valah. Un asemenea om nu putea sfârşi decât cum a sfârşit - sacrificat. I-a fost dat lui Eminescu să-şi găsească o pereche pe măsură, care să-i „gestioneze” moartea civilă - Titu Maiorescu, omul

[317] M. Eminescu, *Opere*, I, p. 94.

[318] *Idem*, *Opere*, IX, p. 311.

[319] *Idem*, *Opere*, V, „Exerciţii şi moloz”.

condamnat să mintă şi să fie crezut, mai mult decât poetul, generaţii după generaţii. Nici nu ştii măcar unde e mai mare drama: la „crucificat” sau la posesorul „argintăriei”, vorba lui D. Drăghicescu. Cei care încearcă să oprească acum din nou adevărul în legătură cu boala şi cu anii de sacrificiu ai lui Eminescu, sub pretextul că apără pe Maiorescu, în calitatea lui de stâlp al construcţiei culturii româneşti moderne, se află într-o mare eroare, fiindcă problema nu e să-l dărâmi pe Maiorescu, ci să arăţi deschis perfidiile istoriei şi marile slăbiciuni ale oamenilor care au făcut istoria, raportându-ne la destinul ingrat al celui mai important om pe care l-a dat acest neam şi pe care pretindem că l-am transformat în mit, dar pe care continuăm, cu nonşalanţa noastră de balcanici, să-l eliminăm de la proiectul reconstrucţiei fiinţei naţionale, deşi el ne este adevăratul model ontologic atoatecuprinzător.

Deocamdată, să despărţim apele de uscat: Eminescu ştia, în 1884, că este sacrificatul şi blestemul nu-l aruncă asupra nimănui, doar asupra lui însuşi. I-o împărtăşeşte cu francheţe lui Petre Th. Missir, iar acesta, ca mesager al zeilor, o transmite lui T. Maiorescu, în scrisoarea din 13 mai 1884: „Mai deunăzi îmi spunea că el este «ein aufgegebener Mensch» („un om sacrificat”, n. n.), şi în adevăr acesta e sentimentul ce pare că-l are despre sine.”[320] E cea mai importantă ştire pe care ne-o dă Missir, aflat în preajma lui Eminescu. Şi te întrebi: cum poate un nebun de duzină să aibă o asemenea luciditate?

Ca un făcut, Maiorescu mai primeşte, la scurt timp, un mesaj similar, de la Al. Vlahuţă, pe 20 iunie 1884: „Am văzut pe Eminescu şi am stat cu el o zi. Mi-a fost cu neputinţă să-l înduplec a veni cu mine la ţară. La ce - zicea el - să mai porţi prin lume un om mort!” Adică un sacrificat, de vreme ce are conştiinţa că e „mort”. Naivul Vlahuţă a înţeles că singura cale de „recuperare” a poetului este să fie redat vieţii civile şi-l imploră pe Maiorescu să găsească o cale onorabilă, în acest sens: „În

[320] În I. E. Torouţiu, *Studii şi documente literare,* IV, pp. 183-184.

tot cazul - grăbiţi a-l numi undeva. Altfel îl pierdem - fără nădejde de întoarcere". Maiorescu, însă, era singurul care ştia că poetul nu mai are cale de întoarcere. El răspunde, cu diplomaţie, lui Vlahuţă că nu e nici o grabă. Poate „cu vremea da".

Acelaşi mesaj îl primeşte Maiorescu şi de la sora lui, Emilia Humpel, o femeie inteligentă, cu autoritate morală faţă de fratele ei, care-l determinase să-l trimită pe poet la Viena, găsind, spre deosebire de critic, că la Şuţu nu fusese bine îngrijit, deşi fratele o asigurase de contrariul. („Omul merită să se încerce orice ca să fie salvat", îi scria Emilia lui Maiorescu la 2 septembrie 1883). La 13 martie 1884, când încă Eminescu nu ajunsese în ţară, Emilia îl atenţiona pe Maiorescu de necesitatea unei reale întoarceri a poetului la viaţa civilă. Pentru asta, trebuia să i se facă „rost de un serviciu" onorabil, să i se acorde un concediu de două-trei luni, şi asta cât mai repede, „prin intervenţia reginei", la extremă. La 7 aprilie, Maiorescu îi răspunde că „regina aproape că n-are nici o putere, să obţină ceva de la stat", deşi acelaşi îi scrisese lui poetului pe 10 februarie că „în urma intervenirei Reginei, care îţi poartă cel mai sincer interes, vei fi numit în vreo funcţie care să-ţi convie..." Cum demonstrează şi Călin

L. Cernăianu, Maiorescu recurge la o ciudată strategie a amânării, menită să întârzie sau să nu asigure elementul legalităţii unei eventuale încadrări a lui Eminescu în societate! În atare privinţă, există o adevărată spaimă secretă a criticului de a vedea pe „bolnav" scăpat de sub tutelă, adică independent. El îi descrie Emiliei următoarea cale de a-i găsi lui Eminescu un serviciu: „Am vorbit cu Ministrul Cultelor, care în curând (în vreo zece zile, probabil, emite un decret de numire a lui Eminescu, numai de formă, ca bibliotecar al Universităţii din Iaşi, cu un salariu efectiv de 285 franci lunar. Postul de bibliotecar îl ocupă acum profesorul Carajani... De bună voie nu va ceda. Te rog comunică tuturor cunoştinţilor că eu am aranjat cu ministerul în următorul mod: el, Carajani, îşi dă demisia numai de formă. Eminescu este numit de

asemenea numai de formă, nu-şi ia slujba în primire sau se prezintă numai din când în când, fiind în concediu. Aşa că de fapt tot Carajani rămâne bibliotecar şi continuă să-şi încaseze salarul. Salarul lui Eminescu însă, de 285 franci lunar, îl plătim noi". Textul acesta poate fi citit şi el în dublu referenţial. Biografii de până acum l-au citit ca pe o remarcabilă grijă a lui Maiorescu şi a Junimii pentru soarta poetului „irecuperabil". Într-adevăr, asta şi urmărea Maiorescu - să asigure viitorul material al unui irecuperabil. Eforturile Emiliei, însă, şi ale altor prieteni (care nu şi-au putut impune punctul de vedere!) erau îndreptate spre un Eminescu de recuperat. Iar un Eminescu în deplinătatea drepturilor sale civile (de om normal) nu putea fi înjosit cu asemenea paliative. Chiar în aceasta cheie a citit Emilia mesajul fratelui ei şi, stupefiată, i-a răspuns astfel, la 11 aprilie 1884: „Trebuie să-ţi mărturisesc Titus, că am rămas cu totul încremenită când am citit scrisoarea ta ce comedie se va pune la cale în legătură cu numirea lui Eminescu. Dar aşa ceva ar fi avut rost atâta timp cât s-a crezut Budha; azi, capul îi este cu siguranţă prea limpede încât să nu-şi dea seama, în cel mai scurt timp, de amăgirea grosolană. Ce influenţă ar putea avea asupra lui? Cea mai vătămătoare ce se poate închipui. Şi noi înşine să-i spunem basmul din Iaşi, să facem din el un nărod ridicol şi, pentru a-i menaja ideea fixă, să-l acoperim cu o falsă demnitate? Nu, el este prea scump: atunci mai bine adevărul gol şi foarte trist. / Deci, cel mai mare poet al ţării - cum îl numiţi - trebuie sau să piară de mizerie în România sau să fie obiectul filantropiei particulare? Nu, asta nu o cred niciodată!"

Emilia Humpel n-a crezut-o, dar asta se va petrece cu Eminescu de acum încolo. O confirmă şi Caragiale. Prietenii protectori l-au dorit, în continuare, pe poet să fie Budha, iar nu Eminescu! Ne aflăm în faţa unei adevărate grozăvii din istoria sacrificării lui Eminescu. Nu întâmplător poetul se destăinuie chiar în aceşti termeni lui Missir şi lui Vlahuţă. Şi ceea ce-i mai crud e că avertismentul Emiliei n-a fost ascultat de Maiorescu, aceasta, pur şi simplu,

rupând relaţiile cu fratele timp de trei luni de zile, până ce, la insistenţele lui diferendul s-a aplanat. S-a recurs la o încadrare a lui Eminescu, la bibliotecă, pe căi oculte şi ilegale, aşa cum demonstrează pas cu pas Călin L. Cernăianu. Până şi tipărirea decretului regal de numire, în Monitorul Oficial, a fost o fraudă. Această tipărire s-a produs „la timp” pentru a împiedica o numire legală a poetului ca director al Arhivelor Statului, la propunerea lui Haşdeu. Cu totul alt statut social ar fi avut Eminescu în acest post cu adevărat onorabil şi asigurător de independenţă! Dar tocmai asta nu s-a vrut! Şi totuşi Eminescu a reuşit să iasă, pentru o vreme, din acest cerc vicios şi mortal pentru dânsul, izbândind, pe cont propriu, să obţină o suplinire ca profesor.

14. ALTE PRELUDII LA ZIUA CEA NEAGRĂ

Suntem acum în posesia unor suficiente date (comparativ cu Dubla sacrificare a lui Eminescu) spre a explica ce s-a întâmplat, cât mai aproape de adevăr, în nefasta zi. Dacă ar fi fost vorba doar de îmbolnăvirea poetului şi fireasca lui internare la sanatoriul doctorului Şuţu, lucrurile n-ar fi trebuit să se petreacă aşa cum s-au derulat. Varianta consacrată de biografii are inconsecvenţe flagrante, aparent fireşti numai dacă reducem toate la criza violentă din acea zi. O primă breşă în eşafodajul cunoscut ne-o permite cercetarea lui George Munteanu, la o relectură critică a monografiei din 1973.

Temeinicul biograf ne arată că Eminescu nu era un bolnav obişnuit. Forţa gândului i-a creat acest statut. Cel puţin Maiorescu trebuia să ştie asta. A înţeles-o, cu siguranţă, în schimb, tânărul Ion Russu-Şirianu, nepot al lui Slavici, care devenise ucenicul lui Eminescu la Timpul, ca secretar. (Informaţiile furnizate de sursa Russu-Şirianu le menţinem sub o rezervă ce se va lămuri în continuare.) Într-o oarecare măsură, a intuit-o şi Mite Kremnitz: „Cât trebuie să fi suferit Eminescu de frica nenorocirii care-l ameninţa şi cât o fi luptat contra ei. (...) Niciodată n-am observat semne de boală în mintea lui, cu excepţia unei neînţelese superstiţii.”[321] Poetul îşi cunoştea fragilitatea psihică ereditară, avea exemplul fraţilor şi în lupta sa cu destinul puterea lucidităţii l-a ajutat enorm. Russu-Şirianu, ciobanul, cum pretindea el că îl alinta Eminescu, a surprins, în relatările sale, capacitatea poetului de a-şi presimţi lucid crizele, căutând, în clipa dintâi, să rămână singur pentru a îndura „în izolare, în tăcerea demnă a sălbăticiunii”, cu „luciditate”. (Dacă sursa Şirianu se va dovedi o mistificare, asemenea pretinse stări vor putea fi

[321] Mite Kremnitz, *Amintiri fugare despre Eminescu,* în *Ei l-au văzut pe Eminescu,* p. 313.

eliminate din zona preludiilor. În orice caz, durerile de cap şi insomniile cauzatoare sunt semnalate şi de poet în co-respondenţă.) În acele clipe teribile el „se prindea, repede, cu palmele de fălci, se încorda”, „parcă să oprească o alunecare”.[322]

G. Munteanu distinge în amănuntele reţinute de „cioban” „luciditatea păstrată cu un preţ care poate fi numai bănuit, controlul de sine însuşi ca formă infrangibilă a demnităţii, menţinut intact până când boala i-a răpit pe căi pur biologice lui Eminescu mijloacele de a se exprima esenţial”.[323] Doar că aceste „căi pur biologice” n-au existat în sensul sifilisului cerebral, ceea ce complică anii martiriului şi ne arată că şi după 1883 poetul a rămas capabil să înfrunte destinul, deşi nu cu aceeaşi forţă de altădată. În schimb, mesajul său testamentar lăsat unui prieten, G. Ocăşanu („s-aveţi grijă de mine”), pare fantezist, cu atât mai mult cu cât respectivul pretinde că poetul i-ar fi mărturisit că „se îndreaptă cu paşi repezi spre nebunie”. Dintr-o astfel de logică, se poate interpreta că şi celebrul vers din Scrisoarea IV - „Ah! organele-s sfârmate şi maestrul e nebun!” - ar fi, încă din 1881, o autoanticipare a înnebunirii! Dar de ce nu chiar de la Mortua est! (1871), unde se spune: „A fi? Nebunie şi tristă şi goală;”?

Dintre multele opinii-mărturii, am invocat aici trei care „descoperă” antecedente ale bolii, semnate de Ion Russu-Şirianu (prin fiu), Mite Kremnitz şi G. Ocăşanu. Primul n-a scris niciodată amintirile care i se atribuie, ci au fost reţinute, de pe vremea când era adolescent, de Vintilă Russu-Şirianu. Înainte de moarte (survenită în 1909), tatăl i le-ar fi împărtăşit, impresionându-l adânc. Dar fiul le povesteşte suspect de târziu, într-o carte din 1969. N-ar fi aceasta problema capitală, însă datele reţinute de istoria literară nu confirmă că Ion Russu-Şirianu ar fi trecut

[322] Vintilă Russu-Sirianu, *Vinurile lor...,* E.P.L., Bucureşti, 1969, pp. 337, 389, 391.

[323] George Munteanu, *op. cit.,* p. 299.

munţii, la Bucureşti, în toamna lui 1882, ci abia în 1884.[324] (Cel dintâi care pune la îndoială autenticitatea amintirilor lui Ion Russu-Şirianu este Călin L. Cernăianu.) Nepot al lui Slavici, Ion Russu-Şirianu a venit la Bucureşti, fiind recomandat de prozator lui T. Maiorescu, dar înclinaţiile l-au dus către liberali, intrând în redacţia Românului, condus de Vintilă C. A. Rosetti. Înseamnă că Ion Russu-Şirianu n-a putut locui nici la Slavici (sau doar o perioadă foarte scurtă), prozatorul fiind nevoit să părăsească vechiul regat şi să se stabilească la Sibiu, unde a editat Tribuna. N-ar fi, desigur, exclus ca autorii dicţionarului citat să fi avut informaţii lacunare. De fapt, memorialistul intermediat spune că la Timpul n-a făcut gazetărie ca angajat, ci, gratis, ucenicie de redacţie. Cea mai fericită concluzie care se poate trage e că Ion Russu-Şirianu a transmis fiului său nu amintiri personale, ci ale tradiţiei orale care s-a vehiculat pe seama poetului. De aceea, ele trebuie, de acum încolo, folosite cu maximă prudenţă.

Mult mai credibilă rămâne amintirea Mitei Kremnitz, care, deşi sub impresia îmbolnăvirii poetului, n-a deosebit anterior datei de 28 iunie semne de nebunie: „Niciodată n-am observat semne de boală în mintea lui Eminescu, cu excepţia unei neînţelese superstiţii”. Mite a înţeles că „frica de boală” nu echivalează cu prezenţa bolii. Am văzut că boala este un laitmotiv al scrisorilor. Dar tema nu este a nebuniei, nici a sifilisului. Singurul argument demn de luat în discuţie l-a invocat George Munteanu şi el merită a fi rediscutat.

Spuneam, într-un capitol anterior, că, reacţionând la ediţia a doua a cărţii mele Dubla sacrificare a lui Eminescu, George Munteanu mi-a trimis o scrisoare pe 11 iulie 1999, în care îmi atrăgea atenţia că decizia lui pentru adoptarea diagnosticului de sifilis a fost luată datorită a două scrisori (de fapt, una singură) ale Veronicăi Micle.[325] Pasajul din Hyperion, i sună astfel: „Însă în scrisorile din 3

[324] *Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900*, Edit. Academiei, Bucureşti, 1979, pp. 762-763.

[325] Vezi George Munteanu, *Hyperion*, I, pp. 243-244.

şi 7 noiembrie, confirmând o aprehensiune a poetului ce-i apăruse de neînţeles la 1876, Veronica se arăta speriată de unele penibile urmări fiziologice ale «lunii de miere» (cu atât mai mult, cu cât, bănuind ce putea să se întâmple, Eminescu scăpase nişte ciudăţenii într-un răspuns recent)".

Să vedem ce conţine scrisoarea Veronicăi din 7 noiembrie 1879 (cea din 3 noiembrie nu există, cel puţin în vol. XVI de Opere, dar nici în inedite), din care, de altfel, citează şi G. Munteanu: „La informaţiile care mi le ceri prin scrisoarea ta din urmă nu pot să-ţi răspund mai nimic; sunt lucruri care cu greu le-aşi putea confia unei scrisori; dacă răul n-a esistat la tine, atunci e o închipuire a mea şi o frică care m-a făcut să-mi imaginez cine ştie ce; dacă însă vreun rău a esistat, // apoi pozitiv că s-a transmis; în tot cazul nu-i nimic, îţi voi esplica când vom fi împreună ce-i şi cum. Însă, ca o afirmaţiune a presupunerii mele, şi a temerilor mele, primesc scrisoarea ta din 31 oct., care, iartă-mă, e o mărturisire tainică a mai multor lucruri: «viaţa ta compusă din suferinţi fizice şi rele morale; doreşti ca amorul unui nenorocit ca tine să nu fi aruncat o umbră în viaţa mea senină; iubeşte-mă şi-mi iartă păcatele», ce înseamnă toate aceste? Şi eu, care descopeream // ceva nu aveam dreptul să cred că, deşi târziu, dar totuşi vii a-mi destăinui lucruri pe care din cine ştie ce cauze mi le-ai negat înainte."[326] Acesta e textul integral care ne-ar putea interesa. Din el, biograful a dedus, ţinând seamă de diagnosticul impus posterităţii din 1887, că temerile Veronicăi s-ar referi la o eventuală contaminare cu sifilis, în „luna de miere". Aceste temeri i-ar fi fost trezite de o scrisoare a poetului din 31 octombrie 1879. Într-o altă scrisoare (15 august 1999), George Munteanu avansează, mai departe, ipoteza că moartea suspectă (sinucidere) a Veronicăi la scurt timp după cea a poetului ar fi fost finalul propriei contaminări din 1879. Dar maica Fevronia, care i-a fost aproape, la Văratec, pe baza constatărilor medicului, a contrazis bănuielile otrăvirii,

[326] *Opere*, XVI, p. 624.

cauza morţii fiind o congestie cerebrală.[327] Pe de altă parte, dacă admitem ipoteza sinuciderii, nu putem şti adevărata motivaţie. Nici o informaţie de după 1879 nu atestă că Veronica ar fi suferit de sifilis.

Şansa de a ne apropia de adevăr sporeşte prin faptul că între cele 93 de scrisori eminesciene inedite se află şi aceea din 31 octombrie 1879. Dacă în corespondenţa de până la moartea lui Ştefan Micle există o discreţie explicabilă a poetului în ceea ce priveşte modul de a se confesiona, noua corespondenţă rupe bariere, ilustrând o maximă descătuşare a inimii poetului. De fapt, asemenea schimbare o frapează pe Veronica, încât majoritatea epistolelor primite din 1879 înainte conţin destăinuiri aproape identice, fără ca destinatara să mai fie mirată. Altminteri, respectiva scrisoare e cu mult mai „inofensivă" decât altele care vor urma. În nici un caz poetul nu face referire la vreo boală venerică, după cum am văzut. Reamintesc pasajul vizat de Veronica: „Dulce şi dragă Veronică, doresc ca amarul unui nenorocit ca mine să nu fi aruncat o umbră în viaţa ta senină, în sufletul tău plin de veselie precât e plin de un gingaş şi nesfârşit amar. Iubeşte-mă şi iartă-mi păcatele, căci tu eşti Dumnezeul la care mă închin."[328] Aşadar, cuvintele care au alarmat-o pe Veronica sunt nenorocit, umbră, iartă-mi păcatele. Nici unul nu dă îndreptăţire să afirmăm că referinţa e luesul, ele intrând în arsenalul obişnuit din confesiunile poetului, când se raportează la suferinţele lui fizice şi morale, ecou al unui destin ingrat, de veşnice sacrificii, pe altarul adevărului. Spre deosebire de Maiorescu, de exemplu, poetul se ştia un „păcătos", în cel mai profund spirit creştin: „Oboseala, slăbiciunea, toate relele ce sunt / Într-un mod fatal legate de o mână de pământ;" (Scrisoarea I). Nu e de crezut că Eminescu ar fi fost capabil să facă un rău biologic tocmai fiinţei iubite şi să-şi ceară „iertare" apoi cu cinism. Următorul pasaj, din aceeaşi scrisoare, lămureşte pe deplin sensul cuvintelor considerate

[327] Octav Minar, *op. cit.,* p. 97.

[328] *Dulcea mea Doamnă..., op. cit.,* p. 36.

„criptice”: „Veronică dragă, au n-am fost noi prea fericiţi într-o lume, în care fericirea nu poate exista? Este în lumea asta destul loc pentru atâta iubire câtă o avem? Nu este amorul nostru o anomalie în ordinea lucrurilor lumii, o anomalie pentru care cată să fim pedepsiţi? Se potriveşte amorul şi suferinţele noastre cu o lume în care basseţa, invidia, răutatea domnesc peste tot şi pururi?”

Dar să ne apropiem iarăşi de ziua „internării”.

Ţinând cont de cele zise, dacă poetul ar fi avut, în acea zi, o criză, oricât de puternică, el ar fi găsit resurse s-o înfrângă de unul singur prin izolare sau prin rătăcire pe străzi, cum s-a şi întâmplat în dimineaţa aceea, pare-se, când a umblat prin oraş, nu se ştie pe unde, de unul singur sau nu aproximativ patru ore, când, pe la ora zece a ajuns, obosit şi potolit, la Maiorescu. Insomniile din ultimele nopţi (despre care a vorbit Slavici) şi căldurile toride existente în acele zile în Bucureşti ar fi fost suficiente să creeze mediul unei crize. Semne de boală Maiorescu înregistrase şi mai înainte. (Numai că - şi se va vedea de ce - nu le mai putem acorda creditul ce li s-a dat până mai deunezi!) În orice caz, exista antecedentul internării de la începutul anului. De ce Maiorescu nu a luat măsuri să fie internat atunci? Acum, firește, alarmat de Catinca Slavici, criticul s-a mişcat din loc şi a aranjat ca poetul să fie adus la „Caritas”. Normal ar fi fost ca la sosirea lui Eminescu să constate că internarea devenise iminentă şi, într-un fel sau altul, să-l convingă de necesitatea unei îngrijiri speciale. Dar Maiorescu nu procedează deloc astfel. El proiectează totul fără ştirea poetului. De ce s-a temut Maiorescu de o confruntare directă cu „bolnavul”? Şi de ce această teamă de confruntare a supravieţuit luni de zile? Şi se mai impune o întrebare-cheie: întreg planul internării a fost chibzuit chiar în dimineaţa zilei de 28 iunie sau eventualitatea era de mult ştiută şi numai evoluţia neprevăzută a lucrurilor a dus la internarea în cămăşoiul de forţă? Însemnările zilnice spun numai ceea ce trebuie spus. Dar în acea zi s-au întâmplat lucruri politice grave, consemnate de presă, de care Maiorescu pare total străin,

deşi a fost protagonist. Între ele, desfiinţarea Societăţii Carpaţii, deşi sa slujit de carpatiştii cei mai apropiaţi ai poetului spre a-l anihila. Interesele politice impuneau ca tocmai în ziua desfiinţării societăţii să se împlinească porunca lui Carp: Şi mai potoliţi-l pe Eminescu! Am văzut: cu mijloace „domestice” nu putea fi „potolit”. Rămâneau cele „constrângătoare.” De expulzat ca Emile Galli sau Zamfir C. Arbore nu putea fi. Dar se impunea o „aruncare peste bord”. Prietenii junimişti au pus atunci în mişcare mijloacele masonice. În perioada tratativelor secrete, Maiorescu îşi asumase însărcinarea, ca membru activ ce era, să imprime o direcţie „moderată” Societăţii Carpaţii. Cu tactu-i binecunoscut, criticul a reuşit să şi-i apropie pe I. Slavici, Constantin Simţion, G. Ocăşanu, câţiva dintre cei mai buni prieteni ai poetului. Se spera, astfel, ca societatea să fie „salvată” şi să scape de urmărirea serviciilor secrete austro-ungare. Altfel spus, societatea pierdea propria raţiune de a fi. Dar Maiorescu sa ciocnit de personalitatea intransigentă, când era vorba de interesele românilor ardeleni, a lui Eminescu. Situaţie, fireşte, dramatică, ţinând seamă de preţuirea reciprocă dintre cei doi. Există o tensionare a legăturilor dintre ei pe care Maiorescu reuşeşte s-o mascheze cu grijă în scrisori şi în Însemnări zilnice. Indirect, însă, criticul se trădează. El este înclinat să asimileze „cerbicia” poetului cu certe semne de „alienare”. Într-adevăr, erau momente de înstrăinare pe care încercau să le pareze reciproc. Eminescu şi-a depus chiar demisia de la Timpul când N. A. Bassarabescu, în lipsa lui din redacţie, a strecurat în paginile gazetei un articol antimaiorescian. Cu atât mai grea devenea misiunea lui Maiorescu de a-l „potoli”. Lui G. Munteanu nu i-a scăpat amănuntul că nota maioresciană din jurnal, de la 23 iunie 1883, are legătură cu tensiunea „discretă” a relaţiilor dintre Eminescu şi critic. Iat-o: „Foarte excitat, sentiment al personalităţii exagerat (să înveţe acum albaneza!), vrea să se călugărească, dar să rămână în Bucureşti”. Biograful crede că aceste notaţii au legătură cu hotărârea masonilor de a-l supraveghea pe

poet: „În zilele acestea sau mai dinainte, potrivit masoneriei sui generis care funcţionase totdeauna la „Junimea” (s. n.), Maiorescu se va fi gândit să-l încredinţeze pe poet observării discrete a altcuiva decât Slavici şi va fi trimis cuvenitul consemn celor de la Societatea «Carpaţii».”[329]

Simultan, Eminescu era supravegheat, cu mult mai ameninţător, de serviciile secrete austro-ungare. În 1987, M. N. Rusu atrăgea atenţia că Eminescu era urmărit pas cu pas de serviciile secrete vieneze. Baronul von Mayr, ambasadorul Austro-Ungariei la Bucureşti, îl însărcinase pe F. Lachman în acest sens: „Eminescu este în permanenţă urmărit... de F. Lachman, agent austro-ungar care avea sub observaţie mişcarea („irident”) ardelenilor din Bucureşti şi ale cărui rapoarte sunt astăzi cunoscute....”[330] O notă informativă a baronului von Mayr denunţa articolul lui Eminescu din Timpul privitor expansiunea catolicismului în România. Dar, mai înainte, pe 7 iunie 1882, acelaşi von Mayr trimitea ministrului de interne ungar un raport despre activitatea „subversivă” a Societăţii Carpaţii (dovadă că aceasta a fost supravegheată de la înfiinţare), în care Eminescu era vizat în aceşti termeni: „Eminescu, redactor principal la Timpul, a făcut propunerea ca studenţii transilvăneni de naţionalitate română, care frecventează instituţiile de învăţământ din România pentru a se instrui, să fie puşi să acţioneze în timpul vacanţei în locurile lor natale pentru a orienta opinia publică în direcţia «Daciei Mari».”[331]

O asemenea informaţie spulberă credinţa acelora că Eminescu era un adept al federalismului în ce priveşte Transilvania. Fireşte, comparativ cu autonomia anterioară în cadrul imperiului, dualismul austro-ungar însemna o degradare intolerabilă pentru condiţia românilor ardeleni.

---

[329] George Munteanu, *op. cit.,* p. 306.

[330] M. N. Rusu, *Eminescu - inedit*, în „Săptămâna”, nr. 31/1987, p.4.

[331] Cf. Gh. Ungureanu, *Eminescu în documente de familie*, Edit. Minerva, Bucureşti, 1977, p. 412.

Din acest punct de vedere, era, neîndoielnic, de preferat redobândirea autonomiei într-un stat de tip federal, ca pas înspre proiectata Românie Mare, numită de poet Dacia Mare. Planurile lui, ca lider al Societăţii Carpaţii, erau cu mult mai ambiţioase decât s-a crezut până acum. Societatea se pregătea să contracareze consecinţele unei alianţe a Casei Regale din România cu lumea germană. În faţa prigoanei la care era tot mai supusă Societatea Carpaţii, Eminescu a croit proiecte cu adevărat „subversive", mergând până la o eventuală răsturnare a lui Carol I. În manuscrisele din acei ani (2263), scăpate nedistruse de Maiorescu, sunt însemnări derutante, neluate în seamă.

Ne amintim de acuzaţiile din presă aduse lui Petre Grădişteanu. Antiunionistul de la 1867, deghizat în „unionist", urmărea, de fapt, compromiterea ideii şi, implicit, a Societăţii Carpaţii. Într-o notă, Eminescu dezvăluie ceea ce nu-şi putea îngădui la lumina zilei: Grădişteanu, Cariagdi, Carada - „Agenţi provocatori ai Rusiei". Şi: „D. G[rădişteanu] nu este nici român, nici neromân - cată ce este d. Grădişteanu."[332]

Deşi milita în secret pentru Dacia Mare, Eminescu, reamintesc, a găsit provocatoare şi dezastruoasă ieşirea publică de la Iaşi a lui Grădişteanu. El a invocat atunci un articol din presa vieneză în care se spunea că România, „avanpost latin" în Răsărit, are nevoie de Austria în faţa expansiunii panslavismului. Ei bine, Eminescu voia să se slujească de această „subtilitate" diplomatică vieneză împotriva consecinţelor dualismului pentru Ardeal. Avea convingerea, nu lipsită de realism, că ungurii pot fi anihilaţi în trei zile.[333] Planul lui Axente Sever de cucerire a Transilvaniei, schiţat încă din timpul domniei lui Cuza şi reactualizat sub Carol I, este însuşit de carpatişti. El era conceput pentru opt zile şi ţinea seamă de foarte probabila atitudine negativă a Hohenzollernilor: „Se preînţelege că unui rege din familia lui Carol de

[332] *Opere*, XIII, p. 378.

[333] *Ibidem*, p. 362.

Hohenzollern, unui cap încoronat mare, înţelept şi neînfricat căpitan, toate aceste nu numai să nu-i convină, ci să le şi condamne şi vrea a le primi. Eh, dar dacă s-ar face fără ştirea şi prealabila lui învoire şi s-ar vedea în faţa unui fapt îndeplinit, cum s-a văzut regele Victor Emanuel când i-a predat Garibaldi Italia de jos, respective Sicilia sa, descoperindu-şi capul şi zicând: / Re d'Italie! / cum va fi când al II[lea] Garibaldi, sau, cum zic românii transilvani, Carebate, i-ar striga la Oradea Mare sau Arad: rege al românilor! Să trăieşti şi domneşti!"[334] Carpatiştii aveau un plan care ţinea seamă de mai multe posibilităţi. Din fericire, ecourile lor au lăsat urme în manuscrisele lui Eminescu, atestând că acesta era suflet al mişcării, ca şi în serbarea de la Putna. Unul din motivele pentru care poetul a învăţat sanscrita, e pentru a-şi crea un cod secret de consemnare a celor ce se vor constata şi se vor petrece în Ardeal. Pentru asta, poetul preconiza o abilă colaborare cu Casa de Austria, pe care n-o găseşte vinovată de starea românilor, dualismul fiindu-i impus din afară. Bismarck şi Pacea de la Praga „au castrat Austria prin dualism pentru a-i face acţiunea impotentă în Confederaţiunea germanică."[335] Şi: „Politica românilor din Austria // e politica austriacă şi ar fi bine dacă M. Sa ar da atenţie binevoitoare numirii mitropoliţilor şi episcopilor, pentru ca nu prin ei să se introducă sâmburii de politică maghiară între români. Împărat sau rege, rege sau împărat, e indiferent cum monarhul românilor ardeleni va avea buna graţie de-a se numi."[336] Aşadar, cu ajutor austriac, poetul preconiza numirea unui rege român în Ardeal, fie el un produs al Casei de Austria, un rege capabil a reface Imperiul Roman al Orientului, sub a cărui coroană să intre toate teritoriile româneşti, inclusiv vechiul regat. „C-o Transilvanie mulţumită vrem Dacia? Dar modeşti ne cred

[334] *Plan strategic pentru cucerirea Transilvaniei de către România* de Axente Sever, în Vasile Curticăpeanu, *Apulum, Acta Musei Apulensis*, vol. VII, 1969, p. 176.

[335] *Ibidem*, p. 366.

[336] *Ibidem*, p. 360.

maghiarii. O, noi mergem mai departe. C-o Transilvanie mulţumită vrem Imperiul Roman al Orientului. Căci o formă oarecare trebuie să ia în viitor Peninsula Balcanică dacă e vorba să nu cază pradă cuceritorilor din Răsărit. Dar va fi o confederaţie dunăreană, dar un imperiu Roman al Orientului, lucrul îmi e indiferent. Dintre popoarele coordonate superioritatea va fi a aceluia care va munci şi va cugeta mai mult, şi lucrul se-ncheie aci."[337]

Dar ca să „se-ncheie aci", cu superioritatea muncii şi cugetării (acea misiune de strat de cultură la gurile Dunării), trebuia împiedecată satisfacerea supremaţiei pangermaniste a lui Bismarck, pe care guvernul de la Bucureşti şi Carol I o susţineau prin tratative secrete. Eminescu nu era împotriva apropierii de lumea germană, ci împotriva supremaţiei prusace în „Confederaţia germanică", în defavoarea Casei de Austria. Pentru a salva România şi ideea Daciei Mari între panslavism şi pangermanism, poetul mergea până la soluţia abdicării lui Carol I şi înlocuirea lui cu un rege habsburg capabil a organiza rezistenţa împotriva celor două expansiuni rasiale şi imperiale, făurind Imperiul Roman al Orientului. Să recunoaştem că acest proiect însuşit de Societatea Carpaţii era de o îndrăzneală unică. Prin societate, el milita pentru oprirea exodului românilor ardeleni în vechiul regat: „Ardelenii să nu se facă cetăţeni români, ci să rămâie supuşi austriaci ca să se poată-ntoarce cu toate drepturile în Austria. Să ceară românii consul general la Bucureşti. Eu sunt născut în Bucovina. Tatăl meu e bucovinean. Un grec ca Vogoride n-a fost în stare a-l face cetăţean". Pe aceeaşi filă se mai scrie: „Nu facem guvernul decât dacă ne dă un act formal de abdicaţie în mână."[338] Carpatiştii îl considerau pe Carol I incapabil a distinge între interesele Germaniei şi ale Austriei şi care interese Viena însăşi nu se vedea în stare să le promoveze în condiţiile dualismului. „Nu putem lăsa soarta istorică a ţării pe asemenea mâni", adaugă Eminescu. Dar, iată, şi

[337] *Ibidem*, p. 361.

[338] *Ibidem*, p. 380.

mai clar: „Cu ajutorul Austriei. Trebuie cumpărată alianţa cu naţiile apusene: Franţa, Anglia, Italia - trebuie ca Austria să susţie pe turci în Europa a tout prix, trebuie ca un austriac să vie în România, să abdice Carol în taină în favorul Casei de Austria - să-l vedem de e patriot. Silit să dea o formală abdicare în mâna unui partid oarecare - se va alege momentul morţii de ex. - şi adusă Casa de Austria aci.”[339] Asemenea planuri n-au putut rămâne doar secrete şi doar în însemnările lui Eminescu, de vreme ce Românul îl acuza, în mai 1883, pe „redactorul de la Timpul” că vrea să provoace detronarea lui Carol pentru a aduce la tron un rege ortodox. N. Georgescu atrage atenţia că au fost discuţii aprinse în presă, pe această temă, necercetate încă.[340] De aceea, povestea încercării lui Eminescu de a-l împuşca pe rege în ziua „internării” e posibil să fie un ecou al respectivelor zvonuri din presă, şi nu e de mirare că poetul nu va fi deloc un „gratulat” al casei regale.

În acest plan secret al său şi al Societăţii Carpaţii stă cheia destinului eminescian în ziua de 28 iunie 1883. Este planul unui vizionar în construcţia Europei şi al viitorului românilor, ceva ce ar aduce cu Mitteleuropa modernă. Când Chibici-Revneanu a refuzat să scrie amintiri despre Eminescu, motivând că „Europa are nevoie de linişte”, foarte probabil asta avea în vedere. Eminescu a înţeles demult marea primejdie a panslavismului şi a pangermanismului, contracarabile doar de o unitate a Franţei, Angliei, Italiei, Austriei, României, Turciei etc.

Din cele arătate, rezultă limpede motivele „lichidării” lui Eminescu. El era urmărit nu numai de agentul F. Lachman, dar şi de Grigore Ventura, care juca dublu, ca rusofil şi ca informator, la rându-i, al serviciilor secrete vieneze. Apoi, ostilitatea Casei Regale, nestinsă nici în clipa înmormântării, are o motivaţie de cea mai gravă speţă. Poetul se afla chiar în primejdie de lichidare fizică. Aşa se explică posesia unui revolver în ultimul an de la Timpul. Provenienţa lui probabilă era de la Societatea

[339] *Ibidem*.

[340] N. Georgescu, *Moartea antumă...,* p. 120.

Carpaţii, pregătită, cum am văzut, şi pentru acţiuni armate. La Iaşi, cu ocazia dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare, pe 6 iunie, poetul avea revolverul la el şi i l-a arătat lui Creangă, în care putea avea încredere, „explicând că destui au motive şi pot încerca să-l omoare.”[341] De altfel, şi Creangă era, am văzut, menţionat de serviciile secrete vieneze printre cei mai activi membri ai Societăţii Carpaţii. Fireşte, prezenţa pistolului la Iaşi şi în ziua de 28 iunie 1883 a fost pusă pe seama nebuniei. Poate şi din acest motiv Călin L. Cernăianu, în ancheta sa foarte scrupuloasă, conchide că prezenţa pistolului în ziua de 28 iunie este o simplă legendă scornită de Grigore Ventura spre a face impresie. El aduce şi un argument de bun simţ: în vremea aceea, revolverele erau mari şi ar fi fost observate, chiar ţinute sub haină. Dar Maiorescu nu consemnează nimic despre posesia unei arme la ora vizitei. Nici alţi martori nu pomenesc despre revolver. Cu siguranţă, la Maiorescu (ora 10), poetul nu avea arma. Ar fi putut, totuşi, s-o ia de la Societate, unde a plecat şi unde nu putem fi siguri ce s-a petrecut.

Conchizând provizoriu, ar putea fi respinsă ipoteza nebuniei poetului în 28 iunie 1883, ea fiind rezultatul unei lecturi necritice a izvoarelor, datorată grilei oficiale a evenimentelor reţinute de biografii. Carpatiştii erau priviţi ca duşmani ai dualismului austro-ungar şi deveniseră primejdioşi pentru politica guvernului, care tocmai negocia în secret un tratat. Imnul societăţii îi viza atât pe tiranii habsburgi şi maghiari, cât şi pe Carol I, aliatul lor. Şi din această pricină Eminescu îl numea Carol Îngăduitorul.

[341] Emil Gârleanu, *Ion Creanga şi Mihail Eminescu*, în „Luceafărul” 1909, pp. 295-297.

15. 23 IUNIE 1883. IMPLICAREA LUI SLAVICI

În aceste împrejurări, este perfect motivată misiunea lui Maiorescu de a modera activitatea Societăţii Carpaţii. Familia Slavici a fost antrenată de critic spre a-l „potoli” pe Eminescu, iar Slavici cu precădere în sânul societăţii, el fiind o fire mai conciliantă. În aceeaşi direcţie a fost „încurajat” inginerul C. Simţion, unul dintre cei mai buni prieteni ai poetului alături de Slavici. Simţind maşinaţiunile, Eminescu a devenit circumspect faţă de unii carpatişti. Tensiunea ivită între Maiorescu şi Slavici, pe de o parte, şi Eminescu, pe de alta, îşi are abia acum o explicaţie raţională. Slavici, atât de apropiat afectiv de poet, a început să nu se mai înţeleagă cu prietenul, de la o vreme. Firele veneau dinspre Maiorescu şi d-na Szoke. Presimţindu-le oportunismul, Eminescu a devenit, în raporturile directe, mai iritabil. Slavici însuşi va încerca să interpreteze, târziu, reacţiile lui Eminescu drept semne de nebunie. Dar, zice G. Munteanu: „Într-un fel, aşa îl ştia dintotdeauna, îndeosebi când se pregătea de scris şi era parcă în război cu închipuirile lui, până să le stăpânească.”[342]

Interesant că Slavici îl descrie aşa cum era, adică o „personalitate accentuată”, cum am zice noi azi, un geniu care nu se comportă după norma „cercului strâmt”; în consecinţă, „aşa-zişii «cuminţi» îl socoteau «ţâcnit», «într-o ureche», dacă nu chiar nebun.”[343] Slavici dă exemplul cu ruperea banilor primiţi de la Mite Kremnitz pentru lecţiile de limba română, gest reperat de poet drept o jignire pentru o faptă dezinteresată.

Prozatorul îşi schimbă brusc grila interpretării comportamentului eminescian privitor la reacţiile din iunie 1883, deşi, cum observa George Munteanu, n-avea serioase motive s-o facă. Se simte imediat că el are acum

---

[342] *Op. cit.,* p. 306.

[343] Ioan Slavici, *Amintiri*, E. P. L., Bucureşti, 1967, p. 124.

de ascuns ceva, iar „nebunia” poetului îi devine aliat, ca şi lui Maiorescu sau lui Grigore Ventura. Invocă şi el argumentul ereditar. Apoi crede că Eminescu n-a citit Doina la dezvelirea statuii lui Ştefan cel Mare din pricină că se simţea bolnav, cum i-ar fi mărturisit. Atunci de ce, totuşi, a citit-o la Junimea, în aceeaşi zi? De la Iaşi, s-ar fi întors „cu desăvârşire schimbat.”[344] Înseamnă că avea motive serioase.

Are grijă să precizeze că nu se certaseră până atunci şi că poetul nu ţinuse niciodată supărare pe dânsul. În acele zile, însă, poetul s-ar fi transformat radical, simţindu-se „adânc jicnit că nu stau de vorbă cu dânsul”. Cauza pare copilărească, deoarece l-ar fi „neglijat” fiind ocupat cu încheierea anului şcolar. Supărarea lui Eminescu sporise şi datorită îmbolnăvirii unuia dintre fraţi (Nicolae), pentru care se zbătuse să adune 2000 de lei spre a-l aduce la Şuţu. Intenţiona, de aceea, să plece la Botoşani, dar n-a mai apucat, din pricină că îmbolnăvitul a căzut poetul. De aici încolo, Slavici comite o gafă monumentală, care atestă cât de prost a mascat adevărata faţă a lucrurilor. El spune că în ziua îmbolnăvirii se afla la Viena: „Când s-a întâmplat aceasta, eu nu mă mai aflam în Bucureşti; plecasem la Viena ca să consult medicii în ceea ce priveşte o boală supărătoare de care sufeream.”[345] Relatează din spusele altora momentul de la „«Băile Mitraşefski», unde s-a încuiat într-o cabină şi-a dat drumul la apă, încât a fost nevoie să se spargă uşa”.

În cap. Eminescu - omul, zice, însă, cu totul altceva. Trebuia să plece „fără întârziere la Viena”, dar n-a mai apucat s-o facă, deoarece s-a produs îmbolnăvirea lui Eminescu: „Când era însă să-mi iau rămas bun de la dânsul, el a început să-mi facă imputări pline de amărăciune că profit de ocaziune ca să-l părăsesc în împrejurări atât de grele pentru el.”[346] Dacă imputările amare erau ale unui bolnav atât de grav, oare nu avea

[344] *Ibidem*, p. 125.

[345] *Ibidem*.

[346] *Ibidem*, p. 24.

dreptate Eminescu? Avea şi dacă lucrurile aşa ar fi stat, Slavici nu l-ar fi părăsit. Nu l-ar fi lăsat prietenia, fiindcă oricum boala lui Eminescu era mai gravă decât a lui. Altele erau motivele, trecute sub tăcere: întâmplările incendiare, de ordin politic, de care Slavici voia să scape prin fugă, la porunca unor prieteni sus-puşi, care voiau să-l salveze. Şi Eminescu era planificat să dispară din Bucureşti. Şi el avea o motivaţie serioasă de a pleca la Botoşani

boala fratelui. Dar ceva mai grav i-a răsturnat planurile. Slavici şi Eminescu au reacţionat absolut invers: primul în sensul instinctului de conservare în faţa primejdiei, al doilea - gata să se jertfească pentru o idee. (Nu spusese el că e vai de ţara unde ideile mor, iar oamenii trăiesc?).

Deşi Slavici îl prezintă, acum, ca pe un scandalagiu veşnic iritat, acela care cedează în numele prieteniei este tot Eminescu! Ca să scape de poet, el spune că l-a înduplecat, în numele prieteniei, să ducă o scrisoare din parte-i lui Maiorescu, prin care l-ar fi atenţionat să aibă grijă de Eminescu, întrucât dă semne de boală: „Rugam în bilet pe d-l T. Maiorescu să-l observe bine pe Eminescu, căci mie mi se pare greu bolnav.”[347] Uluitor, dar, în caz că nu e vorba de alt mesaj care s-a pierdut, scrisoarea trimisă la plecare lui Maiorescu conţinea altceva, lucruri grave despre cele ce aveau să se petreacă la Societatea Carpaţii. Slavici confundă această scrisoare cu biletul atribuit Catincăi Slavici din dimineaţa zilei de 28 iunie, când el nu se afla în Bucureşti! Iată dovada: „La d-l T. Maiorescu el s-a stăpânit (când a dus biletul, n. n.), dar s-a dus apoi să ieie o baie ca să-şi potolească nervii şi de la baie a fost dus la casa de sănătate.”[348] Strania lacună de memorie l-a îndreptăţit pe I. Filipciuc să conchidă că Slavici nu plecase la Viena pe 25 iunie, aşa cum toţi ştiau, ci rămăsese ascuns în casă, ca să treacă evenimentele. Nimic nu ne împiedică să deducem de aici, deoarece Slavici însuşi o spune, că Eminescu n-a fost doar cu Catinca Slavici în dimineaţa zilei de 28 iunie, când ar fi

[347] *Ibidem*.

[348] *Ibidem*.

făcut mare tărăboi, ci şi cu prozatorul. Iar autorul faimosului bilet al doamnei Slavici, pe baza căruia Maiorescu a hotărât internarea în forţă, este chiar prozatorul! Aşa ceva nici un istoric literar n-a avut motive să susţină. Nici chiar I. Filipciuc, care crede că biletul e pura invenţie a lui Maiorescu. „Contrar celor afirmate în însemnări de Titu Maiorescu, Slavici nu a plecat sâmbătă, 25 iunie, peste hotare, ci a rămas acasă pentru a-l determina şi pe Mihai Eminescu să plece la Botoşani.”[349] Deducţia lui Filipciuc e corectă: într-adevăr, Slavici n-a părăsit ţara pe 25 iunie, dar nici n-a rămas în Bucureşti, ci la îndemnul ministrului de externe Dimitrie A. Sturdza, implicat serios în evenimente, s-a ascuns la o moşie a acestuia, Oteteleşenii, de la Măgurele, aproape de capitală. Nimeni n-a dat importanţă relatării. În pofida reticenţelor ce planează asupra memoriilor lui Ion Russu-Şirianu, e de dat pentru prima oară atenţie unei informaţii pe care „ciobanul” ar fi putut s-o reţină, oricum, şi-n alte împrejurări, ca membru al familiei. „În aşteptarea plecării la Viena - spune nepotul lui Slavici, referindu-se la ziua de 28 iunie -, domnul Dimitrie Sturdza îl trimisese la Măgurele, la Oteteleşenii, să stea liniştit.”[350] Acum se lămureşte şi misterioasa plimbare la Măgurele a lui T. Maiorescu, despre care criticul scrie în însemnări şi căreia nimeni nu i-a dat importanţă. Doar acelaşi scotocitor I. Filipciuc o reproduce, deliberând: „Cu cine a făcut această plimbare, criticul nu trădează în însemnarea zilei, dar «încântătoarea vieaţă ţărănească» din periplu, în loc să reconforteze, îi agită somnul şi luni, 27 iunie 1883, la ora 3 dimineaţa Maiorescu nu mai poate dormi.”[351]

Cum să doarmă dacă zilele erau pline de evenimente? Plimbarea de „plăcere” a fost, în realitate, o întâlnire de taină cu Slavici, la Măgurele, unde zăboveşte un ceas. Să se fi pus la punct ultimele detalii în legătură cu internarea

---

[349] Ion Filipciuc, *Înspre alt Eminescu,* Edit. „Augusta”, Timişoara, 1999, p. 111.

[350] Vintilă Russu-Sirianu, *op. cit.,* p. 403.

[351] Ion Filipciuc, *op. cit.,* p. 111.

lui Eminescu în contextul tulburărilor politice de la Societatea Carpaţii?

Despre raporturile lui Slavici cu Societatea Carpaţii, în strictă legătură cu evenimentele de la sfârşitul lui iunie 1883, aflăm chiar dintr-o scrisoare a prozatorului trimisă în ziua pretinsei lui plecări la Viena: „Mai înainte de a pleca cred că trebuie să vă spun ce treabă s-a făcut ieri la societatea «Carpaţii». Precum veţi fi ştiind, eu am intrat abia sunt acum câteva săptămâni în această societate şi nu prea am relaţiuni cu membrii ei, care sunt oameni mai tineri decât mine. Am cerut, ce-i drept, de multe ori să fiu primit în societate, însă, precum se vede, cu intenţie s-a amânat răspunsul la cererea mea. Ceea ce m-a hotărât să intru în societate a fost tocmai hotărârea de a combate tendinţele manifestate într-însa şi mai înainte de a fi cerut să fiu primit între membrii ei, am luat înţelegere cu amicii mei mai aşezaţi ca: Făgărăşanu, Eminescu, Densuşeanu, Babeş şi ceilalţi, care şi-au făcut studiile la Viena şi care toţi dezaprobă manifestaţiunile societăţii «Carpaţi»”. Deşi pare a zice că a intrat în societate din proprie iniţiativă, Slavici recunoaşte că ţinta era de „a produce un curent în sensul ideilor noastre”. Iar acesta însemna filogermanism. Aşadar, în societate erau două curente de opinii: moderaţii („mai aşezaţi”) şi radicalii (cei care preconizau cucerirea Ardealului prin război fulger şi care în zilele încheierii pactului secret cu Puterile Centrale s-au arătat, în mod firesc, ostili şi violenţi în faţa abandonării Ardealului de către politicienii de la Bucureşti). Eminescu era considerat alături de aripa moderată. Mai degrabă, ca de obicei, precum în vremea serbării de la Putna, el era pentru concilierea taberelor ce ameninţau să devină rivale şi aşa îmi explic tonul sever, dar diplomatic, din articolele din luna iunie 1883. În nici un caz Eminescu nu putea fi atât de „moderat” ca Slavici, încât să cedeze în faţa intereselor austro-ungare şi să abandoneze proiectul „Daciei Mari”. Aceasta e pricina înrăutăţirii bruşte a relaţiilor dintre poet şi Slavici sau alţi carpatişti care au contribuit la „anihilarea” lui. Cu siguranţă, şi Eminescu a vrut evitarea

violenţelor în 28 iunie. El ştia că acestea pot fi utilizate de guvern pentru interzicerea societăţii, ceea ce s-a şi întâmplat. Mai mult aceste violenţe erau directa diversiune poliţienească prin planurile lui C. A Rosetti. În ciuda „discreţiei" sale, Maiorescu notează, a doua zi de la primirea scrisorii lui Slavici: „Duminică 26 iunie/8 iulie 1883. La ora 4 dimineaţa, înainte de răsăritul soarelui, 15ş R. - Eminescu e vorba să plece astăzi la Botoşani, ieri era moleşit şi mult mai liniştit. - Vrednică de însemnat scrisoare a lui Slavici, care a plecat ieri la Hall, despre aţâţările lui Rosettaki şi ale poliţiei în contra Austro-Ungariei la societatea «Carpaţi», pe când ministrul Sturdza vrea să potolească lucrurile. - La 6 1/2 seara primblare cu trăsura la Măgurele (1 oră), de acolo însă la stânga (privind de la Bucureşti) pe şosea bună, prin 4 sate (Măgurele, Mierlari, Jilava şi încă unul), pe la cimitirul Bellu afară din oraş şi la Filaret, acasă, o oră 1/2. Încântătoare vieaţă ţărănească. Duminica pe la seara". Şi însemnarea de a doua zi: „Luni, 27 iunie/9 iulie 1883. Nu pot dormi bine, la ora 3 deştept şi scriind".

Altfel zis, nu era unitate nici în rândul guvernanţilor: C. A Rosetti voia incitarea la zurba contra Austro-Ungariei (cu care tocmai se negocia) pentru a găsi pretext de suprimare a societăţii; Ministrul de Externe, Dimitrie A. Sturdza, se arăta adeptul „potolirii" discrete, prin intermediul aripii moderate, ca şi T. Maiorescu. Aşa se explică de ce Slavici, în pomenita scrisoare, îl imploră pe critic să facă tot ce-i stă în putinţă pentru a se evita varianta violenţelor şi arestărilor: „Vă rog, dar, stăruiţi, pe lângă (...) domnul Sturdza să facă ce poate ca poliţia să le dea pace oamenilor acelora. Altfel se face scandal". În caz că lucrurile au ieşit după dorinţa lui Slavici, oare singurul „scandal" în care s-a implicat poliţia, în acea zi, a fost doar „internarea" lui Eminescu în cămaşa de forţă? Presa nu vorbeşte de alţi ţapi ispăşitori, ceea ce atestă că lichidarea „discretă" a societăţii a reuşit. Plus câteva expulzări. Victima nr. 1, în împrejurări cu totul obscure, extraordinar de bine mascate, a fost Eminescu. Oare nu-i grăitor că pe

25 iunie Slavici îl consideră pe Eminescu „aşezat” iar nu „scandalagiu”? Abia în Amintiri el pretinde o „transformare” a poetului. Nici vorbă ca acea scrisoare să-i atragă atenţia lui Maiorescu despre boala prietenului. Aşa ceva Maiorescu nici nu a consemnat şi nici nu a păstrat.

În acele zile de iunie, a existat o intensă agitaţie printre carpatişti, amănuntele rămânând un capitol obscur al istoriei noastre. Astfel, o descindere a lui N. Făgărăşanu în Bucureşti, de la Galaţi, nu pare a fi o simplă vizită în capitală. Eminescu petrece cel puţin o zi cu Făgărăşanu şi, poate, cu alţi carpatişti, lipsind din redacţie şi neglijându-şi slujba, pe data de 13 iunie (stil nou), lucru neobişnuit la el. Culmea, chiar în acea zi s-a strecurat în Timpul un articol al lui N. A. Bassarabescu îndreptat împotriva lui Maiorescu. Deşi relaţiile dintre poet şi critic erau din ce în ce mai tensionate, Eminescu păstra o atitudine corectă. Era, de altfel un adversar al colaborării lui Bassarabescu în coloanele Timpului, neavând o impresie bună despre acesta. Chiar a doua zi, Eminescu impune lui Gr. Păucescu să publice o desolidarizare a redacţiei de articolul cu pricina, ca răspuns la o scrisoare de protest a lui Maiorescu. Poetul îi răspunde personal criticului: „Domnule Maiorescu, / Ieri, sosind Făgărăşanu din Galaţi, nu am fost deloc la redacţie. Numai aşa se poate esplica cum s-au strecurat articolul infect al lui Bassarabescu. Am declarat că mă retrag de la «Timpul» dacă nu se va face o deplină şi sinceră retractare a acelor şiruri injurioase. D. Păucescu a fost însărcinat să stilizeze această retractare. Nu am ştiut absolut nimic de existenţa acestui articol, care n-a fost comunicat nimărui şi trimis în modul anonim în care acest individ continuă a-şi trimite // insanităţile la «Timpul».”[352] Scrisoarea de protest era o presupunere a criticului că editorialul din 2 iunie (stil vechi) aparţinea poetului, dat fiind că imita stilul acestuia. Editorii consideră că articolul a fost parcă înadins strecurat în ziar, în lipsa poetului, ca o veritabilă contrafacere: „Se folosesc în editorial, cum nu este greu de observat, expresii

[352] *Opere*, XVI, pp. 196-197.

intenţionat eminesciene, cum sunt: «regimul parlamentar exige», «cată să coprinză», «cată a se recunoaşte», care puteau induce în eroare. Să mai notăm că editorialul este comentat în presa vremii, un motiv mai mult să provoace reacţia criticului."[353] Ai zice că lupta subterană de compromitere a poetului îmbrăca forme dintre cele mai stranii, chiar din interiorul redacţiei. Altfel spus, „cabala" pe care o simţea Eminescu împotrivă-i, şi pe care G. Călinescu o pune, cu o lejeritate de neînţeles, pe seama nebuniei ce se apropia, era o realitate dintre cele mai odioase.

Articolul devenea cu atât mai perfid, cu cât nu numai stilul poetului era imitat, dar şi fondul de idei, dat fiind că Eminescu respingea, într-adevăr, coabitarea junimistă a „opoziţiei miluite" cu partidul de guvernământ. Iată atacul dur din editorialul lui Bassarabescu, după ce simulase, cu expresii eminesciene, teoria „opoziţiei miluite": „Privim acum pe d. Maiorescu, un fost ministru al partidului conservator, căzut în condiţiunea umilă de a fi pus să joace dinaintea Rosetto-Brătianului, triumfător rolul de opozant ce i s-a destinat, alegându-l administraţia cu mijloacele sale. / Bine-i şade oare acestui bărbat de talent, ajuns până la treapta cea mai înaltă, în conceptul politic din care făcea parte, să-l vadă lumea în starea de prostituţiune în care se află actualmente? (.) Altă dată prostituţiunea, ca orice altă crimă, se purta prin târg călare pe măgar şi un telal striga în numele celui recunoscut vinovat: «Cine o face ca mine - ca mine să pată!» / Noi credem că este astăzi de ajuns că zicem publicului arătându-i: - priviţi-l!."[354]

Este limpede că Eminescu nu s-ar fi coborât atât de jos, public, la adresa lui Maiorescu, pe care îl preţuia. Dar criticul a muşcat nada, incendiindu-se şi mai tare împotriva poetului, scrisoarea de scuză atenuând doar lucrurile, nu însă şi esenţa situaţiei. Timpul a dat, într-adevăr, o replică lui Bassarabescu, supravegheată de

[353] *Ibidem*, p. 730.

[354] *Ibidem*.

poet, în numărul din 8 iunie, stil vechi. Dezminţirea anunţată de poet e un editorial „stilizat” de Păucescu, fără, însă, alte concesii. Mai mult, răspunsul precizează că nu partidul conservator ca atare s-a depărtat de principiile conservatoare şi de opoziţie, ci doar aripa junimistă Carp - Maiorescu, şi încă de doi, trei ani de zile (de când Eminescu atacase studiul progerman maiorescian din 1880, Zur politschen Lage Rumaniens din „Deutsche Revue”, tradus şi publicat, dezaprobator, în Timpul): „Asemenea am arătat că d. Maiorescu nu acum s-a despărţit de partidul conservator, ci încă de acum doi, trei ani s-a apropiat cu doi, trei amici ai săi, şi sub conducerea d-lui Carp, de guvernământul personal al d-lui Brătianu.”[355] Mâna lui Eminescu e vizibilă, întrucât în 1880 nu Păucescu luase atitudine. Editorialul nu contestă ambiţia personală a lui Maiorescu de a aspira la şefia partidului conservator, ca drept democratic al fiecăruia. Regretele pentru limbajul utilizat de Bassarabescu şi recunoaşterea „talentului deosebit” al lui Maiorescu sunt contracarate de observaţia că mentorul junimist greşise faţă de partid, iar aspiraţia lui la şefie ar însemna nimicirea grupării conservatoare, transformând-o într-un satelit al puterii: „Dar trebuie să constatăm[356] cu părere de rău că până acum d-l Maiorescu n-a făcut ceea ce trebuia să facă, ca să merite onoarea de-a vedea pe partidul conservator urmând sfaturile sale: căci crearea de mici coterii în sânul unui partid, după cum ne-a arătat experienţa celor din urmă ani, duce, nu la poziţiunea înaltă de soare luminător şi conducător al partidului său, ci la rolul umilitor şi lipsit de demnitate, de satelit în orbita aceluia ce deţine puterea”. Lecţia de morală politică e mai strivitoare decât cea din editorialul lui Bassarabescu: „Rolul de conducător al unui partid se cuvine acelora cari în momente grele au stat scut apărător al ţării şi al tronului; cari au izbutit să sădească în pământul nostru planta plăpândă încă a monarhiei constituţionale; cari au fundat cel întâi guvern durabil, cari au

[355] *Ibidem*.

[356] *Ibidem*, pp. 730-731.

inspirat ţării încredere în dinastie, şi dinastiei încredere în ţară, şi străinilor încredere în vitalitatea poporului român, şi a instituţiunilor ce şi le-a dat. (...). Acestora se cuvine onoarea de a conduce partidul conservator. / Iar d. Maiorescu, de doreşte să devină cărăuşul vreunui partid şi în special al partidului conservator, reintre în sânul lui, arată-şi abnegaţiunea, devotamentul şi statornicia în principii".

Vorba ceea: na-ţi-o frântă, că ţi-am dres-o! „Dezminţirea", care poartă o vizibilă amprentă eminesciană, devenea o acuză mult mai grea. Impresia asupra destinatarului nu putea fi decât dezastruoasă, pecetluind ruptura dintre poet şi critic. Din acest moment, începe goana după „simptomele" nebuniei poetului. În Însemnări zilnice, înainte de internarea de pe 28 iunie, există două consemnări despre „alienaţiunea" în care alunecă „ireversibil" Eminescu: pe 30 mai şi pe 23 iunie 1883. Cea dintâi: „Eminescu, început de alienaţiune mintală, după impresia mea". Contextul în care face precizarea nu îndrituieşte nici pe departe asemenea enunţ: „Prea cald! Astăzi la 61/2 la cină la mine ministrul american E. Schuyler, Beldimano, Gane, Jacques [Negruzzi] şi doamna, al-de Kremnitz, Annette, Eminescu. Rămas cu toţii în cea mai plăcută atmosferă până 111/2". Trei probe pot fi aduse că nota despre „alienaţiune" e un fals, introdus mai târziu, pentru confecţionarea de antecedente. Întâi: atmosfera din partea autentică a însemnării contrastează cu intervenţia bruscă, telegrafică, din partea a doua. Dacă Eminescu a dat semne de nebunie, atmosfera nu mai putea fi „cea mai plăcută". A doua: martora Mite Kremnitz spune clar că înainte de 28 iunie 1883 n-a observat nici un semn de nebunie, cât de mic, la Eminescu. A treia: enunţul incriminator este un adaos cu creion roşu, ulterior. Cel dintâi care a descoperit „şmecheria" este Ion

Filipciuc. Foarte probabil, apreciază Filipciuc după aspectul grafologic, adaosul din 30 mai s-a făcut pe 23 iunie, zi pe care o găsesc hotărâtoare pentru soarta ce i s-

a rezervat pe 28 iunie. 23 iunie cumulează toate tensiunile ivite între poet şi critic şi atunci s-au luat decizii importante. Deja se cristalizase imaginea „nebunului” şi ea trebuia transmisă ca atare posterităţii. Imensul orgoliu maiorescian nu admitea asemenea afronturi. Încă Al. Lahovari ştia asta, din 1877, când îi scria lui N. Filipescu: „Les formes dangereuses de Mr. Maiorescu ne m’imposent pas sur son esprit absolument dominateur et exclusif.”[357]

Însemnarea de pe 23 iunie prezintă aceleaşi trăsături grafice cu adaosul din 30 mai, de unde rezultă că s-au produs simultan. De astă dată, alte lucruri sunt expediate laconic, iar nebunia lui Eminescu devine esenţială. După nota: „Foarte cald. Alergătură pentru declaraţia cerută de Hormuzachi de la Ministerul de externe. Seara Th. Rosetti cu doamna şi tânărul Beldimano la noi la masă”, urmează: „Şi Eminescu, care devine, din ce în ce mai evident, alienat. Foarte excitat, sentiment al personalităţii exagerat (să înveţe acum albaneza!), vrea să se călugărească, dar să rămână în Bucureşti”. Dacă Eminescu a fost cu adevărat în acea seară la Maiorescu, starea de „excitaţie” ascunde alte lucruri. Argumentele invocate de critic nu rezistă: nici cu „albaneza”, nici cu „sentimentul exagerat al personalităţii”, nici cu ideea „călugăririi” (asupra căreia voi reveni, fiind o problemă foarte serioasă pentru impasul social-politic la care ajunsese poetul).

În acele zile, într-adevăr, Eminescu era „agitat”. Fuseseră întâmplările de la Iaşi, iar în Bucureşti - furtuna ce se anunţa pentru carpatişti. Din acel moment, datează şi o carte de vizită a lui Eminescu adresată lui Chibici, cu un conţinut rămas de nedezlegat pentru editori: „Chibici. Du-te, du-te, du-te cu Simţion unde te cheamă.”[358] Referinţa concretă ne rămâne obscură, dar contextul e sigur. Cert e că atât Chibici, cât şi Simţion erau fruntaşi ai aripii „moderate” din Societatea Carpaţii. Ambii vor avea un rol important în pecetluirea destinului eminescian, unul ca mână dreaptă a executării planului maiorescian de

[357] Apud Călin L. Cernăianu, *Recurs Eminescu*, *op. cit.*, pp. 68-69.
[358] *Opere*, XVI, p. 197.

„internare” la Şuţu, celălalt, ca omul de încredere care l-a însoţit pe poet la Ober Dobling şi în Italia.

Augustin Z. N. Pop a emis ipoteza că prezenţa revolverului la poet îl viza pe Chibici, vrând să se răzbune pe acesta. Ideea rămâne neverificabilă. Sigur e că în conjunctura vremii, Eminescu era „stricat cu toată lumea”, inclusiv cu familia Slavici. Spre deosebire de poet, Slavici era protejatul lui Dimitrie A. Sturdza, pentru vederile sale progermane, datorită cărora şi primise însărcinarea pentru reorientarea politicii Societăţii Carpaţii. Eminescu, în schimb, nu putea fi nici la inima lui Sturdza, fiindcă acesta a constituit o frecventă ţintă a articolelor eminesciene tocmai pentru filogermanismul său. Când presa vieneză îl laudă, în 1882, pentru filogermanism, poetul intervine critic în Timpul din 8 august.[359]

Relaţiile poetului cu ministrul se vor acutiza după festivităţile dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare, de la Iaşi. În povestea diplomatică a scuzelor prilejuite de discursul lui Petre Grădişteanu, Eminescu este necruţător, demontând maşinăria politicianistă cu o perspicacitate de neiertat. Pe 15/27 iunie 1883, în Neue freie Presse a apărut articolul-ultimatum prin care Viena voia scuze şi retractări. Faptul uluitor e că acest articol, tradus şi comentat imediat de Eminescu (surpriză - chiar în ziua de 23 iunie), se publicase în presa vieneză prin aranjamentul ministrului de externe român, iar Eminescu intuieşte şi demonstrează acest lucru (oare ca „dovadă” a „alienaţiunii” pe care o consemnează criticul chiar în aceeaşi zi?).[360] Fapt important, ziarul Binele public preia fragmente din demonstraţia lui Eminescu, la rubrica „Revista ziarelor” (24 iunie). Poetul dovedea că germanofilia făţişă a lui Dimitrie A. Sturdza încălca regula diplomatică a neutralităţii, în genere, şi a neutralităţii României între marile puteri ale vremii, trădând rusofobia ministrului nostru. Scopul nu-i scăpa lui Eminescu: Sturdza urmărea anihilarea curentului anti-austro-ungar din

[359] Vezi *Opere*, XIII, pp. 163-164.

[360] *Ibidem*, p. 521.

Societatea Carpaţii şi din alte medii politice. Poetul nu pierde prilejul de a da o nouă lecţie de principii politice: „Să caute d-l Sturdza să împace pe acei pe cari cu nesocotinţă i-a atins. Însă îi dăm o povaţă amicală: închinându-se Austriei şi cerând iertare cum i se cuvine, să se ferească să atingă pe ceilalţi vecini ai noştri, tot atât de dârji şi de puternici; să nu mai inspire multe articole în felul celui din «Neue freie Presse» căci de! Cine ştie! Să nu fie silit mâine să facă scuze şi Rusiei.”[361]

Ne întrebăm şi noi: cine era nebun în ziua de 23 iunie

foarte chibzuitul şi lucidul Eminescu sau cei care perturbau politica externă românească, forţând lucrurile şi sacrificând oameni şi societăţi prin expulzări şi o „internare” în cămaşa de forţă? În orice caz, evenimentele şi modul de a reacţiona al poetului explică de ce acesta devenise persona non grata din toate direcţiile oficiale. Nu cred că „întâmplător” Maiorescu notează, în aceeaşi zi cu atacul la adresa ministrului de externe, semne „alarmante” de nebunie la poet. Devine aproape sigur că 23 iunie pecetluieşte soarta lui Eminescu. Dovada o avem tot în jurnalul maiorescian. Acum concepe criticul planul privitor la Eminescu, împreună cu Simţion, când, pe lângă celelalte însemnări, îl prezintă pe acesta ca pe un om cu care „stabilise mai dinainte cum să se procedeze într-o anumită eventualitate”. Care „eventualitate”? A „zurbei” de la societate, a „îmbolnăvirii” poetului sau amândouă la un loc?

Ştim că pe 25 iunie, când dispare din Bucureşti Slavici, Constantin Simţion primeşte însărcinarea de a-l supraveghea pe Eminescu, în locul prozatorului, care a vrut să scape de o misiune ingrată, rugându-l pe Maiorescu să intervină, în caz de forţă majoră, pe lângă Sturdza.

Într-adevăr, Simţion stă pe lângă Eminescu, având şi scopul de a furniza noi „dovezi” de nebunie. Aşa se face că-l atrage pe poet într-un chef la o grădină de vară, chiar în ziua când Slavici pleca la Măgurele, pe 25 iunie. Încălziţi

[361] *Ibidem*, p. 323.

de băutură, Eminescu are poftă de glume (există destule momente de acest soi în viaţa lui, ca, de exemplu, scrisoarea plină de umor şi trăsnăi pe care o trimite de la Floreşti, 1878, lui Caragiale şi Ronetti - Roman) şi notează pe o foaie un rămăşag, sub formă de proces-verbal, semnat de el şi de Simţion. Uimitor, foaia se păstrează în mss. 2292, f. 56, devenind piesă la dosarul „antecedentelor" nebuniei. Să fi ţinut Eminescu atât de mult la ea sau a trecut din mâna lui Simţion în aceea a lui Maiorescu, iar de la acesta în lada cu manuscrise? Pentru curiozitatea cititorului, reproduc „faimosul" proces-verbal: „Astăzi 25 iunie 1883 la una oră şi 25 de minute după miezul nopţii, subsemnaţii Mihai Eminescu şi Constantin Simţion s-au rămăşit împreună: Mihai Eminescu a susţinut că amândoi vieţuind încă, Simţion va lucra la podul care se va dura între Giurgiu şi Rusciuk, într-un timp în care Carol I, rege al României, va fi ales de bulgari principe al Bulgariei. Simţion a tăgăduit aceasta. Cine va pierde rămăşagul plăteşte două sticle de Iohannsberger, care se vor bea împreună de cei doi subsemnaţi... la Rusciuk. M. Eminescu, Const. Simţion".

Ideea cu nebunia i-a venit criticului, aşa cum a depistat I. Filipciuc, într-o altă notă din Însemnări zilnice, de la întâmplarea doamnei Hella Herrmann, de care Maiorescu îşi reaminteşte, altă stranie coincidenţă, chiar pe 26 iunie 1883. În vara precedentă, numita doamnă jucase o scenă de „alienaţie", la Iaşi, unde a trăit un moment foarte neplăcut la vamă. Simulând nebunia, Hella Herrmann scăpase cu faţa curată, susträgându-se pedepsei. „Aşa încât - zice I. Filipciuc -, printr-un îndemnatic transfer psihologic, Maiorescu aplică reţeta doamnei Hella Herrmannn la situaţia ziaristului M. Eminescu, aflat în delict politic împotriva statului român prin implicarea în acţiunile preconizate de Societatea «Carpaţii». Cum însă poetul nu concepea să joace teatru într-o chestiune ce ţinea de soarta neamului românesc, ocrotitorul său politic îi bagă rolul pe gât iar pe actor în cămaşa de forţă!"[362]

[362] Ion Filipciuc, *op. cit.,* p. 113.

Cum furtuna de la Carpaţii se apropia, Maiorescu şi moderaţii din societate gândesc, totuşi la o protejare a poetului. Ar fi nedrept să-i diabolizăm şi nu cred că marea catastrofă ce a urmat în evoluţia psihică a poetului, a fost în intenţia cuiva. Prima şi cea mai convenabilă soluţie, în eventualitatea producerii de arestări, cum preconiza C. A. Rosetti, cu poliţia capitalei, era plecarea din Bucureşti, după sănătoasa pildă a lui Slavici. „Internarea" pe motiv psihiatric devenea soluţia de forţă majoră, aşa cum i-a venit în minte lui Maiorescu, după altă pildă - aceea din întâmplarea cu Hella Hermannn. Împrejurarea părea favorabilă primei variante. Nu se ştie cum (prin intermediul lui Teodor Nica?), Eminescu procurase 2000 de lei, cu intenţia de a-l aduce la tratament pe fratele său Nicolae, aflat la Botoşani. Maiorescu ţine să noteze în jurnal, pe 26 iunie, că poetul „e vorba să plece astăzi la Botoşani". Fireşte, dacă ar fi plecat, nenorocirea din 28 iunie nu s-ar mai produs. Dar dacă pe Slavici evenimentele îl determină să părăsească Bucureştiul, pe Eminescu, tocmai acestea îl silesc să-şi schimbe planurile. În aceeaşi zi, când Eminescu se încăpăţânează să nu mai plece la Botoşani, Maiorescu, intrat în dilemă, întreprinde călătoria la Măgurele, să se sfătuiască cu Slavici ce-i de făcut. Stau de vorbă o oră. Bineînţeles, Maiorescu nu suflă un cuvânt despre rostul călătoriei, dând impresia că a făcut-o „de plăcere", însă faptul în loc să-l liniştească, îi produce insomnie, notată ca atare, în dimineaţa următoare. Nici Slavici nu pomeneşte nimic de Măgurele, pretinzând că plecase la Halle, unde, în realitate, ajunge abia pe 1 iulie, cum tot el n-are abilitatea să ascundă. Ecoul indirect al întâlnirii de taină de la Măgurele răzbate, totuşi, în scrisoarea prozatorului trimisă lui Maiorescu pe 17 iulie. De reamintit că pe 25 iunie (tot într-o scrisoare către Maiorescu) prozatorul îl considera pe poet printre amicii „mai aşezaţi", negăsind motiv să-l vadă nebun. Abia în Amintiri spune el că, în ziua plecării, poetul arăta rău, trimiţându-l cu o scrisoare la critic spre a-i atrage atenţia asupra stării poetului. Mai zice că Eminescu i-a făcut

reproşuri amare că-l părăseşte în împrejurări grele pentru el. Oare acele reproşuri, dacă au existat, nu vizau ameninţările la adresa carpatiştilor? Mai mult ca sigur, de vreme ce în scrisoare tocmai despre asta vorbeşte lui Maiorescu, iar nu despre boala poetului! Eminescu este singurul dintre „moderaţi" care rămâne să protesteze împotriva represiunilor ce se iveau la orizont, împotriva violării libertăţii presei etc. Asta a silit punerea în practică a planului maiorescian, ticluit pe 23 iunie cu Simţion, de care Slavici era avertizat. Probele, destul de prost ascunse, sunt în scrisoarea din 17 iulie, când Slavici cere lui Maiorescu amănunte despre cele întâmplate cu Eminescu: „Nu ştiu dacă V-a [a]dus ori nu scrisoarea; astă-zi am primit însă ştirea, că s-a întâmplat".

Logica stranie a acestor enunţuri a fost sesizată şi demontată de Călin L. Cernăianu.[363] Partea a doua a frazei nu continuă logica lui dacă (aducerea sau nu a scrisorii), ci spune că prozatorul a primit ştirea „că s-a întâmplat". Ştirea, obţinută prin alte surse, nu are cum să se mai refere la „primirea scrisorii" (asta o putea afla doar de la critic!), ci la confirmarea că s-a întâmplat ceva, la care Slavici se aştepta, dar, poate, ar fi vrut să se petreacă în altă variantă - aceea a părăsirii capitalei de către poet, însă a avut loc cealaltă, neplăcută. Îngrijorarea prozatorului se exprimă în rândurile: „Vă rog, Domnule Maiorescu, să binevoiţi a mă vesti despre starea în care se află acum şi dacă mai e speranţă să ne mai putem bucura de dânsul".

Că există la Slavici un sentiment al culpei pentru ce i s-a întâmplat lui Eminescu în ziua de 28 iunie, nu mai încape îndoială. El se oglindeşte atât în contrazicerile din amintiri, pe care nu le poate stăpâni cu arta mascării lui Maiorescu, dar mai cu seamă prin recunoaşteri explicite, două dintre el fiind fundamentale. În prima, el se include printre cei vinovaţi de „îmbolnăvirea" poetului, în a doua, stabileşte exact mecanismul sacrificării ziaristului Eminescu, din raţiuni obscure de patologie a funcţionării mecanismului

[363] Călin L. Cernăianu, *op. cit.,* pp. 40-42.

politic. Mai întâi, iată o judecată în măsură să explice de ce în zilele lui iunie 1883 poetul s-a comportat altfel decât toţi politicienii şi amicii săi: „Eminescu nu era însă în stare să mintă, să treacă cu vederea reaua credinţă a altora, să tacă şi atunci când era dator să vorbească, să măgulească pe cineva şi-n gândul lui cea mai învederată dovadă de iubire şi de stimă era să-i spui şi-n bine, şi-n rău, adevărul verde-n faţă. (Slavici parcă s-ar referi la „dezminţirea" pe care poetul a dat-o lui Maiorescu pe 14 iunie 1883!, n.n.). El era în stare să se umilească, să stăruie, să cerşească pentru vreun nevoiaş: pentru sine cu nici un preţ. Vorba lui era vorbă şi angajamentul luat de dânsul era sfânt."[364] În contextul fondului moral inconfundabil, Slavici recunoaşte: „Pe acest om ajuns la desăvârşire l-am pierdut într-însul şi convingerea mea e că din vina noastră l-am pierdut."[365] Deci nu din vina „eredităţii" sau a „sifilisului", ci „din vina noastră". Mărturia îşi găseşte abia acum semnificaţia şi e spre onoarea lui Slavici. Ambiguitatea ei se risipeşte printr-o alta şi mai importantă. Că a fost vorba de o sacrificare a lui Eminescu în numele unor deformate raţiuni politice, Slavici o spune cu o limpezime pe care nimeni n-a vrut s-o ia în consideraţie până azi. El afirmă că ideea „nebuniei" poetului s-a născut în mintea acelora care nu erau dispuşi să-i ierte extraordinara consecvenţă cu care pronunţa adevărul în public. În acelaşi context, Slavici dă exemplul cu medicul internatului unei şcoli, care s-a opus la consumarea de către elevi a cărnii de la o vită bolnavă. Cum vita suferise de dalac, medicul a ţinut „să-şi facă datoria" până la capăt şi a cerut, printr-un raport, „autorităţii superioare" „să se ia măsuri de dezinfectare, pe cari le cerea legea: „E o lege pozitivă, care croieşte pedepse aspre pentru cei ce pun în consumaţie asemenea carne, ori nu fac dezinfectarea prescrisă. N-a fost nimeni pedepsit, ci i s-a cerut medicului conştiincios demisiunea, pentru că a scris negru pe alb adevărul, ca să-l afle şi cei

[364] Ioan Slavici, *op. cit.,* p. 26.

[365] *Ibidem*, p. 28.

ce vin după noi."[366] Ei bine, conchide Slavici, în al nouălea ceas (1909), acesta a fost cazul ziaristului Eminescu, incomparabil mai grav, fiindcă nu i s-a cerut doar demisia, ci a fost declarat „nebun", „pesimist" de către cei cărora le spunea adevărul: „Tot astfel şi Eminescu a fost prezentat de cei atinşi de adevărurile spuse de el drept un pesimist cu inima neagră, drept un smintit, care, în loc de a profita de bunăvoinţa oamenilor cu mare trecere care-l îmbrăţişaseră, lovea orbeşte când într-unul, când într-altul şi li se făcea tuturora nesuferit."[367] Oare cine să fi fost „oamenii cu mare trecere care-l îmbrăţişaseră", dar de care poetul „n-a profitat", ci, dimpotrivă, nu i-a cruţat cu nici un chip în faţa adevărului? Vrem nu vrem, în pofida tuturor precauţiilor lui Slavici, oamenii sus puşi pe care i-a „lovit" în presă, în iunie 1883 şi mai înainte, ne sunt cunoscuţi. Printre ei, se afla la loc de frunte Maiorescu. Graţie lui Slavici, avem aici scrisă, negru pe alb, cauza morţii civile a lui Eminescu, acea „nebunie" care i s-a confecţionat cu o stăruinţă şi o metodă extraordinare şi care a sfârşit prin a deveni o crudă şi monstruoasă realitate, provocată nu numai de şocul violentării în cămaşa de forţă, dar şi de un tratament iresponsabil. Dacă Slavici recunoaşte asta în 1909, Chibici- Revneanu, cunoscător şi mai direct al lucrurilor, s-a ferit toată viaţa să se confieze în privinţa lui Eminescu, deşi istoria literară îl înregistrează ca memorialist. Întrebat, reamintesc, de ce n-a scris nimic despre poet, replica lui e mai grăitoare decât tot ce-ar fi putut spune: „Europa are nevoie de linişte". E aici întreaga motivaţie a destinului eminescian pecetluit pe 28 iunie. Altminteri, cauza politică pe altarul căreia a fost jertfit Eminescu are ecouri în conştiinţa mai multora. Expulzaţi, tot pe criterii politice, C. Mille şi V. G. Morţun scriu, la scurt timp de la „internarea" lui Eminescu, în nr. din 1 august 1883 al Daciei viitoare din Bruxelles, un articol intitulat Mihai Eminescu, în care se spune: „Politică, politică! Hidră cu zeci de capete, uriaşă, cu lungi braţe. Tot ce naşte, tot

[366] *Ibidem*, p. 29.
[367] *Ibidem*, p. 30.

ce viază, tu pe dată îl înăbuşi şi pe dată îl sugrumi". „Sugrumatul" se găsea, în acele zile, la Şuţu.

16. „INTERNAREA": VIZITE ŞI REACŢII

De-aici încolo se pune problema dacă în 28 iunie 1883 Eminescu a avut teribila criză de care spun biografii sau îmbolnăvirea s-a produs la sanatoriul doctorului Şuţu. În atare privinţă, există trei feluri de mărturii, deşi doar una s-a impus: a) care proclamă, cu antecedente sau nu, ziua de 28 iunie drept debutul ireversibil al marii întunecimi, indiferent de diagnostic (lues cerebral, psihoză maniaco-depresivă ş.a.m.d.); b) care constată alternanţe între perioadele de criză şi reveniri adesea spectaculoase; c) care contestă existenţa psihozei iniţiale, poetul degradându-şi sănătatea fizică şi psihică datorită tratamentului eronat (fie el intenţionat sau din ignoranţă profesională). În genere, adepţii primei categorii au adoptat punctul de vedere (impus oficial) venit dinspre „junimiştii aleşi", cum ar zice D. Boghean. Oscilanţii din sfera a doua sunt fie junimişti de altă speţă, fie aparţinând altor grupări politice. Faptul cel mai interesant e că, în genere, tinerii, îndeobşte cei din gruparea „Fântâna Blanduziei", au lăsat mărturii care par fanteziste în raport cu teza oficială.

Interesant de urmărit reacţiile vizitatorilor din lunile iunie, iulie şi prima jumătate a lui august. Oricât ar părea de ciudat, vizitatorii nu sunt prea mulţi. A existat, se pare, o interdicţie în acest sens, de vreme ce nici măcar Matei Eminovici n-a fost lăsat să-şi facă datoria de frate. Unul dintre primii vizitatori a fost, neîndoielnic, inginerul Constantin Simţion, care executase planul maiorescian împreună cu Ocăşanu şi cu Siderescu. El a rămas omul de încredere, cu misiunea de a-l ţine la curent pe critic, aflat în concediu, în străinătate. Dintre mesajele lui, s-a păstrat scrisoarea din 12 iulie, adresată lui Maiorescu. Simţion are grijă să vorbească nu numai în numele său, dar şi al celorlalţi care l-ar fi vizitat pe poet. Pretinde că poetul

exprima puţine idei în multe vorbe şi că nu părea să-i recunoască pe cei mai mulţi. Curios lucru, fiindcă pe dânsul, totuşi, l-a recunoscut. De asemenea, poetul folosea „foarte multe vorbe, care nu aparţin nici unei limbi şi pe care le forţează a se rima în penta şi hecsametru”. El, împreună cu alţii, ar fi reuşit „prin mângâieri a-l linişti puţin”. În privinţa a ce să-l liniştească, dacă Eminescu nu era lucid? Tot Simţion o spune: în privinţa intenţiilor cu care prietenii l-au „internat”. Acum, epistolierul emite mesajul-cheie al scrisorii: „întrebându-l dacă e supărat pe amicii săi, ne-a răspuns că: «Nu»”. Oare de ce Simţion a pus această întrebare? Înseamnă că poetul ar fi avut motive să fie supărat pe „amicii” săi. Şi avea, cum o va dovedi la Ober Dobling şi la întoarcerea în ţară. Totodată, de aici înainte, îşi va recunoaşte, „resemnat”, destinul de om sacrificat. Simţion o şi spune, deşi raportează totul la boală: „Arătându-i că în curând se va însănătoşi, ne-a zis c-un accent plin de durere: «Boala asta nu-mi mai trece niciodată»”. Replica aceasta a lui Eminescu este extraordinară. Ea atestă în iulie 1883 o luciditate morală de aceeaşi tărie cu aceea exprimată în scrisoarea către Chibici, de la Ober Dobling. Pe lângă această replică, toate celelalte amănunte despre starea lui Eminescu par poveşti de adormit copiii. Un nebun, care a pierdut simţul realităţii, nu emite asemenea judecăţi despre propria „boală”. Şi, înainte de toate, ea contrazice flagrant pe T. Maiorescu, cel ce va spune că poetul a tot ţinut-o într-un delir continuu, de peste cinci luni.

Pline de „tâlc” sunt şi alte amănunte furnizate de scrisoarea lui Simţion: „Cam aceasta e starea lui de până azi şi pe care Doctoru ne-a declarat-o - cu ocazia achitării locuinţei - că n-ar privi-o chiar ca grea dacă n-ar exista complicaţia bolii în familie”. Intrigă câteva detalii: camera de la Şuţu fusese achitată de Maiorescu pe o lună, chiar în ziua internării. A minţit criticul? Apoi, de unde ştia Şuţu de o boală „ereditară” în familia lui Eminescu? Fusese deja „iniţiat”, înainte de plecare, de Maiorescu? De ce, de aici

încolo, se dă vina pe „ereditate”? Spre a nu se cunoaşte adevărata vină?

Dintre cei „mulţi” care l-au vizitat, sunt D. Teleor, un domn R. şi Dionisie Miron, „coleg” de redacţie la Timpul. Vizita e relatată de Teleor, omul lui Macedonski de la Literatorul. Amintirea lui D. Teleor trebuie privită cu circumspecţie, întrucât scopul venirii sale era să constate „nebunia” lui Eminescu, spre a publica „celebra” epigramă macedonskiană împotriva poetului. Teleor ilustrează categoria celor care furnizează detalii contradictorii, aflaţi în grupări adverse lui Eminescu. El vorbeşte despre un pacient ce dădea impresia unui om perfect lucid, pentru ca, în clipa următoare s-o ia razna, încât, sub ochii lui, poetul a fost pus din nou în cămaşa de forţă.

Al treilea vizitator care a lăsat detalii este Maiorescu. El îl vizitează abia pe 15 august. Oare de ce aşa de târziu? Se temea de „supărarea” poetului, la care face aluzie Simţion? Ca şi la Ober Dobling, nu vine singur. E însoţit de dr. Kremnitz şi stă foarte puţin. Într-un minut, poate să constate că poetul e în delir continuu, după cum notează în jurnal: „Delir necontenit. Nu m-a recunoscut. Trist aspect.” Totuşi, pe alţii Eminescu i-a recunoscut. Să fi avut ghinionul Maiorescu să-l fi găsit numai în delir? Dacă nu, „nerecunoaşterea” poetului poate să aibă semnificaţia „supărării” invocate de Simţion.

Mai darnică în detalii e Clara Maiorescu. Ea pretinde că la văzut şi-i scrie Emiliei Humpel. A aflat că-l liniştesc băile calde, îl descrie desfigurat fiziceşte şi i s-a spus că poetul are un frate „tăcut”, care venise nu de mult să-l scoată pe Mihai din sanatoriu, dar că doctorii l-au refuzat, fiindcă întreruperea curei ar fi primejdioasă.[368]

De fapt, exceptându-i pe cei din grupul Simţion, primul care l-a vizitat pe poet, imediat după internare, a fost tânărul Ion Popescu, viitor membru de frunte al grupării de la „Fântâna Blanduziei”. Apropiat încă de pe atunci de Eminescu, Ion Popescu îşi satisfăcea, în acea perioadă, serviciul militar, în capitală. Tânărul îl văzuse pe poet „în

[368] Vezi alte detalii în dr. Ion Nica, *op. cit.,* p. 199.

ajunul «catastrofei»”, adică pe iunie. Mărturia este deosebit de importantă, fiindcă Ion Popescu întâlnise un om sănătos, nedându-i nici o bănuială asupra bolii. De aceea, auzind de prăbuşirea bruscă de pe 28 iunie, foarte intrigat, se duce imediat să-l vadă. Deci la puţine zile de la internare. Ion Popescu nu-l găseşte în camera specială ce i se „rezervase”, ci într-o sală lungă, împreună cu vreo douăzeci de bolnavi. Eminescu se afla într-un grup de 4-5 pacienţi, stând de vorbă cu ei. Nici vorbă de delir continuu. De îndată ce l-a zărit, Eminescu a reacţionat pozitiv, bucuros de a vedea un cunoscut: „Ajungând lângă mine, mă luă în braţe şi mă ridică în sus, sărutându-mă. Mărturisesc că mi-a fost frică în acel moment;”.[369] Poetul a sesizat imediat starea prin care trece tânărul şi, cu o fină observaţie psihologică, i-a spus: „eşti emoţionat fiindcă te afli într-o casă de nebuni”. Iată ce scrie mai departe; „Mai întâi cu jenă din partea mea, apoi fără rezervă, vorbirăm aproape două ceasuri despre multe şi multe. Era în toată firea meşterul, aşa cum îl cunoscusem. Doar că fuma mult. N-am putut să observ nici cea mai mică incoerenţă în vorba lui. / În vremea cât vorbeam, veneau mereu bolnavi, care se uitau la noi sau chiar se amestecau în vorbă. / Puteam să fac comparaţii şi am făcut; rezultatul a fost convingerea deplină că meşterul era sănătos şi n-avea ce căuta în strada Plantelor.”[370] Aşteptând decizia celor care-l „internaseră”, poetul i-a mărturisit că se plictiseşte acolo şi că singurul lucru pe care-l poate face e să studieze „tic-urile colegilor (şi apăsă asupra cuvântului) de aici”. Îi solicită cătanei ceva de citit şi acesta îi promite gazete şi corespondenţa lui Jules de Goncourt, pe care i le-a adus a doua zi, găsindu-l tot sănătos la minte, deşi „ceva mai plictisit”. A zăbovit iarăşi în compania lui, citindu-i una din scrisorile autorului francez, pe care, apoi, poetul a citit-o el însuşi, plăcându-i mult. Ion Popescu spune că a venit de mai multe ori şi l-a găsit în aceeaşi stare: „Nu, orice s-ar

[369] Ion Popescu, *Peste groapă*, în „Fântâna Blanduziei”, 10 decembrie 1889; reprodus în *Amintiri despre Eminescu*, ed. cit., p. 73.

[370] *Ibidem*, p. 74.

spune, rămân încredinţat că meşterul era - cât putea el să fie - sănătos, atunci şi în zilele următoare cât l-am mai văzut. / Rămân încredinţat că «catastrofa» n-a fost înainte de ducerea lui în strada Plantelor, ci s-a produs în vremea când se afla acolo. Mediul, groaznicul mediu în care era condamnat să trăiască şi care ar zdruncina p-un om cu totul sănătos - cu condiţia să n-aibă nervi ca odgoanele de la vapoare - acest mediu a provocat catastrofa. Să-l fi dus cineva pe Eminescu la ţară, în linişte, în singurătate; să fi umblat pe poteci de cotituri; să fi ascultat el glasul vechilor păduri şi şoapta pâraielor; să mai fi admirat luna oglindindu-se în ape, în loc să fi fost ţinut între morţi-vii în casa din strada Plantelor. Meşterul ar fi fost şi astăzi între noi, Meşterul cu paltonul cel larg, cu galoşii enormi, cu faţa senină, care te muia cu zâmbetul şi cu versul lui cel nesfârşit de dulce.”[371]

De ce oare numai mărturiile mincinoase au funcţionat în cazul Eminescu? Din relatarea lui Ion Popescu, se desprinde gândul insistent, îndelung verificat, pe parcursul mai multor vizite, nu de un minut-două, că poetul n-avea ce căuta printre nebunii din strada Plantelor. Totuşi, „prietenii” l-au dus acolo. Aici se află enigma întregii afaceri. Şi de ce nu în Spitalul Brâncovenesc, unde obişnuia să se trateze poetul, la dr. Kremnitz, şi unde mai fusese internat în ianuarie 1883, redevenind apt de activitate intensă? Optarea pentru un stabiliment de nebuni fusese, însă, chiar intenţia lui Maiorescu, fiindcă numai acolo se putea dovedi că „smintitul” nu mai are ce căuta printre redactorii de la Timpul. Aşa se explică de ce diriguitorii nu mai aşteaptă decizia medicală, ci se grăbesc să anunţe că fostul „colaborator” este înlocuit cu Mihai Paleologu: „Cu începere de astăzi 1 iulie, direcţiunea politică şi redacţiunea ziarului Timpul este încredinţată d-lui Mihail Paleologu”. (Timpul, 2 iulie 1883, presa era antedatată cu o zi). Extraordinar, dar nu aşa se procedează cu cel mai important condeier al ziarului. Anunţul sună a destituire şi nimic altceva. Abia a doua zi

[371] *Ibidem*, p. 75.

se recurge la un limbaj „diplomatic”: „Unul dintre colaboratorii acestei foi, d. Mihai Eminescu a încetat de a mai lua parte în redacţie, atins fiind în mod subit de o gravă boală. Ne place însă a spera că lipsa dintre noi a acestui stimat confrate, nu va fi decât de scurtă durată şi că ne va fi dată fericirea de a anunţa revenirea sa sănătos în funcţiunile de până acum”. (3 iulie 1883). Noul anunţ sună a „reparaţie”, dar se observă diminuarea importanţei lui Eminescu la Timpul, numit fiind „unul dintre colaboratori”. Cei care sesizează „gafa” sunt redactorii de la Războiul: „Timpul, organul partidului conservator, are ca director răspunzător pe d. Mihail Paleologu, cu începere de ieri. Acelaşi ziar anunţă că d. Mihail Eminescu, şef-redactor al Timpului şi unul dintre cei mai distinşi poeţi şi publicişti români, tânăr înzestrat c-un talent şi c-o inimă şi mai deosebită, a fost atins în mod subit de o boală gravă. Dorim o completă şi repede însănătoşire a confratelui nostru. / Cu această ocaziune, ţinem a releva o eroare în foaia conservatoare, când zice că d. Eminescu era unul din colaboratorii ei. Noi ştim că d. Eminescu era primul şi cel mai eminent scriitor al Timpului”. (3 iulie 1883). Această punere la punct arată adevărata atitudine a patronilor ziarului faţă de ultimul Eminescu. Debarasarea de intrus nici măcar n-a putut fi mascată în cuvinte meşteşugite.

Sunt doar câteva dintre elementele care i-au determinat pe ultimii cercetători ai anilor bolii să conchidă că „internarea” din iunie 1883 a fost, în realitate, o arestare mascată, mai odioasă decât una la lumina zilei. De altfel, D. Vatamaniuc, cel mai avizat cunoscător al publicisticii eminesciene şi documentarist de primă mână, afirmă, acum, că Eminescu a fost, din nefasta zi, deţinut politic.[372] Fireşte, şi-a atras sancţionarea drastică a apărătorilor mitului Maiorescu. Altfel spus, i se dă dreptate ignoratului Ion Popescu, care, însă, nu-şi putea explica prezenţa lui Eminescu în strada Plantelor şi a pus îmbolnăvirea pe seama exclusivă a mediului groaznic din ospiciul doctorului Şuţu. Dar deteriorarea ireversibilă a

[372] Vezi prefaţa la Călin L. Cernăianu, *op. cit.,* pp. 5-12.

sănătăţii se va datora şi tratamentului, chiar de la bun început, cu morfină, opiu şi mercur, „trei substanţe care i sau administrat îndelung şi fără acoperire medicală reală.”[373] Am spus-o şi eu încă de la ediţia a doua a Dublei sacrificări... Ceea ce dr. Nica bănuia în 1972 devine o certitudine că nefastul tratament mercurial începe de la prima internare. Aspectul foarte grav e următorul: că în certificatul medical eliberat de Şuţu pe 5 iulie 1883 se stabileşte diagnosticul de psihoză maniaco-depresivă, iar tratamentul se face antisifilitic, şi acesta nerecomandat, dar „legitim” în România.

Mai cred că e nevoie de câteva nuanţări. Teza conform căreia poetul a fost sănătos în ziua fatală, trebuie corijată şi relativizată. Insomniile de care poetul se plângea, epuizarea nervoasă pricinuită de supramuncă intelectuală, căldurile toride ale momentului, toate acestea cumulate cu tensiunea evenimentelor politice care au culminat cu încălcarea libertăţii presei şi cu interzicerea Societăţii Carpaţii, erau suficiente pentru ca temperamentul încins la maximum să se manifeste printr-o criză, pe care, însă, poetul ar fi putut-o controla, dovadă că Slavici spune că s-a dus din proprie iniţiativă la Băile Mitraşewski, unde era abonat, ca „să-şi potolească nervii”. Că s-a intervenit, profitându-se de nervii poetului, cu cămaşa de forţă, e cu totul altă poveste. Înaintea tuturor, George Munteanu are intuiţia realităţilor de atunci: „Graba cu care se face îndeobşte aceasta («priveghiul» pentru cei ce dau semne de amurg mintal, n. n.) nu echivalează, uneori, cu a-i înmormânta sufleteşte de vii?” Ventura, dacă el a dat alarma cu baia, zice acelaşi, era deja cunoscător al planului şi „s-a adresat celor cărora le revenea executarea planului stabilit de Maiorescu”, aceştia beneficiind „de o circumstanţă neaşteptat de favorabilă, în ordinea ce aveau să facă.”[374] Astfel, în loc ca poetul să-şi potolească nervii, cu baia fierbinte, cum ştia el, fierbinţeala apei a fost utilizată ca pretext pentru altfel de potolire, aceea

[373] Călin L. Cernăianu, *op. cit.,* p. 117.

[374] George Munteanu, *op. cit.,* p. 312.

poruncită de Petre P. Carp, aflat la negocierile vieneze: „Şi mai potoliţi-l pe Eminescu!” Injecţia cu morfină ce i s-a administrat în clipa legării în cămaşa de forţă (Ion Russu-Şirianu vorbeşte de prezenţa a doi infirmieri ai lui Şuţu), a avut menirea nu numai să-l potolească pe insurgent, dar să piardă amintirea momentului şi să-i creeze sugestia că e cu adevărat bolnav, de vreme ce nu-şi putea aduce aminte. Într-adevăr, în scrisoarea către Chibici din 12/24 ianuarie 1884, poetul spune: „Nu sunt deloc în stare să-mi dau seama de boala cumplită prin care am trecut, nici de modul cum am fost internat în ospiciul de alienaţi”. În schimb, îşi aminteşte că a venit cu Chibici în tren, la Viena şi că momentele de luciditate au fost forfecate de „halucinaţiuni”, închis fiind şi suferind, totodată, de foame. Găsea că regimul acestei detenţiuni („închis”, cu restricţii alimentare) e „cu totul fără de folos atât pentru mine cât şi pentru amicii cari au binevoit a se interesa de mine şi a mă trimite aici.”[375] Scrisoarea trimisă lui Maiorescu pe 4/16 februarie

e produsă în împrejurări speciale, scrisă împotriva sentimentelor poetului, din necesităţi pur diplomatice provocate de C. Popazu, spre a schimba atitudinea criticului faţă de soarta lui Eminescu. Ea are menirea de a-l convinge pe junimist să hotărască pentru venirea în ţară. Poetul a plecat din sanatoriu împreună cu Popazu, la locuinţa acestuia, unde gazda a reuşit să-l convingă să pună mâna pe condei. De la bun început, poetul zice: „au încetat toate simptomele boalei de care am suferit, încât, dacă ar fi stat în putinţa mea, aş fi părăsit institutul, fie pentru a schimba mediul în care mă aflu, fie pentru a mă întoarce în ţară”. Argumentul cu „schimbarea mediului” e o vădită concesie făcută lui Popazu, întrucât Eminescu a fost, hotărât, contra călătoriei în Italia, pe care o găsea obositoare şi inutilă. Poetul mai atinge şi chestiunea lacunei de memorie, considerându-şi amintirea „slabă” pentru a-şi putea judeca perioada din ospiciu.

[375] *Opere*, XVI, p. 197.

Tonul diplomatic-protocolar e atestat şi de „scuzele” pe care şi le cere poetul pentru „supărările” pricinuite destinatarului şi altor amici. Să se refere el numai la „supărările” legate de eforturile aducerii la Viena? Este evident că în cele două scrisori poetul evită să vorbească despre prima „internare”, conştient că poartă, de-acum încolo, stigmatul nebuniei şi că trebuie să-şi primească soarta de sacrificat.

17. 28 IUNIE 1883

Despre ziua de 28 iunie 1883 s-au scris, în ultimii ani, câteva cărţi. Cu cât cercetarea asupra evenimentelor înaintează, cu atât lucrurile devin mai contradictorii. S-a ajuns chiar să se nege că „internarea” ar fi avut loc pe 28 iunie. Luându-ne, de exemplu, după mărturia lui Slavici că la plecare (pe 25 iunie) l-a trimis pe poet cu o scrisoare la Maiorescu, atrăgându-i atenţia asupra stării grave a mesagerului, iar de la critic poetul s-ar fi dus chiar atunci la baie, de unde a ajuns la Şuţu, se deduce, inevitabil, că „internarea” a avut loc pe 25: „La d-l Maiorescu el s-a stăpânit, dar s-a dus apoi să ieie o baie ca să-şi potolească nervii şi de la baie a fost dus la casa de sănătate.”[376]

Călin L. Cernăianu mai găseşte argumente şi pentru ziua de 26 iunie, iar în ceea ce priveşte 28 iunie există nu mai puţin de trei variante de internare. Investigatorul o ia metodic, pe ore şi minute. Cea dintâi versiune, foarte probabilă, pledează pentru transportarea lui Eminescu la Şuţu în jurul orei 10,45. Ştim „sigur”, din însemnarea lui Maiorescu, din jurnal, că poetul a ajuns în strada Mercur la ora 10: „Pe la 10 veni la mine Eminescu, binecuvântă cu privirea fixă, pe soţia mea şi pe Ilie Nicolescu care tocmai pleca, mă îmbrăţişă tremurând. Eu îi arătaiu pe Hermes şi pe Venus din Melos, la care el zise, cu privirea în extaz: «Lasă, că va reînvia arta antică!»”. Poetul ar fi cerut 5 lei pentru birjă (Livia zice că 2 !), a fost trimis la Societate, de unde, conform planului, trebuia să fie dus la Şuţu: „Numai de s-ar face asta fără greutate”, îşi exprimă teama criticul. În rest, ţine să dea de veste lui Theodor Rosetti despre nebunia poetului, îl primeşte la prânz pe Caragiale (care izbucneşte în plâns la aflarea veştii), pledează, apoi, la curtea de casaţie, iar la orele 17,30 ia drumul Braşovului pentru concediu în lumea germană: „Marţi 28 iunie/ 10

[376] Ioan Slavici, *op. cit.,* p. 24.

iulie 1883, la 5 1/2 după amiază, pe o mare zăpuşeală, plecat cu trenul până la Braşov, unde am sosit la ora 11 noaptea. Hotel nr. 1, prost. (Dar camera de la Caritatea a lui Eminescu?, n. n.). Apoi călătorie de vacanţă prin Sighişoara, Debreţin (băi sub salcâm, pe o căldură extremă), Poprad (grădină tânără a parcului Huss cu ceva vedere slabă a Tatrei), Odeberg, Breslau, Weimar, Frankfurt a/M., Schaffhausen...”

Să fi plecat Maiorescu din capitală fără siguranţa că, între timp, Eminescu ajunsese în camera rezervată la Şuţu? Greu de crezut, ţinând cont de conjunctura plecării poetului la Iaşi, odată întors din Italia. În primăvara lui 1884 scrie că nu va putea sta liniştit până nu-l va vedea plecat la Iaşi pe Eminescu. Or, după procesul-verbal încheiat de comisarul de poliţie C. N. Nicolescu la ora 19, poetul a fost predat lui Şuţu pe la 18,55. Maiorescu n-a mai dat nici un detaliu asupra executării planului pus la cale cu Simţion. În schimb, o relatare a Liviei Maiorescu-Dymsza, martoră la sosirea poetului în strada Mercur, spune că „pacientul” a fost dus la Şuţu de îndată ce a ajuns cu birja la Simţion: „Când a înnebunit a venit la noi la 10, l-a îmbrăţişat pe D. Maiorescu tremurând, ne-a dus înaintea statuei lui Hermes şi a lui Jupiter din salonaşul D-lui M. Şi cu lacrimile în ochi, cu mâinile întinse ca de binecuvântare a rostit cu glas natural: «Ţineţi minte. Ei se vor întoarce pe pământ şi se va renaşte fericirea». Săracul de el, apoi a cerut 2 lei pentru birjă, a plecat şi de acolo l-au dus la Souţo.”[377]

Lăsăm la o parte inadvertenţele dintre detaliile tatălui şi ale fiicei şi reţinem ceea ce Maiorescu nu ne mai spune, anume că „internarea” s-a făcut fără greutate, la Carpaţii, în strada Sfinţii nr. 14. În acest caz, toate celelalte „aventuri” (scena de la Capşa, încercarea de a-l împuşca pe rege, baia de la Mitraşewski şi îmbarcarea în dubă, încorsetat în cămaşa de forţă) devin poveşti. În această variantă, internarea s-a putut produce până la ora 12.[378] Cernăianu o consideră versiunea cea mai credibilă.

[377] Apud Călin L. Cernăianu, *op. cit.*, p. 44.

A doua internare, bazată pe amintirile lui Grigore Ventura, preluate de Al. Ciurcu, şi pe cele ale lui Ion Russu-Şirianu, consemnate de fiul său, Vintilă, s-ar fi putut produce aproape de ora 13, crede Cernăianu. În Vinurile lor., se găsesc două texte în care se abordează evenimentele din 28 iunie (dată fixată de memorialist în jurul lui 1 iulie): cel despre Caragiale şi cel despre Eminescu. În dimineaţa nefastă (Ion Russu-Şirianu precizează că în acele zile Eminescu era liniştit), „ciobanul" a plecat cu noaptea în cap la Bolintin, cu căruţa, după cumpărături. Probabil, a plecat înainte de ora 5, când s-a trezit Eminescu. S-a întors acasă pe la prânz: „Fusesem în ziua aceea, la Bolintin, după târguieli. M-am întors pe la prânz. Cobor. Încep să descarc căruţa. Aud glasul înţiglat al Saftei, care vine spre mine ca un butoi rostogolit."[379]

Dacă interpretăm sintagma „pe la prânz", ea poate să însemne intervalul cuprins între orele 12 - 13, şi chiar mai mult. Altfel spus, fixarea celei de a doua internări pe la 12,45 nu se susţine. Descărcatul căruţei, deshămatul cailor trebuie să fi durat şi ele ceva.

Dar ce află „ciobanul" de la Safta? O bună parte dintre amănuntele care au fixat în biografii imaginea poetului din acea zi: Eminescu s-ar fi sculat dis-de-dimineaţă foarte furios: „.a vrut să dărâme casa, «că-i urâtă şi umedă.». E rău, domnu' Niţă, conaşu Eminescu se pierde! Îi e mintea rătăcită. Coana mare s-a înspăimântat, m-a trimis cu un răvaş la domnu' Maiorescu, dar nu-l găsii acas' ". Ce consemnează Maiorescu? La ora şase, Catinca Slavici i-a trimis biletul devenit celebru, cu următorul conţinut: „Domnu' Eminescu a înnebunit. Vă rog să faceţi ceva să mă scap de el, că e foarte reu". Aşadar, la sosirea Saftei criticul nu e acasă. Iar dacă minte şi-n această privinţă, înseamnă că deja era plecat după aranjamente, ştiind că poetul va „înnebuni", şi-atunci biletul era şi el programat să sosească, spre a deveni o piesă la dosar (s-ar confirma demonstraţia lui N. Georgescu privitoare la sensul de

[379] Vintilă Russu-Sirianu, *op. cit.*, p. 404.

parolă masonică a faimosului bilet). Acesta, spune mai departe criticul, l-a determinat să plece la Simţion, iar, împreună, la Şuţu, spre a aranja internarea, cu plata anticipată (300 de lei pentru îngrijire şi cameră). Partea stranie a lucrurilor e că Maiorescu reacţionează ca şi cum momentul crizei trebuia să sosească, şi pe care-l aştepta încă din 23 iunie, când pomeneşte voalat de planul pus la cale cu acelaşi inginer Simţion. El nu pune nici o clipă la îndoială „diagnosticul" Catincăi Slavici, ba îl fixează în jurnal pentru posteritate şi pe baza lui hotărăşte destinul poetului. În tot ce gândeşte şi făptuieşte Maiorescu în acea zi, persoana lui Eminescu, pur şi simplu, nu-l interesează, tratând-o deja ca pe ceva irecuperabil, ca pe un obiect care nu poate tulbura programul riguros al zilei. Nici măcar nu are curiozitatea să meargă, mai întâi, la faţa locului, să vadă starea poetului. În mod normal, prima reacţie a unui prieten, la aflarea unei asemenea veşti, este să-l vadă pe nenorocit şi să-i dea o mână de ajutor, chemând medicii. În chip cu totul inexplicabil, Maiorescu nu se duce imediat la familia Slavici, iar de la Şuţu nu se gândeşte nimeni pentru o descindere medicală la presupusul pacient, dovadă că Şuţu însuşi nu se comportă ca „medic", ci ca un om de încredere care acceptă un plan. Devine semnificativ faptul că proprietarul stabilimentului era membru al partidului conservator şi apropiat al criticului. (Mai mult, cei din familia Şuţu dominau ordinul masonic din care făcea parte şi Maiorescu!) Criticul se întoarce acasă, începe să anunţe junimişti importanţi despre nebunia poetului şi aşteaptă, culmea, să vină bolnavul la domiciliul său, iar acesta, la ora 10, soseşte liniştit şi pronunţă nişte cuvinte ciudate, reţinute cu totul diferit de tată şi fiică, ceea ce pune sub semnul întrebării autenticitatea lor sau, cel puţin, sensul lor. Iar dacă Livia l-a văzut „alt om" (dar pronunţând, totuşi, cuvintele natural!), e fiindcă deja se aştepta să vadă „un nebun", cum i se indusese, psihologic. Liniştea poetului şi naturaleţea tonului său atestă elementele de contrast între ceea ce se aştepta Livia de la un smintit şi ceea ce era el în realitate.

Dar să ne întoarcem la cele aflate de Ion Russu-Şirianu de la Safta (ceea ce presupune că soţia lui Slavici nu era acasă, de vreme ce „bărbatul casei” nu primeşte confirmări de la matroană). Slujnicei i-ar fi venit ideea să spună că pentru dărâmarea casei e nevoie de zidari, fapt ce l-ar fi determinat pe turbulent să plece după necesarii meşteri. Poetul o ia „spre Podul Mogoşoaiei”, ceea ce atestă că avea altă ţintă decât presupuşii zidari ai Saftei, fiindcă drumul ducea spre redacţia Timpului, vecină cu a Românului. De unde putem şti că scandalul n-a fost provocat ad hoc de Slăvicioaia şi indus ca isterie în conştiinţa slujnicei, mai ales că a şi fost trimisă sub această stare la Maiorescu? Las răspunsul la întrebare în suspensie, pentru a continua firul faptelor lui Russu-Şirianu. Semnificativ, o ia şi el pe acelaşi drum cu Eminescu, adică spre redacţia Timpului. Acolo, este întâmpinat nu de un redactor de la Timpul, ci de la Românul, Iancu Procopiu. Înseamnă că ambele redacţii fuseseră alertate, iar autorul alertei nu era altul decât Grigore Ventura, care, după spusa lui Procopiu, tocmai plecase vârtej să-i anunţe şi pe junimişti. Dacă mesajul „nebuniei” poetului a fost vehiculat la redacţii de Ventura, înseamnă că poetul a ajuns, spre dimineaţă, acolo în stare normală. Ventura i-ar fi povestit lui Procopiu cum a dat el peste Eminescu la Capşa, poetul având „pistolul mare în mână” şi ţinând un „discurs fulminant contra liberalilor şi mai ales a regelui, marele vinovat de toate nenorocirile oamenilor. La tras pe Ventura după el ca să meargă la Palat să îl împuşte imediat pe Vodă. ”[380] Al. Ciurcu, din contră, relatând aceeaşi poveste, tot din gura lui Ventura, spune că ideea de a merge la Palat i-a venit lui Ventura, iar cum Vodă nu se găsea la Cotroceni, l-a îndemnat să intre la Mitraşewski pentru o baie. Ademenirea cu baia e reţinută şi de Ion Russu-Şirianu. În consecinţă, nu mai stă pe gânduri şi, împreună cu Iancu Procopiu, o ia spre Baia Mitraşewski, aflată pe cheiul Dâmboviţei. În drum, dau în parc de Caragiale, care sta moleşit de căldură, sub „cei doi

[380] *Ibidem*, p. 405.

copaci de lângă o fântâna” („izvorul lui Eminescu” din Cişmigiu, n. n.), „pe jghiabul de piatră”, „Cu haina de pânză pe braţ, cu o batistă udă pe cap”, curgându-i sudoarea „grea pe obraji”. Caragiale ştia deja de nenorocire. Înseamnă că asta deja se petrecea după prânz, căci Maiorescu menţionează că prânzul fusese luat de dramaturg la dânsul. Caragiale, suferind teribil de căldură (oare de ce Eminescu n-avea şi el acest „drept” în acea zi?), le-a spus celor doi că nu mai poate să se mişte „în Ghehena asta” şi le-a trasat sarcina de a-l căuta pe poet şi a-l transporta acasă, apoi să vină la redacţie, unde el îi va aştepta cu veştile. Mai departe: „Am străbătut cheiul. Cu adevărat ghehenă!...” Asta ar fi putut să se petreacă după ora 14, când arşiţa e la culme. În sfârşit, au ajuns la baie. În momentul acela se consuma scoaterea nebunului din putina cu apă clocotită, pus în cămaşa de forţă, îmbrăcat în haine care nu erau ale lui, de vreme ce mânecele erau prea lungi, iar pantalonii „prea largi”, târându-se pe jos. Şirianu îl surprinde „fără prezenţă, între doi infirmieri, care se răsteau unii la alţii, nu pricep din ce cauză. La câţiva paşi, un vehicul ciudat, jumătate caretă, jumătate dubă”. Copleşit peste măsură, tânărul s-a aruncat spre poet, s-a oprit în faţa lui, dar n-a fost recunoscut. Fireşte, nu putea fi decât o cauză - nebunia, sub sugestia căreia se afla şi el acolo. El nu şi-a pus problema altor cauze în ce priveşte lipsa de reacţie a încorsetatului în cămaşa de forţă: putea fi sub stare de şoc, în faţa violenţelor, putea fi anihilat psihic cu o injecţie cu morfină (oare nu erau prezenţi acolo doi infirmieri ai lui Şuţu?). Percepţia eronată a realităţii e contrazisă de reacţia poetului la urcarea în dubă, când Eminescu a ridicat braţele, împotrivindu-se: „Şi am auzit glasul său, cel adevărat, strigând cu desnădejdea celui ce se îneacă:

Ajutor!”[381]

Prezenţa „glasului adevărat” atestă prezenţa fiinţei eminesciene. Ceea ce sporeşte, incalculabil, tragismul

[381] *Ibidem*, p. 407.

clipei. Asta în cazul că faptele relatate nu intră în categoria falselor amintiri.

Cea de a treia variantă a internării aparţine poliţiei şi ea plasează scena descrisă de Ion Russu-Şirianu în preajma orei 19. Comisarul de poliţie C. N. Nicolescu (de la secţiunea 18 din capitală) ar fi fost informat de doi „amici" ai redactorului de la Timpul (G. Ocăşanu şi V. Siderescu), imediat după ora 18, că numitul Mihail Eminescu e „atins de alienaţiune mintală", închizându-se, cu opt ore în urmă (timp exagerat de mare!), într-o cabină, la baie, refuzând să mai iasă de acolo. Toate acestea sunt relatate în procesul-verbal încheiat de comisar la ora 19. Ajunşi împreună la baie, îşi face apariţia şi Const. Simţion, pe care comisarul îl consemnează în mod deosebit. De ce? Oare nu fiindcă era pionul central al lui Maiorescu şi fiindcă el, de fapt, coordona planul? Cele „opt ore" de baie atestă interesul pentru mistificare şi pentru furnizare a unor dovezi de „nebunie". Deducem că de la Societatea Carpaţii nu s-a reuşit executarea „fără greutate" a planului maiorescian şi atunci episodul cu baia a fost utilizat pentru confecţionarea de probă inexpugnabilă. Spre deosebire de Călin L. Cernăianu, cred că acest moment s-a petrecut cu adevărat, dar nu în sensul prezentat oficial. El a fost consemnat şi de Slavici (de asemenea, şi de D. Teleor[382]), lucru ce atestă că devenise o întâmplare de notorietate publică.

După estimarea lui Ocăşanu şi Siderescu, poetul ar fi intrat în baie pe la ora 9, aceştia neprevăzând că Maiorescu îi va da de gol notând că la 10 a fost la dânsul. Admiţând lunga prezenţă a poetului la baie, se elimină poveştile lui Ventura. Totuşi, Ventura şi-a avut rolul său în acea zi, încurcând planul lui Maiorescu. Acesta îl va numi, în jurnal, „indiscretul ticălos", dar îl va include în evoluţia ulterioară a destinului eminescian.

„Încurcătura" pricinuită de Ventura este ecoul celor două soluţii de lichidare a Societăţii Carpaţii: cea „paşnică" Maiorescu - Sturdza şi cea cu violenţe şi arestări

[382] Cf. Eminescu - *Înfăşurat în manta-mi..., op. cit.,* p. 162.

(C. A Rosetti). Ventura este în slujba celei din urmă. În ochii lui Ventura, poetul apare ca un violent zurbagiu, în discursuri şi fapte, gata să-l împuşte pe rege. Oare faimosul „revolver” n-a fost introdus în circuit de acest informator al serviciilor secrete?

Procesul-verbal încheiat de comisarul Nicolescu ne asigură că poetul i-ar fi rugat „pe amicul său Siderescu să-i aducă o pereche de pantaloni negri, negri de tot - ceea ce se realiză acum”. Poetul ar fi deschis cu greu uşa cabinei, dar, dezbrăcat fiind, s-a speriat „de vederea noastră în număr de 4-5 persoane, între care şi Const. Simţion”: „Am zis numitului Eminescu că n-are să sufere nici un dezagrement, că trebuie să se calmeze şi drept răspuns se repede la amicii săi şi la servitorii băei, îmbrâncindu-i spre uşe, apoi aruncându-se în baia plină cu apă, stropia p-oricine s-apropia să-l scoată afară. Am fost silit să-l îmbrăcăm în cămişoiul de forţă, şi astfel, l-am condus Institutului Caritatea”. „La Caritatea - adaugă omul legii - l-am confiat d-rului Şuţu, rugându-l a-i da îngrijiri excepţionale”. În final, într-o manieră ciudată, sesizată de Cernăianu, e prezentat inventarul de obiecte din baie.

Mai există un proces verbal încheiat de acelaşi comisar, pe 29 iunie, la locuinţa lui Slavici, de unde s-a luat pentru poet un costum de haine, o cămaşă, o pereche de pantaloni de noapte, după care s-a aplicat sigiliu pe uşa camerei. Faptul s-a consemnat cu prezenţa lui G. Ocăşanu, a Catincăi Slavici, a avocatului Teodor Nica. Acest proces-verbal este important, deoarece la desigilarea locuinţei nu s-a mai încheiat altul, legea fiind încălcată, încât bunurile personale ale poetului n-au ajuns la moştenitorii de drept, ci la Maiorescu şi la Simţion.

În acest haos de informaţii, pe care am încercat să-l simplific, va trebui să „optăm” pentru „varianta” cea mai credibilă. Cum primul proces-verbal încheiat de Nicolescu nu se mai găseşte (ca şi alte documente ale „cazului” Eminescu), cum Maiorescu, Slavici şi alţii nu pomenesc de implicarea poliţiei,

Călin L. Cernăianu, de exemplu, conchide că poetul a fost „internat” imediat ce a ajuns la sediul Societăţii Carpaţii, planul maiorescian derulându-se fără incidente. Documentele încheiate de poliţie ar fi falsuri, ca şi amintirile lui Ventura sau Ion Russu-Şirianu. Foarte posibil, după acelaşi, ca internarea să se fi produs înainte de 28 iunie. Dacă în evenimente au fost implicaţi mai mulţi ziarişti şi carpatişti, rămâne suspectă amânarea în a da publicităţii „internarea”, primele relatări înregistrându-se abia pe 2 iulie. Fapt curios, Eminescu a fost „trădat” în acele zile de câţiva ziarişti şi carpatişti ardeleni, adică tocmai de cei în apărarea cărora se bătuse, inclusiv pe 28 iunie, când, de fapt, îi apar ultimele articole, unul dintre ele în apărarea libertăţii presei. După întoarcerea din Italia, Eminescu s-a arătat dezamăgit de ardeleni, ca despre nişte oameni în care nu poţi avea încredere. Sau cum recunoaşte Slavici că i-a mărturisit poetul: „ardelenii nu sunt oameni cu care se poate scoate la capăt ceea ce voiesc eu”.

În pofida obiecţiilor lui Călin L. Cernăianu, nu putem elimina, de pildă, întâmplările de la Băile Mitraşewski. Am văzut de ce. Discutabile devin interpretările dictate de percepţii deformate în raport cu adevărul. Apoi, implicarea poliţiei este atestată de cele două procese verbale, dintre care măcar al doilea este credibil. Părerea mea e că planul maiorescian nu excludea, ci implica amestecul poliţiei, pentru ca să se dea evenimentului o aparenţă de legalitate. Numai că arestările preconizate de „Rosettaki” la Carpaţii nu conveneau nici lui Dimitrie A. Sturdza, nici lui Maiorescu. Cum „moderaţii” din societate îşi impuseseră punctul de vedere, rolul lui Simţion şi al lui Ocăşanu fiind decisiv (dovadă că ei controlează evenimentele zilei, Ocăşanu fiind şi redactor la Românul), mai rămânea de „anihilat” cel ce nu putea fi convins să calce în picioare principiile - Mihai Eminescu. Reacţia poetului la desfiinţarea Societăţii Carpaţii nu putea fi decât vehementă, ca şi la încălcările grave ale libertăţii presei,

soldate cu expulzarea lui Emile Galli şi a lui Zamfir C. Arbore.

18. DE LA IDIOSINCRASIILE CATINCĂI SLAVICI LA ILEGALITATEA „INTERNĂRII”

De fapt, ziua de 28 iunie începe cu protestul vehement al poetului la adresa siluirilor din presă. Că Eminescu era hotărât să protesteze, explică renunţarea lui de a mai pleca la Botoşani, ceea ce l-a pus în alertă pe Maiorescu. El a avut grijă să avertizeze, pe 26 iunie, despre plecarea poetului, dar lucrul nu s-a petrecut. Rămânea, inevitabil, cealaltă „eventualitate”, gândită cu Simţion încă din 23 iunie. Poetul scrisese în seara zilei de 27 iunie două articole, pe care editorii nu i le-au mai atribuit, siliţi de „nebunia” subită a ziaristului, ultima lui paternitate din Timpul fiind considerată Austria şi guvernul nostru. Fireşte, subiect incendiar şi acesta pentru guvernanţi şi pentru diplomaţia austro-ungară, tocmai când se finalizau documentele Tratatului secret. Dar pe 27 iunie s-a decretat expulzarea directorului de la l’Independence roumaine, Emile Galli, inaugurându-se seria de fapte care vor culmina a doua zi. Emile Galli se implicase în afacerea serbărilor de la Iaşi şi a toastului lui Petre Grădişteanu.

Eminescu scrie imediat un articol în care ia apărarea expulzatului, în numele libertăţii de exprimare a presei, ca bunul cel mai de seamă al democraţiei. Aşadar, el deja începuse războiul care va culmina în 28 iunie şi care-l înfricoşase pe Slavici. Articolul (care este cu adevărat ultimul din Timpul) se intitulează Pentru libertatea presei şi a jurnalistului. N. Georgescu are temeinice motive să considere articolul ca fiind al poetului. Ş-apoi cine şi-ar fi permis să încalce din nou orientarea politicii conservatorilor care coabitau cu guvernul? Avertismentul are vigoarea penei lui Eminescu: „Cât pentru presă, am putea să-l asigurăm pe regim că oricât de cumplite ar fi actele sale de răzbunare (nu un asemenea act pregătea C. A. Rosetti?, n. n.), nu va fi în stare nici el a abate unele

caractere tari ce se găsesc într-însa, şi teamă ne e că, căutând victoria peste tot, va pierde şi cea deja câştigată în monstruoasa sa pornire de a-şi subjuga şi presa."[383] Trimiterea la caracterele tari era, neîndoielnic, o pledoarie pro domo.

Cum presa era antedatată, în dimineaţa zilei de 28 iunie Eminescu avea Timpul cu data de 29 iunie. Era unul dintre cele mai dure numere, ca ultimă operă de anvergură a ziaristului. În acelaşi număr, Eminescu începuse tipărirea în foileton a raportului episcopului Melchisedec asupra înfiinţării episcopatului catolic din Bucureşti. Nota însoţitoare era un rezumat extrem de aprins al articolelor anterioare semnate de poet pe această temă. Oare izbucnirea d-nei Slavici nu are legătură cu respectivul număr anticatolic din Timpul? Cu siguranţă, Eminescu era foarte agitat în dimineaţa aceea, precipitat să ducă veştile din ziar cunoscuţilor. „Pentru noi - conchide N. Georgescu -, important este numărul din 29 iunie 1883 al ziarului, în care se aglomerează atâtea texte polemice semnificative. Cu acest număr sub braţ a plecat Eminescu de la d-na Szoke în dimineaţa zilei de 28 iunie 1883 - şi tot cu el a venit la Maiorescu, apoi a călătorit cu birja până la Capşa, împreună cu Ventura până la Cotroceni, apoi până la baia Mitraşewski... Purta cu sine expulzarea lui Galli din ţară - şi a sa însăşi din presă şi din viaţa publică."[384] Da, în cazul când traseul ar putea fi exact reconstituit.

Ca s-o ia înaintea împricinatului, Catinca Slavici trimite imediat servitoarea din casă cu un bilet la T. Maiorescu. (Conform deducerilor lui Călin L. Cernăianu, nu este exclusă nici prezenţa lui Slavici acasă, întors de la Măgurele. În acest caz, va fi plecat în ziua aceea la Halle, trimiţându-l el pe poet la Maiorescu cu o scrisoare, iar biletul Catincăi ar putea fi opera lui Maiorescu, ceea ce ar fi prea mult!). Femeia ştia că soarta poetului stă în mâinile fruntaşului junimist. E momentul să subliniez raporturile

[383] Apud N. Georgescu, *A doua viaţă...,* p. 138.

[384] *Ibidem*, p. 140.

dintre poet şi gazdă, amintite doar în treacăt, în paginile anterioare.

Catinca Slavici, născută Szoke-Magiorossy, n-avea deloc sentimentele carpatiştilor, printre care se prenumăra şi soţul (divorţul dintre ei dobândind motivaţie şi din acest punct de vedere). Pe deasupra, avea o fire violentă, trecând prin dese crize de nervi, suportate cu stoicism de blândul Slavici. Russu-Şirianu ne-a oferit detalii despre firea şi comportamentul acestei femei. Eminescu însuşi era scandalizat de ieşirile ei. La o furie, d-na a spart oglinda (fără ca cineva s-o acuze de nebunie!). Atunci Eminescu a şi notat într-o agendă: „Nu ţi-i ruşine, madam S[lavici]? (...) Bine-ţi stă una ca aceasta D-tale, femeie serioasă?.”[385] Cunoscând şi unele detalii ale comportamentului ei de soţie, relaţiile dintre ea şi poet au ajuns, în iunie 1883, la o tensiune maximă, o dată cu campania anticatolică a lui Eminescu din Timpul. În orice caz, după cum a remarcat şi G. Călinescu, biletul trimis lui Maiorescu, la ora 6, trădează o ostilitate îndelung reprimată, o dorinţă fervent de a se descotorosi de intrus. Nu ştiu cât mesaj „masonic” ascunde numărul de cuvinte din cartea de vizită a Catincăi Slavici, dar e sigur că acest bilet a avut darul de a-l trimite în „neant” pe poet, cum se exprimă Ion Filipciuc.

Pe urmele lui N. Georgescu, Călin L. Cernăianu pune la îndoială autenticitatea lui, în sensul de a-l atribui integral lui Maiorescu, printr-o nouă contrafacere a jurnalului. Totuşi, se pare că acest bilet a existat, fiind consemnat şi de I. E. Torouţiu. Problema gravă e alta: că pe baza acestui bilet se hotărăşte privarea de libertate a lui Eminescu. Şi în acţiune e angrenată o întreagă maşinărie care acţionează absolut ilegal, categorisirea vizându-i nu numai pe Maiorescu, Ocăşanu, Siderescu şi Simţion, ci îndeobşte poliţia şi sanatoriul lui Şuţu. Dacă în alte privinţe lui Călin L. Cernăianu i se pot aduce obiecţii,[386] contribuţia lui la

[385] *Mss. 2292*, p. 48.

luminarea acestei „încurcături” este decisivă. Se dovedeşte, astfel, că a fost vorba de o arestare mascată, iar nu de o binefacere. Constituţia şi legile ţării nu permiteau o privare de libertate fără mandat special. Cine s-ar fi încumetat să emită un asemenea mandat pentru Eminescu şi pe ce baze? În schimb, românii sunt maeştri în ocolirea legilor.[387] Şi-atunci, lui Maiorescu i-a venit ideea „nebuniei”, după amintita pildă a Hellei Hermann.

Ocolirea legii în cazul Eminescu este izbitoare, dar abil mistificată. Regulile internării unui bolnav psihic au fost ocultate atât de comisarul de poliţie Nicolescu, cât şi de Şuţu. Un ospiciu nu putea primi un bolnav declarat nebun decât în puterea unui certificat medical semnat de doi medici. De aceea, un asemenea bolnav trebuia să treacă, mai întâi, printr-un spital civil sau districtual „pentru observaţia, pentru fixarea diagnosii ori ca tranzit.”[388]

Or, acum se lămureşte de ce Maiorescu apelează la un medic de încredere, membru al partidului său şi mason, spre a aranja o internare ilegală. Tot „om de încredere” era şi comisarul C. N. Nicolescu, meşter în procese-verbale contrafăcute, cu aparenţă de legalitate.

În mod normal (prietenii o ştiau, inclusiv Maiorescu), poetul trebuia internat la Spitalul Brâncovenesc, unde obişnuia să se trateze, şi, de acolo, cu avizul a doi medici, ar fi urmat să fie dus la Mărcuţa sau altundeva, inclusiv la Şuţu, dacă cineva se angaja să plătească, întrucât institutul celui din urmă era privat. Dacă ar fi fost, cu adevărat, o binefacere de prieten, cu atât mai mult consultul a doi medici trebuia respectat. Dar ce face criti-

---

[387] Acesta mi se pare aspectul cel mai dezolant în apariţia unor cazuri, ca acela al lui Eminescu, dar nu numai. Corupţia, cameleonismul, delaţiunea sunt tare ale omului românesc public departe de a fi eradicate azi. Aşa a fost şi pe vremea lui Eminescu. Caragiale s-a simţit şi el, în pofida forţei lui de adaptare, la fel de prigonit de egoismul indivizilor, ca şi Eminescu. El, însa, graţie unei moşteniri, a găsit refugiul într-un exil voluntar.

[388] Articolul 5 din Regulamentul *Ospiciului Mărcuţa*, cap. „Despre primirea şi ieşirea smintiţilor din Ospiciu” (Apud Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu, op. cit.,* p. 34).

cul? El substituie pe cei doi medici cu. biletul Catincăi Slavici şi cu propriile-i „constatări”, pe care are grijă, din timp, să le insereze în jurnal. Este de-a dreptul incredibil, dar asta e strania realitate! Iar Şuţu, ca specialist ce era, cunoscător al legii, acceptă abuzul, în clară cârdăşie cu planul comilitonului politic. Prin numitul comisar, mai departe, poliţia e pusă în situaţia de a acţiona nu conform legii, ci să dea o poleială de „legalitate” planului maiorescian, de vreme ce „nebunul” este dus într-un sanatoriu particular, deja pregătit să-l primească. Baia a fost transformată într-un caz de forţă majoră, spre a se putea cere sprijinul poliţiei, executanţii lui Maiorescu dovedindu-şi nepriceperea şi, foarte probabil, jena faţă de un „prieten”, totuşi. Rolul lui Ventura de a crea o situaţie „specială” în acea zi, în care să poată fi implicată poliţia, este prea evidentă. N. Georgescu sesizează: „A avut, probabil, de ales cum să-l compromită pe Eminescu în această zi de 28 iunie, pe la prânz, când s-a lăţit în toată urbea zvonul expulzării lui Emile Galli, acela al desfiinţării Societăţii Carpaţii, al vizitei ce urmează să o întreprindă Petre Grădişteanu (ştirile sunt în presa zilei).”[389]

De îndată intrat la baie, folosirea apei clocotite a fost mană cerească spre a se pretinde că „nebunul” e în pericol. Ventura îi alertează pe Ocăşanu, Siderescu şi pe Simţion, care aşteptau în strada Sfinţii. Baia clocotită va deveni „argument” şi pentru comisarul Nicolescu. Din nefericire pentru toţi aceştia, nu cunoşteau că asemenea băi erau „specialitatea” lui Eminescu. Intrarea la băile Mitraşewski nu cred că a fost o idee a lui Ventura. Ţinând seamă de căldura de afară şi de strădania lui Eminescu de a se confrunta de unul singur cu stările de criză (şi, slavă Domnului, ziua i le-a răscolit cu asupra de măsură!), e mult mai probabil că Eminescu a fost acela care a vrut să se descotorosească de intrus şi să rămână singur. El ştia că o baie caldă, cu apa până la fierbere, îl putea salva de tensiunea stării psihice create de evenimentele politice ale zilei. În atare privinţă, poetul era un „iniţiat” şi, cu

[389] N. Georgescu, *op. cit.,* p. 47.

siguranţă, mai pusese procedeul curativ în aplicare. Interesul poetului pentru sistemul băilor fierbinţi practicat în Orient şi în Egipt era vechi. Ventura nu ştia că Eminescu tradusese şi publicase în Curierul de Iaşi proza lui Al. Dumas O baie caldă în Egipet.[390] Neavertizat asupra cunoştinţelor şi „tabieturilor" poetului, Ventura a furnizat informaţia spre a oferi o probă de nebunie. Şi Slavici contrazice, indirect, „argumentele" lui Ventura. În Amintiri, precizează: „La d-l Maiorescu el s-a stăpânit, dar s-a dus apoi să ieie o baie ca să-şi potolească nervii (s. n.) şi de la baie a fost dus la casa de sănătate."[391] Un nebun grosso modo nu are luciditatea contracarării unei crize nervoase printr-o anumită terapeutică. Slavici recunoaşte că Eminescu s-a dus la baie ca să-şi potolească nervii, însă cineva nu l-a lăsat să şi-i potolească, ci a profitat de împrejurare pentru a împlini un plan. Interesant că nu proprietara băii (Eminescu avea abonament) face o plângere la poliţie, ci tocmai prietenii de la Carpaţii! Dacă a reacţionat cu ostilitate, poetul a făcut-o nu din violenţa smintitului, cum se pretinde. Cine nu s-ar simţi jignit să fie deranjat într-un moment de maximă intimitate? Comisarul însuşi recunoaşte că în prima fază poetul s-a străduit să deschidă paşnic uşa şi a fost indignat doar când a văzut ce i se pregăteşte. Dar n-a fost numai asta. Erau tensiunile acelei zile, cabala urzită asupră-şi şi de care avea bănuială. Ce a urmat e opera monstruoasă a agresării celei mai sensibile şi mai luminate minţi aflate în mare cumpănă, o agresare ce a stârnit reacţia de apărare a omului încolţit, sfârşită cu imobilizarea în cămaşa de forţă. Apoi, nimic nu garantează că infirmierii lui Şuţu nu l-au „potolit" şi cu un „anesteziant".

Iar comisarul încheie procesul-verbal ca şi cum oamenii lui Şuţu (trimişi cu duba) n-ar fi fost la locul faptei. Asta n-ar fi nimic, dar obligaţia poliţiei era să-l predea pe „smintit" nu unui sanatoriu privat, deoarece poliţia nu-şi putea îngădui să plătească întreţinerea, ci era obligată să-l

[390] Cf. M. Eminescu, *Opere*, VIII, pp. 575-577.
[391] Ioan Slavici, *op. cit.,* p. 24.

transporte într-un spital public de tranzit, care să permită consultul a doi medici. Or, e limpede că poliţia a hotărât în funcţie de planul deja de executat al lui Maiorescu, cel ce achitase 300 de lei lui Şuţu. Dar comisarul scrie în aşa manieră, încât să se creadă că a fost o hotărâre de care Şuţu habar n-avea, fiind rugat să dea îngrijiri „speciale" pacientului!

Nici alte formalităţi legale n-au fost respectate. Le dau în rezumatul lui Călin L. Cernăianu: „Una peste alta, între ilegalităţile comise de Şuţu sunt şi următoarele: 1) l-a primit pe Eminescu în ospiciul său (particular?), cu toate că acesta, nesuferind o recidivă, boala lui era incertă şi, prin urmare, trebuia să stea fie la un spital, fie în arestul Poliţiei (cum avea să se procedeze, la 6 noiembrie 1886, la Iaşi); 2) l-a internat pe Eminescu în lipsa unei cereri scrise de admitere, care să cuprindă „numele, prenumele, profesiunea, religiunea, etatea, domiciliul atât al pătimaşului cât şi al petiţionarului", alături de alte informaţii privitoare la „felul de relaţiune ce ar fi având acesta din urmă cu smintitul" (Decretul 1012, articolul 8); 3) l-a acceptat fără „vreun act medical subscris de doi medici"; 4) nu a respectat intervalul maxim în care medicii trebuiau să se pronunţe asupra stării sănătăţii pacientului (3 zile), semnând aşa-numitul lui certificat medical după o săptămână de la internare; 5) nu a înştiinţat „administraţia specială" asupra internării; 6) nu a solicitat constituirea unei comisii care să-l examineze pe Eminescu; 7) nu a întocmit „buletinul unde va scrie cauza admiterii" (Decretul 1012, articolul 16)."[392]

Pe 5 iulie 1883, Alexandru Şuţu redactează următorul certificat medical, sub nr. 12535: „Subsemnatul doctor în medicină atest prin aceasta că dl. Eminescu adus în căutarea Institutului «Caritatea» din Bucureşti la 28 Iunie 1883 de către Onor prefectura Capitalei este atins de alienaţiune mintală în forma de «manie acută», stare care reclamă o căutare serioasă în un stabiliment special". Cernăianu demonstrează că şi acest document este o

[392] Călin L. Cernăianu, *op. cit.,* p. 37.

mistificare, nerespectând cerinţele legale. La cererea cui a fost eliberat? Nu se ştie, nefiind însoţit de alte acte obligatorii. Medicul pretinde că bolnavul a fost adus „de către Onor Prefectura Capitalei”, dar în România liberă din 2 iulie 1883 (prima care reacţionează la internarea poetului) se precizează că „Amicii săi îngrijoraţi” l-au „condus Marţi la casa de sănătate”. De ce Şuţu pune internarea pe seama poliţiei? În realitate, comisarul C. N. Nicolescu a recurs la o acţiune individuală, care nu poate fi atribuită instituţiei, de vreme ce nu s-au respectat formalităţile legale, Prefectura neavând dreptul să trimită pacienţi în spitale particulare.[393] Certificatul medical semnat de Şuţu este „un bileţel fără valoare juridică”, pe care biografii l-au luat ca fundamental în istoria bolii. El este, în faptă, o încercare inabilă de acoperire a ilegalităţii comise, cu complicitatea lui Maiorescu şi a comisarului de poliţie. Mai departe, anchetatorul pune la îndoială până şi existenţa unui institut privat „Caritatea” („Caritas”) al dr. Şuţu, în strada Plantelor. Pe vremea aceea, documentele nu atestă decât existenţa unui spital israelit „Caritas”, în Calea Dudeşti. Să fi fost „institutul” din Plantelor o secţie a acestui spital israelit? Istoricii medicinii psihiatrice româneşti nu pomenesc de existenţa unui institut privat al doctorului Şuţu. Posibil ca atribuirea orală să se fi bazat doar pe prezenţa ca şef al stabilimentului. Lucrurile par mai obscure decât ne imaginăm.

Cert e că aici Eminescu a ajuns sub responsabilitatea directă a lui Maiorescu, cel ce a plătit spitalul şi avea drept să decidă în exclusivitate asupra externării poetului. Or, Maiorescu a plecat liniştit, chiar în aceeaşi zi, pentru multe zile, în străinătate, condamnându-l pe poet să rămână acolo chiar dacă s-ar fi dovedit că n-are nimic, a doua zi. De acest teribil obstacol se ciocneşte, la scurt timp, Matei, care, ca şi tânărul Ion Popescu, constată că poetul nu numai că e rău îngrijit, dar stă acolo într-un regim de „detenţie”. El află de la poet că e „sechestrat” şi face petiţie (23 iulie 1883) la Tribunalul Bucureşti, care a trimis

[393] *Ibidem*, p. 41.

răspunsul (cu nr. 9098/83) la Prefectura Capitalei, iar aceasta l-a remis reclamantului. Tribunalul nu stipulase nici o hotărâre de interdicţie, ceea ce arată că se comitea un abuz din partea institutului „Caritatea”.

19. SUFERINŢA LUI MAIORESCU

Venit de la tratament, Slavici doreşte să-l vadă pe Eminescu. Aflase, pretinde el, din auzite vestea internării. Poetul l-a recunoscut „fizic”, dar a refuzat să-şi recunoască adevăratul prieten. În cele din urmă, s-ar fi lăsat înduplecat, acceptându-l la o plimbare (iarăşi gest de o mare generozitate a prieteniei!). Oarecum, poetul s-a mai înviorat, recitându-i chiar versuri din Iliada. Este evident că poetul era încă supărat pe Slavici. Supărarea era atât de înrădăcinată, încât nici în ziua de 17/29 martie 1884, când, la întoarcerea în ţară din Italia, Chibici-Revneanu l-a sfătuit să-i scrie lui Slavici pentru locuinţă, „însă poetul amintindu-şi desigur împrejurările în care se despărţiseră în vara trecută, declară că aceluia n-are ce să-i scrie.”[394] Fireşte, nu-i putea ierta oportunismul în raporturile cu Maiorescu, referitor la Societatea Carpaţii, şi la fuga „sănătoasă” la Măgurele, apoi, la Halle.

Zadarnic a încercat Slavici să-şi repare greşeala. Nemaiputând suporta atmosfera de la Bucureşti şi „sfătuit” de prieteni ca Maiorescu şi Dimitrie A. Sturdza să părăsească vechiul regat, deoarece era indezirabil politic, Slavici a plecat la Sibiu, unde a întemeiat revista Tribuna. Atunci a crezut el că-şi poate spăla ruşinea faţă de Eminescu, insistând mult să-l ia cu dânsul în Ardeal. Cum şi poetul era „persona non grata” la Bucureşti, poate că plecarea în Ardeal ar fi fost cea mai bună soluţie de reintegrare în viaţa civilă. Dar poetul s-a opus cu toată hotărârea. Prozatorul a pus „cerbicia” lui Eminescu tot pe seama nebuniei. Dar nu acesta era adevărul. Refuzul poetului are două motive fundamentale: nu mai putea sta alături de acela care-i trădase prietenia şi cauza carpatiştilor, pe de o parte, iar pe de alta autoexilul din Bucureşti ar fi însemnat abandon şi recunoaştere că

[394] Cf. George Munteanu, *op. cit.,* p. 323.

adversarii politici au avut dreptate. Altminteri, am văzut că după întoarcerea în ţară Eminescu şi-a schimbat radical părerea despre ardeleni, privindu-i ca pe nişte oameni în care nu poţi avea încredere. I-o dovedeau faptele carpatiştilor. Aceasta este semnificaţia „încăpăţânării" lui de a se reîntoarce la Bucureşti şi dura respingere a ideii de către Maiorescu.

Reamintesc, făcându-şi el însuşi procese de conştiinţă, Slavici recunoaşte, într-un moment al adevărului: „convingerea mea e că din vina noastră l-am perdut."[395] Adevăr greu, reflex al unei tardive culpe asumate cu prea multă „discreţie"! De altfel, Slavici, în cele din urmă, se va lepăda şi de junimismul politic în care a fost antrenat, fapt semnificativ, chiar în anul morţii lui Eminescu. Aflat în detenţie la Vaţ, Slavici n-a putut lua parte la înmormântarea poetului, dar a ţinut să se distanţeze de Maiorescu, aşa cum a făcut-o şi Caragiale. De la Sibiu, îi trimite criticului o scrisoare, pe 2 noiembrie 1889, în care spune: „Cu, ori fără voia d-voastre, «Junimist» azi mai are şi un sens politic, şi e cestiune de onestitate să vă mărturisesc, că în înţelesul acesta noi, deşi amici literari ai «Junimiştilor» de peste Carpaţi, nu suntem «Junimişti»".

Mai evidentă este ostilitatea poetului faţă de Maiorescu, regizorul principal al întregii afaceri. Criticul, pur şi simplu, evită să dea ochii cu împricinatul, preferând să împartă ordine şi să ia iniţiative pentru finanţarea internării. Abia pe 17/29 august îl vizitează, dar nu singur, ci avându-l drept scut pe doctorul Wilhelm Kremnitz. Dar şi aşa scurtează vizita la un minut. Întotdeauna, de acum înainte, el se va ciocni de un Eminescu „agresiv", consemnând manifestările ca atare. Dar criticul nu e confirmat de Chibici şi de alţii, care-l descriu liniştit. Dr. Kremnitz, întors mai devreme decât Maiorescu din vacanţă, îl vizita din două în două zile, apreciind că e „bine internat la Şuţu". Încrezător se arăta şi Th. Rosetti.

Estimp, poliţia continua să se intereseze de situaţia bolnavului. Şuţu a emis un certificat medical cerut de

[395] Ioan Slavici, *op. cit.,* p. 28.

Prefectura Capitalei, pe 3 iulie, precizând că pacientul suferă de „manie acută”, lăsând să se înţeleagă că nu poate fi considerat responsabil apreciind că necesită „o căutare serioasă la un stabiliment special.” Dar adevărul nu putea fi ascuns de gura lumii. O parte dintre cei ce cunoşteau derularea evenimentelor îl considerau pe Eminescu nu internat, pur şi simplu, ci ca fiind pus sub interdicţie. Ştirea ajunge şi în familia poetului. Primul care reacţionează este Matei Eminovici. El soseşte în luna iulie la Bucureşti şi, probabil, Eminescu i-a confirmat sechestrarea. Cere externarea fratelui, dar i se răspunde că numai un singur om avea puterea de decizie în acest caz - T. Maiorescu.[396] Or, acesta se afla departe de ţară. Intrigat, Matei face plângere, cerând informaţii despre situaţia lui Eminescu şi, am văzut, la 23 iulie 1883, Prefectura de Poliţie îi trimite răspunsul că „nu s-au luat nici un fel de măsuri de interdicţie asupra poetului.”[397]

Matei pleacă nedumerit şi revine în capitală la întoarcerea lui Maiorescu. El îşi va aminti că Eminescu nu era bine îngrijit la Şuţu, contrazicând, evident, pe cei din anturajul criticului. Faţă de Maiorescu, Matei trebuie să fi fost ofensiv şi „indiscret”. A solicitat iarăşi ca Eminescu să fie lăsat în grija lui, dar Maiorescu n-a cedat. Insistenţele lui Matei nu confirmă notele lui Maiorescu potrivit cărora familia s-a arătat nepăsătoare faţă de soarta poetului. Clara Maiorescu i-a scris Emiliei Humpel că fratele poetului a vizitat-o, precizând că Matei „a vrut să-l scoată şi să-l ia la ţară” pe poet: „Cum însă Eminescu e înscris de Titus, doctorul nu-l eliberează decât după declaraţia acestuia.”[398] În realitate, sesizează Călin L. Cernăianu, poetul nu era înscris decât verbal de Maiorescu, încât Şuţu a respectat o poruncă, iar nu legea![399] Legea trebuia să dea câştig de cauză rudelor, iar nu străinilor în îngrijirea bolnavului. S-a

[396] *Ibidem*, p. 315.

[397] Cf. Săluc Horvat, *Eminescu. Dicţionar cronologic*, Edit. „Gutinul”, Baia Mare, 1994, p. 161.

[398] Texul scrisorii s-a tipărit abia în mai 1937, în *Convorbiri literare.*

[399] Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu*, 2, p. 31.

spus că rudele n-ar fi avut cu ce să-l întreţină, de aceea au încredinţat, prin acordul verbal al lui Ghoerghe Eminovici, Junimii toate responsabilităţile. Lucrurile nu stau aşa. La 18 iulie 1883, Matei îi scria lui Maiorescu: „Sunt informat de la D-nul Căţă-Niculescu, că fratele meu Michai Eminescu este serios bolnav; vă rog din suflet răspundeţi-mi urgent unde se găseşte ca să vin a-l lua la mine pentru vreun an şi dacă binevoiţi a-mi arăta adevărata stare materială a lui ca să vin pregătit, căci am vreo 200 de galbeni într-un loc - îi iau şi-i cheltuiesc toţi pentru el". Suma aceasta era cu mult mai substanţială decât chetele junimiştilor. Văzând că nu i se răspunde urgent, Matei s-a deplasat la Bucureşti, dar am văzut de ce s-a ciocnit. Se reîntoarce la sosirea lui Maiorescu în ţară, dar argumentele lui Matei n-au avut nici un efect pozitiv asupra „protectorului", dimpotrivă, l-a supărat la culme. Liderul junimist a fost vădit iritat de Matei, pe care-l prezintă negativ, acuzându-l că a profitat de situaţia lui Mihai ca să-i şterpelească ceasul. Cum? Când Matei era dispus să-şi cheltuiască toate economiile pentru fratele său? Iată ce notează criticul în Însemnări zilnice, la 14 august 1883: „Acum 2 zile a fost la mine tatăl său (anecdote din societatea moldovenească de odinioară) şi după aceea fratele său, locotenentul, care s-a folosit de această ocazie spre a-şi anexa ceasornicul alienatului său frate". Atât, şi nimic mai mult! Documentele scoase la iveală de Gheorghe Eminescu atestă, dimpotrivă, cinstea ireproşabilă a căpitanului Matei Eminovici. Voi reproduce doar o apreciere din 1884 a colonelului Cuciuc: „Acest ofiţer are oroare de hoţii şi dându-şi silinţa să le descopere, a fost uneori rău apreciat."[400] Sancţiunea morală a lui Maiorescu vine prost, deşi istoricii literari i-au dat lui dreptate. În intervenţiile sale recente, Cernăianu aduce şi alte probe nu numai asupra cinstei lui Matei, dar aruncă o lumină şi peste istoria ceasului de aur al lui Eminescu, care n-a fost niciodată posesia lui Matei sau a

[400] Gheorghe Eminescu, *Personalitatea lui Matei Eminovici în lumina documentelor,* în *Eminescu - înfăşurat...,* p. 433.

descendenţilor acestuia, ci a fost donat Muzeului Literaturii Române din Iaşi de către urmaşii Aglaiei Eminovici.[401]

Nici Gheorghe Eminovici, sosit la Bucureşti, după informaţia lui Maiorescu, nu are mai mult succes. Ba, el s-a arătat repede dispus să-l lase pe fiu în îngrijirea prietenilor din Bucureşti. Însă şi aici lucrurile sunt încurcate. În scrisoarea Clarei către Emilia Humpel, după ce-l categoriseşte pe Matei ca fiind „ţicnit", precizând, însă, că a vrut să-l ia la ţară, la Râmnicu Sărat, soţia criticului spune: „Natural că aceasta (externarea, n.n.) nu se poate întâmpla, decât la cererea tatălui, acesta însă n-a scris nimănui aici". Ceea ce înseamnă că Gh. Eminovici nu a fost înştiinţat şi n-a stat de vorbă cu Maiorescu, dându-şi acordul în privinţa asumării de către Junimea a îngrijirii bolnavului. Or, Maiorescu menţionează în jurnal că, în aceeaşi zi, a stat de vorbă şi cu Matei, şi cu Gheorghe Eminovici. Ultimul l-ar fi vizitat înaintea lui Matei şi ordinea are rostul de a motiva de ce criticul a respins cererea fratelui. Prezenţa tatălui este, inevitabil, un fals al lui Maiorescu. „Dacă Matei cel «ţicnit» - ne atrage atenţia Călin L. Cernăianu - avea nevoie de avizul tatălui, i-l putea cere şi avea toate şansele să îl şi obţină. Ceva necunoscut nouă l-a făcut însă, repet, să renunţe la proiect."[402] În orice caz, este evidentă insistenţa lui Maiorescu de a-l izola pe poet de familie. Iar cu mijloacele sale avocăţeşti a şi reuşit. Dacă Maiorescu a susţinut că poetul a fost foarte bine îngrijit la Şuţu, în schimb, ca şi Matei, Emilia Humpel, sora criticului, era de altă părere. Emilia îşi ceartă fratele că nu se ocupă suficient de poet. Asta se întâmpla pe la începutul lui septembrie. O impresie apropiată, despre reaua îngrijire la Şuţu, are şi Mite Kremnitz. Cu atât mai semnificativ, cu cât nici nu puteau bănui maşinăria. Iată ce zice Mite: „Adeseori găsesc că Titus e lăsător, prea filozof, aş dori să puie mai mult suflet în această chestie spre a salva sufleteşte pe Eminescu. Titus zice că-i zadarnic. (...) Afară de aceasta, nu mă pot aştepta - vai! la prea mult din

[401] Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu,* 3, pp. 100-105.
[402] *Ibidem*, p. 89.

partea reginei; nu e ca la un ministru, care semnează un decret şi atunci lucrul e soluţionat. Toţi au fost împotriva venirii aici a lui. El e amarnic supărat pe Titus, fiindcă i-a publicat poeziile, apoi aici s-a întâmplat izbucnirea [bolii] iar Eminescu vrea şi sunt bucuroasă că-i pot spune cât de fericiţi sunt toţi."[403] Maiorescu se lasă convins să organizeze trimiterea la Viena. Dar ideea trimiterii venea chiar în sensul intenţiilor lui de a-l izola de familie şi de prieteni. În gară, pe 20 octombrie / 1 noiembrie, Maiorescu şi Livia sunt întâmpinaţi de poet cu o usturătoare „parolă" (masonică?): „Dr. Robert Mayer, marele moment, o conspiraţie şi colo marea domnişoară." Evident, posteritatea n-a putut interpreta mesajul decât tot sub spectrul nebuniei. Poate că aceste cuvinte aveau un înţeles şi Maiorescu le-a receptat din plin. Robert Mayer este numele unui mare fizician preţuit de Eminescu. Dar în acest caz este numit doctor, alt amănunt pe care poetul îl cunoştea. Mayer poate să fie, în acest context, Maiorescu însuşi care se erija în somitate medicală (dr.), dar e, în acelaşi timp, şi numele baronului von Mayr (Mayer), care a pus la cale (împreună cu Maiorescu) „aruncarea peste bord" a poetului în „marele moment" al încheierii tratatului secret, printr-o „conspiraţie" (planul de arestare din ziua de 28 iunie 1883). Chiar dacă admitem că poetul nu era lucid atunci, el ar fi vorbit în simbolurile subconştientului care sunt, în felul lor, mai precise decât un ambalaj verbal de circumstanţă. Iar dacă a fost lucid şi-a dat seama că orice acuzaţie directă adresată în public protectorului său ar fi fost interpretată ca isterie şi ingratitudine. Şi dacă Eminescu înţelesese jocul parolelor, cu atât mai eficientă putea fi adresându-se astfel lui Maiorescu. Altminteri, criticul va uza direct sau indirect de arma ingratitudinii pe care ar fi dovedit-o poetul. Sfârşeşte chiar prin a-l considera pe poet ingrat, reproşându-i, prin Chibici, că nici măcar nu-i răspunde la scrisori.

La fluieratul locomotivei, Eminescu a mai strigat un cuvânt de „nebun": „Argus!" Evident că vorbea în

[403] Apun Ion Nica, *op. cit.*, p. 222.

simboluri. Se ştie cine a fost Argus - gigantul cu o sută de ochi însărcinat de Junona s-o supravegheze pe nimfa Io. Prin extensie figurată, Argus e un păzitor ager, un spion. Eminescu îl viza, de asemenea, pe Maiorescu, cel care veghea asupră-i cu o sută de ochi, ţinându-l prizonier. Dar şi baronul von Mayr pusese spioni pe urmele lui. Argus mai putea fi gardianul care-l păzea pe poet, alături de Chibici, şi care a închis fereastra compartimentului în clipa când Eminescu a vorbit ironic şi a scuipat în direcţia familiei Maiorescu. Acesta, se pare, i-a însoţit pe cei doi până la Predeal, la ieşirea din ţară. Călin L. Cernăianu dezvăluie, cu probe, că deplasarea la Viena s-a făcut la fel de ilegal ca şi internarea la Şuţu, încât la 21 octombrie 1883 s-a repetat ziua de 28 iunie. Externarea de la „Caritas" s-a produs fără acte. Ilegalitatea a mers până acolo că poetul a fost scos din ţară nu numai fără avizul său, dar şi fără paşaport. Pentru a-l trece fraudulos graniţa spre Austro-Ungaria, Petre P. Carp s-a deplasat special la Sinaia în respectiva zi. O ştim dintr-o scrisoare a lui C. Popazu (22 octombrie), prin care Maiorescu este anunţat că ministrul Carp s-a deplasat acolo pe 21 octombrie, de îndată ce a primit epistola de la critic. Maiorescu a consemnat în jurnal că dimineaţa, la ora 9, l-a petrecut pe Eminescu la gară, iar seara la avut ca oaspete, abia sosit, pe Carp. Aşadar, la graniţă, drumurile lui Eminescu şi al lui Carp s-au intersectat, ceea ce ar însemna că speciala lui venire în ţară poate fi legată de înlesnirea trecerii frontierei, fără documente în regulă, a lui Eminescu.

„Conspiraţia" de care vorbea poetul pe peronul Gării de Nord putea fi chiar această trecere în străinătate, fără acordul său.[404]

---

[404] Sau cum zice Călin L. Cernăianu: „dacă Eminescu a trecut graniţa în mod legal, cu paşaport în regula, înseamnă că respectivul document a fost obţinut în mod ilicit, fără ştirea şi fără acordul lui. Dacă, aşa cum este de bănuit, paşaportul nici nu a existat, putem spune că, potrivit vămii austro-ungare, în perioada 21 octombrie 1883 - 15 februarie 1884, Eminescu nici nu a fost, de fapt, la Viena, deoarece. nu intrase în Imperiu". (*Conjuraţia anti-Eminescu*, 2, p. 58).

Eminescu şi Chibici-Revneanu au fost întâmpinaţi la Viena de dr. C. Popazu, vărul lui Maiorescu. Intenţia era să fie internat la Institutul dr. Schlager, dar n-au găsit locuri disponibile, după care merg la Dobling. Poetul, pretind cei ce au denaturat documentele, nu poate ieşi din fantasmele sale. Leidesdorf şi Obersteiner erau deja avertizaţi de dr. Şuţu şi de Maiorescu asupra a două posibile diagnostice, între care, în prim plan, se situa paralizia sifilitică (după cum rezultă din scrisoarea dr. D. Boghean, dar şi din scrisorile lui Maiorescu şi ale dr. C. Popazu). De altfel, după D. Boghean, Popazu este acela care ne oferă cea mai elocventă dovadă asupra diagnosticului şi tratamentului derulat la Şuţu. Iată ce-i scrie respectivul lui Maiorescu chiar a doua zi de la internare la Ober Dobling (3 noiembrie 1883): „Pe Eminescu l-am internat imediat la institutul Leidesdorf, nefiind la Schlager nici un loc liber. O diagnoză şi o prognoză încă nu i-a putut face; abia după 10 zile, după ce se va studia paţientul se va putea spune ceva. În tot cazul: cred că mai întâi de toate va fi de lipsă o cură anti-syphilitică”.

Precizarea finală devine fundamentală. Înseamnă, inevitabil, că la Bucureşti, aşa cum am mai spus, adevăratul diagnostic a fost sifilis şi că i s-a administrat „tratamentul casei”, adică obişnuita gamă a preparatelor cu mercur. Spre onoarea lor profesională, vienezii se hotărăsc a nu mai continua cura antisifilitică şi rezultatele pozitive se vor vedea la câteva săptămâni, când poetul îşi revine aproape complet. Că Şuţu a întrebuinţat „metoda casei”, o arată înrăutăţirea stării pacientului, care trebuia să devină irecuperabil. Această credinţă sumbră o exprimă deopotrivă Maiorescu şi Şuţu. Livia spune, în finalul scrisorii către Emilia Humpel, că Şuţu nu mai credea în vindecarea pacientului, ca şi Maiorescu atunci când s-a opus trimiterii la Viena, comunicându-i lui Gh. Eminovici că e posibil ca poetul să fie declarat irecuperabil şi închis pentru tot restul vieţii la Mărcuţa sau Golia. Descrierea stării deplorabile a poetului de către critic, cu scuipatul

frecvent, era un simptom al salivaţiei produse de intoxicaţia mercurială. De altfel, nici în tren spre Viena salivaţia nu încetase, scuipatul, reamintesc, fiind sesizat şi de către Livia. La 14 august 1883, Maiorescu nota în Însemnări zilnice: „Astăzi vizitat un minut împreună cu Wilhelm [Kremnitz] pe M. Eminescu, alienat, la Dr. Şuţu. Delirare neîntreruptă. Nu m-a recunoscut, vorbind într-una, scuipând în toate părţile. O privelişte care te întristează şi te dezgustă, fără nici o atracţie". Cum să fie „atractivă" o asemenea nenorocire provocată de Şuţu?

Abia la sfârşitul lui noiembrie apar semnele deplinei lucidităţi, ca efect probabil al întreruperii tratamentului de la Şuţu, pentru ca la sfârşitul lui decembrie să se restabilească în mod spectaculos, spre uimirea atât a medicilor vienezi, cât şi a lui Maiorescu (care, împreună cu Şuţu, îşi vede contrazis diagnosticul cel rău). Între timp, criticul era gata cu ediţia de Poesii de la Socec. Poetul n-a avut posibilitatea să-şi spună ultimul cuvânt privitor la forma definitivă a poemelor (el avea conştiinţa estetică a lui Baudelaire şi Mallarme). Mai mult, se presupune că prinsese fobie de scris. De fapt, nimic mai firesc după tragedia pe care o trăise la 28 iunie. Voise el şi mai înainte „să spânzure lira-n cui" şi „să pună capăt poeziei", aidoma lui Rimbaud. Acum fusese silit cu cea mai sălbatică brutalitate şi se vedea definitiv înfrânt, mort de viu, cum se va exprima faţă de mai mulţi prieteni. Dobling însemna continuarea încarcerării. Oare nu fusese ea proiectată pe doi ani?

Criticii au observat ciudăţenia aranjamentului celor 64 de poezii de către Maiorescu.[405] Au pus-o pe seama unui capriciu. Comentând ediţia, G. Munteanu spune: „a orândui cele şaizeci şi patru de poezii ale primei ediţii într-un anume fel, pe distanţa de la Singurătate la Criticilor mei, presupune o dozare mai inteligentă decât se crede a licorii dulci-amare oferite unui public încă slab receptiv şi

[405] Exista şi ipoteza lui N. Georgescu ca o coală de tipar a fost pierdută, ceea ce l-a determinat pe acesta să-şi revizuiască teza susţinută în prima carte despre poet (*A doua viaţă a lui Eminescu*).

şovăielnic în opţiunile lui artistice."[406] Este explicaţia cea mai raţională. N. Georgescu i-a atribuit, însă, intenţia unui mesaj masonic (nr. 64, un anumit aranjament al poemelor etc.). Ipoteza, nu lipsită de ingeniozitate, s-ar înscrie în duelul pe care deja l-am surprins între poet şi critic. Este ediţia un răspuns criptic la teribila incriminare adresat de poet pe peronul Gării de Nord? Simţind doza de hazard, şi N. Georgescu şi-a abandonat analiza. Foarte probabil, structura volumului a fost gândită de poet, dar nerespectată întocmai de editor, plus abuzurile de lecţiune, strofele eliminate, nerespectarea ortografiei şi a punctuaţiei. (În vremea din urmă, însă, şi alţi cercetători împărtăşesc intenţionalitatea masonică a ediţiei[407]).

În orice caz, Maiorescu s-a pregătit îndelung pentru întâlnirea cu Eminescu. Pe 24 decembrie 1883 pleca la Viena să-i înmâneze personal volumul lui Eminescu. Spera oare, ca şi Slavici, la o „împăcare"? E foarte probabil. Cert e că Maiorescu n-a avut curaj să-l întâlnească imediat pe poet. G. Munteanu vine cu următoarea presupunere: „Parcă spre a da mai precisă semnificaţie gestului său, criticul amână o săptămână întreagă întâlnirea cu poetul, stabilind-o pentru întâia zi a anului nou 1884."[408] Mă tem că pricina a fost cu totul alta. Olimpianul trăia un moment de crâncenă zbatere interioară. Dincolo de faţada „seninătăţii", Maiorescu a fost prizonierul unei dureroase însingurări, pe care o dezvăluie mai cu seamă însemnările din perioada studiilor. Drama lui Eminescu a trezit din adormire propriile coşmaruri. În ultima zi a anului, el s-a scuzat, printr-o scrisoare, până şi faţă de vărul său C. Popazu, că nu poate petrece revelionul împreună deoarece are alte „obligaţiuni până la ultimul moment al anului".

---

[406] *Op. cit.,* p. 319.

[407] Ion C. Rogojanu, în *Curierul românesc*, şi Ilie Torsan, membru corespondent al Academiei, autor la unei lucrări aflate încă în manuscris: *Mihai Eminescu - jocul cifrelor şi al întâmplării...* (Vezi Monitorul de Vaslui, 5 februarie 1999, p. 10). Fragmente ample din această scriere reproduce N. Georgescu în subsolul ediţiei de la Chişinău a *Morţii antume a lui Eminescu.*

[408] George Munteanu, *op. cit.,* p. 319.

Uluitor, dar Maiorescu n-a avut nici o „obligaţiune” (afară de cea faţă de Eminescu!) şi a stat de unul singur la hotel în toată noaptea aceea. Iată ce notează în jurnal: „petrecut cea din urmă oră a anului 1883 în camera mea de la otel, singur, aproape trist. Săptămâna aceasta petrecută la Viena a fost parte muncă, parte de copil de şcoală, cu ciudată suferinţă (s.n.).” Era suferinţa de a fi fost incapabil ca timp de o săptămână să-l vadă pe Eminescu, deşi venise special pentru asta cu volumul de poezii! Catastrofă: a doua zi n-are curajul de a se întâlni de unul singur cu Eminescu, ci şi-l ia ca pavăză pe C. Popazu: „Duminică 1/13 Ianuarie 1884, am fost cu văru-meu C. Popazu afară [din Viena] la Oberdobling, la Institutul de alienaţi Dr. Leidesdorf. Am vorbit cu Eminescu şi am văzut pe gen[eralul] Cerchez. Prânzul la Breying, cu Popazu şi colegul său Brăescu-Filipescu din Roman” (Însemnări zilnice).[409] Momentul „solemn” se reduce la a-i înmâna poetului volumul şi, după mai puţin de un minut, pleacă. Poetul a luat cartea, s-a uitat o clipă la ea, apoi a dat-o cu indiferenţă deoparte. Războiul continua. Paradoxal, dar psihologic cel care conducea „ostilităţile” era Eminescu. Maiorescu s-a simţit atât de „neajutorat” de luciditatea poetului, încât, după cum am arătat la nota de subsol 407, el se vede nevoit să-şi falsifice (pentru a câta oară?) jurnalul, scriind, pur şi simplu, că l-a vizitat pe poet pe 1 ianuarie 1884, când, de fapt, l-a văzut chiar în ajunul Anului Nou! Iar toţi biografii au luat-o de bună. De ce a fost nevoit Maiorescu să se mai mintă o dată? Spre a ascunde

[409] Problema e, demonstrează incomodul Călin L. Cernăianu, că şi această însemnare a lui Maiorescu e o contrafacere! Doctorul H. Obersteiner considera că Maiorescu l-a vizitat pe poet pe 12 ianuarie, stil nou (adică în ajunul Anului Nou!). În sumarul privind evoluţia bolii, Obersteiner spune: „Este scos din secţia de izolare. Nu mai cântă, uşor deprimat, nu mai dă denumiri false, citeşte. Vizita lui Maiorescu nu-l influenţează”. Culmea e că Maiorescu însuşi recunoaşte că, de fapt, l-a vizitat pe poet pe 31 decembrie 1883, după cum îi scrie Emiliei la 23 ianuarie 1884: „Dragă Emilie, / Eminescu s-a trezit din visul urât al nebuniei sale: e în deplinătatea conştiinţei! Tensiunea nervoasă în care l-am văzut în ajunul Anului Nou, a fost ca o trecere spre îndreptare”. Ce să mai crezi?.

adevărata cauză a suferinţei pe care el o trăieşte în noaptea de Anul Nou. Dacă ar fi consemnat ziua reală a vizitei la Eminescu (cum, de altfel, o face în scrisoarea către Emilia, din 23 ianuarie 1884!), el ar fi dezvăluit ecuaţia vizitarea poetului = suferinţa sfârşitului de an 1883. Dar n-a vrut ca posteritatea s-o ştie. În epistola către Chibici, Eminescu este extrem de reticent şi de sever cu scurta vizită a lui Maiorescu. De ce a fost aşa de scurtă? Criticul scrie Emiliei că poetul l-a întâmpinat cu „tensiune nervoasă”, dar nu ne explică pricina acestei tensiuni, mai ales că poetul îşi revenise. Maiorescu tace, dar consemnează brusca lui suferinţă din noaptea trecerii spre 1884. Această suferinţă n-a fost provocată de „nebunia”, ci de luciditatea celui ţinut în carantină ilegală. De acum încolo, criticul va invoca, pentru ochii lumii, ingratitudinea prizonierului de la Ober Dobling. „Ingratitudinea” flagrantă a poetului nu era deloc gratuită. El ştia de planul maiorescian de a-l ţine captiv în Austria, de vreme ce dr. Boghean îi transmitea lui Petre Missir că poetul cerea să fie „redat patriei”, sperând - cum se adresa şi lui Chibici-Revneanu - „că nu voi fi condamnat a petrece aci ani întregi fără necesitate” (s.n.). Şi: „să-mi lămureşti poziţia în care mă aflu. Eu aş vrea să scap cât se poate de curând şi să mă întorc în ţară” (s.n.). În acelaşi spirit interpretează şi G. Munteanu nerăbdarea lui Eminescu: „Având de ce să fie temător, după felul cum fusese târât la Şuţu, iar mai apoi transportat la Ober-Dobling, Eminescu revenea necontenit, cu ironie amară, asupra faptului că «îmi sunt dar necunoscute măsurile pe care d. Maiorescu va fi binevoit să le ia în privinţa-mi».”[410]

Simultan, spaima criticului de „ingratitudinea” poetului sporea. O şi confecţionează, altminteri, în jurnal: „Zizin C[antacuzino] zicea ieri că Eminescu va răsplăti ostenelile mele pentru el cu cea mai neagră ingratitudine, căci, la o minte genială, ar fi având un caracter comun”. Eminescu - caracter comun? Dar ceea ce preţuia poetul la oameni era tocmai caracterul. A spus-o de nenumărate ori în articole.

[410] 235 *Ibidem*, p. 320.

În realitate, Maiorescu plătea ziua de 28 iunie, hărţuindu-l eriniile, cu atât mai vârtos cu cât se iluzionase că ispăşise prin ediţia de Poesii şi prin îngrijirea de cele materiale la Şuţu şi la Dobling. Ba chiar încearcă să-l sufoce pe poet cu iubire: „Bine, domnule Eminescu, suntem noi aşa de străini unii de alţii? Nu ştii d-ta iubirea şi (dacă-mi dai voie să întrebuinţez cuvântul exact, deşi este mai tare) admiraţia adeseori entuziastă ce o am eu şi tot cercul nostru literar pentru d-ta, pentru poeziile d-tale, pentru toată lucrarea d-tale literară şi politică? Dar a fost o adevărată exploziune de iubire cu care noi toţi prietenii d-tale (şi numai aceştia) am contribuit pentru puţinele trebuinţe materiale ce le reclama situaţia.”[411]

Celebra scrisoare a fost întotdeauna citată ca exemplu de mare nobleţe sufletească şi spirituală. Şi aşa este. Dar Eminescu n-a receptat-o astfel şi atitudinea lui nu poate fi redusă la simpla ingratitudine sau degradare caracterială. Nici vorbă de aşa ceva. Dacă acordăm circumstanţe atenuante lui Maiorescu, acestea trebuie egal împărţite şi poetului. Lucrurile sunt infinit mai complicate. Eminescu a primit rândurile binefăcătorului ca pe o dovadă de fariseism aproape cinic. Iar unele detalii ne pot da de gândit. Criticul îl asigura pe poet de dragostea prietenilor, dar şi de a reginei Carmen Sylva („care-ţi poartă cel mai sincer interes”). Or, se cunoaşte dispreţul reginei pentru poezia lui Eminescu, dispreţ care o plasa în zona „galaxiei Grama”. Eminescu nu putea fi înşelat cu asemenea mijloace. Şi, vai, bietul Maiorescu, implora, în realitate, iertare. El îşi recunoaşte, acum, indirect, şi eroarea de diagnostic (domeniu în care se considera imbatabil!). Îi spune, pur şi simplu, poetului că el şi Şuţu l-au crezut atins de sifilis cerebral, dar din cauza... căldurilor (!): „din cauza

[411] T. Maiorescu, scrisoarea din 10 februarie 1884. Vezi şi *Opere*, XVI, pp. 615-616. Şi aceste contribuţii la întreţinerea poetului sunt supuse unui examen sever de Călin L. Cernăianu şi, din nefericire, calculele lui şi cercetarea surselor ne duc iarăşi într-un hăţiş al mistificărilor, cu atât mai mult, cu cât nici măcar nu ştim pe mâinile cui au încăput cei 2000 de franci pe care îi avea poetul în ajunul intrării la Şuţu.

căldurilor mari, ce erau pe la noi în iunie 1883, d-ta ai început a suferi o meningită sau inflamaţie a pieliţei creerilor, mai întâi acută apoi cronică, din care cauză ai avut un deliriu continuu de peste 5 luni, până când s-a terminat procesul inflamaţiunei. În tot timpul acestui vis îndelungat ai fost de o veselie exuberantă, încât e păcat că nu ai păstrat nici o aducere aminte a trecutului imediat.” La drept vorbind, „veselia exuberantă” continuă era tot o măsluire a criticului, nefiind confirmată de alte surse. Un om vesel nu strigă „Ajutor!”, ca în ziua de 28 iunie. Nici Slavici nu l-a găsit râzând în hohote etc.

Este adevărat, în scrisoarea către Chibici, Eminescu îşi mărturiseşte amnezia asupra perioadei de la internare (5 luni, cât are grijă să calculeze criticul). Dar nimic nu garantează că ea n-a fost provocată şi întreţinută de un diagnostic greşit la care Şuţu, se ştie, aplica un tratament cu mercur. D. Boghean a reţinut bine diagnosticul indus în ţară, apreciind că s-a dovedit a fi „o pseudopsychosă syphilitică care a trecut cu jodul care l-a luat.” Ei bine, tocmai această apreciere iniţială a medicilor i-a fost fatală lui Eminescu. Distrugerea minţii sale de geniu la Şuţu a început şi tot la Şuţu va sfârşi poetul şi biologic. La finele lui decembrie 1883, Maiorescu trebuia să recunoască pentru sine enorma greşeală în faţa evoluţiei absolut nescontate a stării poetului: „diagnosa stării d-tale trecute este astăzi cu putinţă şi este absolut favorabilă”. Aceasta este altă cauză a suferinţei lui Maiorescu. Dar nu e numai atât. Suferinţa lui are substraturi afunde, metafizice. Nu mă îndoiesc că dorinţa de a-l ajuta pe poet era pentru el o pornire sinceră, umană, prietenească. Dar Maiorescu nu-şi putea birui tara fiinţei sale - imensa iubire de sine. Destinul tragic al lui Eminescu vine de acolo că a fost ajutat de oameni cu o nemăsurată iubire de sine. Pe celălalt, spune Vladimir Soloviov, îl poţi ajuta şi din iubire de sine.

În omul faustic maiorescian trăia „ateul” care s-a refugiat în utopiile francmasoneriei, utopie refuzată de Eminescu. Spuneam, aceasta e diferenţa dintre cei doi

mari bărbaţi ai anilor '70 - '80 din veacul al XIX-lea românesc. În vreme ce Eminescu se ştia un om plin de păcate, toate „legate de o mână de pământ”, Maiorescu a avut ambiţia utopică a perfecţiunii aici pe pământ: „Antihristul - spune Soloviov - e lipsit de vicii, moderat, virtuos, zelos în dorinţa de a servi şi de a-i ajuta pe alţii. Era un om de o «moralitate fără pată».”[412] Cu precizarea că asemenea conduită este exterioară, iar nu interioară.

Am mai avut prilejul să vorbesc despre masca pe care şi-a creat-o admirabil Maiorescu. Iar judecătorii lui postumi şi-au însuşit-o integral, devenind mânioşi când cineva o pune câtuşi de puţin la îndoială. „El doreşte - îşi continuă portretul Soloviov, vizându-l parcă special pe contemporanul său din România - ca oamenii pe care i-a salvat şi care au acceptat ajutorul său să-l venereze, să-i fie recunoscători şi să-l considere drept conducător şi stăpân”. Într-adevăr, când Eminescu îşi revine la Ober Dobling, în pofida tuturor previziunilor, Maiorescu pretinde de la poet gratitudine, dar, spre surprinderea lui, cu totul neplăcută pentru mângâierea orgoliului de binefăcător, nu găseşte decât ingratitudine. Fantoma ingratitudinii îl bântuie pe Maiorescu de timpuriu. În scrisoarea către Johann Kutschera (20 aprilie 1857), se arată răvăşit de ingratitudinea celorlalţi, pe care o vede peste tot: „Nerecunoştinţa este singurul lucru pe care nu-l mai consider copilăresc, fiindcă este o josnicie”. De aceea, e în mare suferinţă s-o descopere la Eminescu, luând ca martore spusele lui Zizin Cantacuzino. Îi scrie disperat lui Chibici, trăgându-l parcă la răspundere că Eminescu îl sfidează şi-i nesocoteşte strădaniile: „Dar amicul Em. de ce nu-mi răspunde la scrisoarea mea ce sper că a primit-o la Viena în preziua plecării de acolo?” Şi din nou, la 14/26 martie: „De ce nu-mi răspunde Em. la scrisoarea mea, primită încă la Viena?” Teribilă tulburare. Să nu i se

[412] Vladimir Soloviov, *Scurtă povestire despre Antihrist*, în *Antihristul*, texte traduse din Vladimir Soloviov, G. P. Fedotov, A. Mateina, Boris Molceanov, S. N. Bulgakov, studiu introductiv de Toader Paleologu, Edit. Polirom, Iaşi, 2000, p. 114.

răspundă la cea mai frumoasă şi mai înălţătoare scrisoare pe care o concepuse vreodată Maiorescu?!

Până şi-n nenorocirea poetului şi-l vrea ca „adept”, amintindu-şi că ziaristul sfârşise prin a-i deveni adversar de opinii. S-a spus că Maiorescu a fost un magistru care i-a învăţat pe discipoli să gândească: „Eroare! Dacă i-a învăţat cu adevărat ceva, atunci i-a învăţat a-i urmări raţionamentele şi a-i da dreptate.”[413] El n-a format gânditori, ci adepţi, observă acelaşi Al. Dobrescu. Sub acelaşi imperiu i-au stat prieteniile: „Maiorescu are. nevoie de prieteni, însă numai pentru a-i domina.”[414] Şi: „Nevoia de recunoaştere, de «autoritate» a omului Maiorescu este imensă.”[415] Tendinţa lui de a se substitui lui Hristos vine din tenebrele orgoliului. La Theresianum (ca mai târziu la Junimea), cei din jur îl numesc „Cristos şi cei 12 apostoli”, aluzie la gruparea „filosofilor” pe care a creat-o acolo. Mai e poreclit Adonis, Socrate, Platon, sau, cum spune G. Călinescu, un „Platon academizând printre ciraci”. A suferit fiindcă n-a reuşit să-l facă şi pe Eminescu un „cirac”. De aceea, e uluit că nici „nebun” poetul nu-i acceptă dominaţia de mentor. Marea dramă (ca să nu zic tragedie) a lui Maiorescu, în ipostaza de binefăcător al poetului, e următoarea, surprinsă în toată adâncimea ei înspăimântătoare de către Soloviov: „Egolatrul duce cu o mână binele, ca să fie respectat, iar cu o mână duce moartea, lichidându-i pe cei care nu se închină şi nu-l recunosc ca stăpân.”[416] Tragedia aparţine deopotrivă victimei şi binefăcătorului, în dublul ei referenţial, simbolizat de cele două mâini: a binelui şi a morţii.

Mai atrag o dată atenţia, pentru cei care m-au acuzat de „impietate” faţă de Maiorescu: nu fac rechizitorii, ci doar dramatice constatări. Nu-l încarc pe Maiorescu de vinovăţie şi nu pun la îndoială solicitudinea lui faţă de poet, atât în vremea studiilor la Berlin, când i-a înlesnit o

---

[413] Al. Dobrescu, *op. cit.,* p. 44.

[414] *Ibidem*.

[415] *Ibidem*, p. 49.

[416] Vladimir Soloviov, *op. cit.,* p. 116.

bursă pentru doctorat, cât şi în perioada colectelor pentru întreţinerea prin ospicii. Scrisoarea lui către poetul aflat în nenorocire e frumoasă şi sinceră. Dar dincolo de raţionalitatea voinţei personale săpa adânc destinul, atât în fiinţa poetului, cât şi a criticului. Prin structura lui „faustică”, Maiorescu era condamnat să întindă cu o mână binele, iar cu cealaltă - moartea. În subteranele lui, spune Soloviov, spiritul antihristic este „adevăratul autor al morţii”. Cu voie şi fără voie, planul nefast de „internare” a poetului, executat la 28 iunie 1883, a dus la moartea civilă a poetului, urmată de moartea fizică. Eminescu a primit toate acestea cu resemnare, încredinţat că nu se poate opune destinului. Îl supărau doar încercările inutile ale prietenilor de a-l „salva”. Asta voia să spună, mărturisindu-i lui Vlahuţă: „La ce - zicea el - să mai porţi prin lume un om mort!” (Scrisoarea către Maiorescu, din 20 mai 1884).

Criticul ştia că Eminescu nu este omul jumătăţilor de măsură. Nici toată averea şi nici toată dragostea lui nu erau în stare să şteargă adevărul cumplitei fapte de la 28 iunie 1883.

Revenind la scrisoarea lui către poet, a fost, totuşi, o nechibzuinţă să-şi arate preţuirea pentru „toată lucrarea... literară şi politică” a lui Eminescu. Când, de facto, el surpase din temelii tocmai lucrarea politică, încercând acum zadarnic, cel puţin în ochii poetului, să recupereze „lucrarea literară”.

Popazu, sugerându-i lui Obersteiner că o călătorie în Italia ar fi benefică pentru convalescent, acesta a găsit-o la fel şi Maiorescu a primit recomandarea ca pe o mare uşurare, dacă nu va fi fost chiar ideea lui, fiindcă astfel se prelungea şederea poetului departe de ţară.

Şi Petre P. Carp era de părere că poetul nu trebuie să se repatrieze aşa repede. Dar el opta pentru prelungirea internării la Dobling. Îl considera încă bolnav, deşi în ianuarie îşi revenise: „Eminescu nu este de tot

vindecat."[417] Obersteiner, însă, găsea inutilă rămânerea poetului în sanatoriu. Ne amintim că-i dăduse voie să umble haihui prin Viena. Eminescu a primit vestea trimiterii în Italia cu ostilitate, interpretând-o în latura planului maiorescian de a-l ţine sechestrat departe de ţară.

Eugeniu Speranţia a înţeles starea de spirit al poetului. Avea toate motivele să tălmăcească voiajul ca pe o continuare a pedepsei într-o altă casă de sănătate.[418] Pe bună dreptate Gala Galaction va exclama: „Italia îi trebuia lui acum!"[419] Nu îi trebuia, dar, deşi Maiorescu scurtase şederea în străinătate cu un an, comparativ cu poruncile date lui Petre Missir, şi asta din cauza neprevăzutei însănătoşiri, el a proiectat din timp un program prelungit post-Ober-Dobling. O şi pregăteşte pe Emilia, de care se temea, încă din 23 ianuarie, scriindu-i: „Îndată ce se permite ca Eminescu să părăsească institutul, trebuie să stea liniştit 5-6 săptămâni în pensiune lângă Viena, apoi va urma o călătorie, împreună cu Chibici, în Italia, nu chiar o călătorie de plăcere din cauza enervării, ci mai bine un popas la lacul Maggiore. / Prin mai sau iunie - întoarcerea în Patrie, dar încă nu între oameni, ci la ţară - sau la Soleşti la Rosetti sau la Ţibăneşti la Carp. Apoi la toamnă, în serviciu de bibliotecar la Iaşi". Persista, aşadar, spaima de „enervarea" poetului şi dorinţa de a-l ţine cât mai mult departe de oameni, când se ştie că reintegrarea în societate e leacul cel mai bun pentru bolnavii psihici.

Maiorescu ia din nou castanele din foc cu mâna altuia. Acelaşi devotat Chibici-Revneanu este trimis la Viena pe 12 februarie 1884. Dar împotrivirea lui Eminescu trebuie să fi fost mare de vreme ce plecarea spre Veneţia se produce abia pe 26 februarie. Văzând în Chibici un pion al lui Maiorescu, poetul ajunge să urască şi pe acest prieten. Împotrivirea e semnalată atât de Chibici, cât şi de C. Popazu (19 februarie). Ultimul dă şi o explicaţie: „Se

---

[417] Scrisoare către T. Maiorescu, tipărită de T. Kirileanu în „Convorbiri literare", 1906, p. 996.

[418] Eugeniu Speranţia, *Amintiri din lumea literară*, Bucureşti, 1967.

[419] Gala Galaction, *Mihai Eminescu*, Edit. Junimea, Iaşi, 1987, p. 8.

opunea pentru că se temea că în Italia va fi iarăşi internat în vreun institut sau va fi lăsat să se piardă pe acolo pe undeva" (2 martie 1884). Naivii artizani ai călătoriei credeau că vor răscoli nostalgiile romantice ale poetului doritor să vadă cu proprii ochi Veneţia pe care o cântase în sonetul plăsmuit după Gajetano Cerri. Maiorescu inclusese sonetul Veneţiei în ediţie şi îl apreciase în mod deosebit, menţionându-l în scrisoarea către Emilia (6/18 decembrie 1883). Dar putea fi înşelat Eminescu prin astfel de tertipuri? El întâmpină Veneţia cu ostilitate şi dezamăgitoare indiferenţă, încât, după o noapte, Chibici se vede nevoit să se îndrepte spre Florenţa, prin Milano. Acolo, Chibici trebuia să se întâlnească, la consulat, cu cineva. Eminescu refuză să intre în clădire, motivând: „Ce să caut eu acolo? Nu-i cunosc şi nici nu vreau săi cunosc. Iacă ce copaci fantastici sunt aici..." E o „viclenie" bine regizată. Dacă la Veneţia respinsese argumentul „frumuseţii naturii", iată-l aici luându-şi-l ca aliat împotriva celor din consulat, care cine ştie dacă nu cumva erau complici cu politicianul Maiorescu, aşa cum erau cei de la ambasada din Viena! Ieşit din consulat, bietul Chibici constată cu mare spaimă că Eminescu dispăruse. Şi acest gest a fost interpretat ca nebunie, deşi poetul plecase ca sănătos de la Dobling. Reacţia oglindeşte starea reală prin care trecea Eminescu. El avea tot dreptul să suspecteze că la consulat se putea lua o decizie pentru o nouă internare în ospiciu.

Enigmatica „afacere" de la consulat e lămurită de Călin L. Cernăianu, ea având legătură tot cu ilegalităţile prin care poetul era pus să călătorească în Europa. La Milano, se afla consulul vienez Eduard Grisebach, pe care Maiorescu îl cunoştea încă din 1880, de la Bucureşti. Coincidenţă, înainte ca Eminescu să fie expediat spre Italia, Maiorescu a luat legătura cu Grisebach, după cum consemnează în jurnal la 27 ianuarie 1884. „Dacă ne amintim - deduce Călin L. Cernăianu - că Eminescu a intrat în Austro-Ungaria fără documente, că România nu avea consuli nici la Veneţia, nici la Milano şi că Grisebach, în

virtutea funcţiei sale, putea rezolva problema vizei şi a paşaportului, epistola lui Maiorescu (către consul, n.n.) şi obligaţia lui Chibici de a opri la Milano se leagă."[420] Despre momentul Milano, vorbeşte şi Eugeniu Speranţia. Eminescu şi Chibici trebuia să se prezinte „la locul indicat" decent îmbrăcaţi. Foarte probabil, consulul Grisebach a înlesnit obţinerea de documente pentru şederea lui Eminescu în Italia, pe căi menite să mascheze ilegalităţile de la intrarea în Austro-Ungaria.

Nici la Florenţa, unde cei doi au stat vreo cinci săptămâni, Eminescu nu s-a putut împăca cu experimentul la care era suspus. Despre şederea la Florenţa se cunosc şi mai puţine lucruri. Acolo, Eminescu s-ar fi îndrăgostit de o englezoaică.[421] În orice caz, tensiunea dintre el şi Chibici a crescut. Acesta îi raporta lui Maiorescu despre o continuă ameliorare a sănătăţii, dar, lucru ciudat, nervozitatea i-a sporit, tocmai din pricină că era ţinut departe de ţară (14 martie 1884). Cu gândul că sechestrat plecase din Viena şi nimeni nu i-a dat motive serioase să se liniştească, în atare privinţă. Ţinta lui Eminescu era întoarcerea în ţară, ca o garanţie că i se poate reda viaţa civilă. De aceea îl suspecta pe Chibici, incapabil să priceapă drama poetului. Sau poate Chibici o pricepea foarte bine. Ion Filipciuc are argumente să spună că Alexandru Chibici-Revneanu „cunoştea dedesubturile acestui scenariu al nebuniei poetului şi a refuzat să-şi aştearnă pe hârtie amintirile dintr-o pricină foarte serioasă: «Europa doreşte să trăiască în linişte»."[422] Declaraţia lui Chibici confirmă indirect şi foarte grav soarta ce i s-a rezervat lui Eminescu. Şi, culmea, poetul voia să se reîntoarcă la Timpul şi să reia lupta de acolo de unde o abandonase silit. Ştirea îl debusolează pe Maiorescu.

---

[420] Călin L. Cernăianu, *op. cit.,* p. 88.

[421] N. Petraşcu, *Mihail Eminescu, studiu critic*, 1892. din păcate, Petraşcu şi-a schimbat „amintirile" despre Eminescu în funcţie de relaţiile cu Maiorescu.

[422] I. Filipciuc, *O pagină eminesciană inedită?!, op. cit*., în „Poesis", 1997.

Şi văzând că Eminescu, care nu mai putea fi ţinut prizonier nu doi ani, nici măcar câteva zile, voia repatrierea, Maiorescu cedează, dar nu abdică. În scrisoarea către Chibici din 8/20 martie, criticul precizează condiţiile: „Fiindcă amicul nostru Eminescu pare aşa de doritor de ţară, întreabă-l unde anume şi cum vrea să trăiască aici? De Timpul nu mai poate fi vorba...” Asta era! Oriunde, numai la Timpul nu şi nici în Bucureşti, unde Eminescu devenea necontrolabil, oricând gata să reintre în publicistică. Conservatorii junimişti erau atât de panicaţi, încât au fuzionat Timpul cu Binele public, sacrificând o mare gazetă pentru una mică, pentru ca poetul să nu mai aibă pretenţii de repunere în drepturi.

Bietul Chibici, cu disperare îi răspunde lui Maiorescu, la 14/26 martie 1884, că „astăzi s-a hotărât definitiv (s. n.) pentru locul care-i este mai puţin prielnic, adecă pentru Bucureşti.” Şi Chibici adaugă: „nici amintirile neplăcute ale boalei, nici căldurile grozave ale Bucureştilor, care, desigur, au contribuit poate mult la declanşarea boalei, nici alte considerente... n-au putut schimba această a lui hotărâre.”[423]

Ceea ce descrie aici Chibici-Revneanu este o voinţă impresionantă, voinţa lui de altădată izvorâtă din „mândria cruntă de-a spune adevărul”. Posibil ca Eminescu să fi voit o „revanşă”, voia să spună opiniei publice adevărul. Aceasta e cauza hotărârii lui Maiorescu de a-l ţine pe poet departe de Bucureşti, ca şi cauza desfiinţării ziarului adus pe culme de Eminescu. Şi dacă Maiorescu a ajuns să se despartă de luptătorul politic (deşi îl aprecia), intrând în jocul distrugerii lui, e din pricina compromisului politic cu liberalii, în anul de graţie 1883.

I. Filipciuc, recenzând ediţia întâi a acestei cărţi, mă declara drept naiv că încă îmi mai fac iluzii în legătură cu verticalitatea legendară a lui Maiorescu, în cazul Eminescu. Ce-i drept, prestigiul mentorului în atare direcţie este atât de uriaş, încât sar scântei ori de câte ori cineva încearcă a se atinge de el. I. Filipciuc însuşi a

[423] Vezi şi Ion Nica, *op. cit.,* pp. 220-221.

produs asemenea „scântei” în urma recenziei amintite. (Nu mai vorbesc de cărţile lui Călin L. Cernăianu, autorul fiind etichetat în fel şi chip, faptă facilitată şi de stilul prea „frust” al cercetărilor sale!). Eu acum îmi fac datoria, cu mare strângere de inimă, şi spun că I. Filipciuc constată nişte fapte: regizând punerea sub interdicţie a ziaristului Eminescu şi lepădându-se de luptătorul politic în speranţa că va compensa pierderea cu sporirea prestigiului poetului, Maiorescu nu a comis un act gratuit sau inocent, ci pactizarea lui cu liberalii, în contextul politic al consumării Tratatului secret cu Puterile Centrale, a avut un preţ. Cine va crede bine va fi, cine nu va crede iarăşi bine va fi, fiecare după cum îi va fi voia, ca să-l parafrazez pe cronicar: „În realitate, capell-maistrul orchestraţiei din scena «încătuşării» lui Eminescu a fost Titu Maiorescu şi «pruba de piatră a adevărului» se află în recompensa pe care corifeul conservatorilor junimişti o primeşte, în trei etape, de la Ion C. Brătianu:

- vizita pe care şeful guvernului liberal, Ion C. Brătianu, i-o fac în toamna anului 1883, acasă, lui Titu Maiorescu;

- propunerea lui Ion C. Brătianu, din aceeaşi toamnă, ca Titu Maiorescu şi alţi junimişti să intre în guvernul liberal;

- numirea lui Titu Maiorescu ca profesor la Facultatea de Litere de la Universitatea din Bucureşti printr-o rezoluţie «reparatorie» dată de ministrul cultelor, Gheorghe Chiţu, în 10 oct. 1884, în urma hotărârii consiliului de miniştri prezidat de Ion C. Brătianu.”[424]

[424] Reproduc mai departe respectiva rezoluţie şi completarea relatării lui I. Filipciuc: *„Domnul meu, deciziunea prin care aţi fost considerat demisionat în anul 1871 de la catedra de filosofie a facultăţii de litere din Iaşi, fiindcă a fost luată în afară de prescripţiunile legii şi în mod cu totul neregulat, subscrisul, auzind pe Consiliul permanent al instrucţiunii, are onoare a vă invita să binevoiţi a vă relua îndatoririle d-voastră profesionale, însă nu la Iaşi, unde catedra s-a ocupat deja, ci la facultatea de litere din Bucureşti, unde în vederea necesităţii de mult simţită, consiliul miniştrilor, sub rezerva aprobării ulterioare a M. S. Regelui, a hotărât înfiinţarea unei catedre de Logică cu adaosul Istoriei filosofiei contimporane de la Kant încoace. Reintrarea d-voastră la profesură o faceţi cu titlurile şi drepturile ce aveţi deja câştigat[e] de profesor definitiv. /Primiţi etc.,*

Că Maiorescu a fost un maestru în a-şi clădi propriul mit pentru posteritate (v. nota de subsol), o dată cu înălţarea mitului Eminescu, pare o realitate pe care înfocaţii „demitizanţi” de azi o ignoră cu seninătate, fiindcă scopul e să se dărâme un mit autentic - cel eminescian. Maiorescu s-a preocupat constant să creeze o imagine venerabilă şi Junimii. Octav Minar era de părere că Maiorescu a distrus tot ce se găsea compromiţător în scrisorile lui Eminescu, în legătură cu el şi cu Junimea. Pură denigrare? „O notă a lui Negruzzi - observă Minar - în josul unei scrisori arată că şi dânsul s-a călăuzit de măreţul principiu a[l] lui Maiorescu: Tot ce a fost la Junimea trebuie să rămâie o legendă.”[425]

Evident, nu există dovezi limpezi cu privire la ce a făcut Maiorescu înainte de a preda lada cu manuscrise eminesciene la Academia Română, în urma unei campanii de presă din 1902. Le-a predat greu şi târziu; oare fără să le „inventarieze”? Nu prea e de crezut. Că au existat momente de tensiune între poet şi critic şi înainte de 1883, o probează calificativul din 1875, când Maiorescu notează că Eminescu e „maniac”, unul dintre cei ce nu

---

Ministru G. Chiţu”.

Rezoluţia a fost reprodusă de Simion Mehedinţi - care doar semnează cu pseudonimul Soveja şi publică faimoasa biografie Titu Maiorescu, cu un portret din tinereţe, Ed. Cartea românească, 1925, „biografie” scrisă de însuşi... Titu Maiorescu! - şi reprezintă preţul pe care l-a încasat marele critic pentru livrarea în cămaşă de forţa a marelui... gazetar M. Eminescu.

Fireşte că olimpianul „cu cap rece” nu uită conjunctura în care a fost repus în drepturi de liberali şi glosează impersonal pe aceeaşi pagină (79): „Faţa de atâta abnegare, cei ce vor scrie în viitor istoria acestei epoce se vor întreba de bună seamă dacă idealismul membrilor Junimei n-a avut în sine o latura prea contemplativă. Iar pentru a întări această impresie, urmaşii îşi vor aduce aminte ca, pe când cel mai însufleţit profesor al epocei era depărtat din învăţământ, cel mai mare poet al neamului românesc, Eminescu, a fost şi el destituit din funcţia de bibliotecar şi acuzat pentru risipa cărţilor - găsite apoi în chiar rafturile bibliotecii!”„. (I. Filipciuc, *Înspre alt Eminescu*, în „Bucovina literară”, serie nouă, an. VIII, nr. 9 - 91, septembrie 1998).

[425] Octav Minar, *op. cit.,* p. 40.

confirmă spiritele Junimii. Dar există o dovadă directă că Maiorescu distrugea lucrurile neconvenabile. Într-o scrisoare adresată Emiliei Humpel, la 4/16 octombrie 1883, precizează: „Scrisoarea ta către Clara, trimisă acum 4 săptămâni, nu i-am dat-o, ci am rupt-o, foarte liniştit. Erai obosită şi iritată când ai scris-o, şi mie îmi părea rău de tine, să fi risipit abilităţi de stil pentru asemenea nimicuri.” Pe bună dreptate se întreabă G. Munteanu: „Să nu fi rupt Maiorescu, «foarte liniştit», şi cele ce i se păreau «nimicuri» (de oarecare gravitate!) - la adresa lui, a «Junimii» - în manuscrisele eminesciene, până să le predea Academiei, în 1902?”[426]

Dar nu e cazul să zăbovesc pe terenul presupunerilor. Mai bine să vedem ce s-a întâmplat cu Eminescu la întoarcerea în ţară. Un lucru e sigur: poetul a fost atât de hotărât să revină în Bucureşti, încât Maiorescu şi-a dat acceptul, dar numai din raţiuni tactice, fiindcă deja pregătise terenul spre a-l expedia la Iaşi. Eminescu a respins variantele găzduirii la Slavici şi la Maiorescu. Trenul a ajuns în gară în ziua de 27 martie 1884. În întâmpinare, veniseră şi junimişti, dar poetul i-a ocolit cu mândrie, plecând direct la Simţion. Nu s-a dus nici la şedinţa Junimii de pe 29 martie, iar pe Maiorescu l-a evitat cu ostentaţie.[427] A preferat compania Mitei Kremnitz, care l-a dus şi la regină, dar acolo vizita a fost un eşec. Întrucât Timpul dispăruse, poetul şi-a dat seama de situaţie şi încearcă să pătrundă la o altă publicaţie. În acest scop, face o vizită la redacţia României libere, eveniment consemnat cu satisfacţie în proximul număr al ziarului (29 martie). Maiorescu, însă, intră imediat în alertă şi grăbeşte demersurile trimiterii la Iaşi. Planul din 28 iunie 1883 se reactualizează, dar acum nu mai existau raţiuni de internare. În loc de Şuţu şi Simţion sunt alertate

[426] George Munteanu, *op. cit.,* p. 429.

[427] Altminteri, poetul va lipsi, de-acum înainte, de la şedinţele Junimii. Ruptura e confirmată şi de C. Rădulescu-Motru, care mărturiseşte că după 1886 a frecventat toate şedinţele Junimii, dar nu l-a văzut niciodată acolo pe Eminescu. (Cf. *Eminescu - înfăşurat...,* p. 440).

cunoştinţele din Iaşi. Acolo locuiau Emilia, sora lui, şi junimiştii din vechea urbe moldavă. Trecuseră zece zile şi planul trebuia executat. Pe 6 aprilie, Maiorescu notează: „Acum azi, întâi să determin pe Eminescu să plece la Iaşi şi să-l însoţesc la gară. Apoi, de mâine încolo, posibilă liniştea sărbătorilor.” Maiorescu voia să aibă tihna Paştelui. Dar n-o putea dobândi cât poetul se găsea în capitală, unde România liberă sau altă publicaţie ameninţau să-i găzduiască eventualele articole.

În Vinerea patimilor, Maiorescu îşi anunţă sora că Eminescu va fi seara la Iaşi. Nu ştiu cum s-a lăsat înduplecat poetul şi cum a reacţionat. Sigur e că n-a avut încotro, total dependent material de alţii.

La Iaşi, a ajuns pe 7 aprilie, fiind găzduit de Miron Pompiliu, care locuia într-o singură cameră. Poetul n-a putut suporta condiţia şi s-a mutat într-o cămăruţă în spatele Hanului Bacalu. E reticent mai cu toată lumea. Pare zgârcit şi nepăsător. Pe junimiştii „aleşi” îi ocoleşte cu obstinaţie, preferând compania celor „periferici” şi a lui Creangă, bolnav şi el.

Soarta lui de aici înainte am evocat-o. Şi-a rezumat-o însuşi astfel: „m-au târât prin Italia, prin Elveţia, apoi m-au dus la Bucureşti, acum m-au târât din nou la Iaşi; pentru ce, când eu n-am nimic de făcut aici?”[428]

Aşa va fi târât Eminescu până la moarte. El a spus esenţialul în zguduitoarea scrisoare către Chibici-Revneanu (12/24 ianuarie 1884), trimisă de la Ober Dobling: „Sufăr cumplit, iubite Chibici, de lovitura ireparabilă care va avea influenţă rea asupra întregului rest al vieţii ce voi mai avea de trăit. (...) D. Maiorescu a trecut pe aici într-o zi, dar a stat mai puţin de un minut şi nu mi-a spus nimic în ce mă priveşte, încât, deşi mi-am venit în fire de mai bine de două săptămâni, nu ştiu absolut nimic asupra sorţii care mă aşteaptă, căci sper că nu voi fi condamnat a petrece aici ani întregi fără necesitate”. Şi: „nu-ţi poţi închipui starea în care un om se află într-un

[428] Apud George Muntean, *Eminescu - documente noi*, III, în „Revista de istorie şi teorie literară”, nr. 1, 1965, p. 157.

institut de alienaţi, după ce şi-a venit în fire. Neavând nimic de lucru, închis alături c-un alt individ, hrănit rău precum se obicinuieşte la spitale şi lăsat în prada celor mai omorâtoare grije în privirea viitorului, mi-e frică chiar de-a-mi plânge soarta căci şi aceasta ar fi interpretat ca un semn de nebunie. (...) Foamea şi demoralizarea, iată cele două stări continue în care petrece nenorocitul tău amic M. Eminescu."[429]

Literatura română n-a strălucit, în mod deosebit, prin specia tragedie. În schimb, ţara a dat numeroase personaje tragice, în istorie. Nimic, însă, nu pare să se compare cu tragedia celor şase ani de agonie eminesciană, cu atât mai mult, cu cât ei au rămas o pată oarbă şi pentru eminescologi.

[429] *Opere*, XVI, pp. 197-198.

20. IRONIA LUI CARAGIALE

Între 28 iunie 1883 şi 1 ianuarie 1884, Maiorescu s-a consumat în propriile „idei a priori” (cum le-ar fi spus Eminescu), legate de „competenţa” sa în materie de psihiatrie şi de oameni. Ba, şi de arta poeziei. Întâi, pentru a legitima scoaterea lui Eminescu din ziaristică, el a decis că poetul este irecuperabil. Pentru asta, a confecţionat tabloul evolutiv al bolii de la „manie acută” la „demenţă”, comunicat, pe filiera Şuţu, şi celor de la Dobling. Pare tot mai clar că tratamentul aplicat în iulie-august 1883 de dr. Şuţu a contribuit la această evoluţie care a nemulţumit-o profund pe Emilia Humpel (dar şi pe Matei Eminovici). Evitarea contactului direct cu poetul, izvorâtă din sentimentul vinovăţiei, a contribuit mult la această autosugestionare a criticului. El a crezut că se poate revanşa, pe ruina omului, cu acţiunea de popularizare şi creare a mitului Eminescu, ceea ce, în bună măsură, a şi reuşit. A conceput ediţia de poezii ca şi cum poetul ar fi fost mort. Gustul personal a prevalat în materie de estetică a volumului. Ostilitatea poetului faţă de critic a avut ca laitmotiv, până la primirea Poesiilor, „conspiraţia” maioresciană împotrivă-i. După această dată, se mai adaugă unul - revolta faţă de modul cum i-au fost editate poemele. Această constantă indignare atestă supravieţuirea excepţionalei sale conştiinţe estetice. Dovezile sunt revelatoare.

La mărturiile deja amintite, mai reamintesc de scrisoarea Mitei Kremnitz către Emilia Humpel, în care se zice că poetul era „amarnic supărat pe Titus, fiindcă i-a publicat poeziile...”[430] E aici o nuanţă care ne spune că poetul nu respingea doar modul de editare al criticului, ci până şi faptul că a publicat poeziile în volum. Fireşte, din punctul de vedere general admis, atitudinea lui Eminescu

[430] C. Meissner, *Despre T. Maiorescu, Mareşal Averescu dar mai ales despre M. Eminescu*, în „Convorbiri literare”, ianuarie-februarie-mai, 1937, p. 24.

intră sub unghiul de incidenţă al ingratitudinii, de provenienţă psihotică. Nimic mai eronat, fiindcă poetul a înţeles că difuzarea ediţiei însemna hrănirea interesului public pentru creatorul căzut în nebunie. Caragiale, care avea un ascuţit simţ al realului, asta şi spune în Ironie: „Câţi îl ştiau că există? Foarte puţini. De-acu-ncolo, ţin-te popularitate!...” Popularitate de nebun, asta crease Maiorescu prin ediţia lui şi Eminescu nu-l putea ierta, fiindcă o asemenea „celebritate” îl lovea în plinul fiinţei sale, eliminându-l încă o dată din viaţa civilă: „dar după un nebun, fără să-l cunoască nimeni, se strânge şi se ia toată lumea. Şi astfel succesul primei ediţii a întrecut toate aşteptările editorilor”, scrie acelaşi Caragiale.[431] Şi tot el, în Două note, condamnă intervenţia în texte a lui Maiorescu, ecou al nemulţumirii poetului însuşi, cu siguranţă: „mai târziu, pe când artistul era cu mintea bolnavă, s-a făcut în opera lui îndreptări, purgări şi omisiuni cu desăvârşire arbitrare. Eu crez că asta trebuie relevat.” O profanare, decidea dramaturgul, care nu se practica în cultura „popoarelor moderne”: „Iar de profanare nu e capabil decât un om fără inimă şi cu spirit îngust, un om care niciodată nu se poate uita pe sine...” Duritatea aprecierii seamănă şi la Caragiale cu o „ingratitudine” şi s-au găsit istorici literari, apărători ai mitului maiorescian, care s-o ia ca atare. Dar dacă I. L.

Caragiale este unul dintre puţinii contemporani ai poetului care nu s-a lăsat înşelat de aparenţe, drept pentru care el însuşi s-a văzut nevoit să ia calea exilului, în cele din urmă? El a scris cele trei splendide articole despre poet fiindcă simţea nevoia „demitizării”. În Nirvana datează din 18 iunie 1889, adică a fost scris chiar a doua

[431] Opinii foarte apropiate emite A. D. Xenopol: „Chiar dacă talentul său s-a manifestat într-un chip netăgăduit, cine îl citea, cine îl preţuia?” Oare nu-i mărturisea acelaşi lucru poetul lui D. Boghean? „A trebuit să înnebunească - adăuga Xenopol -, să se creeze în jurul lui legenda - din nenorocire prea adevărată - a unei vieţi petrecute în torturi, pentru ca minţile contemporane să fie trezite din orbirea lor, pentru ca să recunoască că în Eminescu ţara pierduse pe unul din cei mai nobili fii ai săi”. (*Eminescu înfăşurat...,* p. 241).

zi după înmormântare, o înmormântare făcută în grabă, fără elementare fonduri şi fără respectarea celor trei zile din datina creştină pentru priveghi, cum pe bună dreptate observa recent şi N. Georgescu.[432] Ţinând cont că, de fapt, Eminescu a murit pe 16 iunie, la puţin timp după miezul nopţii, fără lumânare, neştiut de nimeni, el a fost îngropat după o zi, pe 17 iunie, ca şi cum ar fi făcut parte dintr-o naţie de păgâni! Când el ar fi avut drepturi la funeralii naţionale! Şi să nu-l credem că la naşterea lui (pe care nici azi n-o cunoaştem în ce zi a fost cu adevărat!) Dumnezeu a comis o greşeală, cum însuşi a spus-o?

Iar când Caragiale se hotărăşte să spună despre Eminescu nişte adevăruri, el e conştient că se expune riscului, precum o făcuse, neîncovoiat, poetul: „Îmi vine destul de greu să contrazic nişte autorităţi în materie literară, ştiind cât le iritează contrazicerea şi cât de primejdioasă iritaţia lor pentru soarta şi reputaţia unor simpli muritori ca noi” (s.n.). - „Ironie”. Luaţi-o cum vreţi, dar eu văd aici o mărturie clară despre ce i s-a întâmplat lui Eminescu fiindcă a stârnit „primejdioasa iritaţie” a celor „reputaţi”, ca Maiorescu. Caragiale a plâns în ziua când a prânzit la Maiorescu, puţin înainte ca poetul să fie îmbrăcat în „cămăşoiul de forţă” al morţii, neştiind atunci de grozăvia planului maiorescian. Între timp, însă, răsuflaseră nişte adevăruri. Şi a mai ţinut să spună: „Acest Eminescu a suferit de multe, a suferit şi de foame. Da, dar nu s-a încovoiat niciodată; era un om dintr-o bucată şi nu dintr-una care se găseşte pe toate cărările.” (În Nirvana).

Ce spune, în definitiv, Caragiale? Că dacă el, sau Slavici, sau mai ales Maiorescu se încovoiaseră uneori sau mai des, Eminescu nu o făcuse niciodată. El adunase în sine condiţia triplă a martirului, eroului şi înţeleptului: „Martirul, eroul şi înţeleptul sunt numai trei forme ale uneia şi aceleiaşi substanţe: adevărul. Dar un erou cât de mărginit în privirea inteligenţei, dar un martir ignorant, dar un înţelept şi puţin viteaz - câteşitrei cunosc aceleaşi stări

[432] N. Georgescu, *Vorbe peste groapă*, în „Adevărul literar şi artistic”, 9 februarie 1999, p. 8.

- vedem suma lor. Pentru câteşitrei există un sacrificiu pentru un lucru care nu sunt ei înşişi şi care se răsfrânge asupra semenilor lor. De aceea la martir şi la erou poate subsista un transitus per filium medium, o trecere a tendinţei lor în [ilizibil] adevărate prin principiu aparent fals, dar ceea ce ei au simţit este adevărat.

În sfârşit adevărul e stăpânul nostru, nu noi stăpânii adevărului”.[433]

Şi tot Caragiale a înţeles că, dincolo de mizeria unor maşinaţiuni şi meschinării politice, poetul era condamnat de însuşi datul său ontologic, care absolvă de vinovăţie pe duşmani şi prieteni deopotrivă: „Copil al unei rase nobile şi bătrâne, în el se petrecea lupta decisivă între flacăra celei mai înalte vieţi şi germenul distrugerii finale a rasei - geniul cu nebunia.” Nu întâmplător pe această descifrare şi-a înălţat biografia eminesciană George Munteanu. De fapt, aceasta e esenţa vieţii, definită de poet: Antitezele sunt viaţa. Dar viaţa e înaltă plenitudine cât antitezele se împacă în necurmata lor dispută. „Avea - spune Caragiale - un temperament de o excesivă neegalitate şi când o pasiune îl apuca era o tortură nemaipomenită.(...) Când ostenea bine de acel cutremur, se închidea în odaia lui, dormea dus şi peste două-trei zile se arăta iar liniştit ca «Luceafărul lui - nemuritor şi rece»”. Dar la încordarea ultimă din 28 iunie 1883, el n-a mai găsit odaia lui, în care să se închidă şi să doarmă dus. A încercat să-şi domolească demonii cu apa fierbinte de la băile Mitraşewski şi, cu siguranţă, această terapie realmente potrivită şi fenomenală în ziua toridă (termometric şi politic) ar fi reuşit dacă înaltele interese de stat nu l-ar fi aruncat în „cămăşoiul de forţă”. În clipa aceea de incredibilă brutalizare a primit Eminescu lovitura mortală. Caragiale a respins, a doua zi de la îngropare, mizerabilul diagnostic al lui Şuţu şi G. Marinescu, atunci când unor „oameni de seamă” „le-a plăcut să facă sau să lase a se crede că nenorocirea lui Eminescu a fost cauzată de un

[433] M. Eminescu, *Fragmentarium*, Edit. Eminescu, Bucureşti, 1981, p. 87

viţiu”. Caragiale era şi el convins că poetul murise cu zile, dar n-avea de unde şti că un tratament dezastruos îi grăbise sfârşitul. Punea această grăbire doar pe seama sărăciei poetului: „Astăzi nu mai încape îndoială că el era osândit de la naştere să moară cum a murit; însă neajunsurile practice ale traiului, hrana ordinară, interior mizer, nevoie continuă de muncă grosolană obligată şi ridicul plătită, - cu acelaşi fin şi nobil instrument cu care trebuie să cânte plutirea lunii pe mişcătoarea mărilor singurătate...” „i-au grăbit scurta cale către tristu-i sfârşit” („Ironie”).

În perioada „bolii”, raporturile dintre Eminescu şi Caragiale au evoluat invers decât cele dintre poet şi alţi prieteni, îndeobşte cei implicaţi în evenimentele de la 28 iunie 1883. Iar graţie geniului său de observator, Caragiale este un martor mai credibil comparativ cu mulţi alţii care au scris fel de fel de „amintiri”. Şi el, desigur, a fost marcat de imaginea de „nebun” ce i s-a creat poetului din nefasta zi. În pofida acestui fapt, însă, şi în pofida rupturii dintre ei de după 1881, Caragiale s-a reapropiat de poet, nefiind respins, ca în cazul lui Slavici, şi i-a stat în preajmă, cât i-a permis depărtarea, după întoarcerea de la Ober Dobling. Iată imaginea reţinută de Caragiale: „Întâia criză trecuse; nu mai era acelaşi om, dar era om ca toţi oamenii, cu mintea normală, întreagă, şi tocmai de aceea nu mai era acelaşi om”. (,,Ironie”). Mărturia e capitală şi merită interpretată. Se reţine, în primul rând, normalitatea întreagă a omului Eminescu de după internarea la Şuţu, despre care el nu putea avea alte informaţii decât cele „oficiale” oferite de Maiorescu şi de ceilalţi „junimişti aleşi”, cu atât mai mult, cu cât criticul l-a cooptat, formal, în consiliul de curatelă din 1889. Şi totuşi, cu „mintea normală, întreagă”, Eminescu n-a mai fost acelaşi, adică nu s-a mai manifestat anormal, ca geniu creator. În Nirvana, explică de ce: „Deşi în genere teoria de la care plecam eu ca să gândesc astfel - că, adică, un om mare trebuie în toate să fie ca neoamenii - era pripită, poate chiar deloc întemeiată, în speţă însă s-a adeverit cu prisosinţă”. Altfel

spus, după 1883, Eminescu fie că şi-a pierdut geniul, criza transformându-l într-un om ca toţi oamenii, fie că poetul a ales tăcerea de tip rimbaudian, refuzând a se mai livra vieţii publice, dar din cu totul altă pricină decât Rimbaud, care a ales libertatea vieţii practice. La Eminescu, am văzut adevărata cauză - moartea civilă. El n-a mai dat semne ale geniului creator decât din când în când, în orice caz, cum vom vedea, cu mult mai des decât Caragiale în aceeaşi perioadă, dar nimeni nu l-a considerat nebun pe dramaturg din atare pricină. Şi poetul a dat acele semne ca spre a contrazice „vidul spiritual" şi a arăta că pusese doar lira-n cui, în faţa unei lumi care l-a sacrificat şi care nu-l merita.

Caragiale a înţeles cu asupra de măsură că la mijloc e o cumplită tragedie. El a plâns de două ori pentru Eminescu: la vestea dată de Maiorescu pe la prânz, în 28 iunie 1883, şi în 1889, la moartea poetului. Şi explică şi de ce: „n-am plâns de moartea lui; am plâns de truda vieţii, de câte suferise această iritabilă natură de la împrejurări, de la oameni, de la ea însăşi. / Acest Eminescu a suferit de multe, a suferit şi de foame. Da, dar nu s-a încovoiat niciodată: era un om dintr-o bucată, şi nu dintr-una care se găseşte pe toate cărările". Este chiar imaginea de martor al adevărului, pe care am schiţat-o într-un capitol anterior, imaginea celui care a primit sacrificiul, ca Mântuitorul în mijlocul unei „pături superpuse" corupte sau zămislitoare de false modele, care ascundea după mască indivizi „fără inimă şi cu spiritul îngust", incapabili a se „uita pe sine", cum zice tot Caragiale. Ceea ce l-a uluit pe dramaturg e că un om de geniu poate să treacă brusc de la cea mai înaltă organizare a minţii la nebunie, dar că această trecere nu e, pur şi simplu, o fatalitate a naturii ereditare, ci poate fi declanşată de o anume împrejurare. De aceea, tragedia lui Eminescu a produs o schimbare profundă nu numai în omul Caragiale, dar îndeobşte în artist. Trebuie spus că opţiunea pentru tăcere a lui Eminescu (de care Caragiale nu a fost suficient avertizat) l-a împins pe el însuşi într-o perioadă de criză, din care a ieşit după o lungă tăcere.

Ceva din acest moment al impasului existenţial caragialesc a sesizat Şerban Cioculescu, dar amploarea experienţei este relevată întâia oară de către Florin Manolescu. Caragiale îşi încheie seria capodoperelor comice în anii 1883-1885, cu O scrisoare pierdută şi cu D-ale carnavalului, după care nu mai publică nimic până în vara anului 1889, când colaborează la Constituţionalul şi la Convorbiri literare, spărgând tăcerea cu O făclie de Paşti şi cu Năpasta, care marchează o cotitură radicală în opera lui, prin dimensiunea tragicului. Aceste două capodopere, cu care surprinde lumea literară, au ca temă centrală nebunia. Mai bine zis, ele surprind grozăvia produsă de o împrejurare anume, fără „vina" celor doi protagonişti: Leiba Zibal şi Ion Nebunul. Pomenitul Florin Manolescu observă că tăcerea dintre comedii şi drama Năpasta „contrastează frapant cu perioada extrem de vie a comediilor, încât trebuie să presupunem că ceva deosebit s-a petrecut în biografia scriitorului, în structura lui sufletească sau în modul de a privi literatura în general."[434] Acest efort de a nu spune nimic apare „ca un episod în esenţă dramatic", „rezultat al unei traume, care nu-l priveşte numai pe el, ci şi lumea în care acesta trăieşte."[435] Criticul merge la ţintă şi înţelege că evenimentul traumatic este ziua de 28 iunie 1883, tăcere autoimpusă care se termină, grăitor, cu articolul În Nirvana, apărut în Constituţionalul, la 20 iunie 1889. Caragiale nu va mai putea scrie, de acum încolo, comedie şi zadarnic a încercat să revină la specie, încât nu e de mirare că Titircă, Sotirescu & comp. a rămas numai un simplu proiect. Se va întoarce la comic doar prin Moftul român, făcând o radiografie necruţătoare rrromânismului care l-a distrus şi pe Eminescu, pentru ca, la rându-i, să ia calea exilului, refuzat la Premiul Academiei de acelaşi Dimitrie A. Sturdza, sub care Eminescu a fost azvârlit peste bord o dată cu Societatea Carpaţii. Dar până la

[434] Florin Manolescu, *Caragiale şi Caragiale*. *Jocuri cu mai multe strategii,* Edit. Cartea Românească, Bucureşti, 1983, p. 149.

[435] *Ibidem*, p. 150.

studierea moftologiei româneşti obsesia lui Caragiale devine încercarea de a înţelege cum poate un om normal să ajungă să-şi piardă minţile, aşa cum noi toţi am putea-o păţi „sub presiunea unor factori.”[436] „Esenţialul - adaugă Florin Manolescu - este că, din 1889, o temă profund tragică ia locul veseliei din Claponul sau temelor tragicomice din comedii şi ocupă, pentru aproape un deceniu, prim-planul creaţiei lui.”[437] În tragedia lui Ion Nebunul din Năpasta, Caragiale a pus ceva din teribila cotitură produsă viaţa lui Eminescu la 28 iunie 1883, „sub presiunea unor factori”, iar „factorii” care au acţionat asupra publicistului, dincolo de „iritabilitatea” nativă a geniului, ştim acum care au fost.

[436] *Ibidem*, p. 157.
[437] *Ibidem*.

21. AGONIA ULTIMĂ

Interesante sunt primele reacţii publice la vestea internării lui Eminescu. Cel dintâi reacţionează ziarul Românul, publicaţia cu care Eminescu a polemizat cel mai mult. O notă redacţională (1 iulie 1883) de la rubrica Ştiri ale zilei, anunţa cu „sinceră părere de rău" că redactorul de la Timpul, „tânăr plin de talent şi înzestrat cu deosebit geniu poetic, a căzut greu bolnav". Nimic mai onorabil pentru o gazetă adversară. Aşa a fost receptată, aceasta fiind şi intenţia publicaţiei. După opinia lui N. Georgescu, însă, textul pare o parolă masonică, în 48 de cuvinte. Timpul replică şi el peste trei zile (3 iulie 1883), dând un anunţ de 64 de cuvinte, altă cifră masonică. Argumentele lui N. Georgescu au relevanţă numai dacă acceptăm realitatea jocului comunicaţional masonic. Cum marja speculativă este mare, îi voi acorda un credit limitat. Şi acest credit ar putea veni din duplicitatea atitudinii faţă de Eminescu. Iată, reala reacţie la Timpul se produce imediat prin graba suspectă de a-l înlocui pe Eminescu din redacţie, fapt anunţat pe 2 iulie, „când direcţiunea politică şi redacţiunea o luă Mihai Paleologu."[438] Meschinăria completată cu anunţul din 3 iulie a fost sesizată de biografi,[439] dar nu şi întreaga ei semnificaţie. Este limpede că abia s-a aşteptat „îmbolnăvirea" incomodului pentru ca patronii să se descotorosească de el. Şi pentru a-l scoate definitiv din viaţa civilă nu vor ezita să desfiinţeze ziarul.

După ultimul val al tratativelor secrete dintre România şi Tripla Alianţă, care a marcat abandonul treptat al Franţei, în august 1883 viaţa politică se liniştise. Împrejurarea ducea, în mod firesc, la uitarea cazului Eminescu. În consecinţă, poetul putea avea un teren propice pentru reintrarea în viaţa civilă.[440] Este momentul

[438] Strămoş al cunoscutului eseist Al. Paleologu.

[439] G. Munteanu, *op. cit.,* p. 313.

când intră în joc Al. Macedonski, cu faimoasa epigramă[441] din Literatorul. Există o întreagă istorie cu această epigramă adresată unui poet X.., nebun. Pe patul de moarte, Macedonski a mărturisit: „Niciodată nu am adresat o epigramă lui Eminescu. Cea cu pricina e scrisă cu doi ani înainte de nenorocirea care l-a izbit. Este o infamie care mi-a fost pusă în cârcă de oameni interesaţi să-şi facă un titlu de glorie din ipocrita şi falsa lor milă pentru cel pe care ei singuri l-au împins în prăpastie.”[442]

N. Georgescu e de părere că epigrama intră în categoria şaradelor masonice şi a avut menirea să relanseze cazul Eminescu ameninţat de uitare, după stingerea conflictului diplomatic cu Austro-Ungaria. Cu alt prilej, Macedonski a pus tipărirea epigramei pe seama iniţiativei redacţionale a colaboratorului său D. Teleor, fără ştirea sa. Totuşi, Macedonski a avut o mare aversiune pentru Eminescu, ca răspuns la proasta părere a poetului despre poezia sa. La apariţia studiului critic al părintelui Grama (1891), îi va scrie acestuia de-a dreptul entuziasmat, găsindu-l curajos în demascarea „impostorii” eminesciene. Greu de judecat lucrurile. Am putea să-i dăm credit şi lui Macedonski, cel de pe patul morţii.

---

[440] Printre puţinii care au făcut ceva pentru readucerea lui Eminescu la viaţa publică a fost Haşdeu, fost adversar al poetului. În octombrie 1884, Haşdeu a semnat o petiţie pentru aducerea lui Eminescu ca director al Arhivelor Statului din Iaşi, recomandându-l „bun cunoscător al scrierilor româneşti vechi, după cum subsemnatul însuşi a avut ocaziunea a se încredinţa în mai multe rânduri”. (Apud N. Georgescu, *Cercul strâmt*, p. 41). Haşdeu l-a apărat constant, după 1883, pe poet. În 1888, propunea un premiu substanţial pentru vol. Poesii, spre a se curma ruşinea chetelor. Premiul i se va refuza.

[441] *„Un X.. pretins poet, - poet acum / S-a dus pe cel mai jalnic drum.../L-aş plânge daca-n balamuc / destinul său n-ar fi mai bun / Căci până ieri a fost năuc / Şi nu e azi decât nebun!”* („Literatorul”, an. IV, nr. 7, iulie 1883, p. 413). Abrevierea lui X.. cu doua puncte intră în cifrul masonic aluziv la Eminescu. Analiza jocului de cuvinte, în cartea lui N. Georgescu.

[442] În *Naţionalul*, la 15 decembrie 1893, Macedonski revine şi acuză: „Mi-aţi creat mie legenda că am lovit pe Eminescu, dar voi l-aţi omorât, căci laţi lăsat să moara în mizerie, pe când strigaţi că este cel mai mare poet al ţării”.

N. Georgescu descifrează, prin anagramă („anagramele şi şaradele erau cele mai îndrăgite jocuri de cuvinte din epocă”), numele întreg al lui Eminescu. Iniţiativa relansării „cazului” aparţine aceluiaşi Grigore Ventura, care dovedea un zel surprinzător şi în susţinerea publică a colectelor pentru întreţinerea lui Eminescu, adică tocmai de ceea ce Eminescu avea oroare cel mai mult, înţelegând că au rostul întreţinerii zarvei în jurul bolii sale. Georgescu merge până la a bănui că anagramarea a făcut-o Ventura împreună cu Macedonski. Şi are motive, deoarece, deşi Macedonski a avut de pătimit mult de pe urma epigramei, el n-a dat atunci nici o dezminţire în presă. În schimb, i-a răspuns lui Ventura printr-o altă epigramă, semnată de asta dată.[443] Dar epigrama în sine, prin ambiguitatea literei X.., putea foarte bine să fie uitată a doua zi. Ea n-a avut decât rostul scânteii, fiindcă a intrat în acţiune viclenia inimaginabilă a lui Ventura, care transformă apariţia epigramei într-un scandal de presă, erijându-se într-un mare apărător şi prieten al lui Eminescu, ceea ce nu era! Ofensiva este declanşată în L’Independence roumaine: „Il n’y a pas doute: c’est notre malheureux collegue et ami Eminesco qui est vise par cette epigramme”. Fanfaronul de la baia Mitraşewski se arată foarte indignat: „Toţi cei care au onoarea de a ţine în mână o pană în România, nu pot să nu fie indignaţi de această acţiune. Eu, subsemnatul, om de litere şi jurnalist, mă constitui în apărătorul bietului amic Eminescu, şi-i declar d-lui Macedonski că acţiunea sa este nedemnă.”[444] Deşănţata „apărare” avea ţinta precisă de a-l compromite definitiv pe Eminescu, subliniind faptul că este un „biet” nebun lovit mişeleşte de Macedonski. Scandalul a luat proporţii; în urbe, au avut loc manifestaţii, cu ameninţări şi spargerea geamurilor de la locuinţa lui Macedonski. „În codul de moravuri publice şi politice al epocii, «boala

[443] *„V. proclama prin gazete moralmente c'am muţit / Dar asupră'i avantajul ce'mi rămâne tot e mare /Din momentul ce s'afirmă şi să ştie de oricare / Cum că V. nici o secundă moralmente n'a trait*”. („Literatorul”, an. IV, nr. 8, august 1883, p. 475).

[444] Apud N. Georgescu, *op. cit.,* p. 19-20.

gravă» a nebuniei îl îndepărta pe cel atins de ea. Declararea nebuniei cuiva însemna, implicit, şi destituirea lui din funcţie. Iată, aşadar, ce realizează Grigore Ventura: dizlocarea unui mare ziarist, a unui adversar de temut, din sistemul unui ziar de opoziţie."[445] Anunţurile anterioare din presă fuseseră vagi. Ele nu aduceau precizarea categorică a diagnosticului: „A doua tentativă, însă, a reuşit: prin gura lui Macedonski, Grigore Ventura anunţă lumii largi diagnosticul adevărat al bolii lui Eminescu...."[446]

Despre efectele dezastruoase ale campaniei Macedonski-Ventura asupra psihicului eminescian a relatat Ionescu-Dobrogeanu, care l-a vizitat în vara lui 1884, în strada Speranţei, la Baba Safta. Poetul citea presa. „Am convingerea nestrămutată - scrie Ionescu-Dobrogeanu - şi aceasta era şi convingerea poetului - că într-o foarte largă măsură şi cu multă răutate Macedonski a contribuit - între alte cauze - la a doua şi ucigătoarea nebunie a lui Eminescu [...] Tot timpul cât am stat la el, şi am stat vreo două ceasuri, poetul ni-a cetit bucăţi d-ale lui Macedonski, care-şi bătea joc de el, până şi de nebunia lui."[447] Dar Ventura ştia la fel de bine că poate întreţine treazăopinia publică relativ la nebunia lui Eminescu şi prin acţiunile de colectă publică. Eminescu a înţeles cel dintâi raţiunea acestor probe de milă publică, chiar dacă mulţi au făcut-o cu bună credinţă. Aşa se explică zelul său în vânzarea biletelor pentru conferinţa de binefacere a lui V. Alecsandri. Am amintit de sarcina lui Petre Missir de a coordona colectele pentru întreţinerea poetului la Dobling. Alecsandri a susţinut, la Ateneu, o lectură publică a piesei Fântâna Blanduziei. Ventura a făcut turul oraşului spre a împărţi bilete şi a explica viitorilor spectatori de ce trebuie ajutat Eminescu.[448]

În acest sens, Maiorescu a colaborat cu Ventura, onorându-l cu o carte de vizită în limba franceză pe

[445] *Ibidem*, p. 20.

[446] *Ibidem*, p. 21.

[447] Apud Ion Nica, *op. cit.,* p. 235.

[448] Augustin Z. N. Pop, *op. cit.,* p. 227-228.

redactorul de la L'Independence roumaine, care „în iulie 1883 deschisese focurile apărării lui Eminescu împotriva nechibzuitei epigrame a lui Macedonski din Literatorul."[449] Grigore Ventura, aşadar, intră în istorie ca un iscusit „adjuvant" în pecetluirea morţii civile a lui Eminescu. Macedonski aprecia corect pe patul morţii (dându-şi, probabil, seama că fusese utilizat el însuşi), că apariţia epigramei a fost mană cerească pentru „cei interesaţi să-şi facă un titlu şi un steag de glorie din ipocrita şi falsa lor milă pentru cel pe care ei singuri l-a[u] împins în prăpastie". Nimic mai limpede: Eminescu a fost „împins în prăpastie" de „salvatori". Nu sunt vizate chiar faptele din ziua de 28 iunie 1883?

Maiorescu, fulgerat şi el de regrete ascunse, îl numea, în jurnal, consemnând ziua înmormântării poetului, „nebunul şi ticălosul indiscret", care ţinuse să se facă auzit la slujba religioasă. Într-adevăr, Ventura a ţinut morţiş să nu-i dea pace lui Eminescu nici în coşciug şi nici mai târziu, în discuţiile cu amicii (v. Al. Ciurcu). La căpătâiul poetului, în Biserica Sf. Gheorghe cel Nou, fără a fi poftit de cineva, Ventura a ţinut să se ştie că important este poetul, iar nu ziaristul: „Soarta noastră, a ziariştilor, este ca aceea ce scriem, ceea e lăsăm în urma noastră, să dispară o dată cu noi". Adevărat în ce-l privea, dar nu şi pentru Eminescu.

Insist asupra faptului că primul care a înţeles viclenia publicităţii în jurul bolii sale, a fost poetul. Din acest punct de vedere, el a purtat un adevărat război cu prietenii, cu adversarii, dar cu insignifiante efecte. Am subliniat „ingratitudinea" lui Eminescu faţă de Maiorescu. Ea a mers până la gesturi disperate ca spargerea vitrinei, la Iaşi, cu călcarea în picioare a volumului editat de Maiorescu. Asemenea ieşiri i-au adus încarcerarea la Mănăstirea Neamţului. Uimeşte un anume „optimism" eminescian în tentativa de a convinge că are dreptul la reîntoarcerea în societate. Sperând că o poate lua de la capăt (ca altădată de la Viena) îi trimite de la Neamţ o scrisoare lui Iacob

[449] *Ibidem*, p. 278.

Negruzzi, cu versuri şi salutări către prieteni, „Mod de a le aminti complementaţilor că încă n-a murit?”[450] Când Vlahuţă, pe urmele lui C. Mille (despre care am scris într-un capitol anterior), bine intenţionat, vrea să înceapă o nouă campanie de ajutorare, Eminescu protestează cu vehemenţă: „Nu te pot încredinţa îndestul cât de odioasă e pentru [mine] această specie de cerşetorie, deghizată sub titlul de subscripţie publică, recompensă naţională etc. E drept că n-am bani, dar aceasta e departe de a fi un motiv pentru a întinde talgerul în public. Te rog dar să desistezi cu desăvârşire de la planul tău, oricât de bine intenţionat ar fi, de-a face pentru mine apel la public. Mai sunt destule alte mijloace onorabile pentru a-mi veni în ajutor, iar cel propus de // voi e desigur cel din urmă la care aş avea vreodată recurs.”[451] O mai lucidă şi dreaptă judecată a lucrurilor nu e de imaginat. De aceea, stau şi mă gândesc dacă nu cumva „nebunii” erau tocmai cei ce nu se arătau în stare să priceapă că un asemenea om de geniu merita cu prisosinţă o pensie onorabilă, care pensie i se va refuza până în ultima clipă a vieţii, chiar şi atunci când, în sfârşit, regele a semnat decretul pe 12 februarie 1889.

Că Eminescu era pe deplin edificat asupra semnificaţiei zvonurilor cu privire la boala sa, o dovedeşte scrisoarea trimisă, tot de la Neamţ (ianuarie 1887) lui Gh. Panu, relativ la reaua-credinţă a lui C. Mille. Poetul, cum am spus, a încercat o contra-campanie publicitară la campania vizând nebunia menită să-l înfunde în moartea civilă. Tragedia trăită de el n-avea margini. Dar cine să-i devină aliat?

Când are nevoie de bani, ca atunci când se afla la Odesa, locuind modest într-un hotel de categoria a treia - Hotel Strassbourg - şi trebuie să ceară prietenilor, apelează la drepturi ce i se cuveneau din salariul de profesor, post pe care-l obţinuse cu propriile-i mijloace. De exemplu, la 2 septembrie 1885, i se adresa lui Petre

[450] George Munteanu, *op. cit.* p. 334.

[451] *Opere*, XVI, scrisoarea din 26 ianuarie 1887, p. 239.

Novleanu, amintindu-i că-i scrisese şi lui Bodescu „să-mi trimită o sută di franci ce aveam a-i primi de la şcoala comercială. Dar, din nenorocire, el a fost absent din Iaşi şi nu mi-a trimis nici pân-acuma nimic.”[452]

Tot din dorinţa de a menţine contactul cu viaţa culturală, solicită insistent trimiterea Convorbirilor literare de la Bucureşti, lui Socec şi Teclu (1 februarie 1887). Lui Gheorghe Bojeicu (noiembrie, 1886), fost coleg la Cernăuţi, i se plângea că a fost internat cu forţa la Mănăstirea Neamţului „ca alienat, deşi nu fusese”. De altfel, Ursulescu, medicul spitalului şi intendentul Leon Onicescu, rudă a lui Bojeicu, admiteau că Eminescu putea să plece oricând de la Neamţ, dar numai sărăcia nu-i permitea să părăsească oficiul.[453] Eminescu voia să plece direct la Bucureşti şi să reintre în viaţa normală, dar Maiorescu nici nu voia să audă: „dinspre partea lui - se poate abia presupune de ce -, poetul trăgea numai spre Capitală încă de la întoarcerea din Italia, însă Maiorescu făcuse totul pentru a-l îndepărta de acolo.”[454] Poetul l-a rugat pe Vlahuţă să-i scrie criticului despre dorinţa de a reveni în Bucureşti. Maiorescu a rămas iarăşi neclintit. În acelaşi sens, a intervenit şi Miron Pompiliu de la Iaşi, dar criticul nu a dat nici un răspuns. Atunci, Eminescu a încercat pe filiera Iacob

Negruzzi, dar acesta avea acum alte obligaţii în privinţa poetului care n-a mai contat nici cât necunoscutul de la Viena. Ş. G. Vârgolici a intervenit, de asemenea, pe lângă Negruzzi întru înduplecarea lui Maiorescu.[455] Criticul era atunci în vârful ierarhiei, ministru al cultelor, şi n-avea nici un interes să-şi aducă un posibil „turbulent” în preajmă. N. Petraşcu s-a arătat şi el uimit de indiferenţa maioresciană.[456]

---

[452] *Opere*, XVI, p. 218.

[453] Gheorghe Bojeicu, [*La Neamţ], în Eminescu - înfăşurat...,* p. 38.

[454] George Munteanu, *op. cit.,* p. 334.

[455] Scrisoarea din Iaşi, 25 ianuarie 1887.

[456] *Ibidem*, p. 341.

Să mai amintesc că Eminescu a încercat în repetate rânduri să reintre în posesia lăzii cu manuscrise şi cărţi, aflată la Maiorescu. Era dreptul său elementar; dar criticul se considera stăpân şi peste averea spirituală a poetului. Lipsit de aceasta, Eminescu trebuia s-o ia de la zero, căci memoria nu-i suficientă spre a-ţi revizui opera. Lada însemna pentru poet viaţa, mai mult decât pierderea postului de la Timpul. Ingrată postură şi-a asumat atunci Maiorescu, în pofida argumentului că a salvat manuscrise-le de cine ştie ce avataruri, până la cedarea lor către Biblioteca Academiei.

Dar Eminescu a avut de suferit nu numai moral şi spiritual, în agonia ultimă, ci chiar şi fizic, ca în ziua primei internări. La Neamţ, el a stat închis de la 9 noiembrie 1886 până la 10 aprilie 1887. După unele surse, a fost atunci tratat precum cel din urmă animal. Erau aruncate pe el găleţi cu apă rece abia scoase din fântână, apoi bătut cu funia groasă de către gardieni.[457] A încercat să evadeze. Romanul e coşmaresc, dar tratamentul cu mult mai uman decât fricţiunile şi injecţiile cu mercur ce aveau să vină.[458] De altfel, tratamentul e contestat de alte surse. Nu e confirmat nici de N. Georgescu în Moartea antumă a lui Eminescu, ediţia de la Chişinău, unde se ocupă pe larg de momentul Neamţ.

Când în l888 Veronica Micle, ea însăşi jucărie în destinul eminescian, l-a smuls de la Botoşani, unde era otrăvit sistematic de fricţiunile dr. Iszac, readucându-l, în sfârşit, la Bucureşti, pâlpâirea pasiunii pentru ziaristica cea blestemată păru să renască din propria cenuşă. Eminescu a scris câteva articole pentru Fântâna Blanduziei şi România liberă. Aproape că rămăsese acelaşi, mai senin, în chip paradoxal, după atâta pustiire a suferinţei. Apăruse

---

[457] N. A. Bogdan considera bolniţa „o adevărată casă inchiziţională”: „căci aproape nimeni din cei ce-au intrat odată în acel locaş unde lipsa de supraveghere şi umanitate tronează, n-a mai ieşit nimeni vindecat şi n-a putut suporta supliciul tratamentului de acolo decât un timp relativ scurt”. (*Amintiri despre Eminescu*, în „Familia”, 1902, p. 92-93.

[458] Cf. Augustin Z. N. Pop, *op. cit.,* p. 293-295.

o altă generaţie de tineri entuziaşti, semn că ideile sale încolţiseră şi că puteau da rod. Lumea părea dispusă ca să-l reprimească şi să pună capăt morţii civile. De fapt, era prea târziu. Erau ultimele sclipiri, dar şi acestea putând să incomodeze şi să redeştepte vechile idiosincrasii. Poetul trebuia reîntors, cu orice preţ, la casa de nebuni. Guvernul era dispus acum să-i plătească o pensie din buget. Turbulentul care publicase la 5 ianuarie, în România liberă, un articol care a zdruncinat guvernul, a fost dus la Mărcuţa, tot în forţă (3 februarie). Apoi, a urmat cea de a doua „detenţie" la dr. Şuţu, cum bine i-a zis şi Augustin Z. N. Pop.[459] Pensia venea prea târziu şi cu neînchipuit de multe obstacole, inexistente pentru alţii.[460] Zadarnic protesta, bunăoară, în „Curierul român" (4 septembrie 1887), Scipione Bădescu: „Eminescu e bolnav, e în mizerie, e pe moarte. Trebuie ajutat. Şi... guvernul - mi se sfâşie inima de durere gândindu-ne la aceasta - guvernul, zicem, atât de generos în multe privinţi, aprobând zilele acestea bugetul judeţului Botoşani, în care figurează atâtea pensii grase şi inutile, n-a găsit, printr-o nenorocită inspiraţie, nimic alt de şters dintr-însul, decât tocmai alocarea minimei sume de 120 lei, pe care consiliul general al judeţului, sub nobil impuls, găsise cu cale a o vota mai deunezi ca ajutor lunar, pentru marele şi nenorocitul - cel mai mare şi mai nenorocit fiu al acestui judeţ".

O pensie votată de comuna Botoşani a fost, de asemenea, respinsă, iar proiectul de lege înaintat Camerei Deputaţilor la petiţia depusă în şedinţa din 2 martie 1888 de către Iacob Negruzzi, pentru care a pledat şi M. Kogălniceanu, trece de Cameră abia pe 2 aprilie 1888, pentru ca în Senat să ajungă la 23 noiembrie 1888 şi regele să-şi pună semnătura tocmai pe 12 februarie 1889. Dar parcă asta a fost de ajuns? În realitate pensia (250 lei) nu va ajunge niciodată la Eminescu, fiindcă i se va intenta

---

[459] *Ibidem*, p. 312.

[460] Vezi documentatul studiu al Ilenei Ene, Eminescu - *victima a parlamentului român,* în „Adevărul literar şi artistic", an. VI, nr. 370, 1 iunie 1997, p. 13.

un proces de interdicţie la iniţiativa „consiliului de familie” tutelat de T. Maiorescu, proces pus pe rol de Tribunalul Ilfov. Curatela cerută pe 12 iunie a fost dată spre rezolvare unui judecător cu important grad masonic, „metrul Ghiţă” (G. G. Bursan), care-i va lua poetului interogatoriul procedural pe data de 13 iunie 1889.

Mă întreb: dacă Eminescu a fost bolnav (şi a fost, în cele din urmă, cu „ajutorul” medicilor!), de ce oameni atât de importanţi care i-au decis soarta n-au avut puterea (şi voinţa) de a-i acorda o pensie când poetul îşi redobândise facultăţile mintale, la începutul lui 1884? Oare nu exista, în ochii lor, primejdia ca Eminescu să redevină independent, scăpat, astfel, de interdicţii şi de mila publică? Până şi viitorul său denigrator postum, Al. Grama, a fost izbit de publicitatea ce se făcea în jurul bolii lui Eminescu, când toate s-ar fi putut rezolva simplu, printr-o pensie onorabilă. Iată ce scrie Grama: „Tot întruna apăreau în foi ştiri despre starea sanitară a lui Eminescu.”[461]

Interogatoriul luat de Gheorghe Bursan (Bursen) este ultima tragi-comedie masonică înscenată lui Eminescu. Biografii n-au dat prea mare atenţie „metrului Ghiţă”, celebrul «metru Ghiţă», după relatarea lui Radu D. Rosetti, care a publicat textul anchetatorului. Bursan era Maître, adică maistru în ierarhia masonică. În el a avut încredere, se vede, Maiorescu. Interogatoriul luat constituie un act juridic, deci hotărâtor în a marca destinul poetului şi a pecetlui pentru eternitate starea de nebun irecuperabil. Astfel, pensia n-ar fi putut conferi poetului mult jinduita independenţă.

Cele patru răspunsuri atribuite lui Eminescu au fost luate drept textul fundamental ce probează „paralizia generală”. În felul său, interogatoriul acesta este o „capodoperă”. Pentru curiozitatea cititorului, îl voi reproduce: „- Cum te cheamă? / - Sunt Matei Basarab, am fost rănit la cap de către Petre Poenaru, milionar, pe care regele l-a pus să mă împuşte cu puşca umplută cu pietre

[461] Al. Grama, *Mihailu Eminescu*, studiu critic, Blasiu, 1891, pp. 4 - 36.

de diamant cât oul de mare./ - Pentru ce? / - Pentru că eu fiind moştenitorul lui Matei Basarab, regele se temea să nu-i iau moştenirea./ - Ce ai de gând să faci când te vei face bine? / - Am să fac botanică, zoologie, mineralogie, gramatică chinezească, evreiască, italienească şi sanscrită. Ştiu 64 de limbi./ - Cine e Poenaru care te-a lovit? / - Un om bogat care are 48 de moşii, 48 de râuri, 48 de garduri, 48 de case şi care are 48 de milioane."[462] Izbeşte în acest text o anume făcătură deconspirată de prezenţa cifrelor masonice 64 şi 48. Sunt cifrele cu care Eminescu a fost condamnat la moarte civilă, în principalele cotidiane ale vremii (58 de cuvinte în nota redacţională din Românul, 1 iulie 1883, şi 64 de cuvinte în ştirea Timpului, 3 iulie 1883). „Aceste 4 întrebări şi 4 răspunsuri constituie în text cu cele mai ciudate simetrii cu putinţă", observă N. Georgescu, fapt care-l duce la concluzia că a fost lucrat cu mare migală. „Metrul Ghiţă" s-a străduit ca totul să curgă impecabil, ceea ce pentru un nebun în delir e greu de imaginat.[463] Importantă este concluzia: „Pe mine nu mă interesează, de fapt, semnificaţia acestor cifre totale în sistemul cifric presupus. Constat, doar, că relaţiile numerice dintre cuvinte sunt suspect de exacte - ceea ce înseamnă că actul, în întregul său, este un fals. Cade dintr-un condei valoarea probatorie a acestui act."[464]

Într-adevăr, această concluzie este importantă. Există trei posibilităţi în a judeca celebrul interogatoriu: prima, cea tradiţională, a „autenticităţii" lui, în sensul că ar fi un

---

[462] *Opere*, XVI, p. 608

[463] Iată demonstraţia lui N. Georgescu: „Până la „ştiu 64 de limbi" în răspunsurile poetului sunt exact 64 de cuvinte, dacă respectăm câteva reguli". Al doilea răspuns - 48 de cuvinte. *„Mai mult, al treilea răspuns are tot 16 cuvinte, cu cifra 64... şi tot 15 cuvinte fără cifră. Aşadar, dacă adresantul uita să adune la primul răspuns, de 33 de carate, pe următoarele 15 cuvinte, este atenţionat a doua oară - după care, în cel de al treilea răspuns, cifra 48 se repetă de 6 ori: semnal puternic. Asta, pe prima diagonală a încrucişării „ies" frumoasele sume: 32+ 16+16= 64. Simetriile sunt atât de bine construite, încât este limpede că textul, în întregul său, a fost lucrat migălos"* (*A doua viaţă...*, p. 8-9)

[464] *Op. cit.*, p. 9.

document probatoriu pentru diagnosticul de sifilis cerebral ajuns în ultima fază (motiv pentru punerea sub interdicţie a poetului); a doua - ar putea fi că Eminescu însuşi a răspuns cifrat, în limbaj masonic; a treia - contrafacerea cifrată a „metrului Ghiţă”, cu scopul de a dovedi iresponsabilitatea pacientului. Ultimele două ar pleda pentru luciditatea poetului în ziua de 13 iunie 1889. Acceptarea presupusului joc masonic de către Eminescu este cea mai improbabilă soluţie, încât confecţionarea textului de către Bursan s-a realizat din materialul eventualului „delir” verbal eminescian în scopul de a deveni probatoriu. În acest din urmă caz, nu-l putem bănui pe anchetator că a inventat integral dialogul cu Eminescu, ci doar că a denaturat cu bună ştiinţă informaţiile furnizate de interogat. Dacă n-a fost lucid în acea zi, ceea ce este plauzibil, poetul a vorbit în simbolurile inconştientului, ca în ziua plecării la Dobling. Cu un efort hermeneutic, aceste hieroglife pot fi descifrate şi puse în coerenţa lor pe care, altminteri, textul furnizat de Bursan o atestă chiar prin bizarele simetrii sesizate de N. Georgescu, riscând el însuşi să se expună ironiei unor eminescologi aşezaţi în buna logică a terţului exclus, ca Petru Creţia.[465]

Voi recurge la o plasare a cuvintelor atribuite lui Eminescu de către „metrul Ghiţă” în zona raţionalităţii negative, adică a inconştientului „organelor sfărâmate”. În asemenea postură, ne ciocnim, fatalmente, de o simbolistică a profunzimilor. Se cuvine a ne impresiona, în consecinţă, doar superficialitatea interpretativă a judecătorilor lui Eminescu, superficialitate izvorâtă din necunoaşterea operei şi a gândirii eminesciene sau din unilateralitatea referenţială a istoricilor literari.

„Logica” inconştientului este mult mai complexă decât a raţionalităţii în regim diurn. Ea e logica visului şi a poeziei. Această logică sparge legăturile intermediare şi produce asociaţii neobişnuite. Iată, de pildă, poetul pare a-şi fi pierdut identitatea, căci răspunde la numele de Matei

[465] Petru Creţia, *Testamentul unui eminescolog,* Edit. Humanitas, Bucureşti, 1998, pp. 211-212.

Basarab („Eu sunt un altul”, spusese Rimbaud). Cine este, însă, iniţiat în ontologia eminesciană înţelege imediat că Eminescu se identifică arheal cu unul dintre marii voievozi preţuiţi, pe care intenţiona să-l ia ca emblemă a formării şi unităţii fiinţei româneşti, dând numele unei societăţi mondiale a tuturor românilor, de felul celei francmasonice sau catolice. Există un puternic „complex voievodal” în opera lui Eminescu, sesizat şi analizat cu pătrundere de Lucian Blaga. Hyperion însuşi (ipostază a eului eminescian) se întrupează într-un tânăr voievod. Această identificare arhealã este o cheie hermeneutică de primă instanţă în interpretarea nu numai a operei poetice, dar şi a celei publicistice.[466] În articole, Matei Basarab (alături de Mircea cel Bătrân, Ştefan cel Mare, Mihai

Viteazul ş. a.) este simbolul arheului românilor. Eminescu se simte continuator (întrupare „metempsihotică”) şi solidar cu toţi aceşti iluştri apărători ai fiinţei naţionale. „Rivalitatea” dintre Eminescu şi Carol I, pe care l-a numit de atâtea ori Îngăduitorul, nu poate fi înţeleasă fără această cheie hermeneutică a operei, dar şi a vieţii poetului. Gazetarul luptător este ipostază de mare voievod, care şi-a ales drept armă scrisul, căci vremurile moderne sunt potrivite pentru astfel de arme. Iar dacă politica românească n-a evoluat, în ultimă instanţă, pe toboganul intereselor transnaţionale, se datorează şi extraordinarei verve publicistice a culturii critice eminesciene, în ciuda sentimentului zădărniciei ce se degajă din mărturiile ultimilor ani.

C. Brătianu va urma, după proclamarea regatului (fapt cu care Eminescu a fost de acord), marile linii naţionale ale gândirii poetului, deşi gazetarul a fost sacrificat. În vreme ce Carol I era regele politic al românilor, Eminescu era regele spiritului naţional. Numai aşa trebuie înţeleasă

[466] Vezi cap. *Monarhul arheu* din *Modelul ontologic eminescian*. Iată ce afirmă Blaga: „Susţinem din parte-ne, cu hotărâre, că identificarea subconştientă cu „tânărul voievod” face parte integrantă din structura şi substructura sufletească a lui Eminescu”. (V. *Spaţiul mioritic*, 1936, cap. *Tânărul voievod*). În *Doina*, poetul se identifică cu Ştefan cel Mare.

verticalitatea existenţială a tot ce-a făcut Eminescu, acea impersonalitate pe care ia lăudat-o Maiorescu, neavând nimic comun cu ura sau intoleranţa pe care unii încă i le mai atribuie pe urmele unor contemporani. Carol Îngăduitorul trebuia „silit” să urmeze linia românităţii statului de la Dunăre, ceea ce s-a întâmplat spre meritul final al acestui Hohenzollern.

Nu puteau încăpea doi regi într-o singură ţară. În mod fatal, unul dintre ei trebuia eliminat. Iar eliminatul a fost Eminescu. El şi-a asumat sacrificiul, aşa cum au făcut-o dintotdeauna cei mai buni, ca la strămoşii daci. Pentru compensaţie, el a fost proclamat doar regele poeziei, poetul naţional. Acesta e sensul ontologic al creării mitului Eminescu de către T. Maiorescu, cel care a contribuit la „aruncarea peste bord” a ziaristului, care l-a numit „cea mai înaltă încorporare a inteligenţei române”.

Şi-atunci, în straturile de adâncime, acolo unde zidurile-ligament ale raţiunii diurne nu mai funcţionează, este absolut firească auto-identificarea poetului cu Matei Basarab. Milioanele lui Petre Poenaru sunt simbolul puterii regale (inexistentă, în realitate, ca şi „milioanele” tenorului internat la „Caritas”), iar piatra atentatorului se transformă în „puşcă umplută cu pietre de diamant”, poate chiar „diamantele” din discursul lui Petre Grădişteanu (alt Petre, nume evocând piatra) din 6 iunie 1883, la Iaşi, moment decisiv pentru soarta poetului. Ardealul, Bucovina, Basarabia („diamante” lipsă din coroana regală) au fost utilizate de cei interesaţi drept „gloanţe” pentru sacrificarea lui Eminescu. În continuare, motivaţia este perfectă: „Pentru că fiind moştenitorul lui Matei Basarab regele se temea să nu-i iau moştenirea”. Sunt cuvinte care exprimă exact cauza morţii civile a lui Eminescu. Existând în manuscrisele poetului şi un plan de abdicare a regelui, adevărul spuselor devine şi mai grăitor. La nivel arheal, Eminescu, iar nu Carol era moştenitorul lui Matei Basarab. O adâncă şi inexplicabilă („enigmă neesplicată”) teamă metafizică s-a insinuat la curtea regală şi-n ambianţa ei, rezolvabilă numai prin eliminarea

păzitorului de arhei. S-a vrut compensată de gloria poetului, cu încercarea de consacrare şi-n lumea germană. Mite Kremnitz l-a şi numit „un Lenau român”. Fiind, aşadar, mort de viu pentru transferul de „moştenire” de la Matei Basarab, în caz că poetul s-ar fi vindecat (vezi a treia întrebare şi al treilea răspuns), nu-i mai rămânea decât domeniul culturii. Enumerarea ştiinţelor intră, de asemenea, în ordinea firească a enciclopedismului eminescian. De altfel, el şi făcuse gramatică sanscrită în timpul anilor de boală, ceea ce „metrul Ghiţă” nu ştia.

Aşadar, pe 13 iunie, cu două zile înainte ca inima să-i înceteze a bate, Eminescu a dat răspunsuri grave în limbajul trans-raţional care-i mai rămăsese la îndemână. Documentul este de o mare însemnătate. Poetul a explicat pentru ultima oară unui pământean de ce a eşuat ca om şi gânditor politic, în slujba neamului său. Faimosul interogatoriu trebuie integrat în destinul operei şi al vieţii lui Eminescu.

Dar ultima stranie enigmă din biografia lui Eminescu este cauza imediată a morţii, deoarece cauza pe termen lung o ştim - intoxicaţia cu mercur. Ocultându-le pe amândouă, versiunea oficială a făcut ca lovitura primită la cap de la Petre Poenaru să devină o simplă legendă, numai bună de ridiculizat, până în zilele noastre.

Totuşi, cel puţin patru surse vorbesc de momentul hotărâtor al loviturii bizarului tenor internat la Şuţu. Deja le-am invocat într-o amplă notă de subsol din prima parte a lucrării. Le voi reaminti dintr-o ultimă perspectivă a agoniei poetului. Frizerul lui Eminescu, Dumitru Cosmănescu, a scris în 1926 că poetul a murit din cauza loviturii violente a lui Petre Poenaru. N-a fost crezut. Dar, de fapt, primul care-l confirmă este, surprinzător, însuşi T. Maiorescu. Am citat însemnarea din jurnal conform căreia criticul a fost înştiinţat, pe ziua de 16 iunie 1889, că Eminescu a murit din pricina unei embolii, care putea fi foarte bine consecinţa loviturii lui Poenaru. Oficial, însă, adevărul acesta nu putea fi trecut în acte, deoarece i-ar fi condamnat pe responsabilii stabilimentului. Dar ziarele

arată că în sicriu capul mortului era acoperit cu o bandă neagră pentru a ascunde ce? S-a spus că tăietura de la calota cranianã, rezultată de la autopsie e o explicaţie cu totul neserioasă, fiindcă o autopsie cranianã nu se face în partea frunţii, ci la ceafă. De fapt, de gravitatea loviturii, cu intenţii ucigaşe, ne-a vorbit însuşi Eminescu în celebrul dialog cu „metrul Ghiţă” (Bursan), dar, fireşte, cum să-l crezi pe un nebun?

Şi atunci singurul martor demn de încredere rămâne Harieta. La nici o săptămână de la înmormântarea lui Mihai, ea scrie Corneliei Emilian despre cauza morţii fratelui, prezentând în culori sumbre atmosfera în care trăise şi fusese îngrijit la Şuţu, ca şi cum ar fi fost la faţa locului! Pură fabulaţie! au decis biografii, întrucât în Însemnări zilnice stă scris negru pe alb: „Nimeni din familia lui” prezent la funeralii (18 iunie 1883).

De aici, observă Călin L. Cernăianu, maliţioasa şi hotărâta concluzie a lui G. Călinescu: „Un bandaj negru în jurul capului, ce acoperea linia secţionării craniului, fu probabil pentru unii dovada grozavă că Eminescu murise ucis, aşa cum Harieta însăşi, ţintuită departe, crezu.”[467]

În realitate, Harieta nu a crezut, ci a văzut la faţa locului, căci ea venise de câteva zile în Bucureşti, iar în momentul funeraliilor se găsea în convoi, într-un cupeu, neputând să se deplaseze. Harieta era alarmată încă din aprilie, de îndată ce a ajuns la Botoşani vestea că Mihai este iar greu bolnav. Voia să-l întoarne acasă şi să-l îngrijească din nou. Însă, aidoma lui Matei, s-a ciocnit şi de astă dată de interdicţia „protectorilor”. Maiorescu i-a inoculat Emiliei Humpel convingerea că Harieta e o „hoaţă”, că profită de colecte şi-şi însuşeşte banii. Se împrăştie şi ştirea că toţi din familie sunt indiferenţi faţă de bolnav. Harieta află asta din ziarul Naţionalul. De fapt, cei care prin lege erau obligaţi să înştiinţeze familia, n-au făcut-o. Harieta încă din 1888 voia să-l readucă pe poet la Botoşani, ea suferind enorm din cauza plecării fratelui. În pofida acuzaţiei din Naţionalul, Curierul român din

[467] G. Călinescu, *op. cit.,* p. 367.

Botoşani anunţa încă din 19 aprilie 1889 soluţia revenirii poetului la Botoşani: „e vorba de a se readuce nenorocitul bolnav la Botoşani unde se făcuse deja odată bine, subt cura veteranului şi-nvăţatului nostru medic d. Dr. Isaac. În acest scop, sora poetului va şi pleca zilele acestea la Bucureşti”. Piedica, însă, vine tot de la Bucureşti.

Pe 6 iunie 1889, se intentează poetului de către Tribunalul Ilfov al doilea proces de curatelă, pe baza declaraţiei mincinoase a lui M. Brăneanu că Eminescu nu mai are nici un fel de rude, minciună pe care Maiorescu n--a dezminţit-o, deşi ştia de existenţa lui Matei, a Harietei, a Aglaiei.[468] Dezinformat a fost şi Caragiale, care a acceptat să intre în consiliul de familie, din care mai făceau parte Maiorescu, Dimitrie A. Laurian, M. Brăneanu şi Valentineanu.[469] Cât despre adevărata fire a Harietei, a depus mărturie Cornelia Emilian: „Dacă Eminescu este mare ca poet prin genialul său talent şi Henrietta sora lui e mare ca om prin sentimentele şi calităţile sale. Ea, prin înţeleapta sa îngrijire redădu-se (sic!) pe Eminescu în stare de a mai împodobi salba ţerei cu stelele sale. Iar prin fineţa şi tactica sa, reuşise să’l statornicească la o viaţă mai liniştită”. (17 martie 1893).

Acum e clipa să revin la afirmaţia biografilor că Harieta n-a fost la înmormântarea lui Eminescu. Chiar şi Augustin Z. N. Pop înclină să accepte că atât Maiorescu, cât şi G. Călinescu s-au înşelat în atare privinţă. Pop e nevoit să constate că ziarele vremii îi contrazic pe biografi: „Presa vremii informează că, «de departe», «o doamnă în cupeu» însoţea tristul cortegiu. Veronica? Harieta?” Erau amândouă, dar Harieta a trebuit să meargă în cupeu. Cercetătorul ieşean Ionel Maftei, citat de Cernăianu, a stabilit asta din presa momentului, în Personalităţi ieşene: „În ziua de 17 iunie 1889, prietenii din Bucureşti în frunte

[468] Cf. Călin L. Cernăianu, *Conjuraţia anti-Eminescu*, 3, p. 121

[469] Aprecierea ultimului biograf la adresa lui Maiorescu este deosebit de dură: „cele două procese de curatelă deschise împotriva lui Eminescu în 1883 şi, respectiv, în 1889 spulberă şi ultima speranţă în buna-credinţă a lui Maiorescu şi a discipolilor lui, arătându-i aşa cum au fost: o gaşcă feroce”. (*Ibidem*, p. 124).

cu criticul literar Titu Maiorescu, Mihail Kogălniceanu, sora poetului - Harieta, cea care îi dăduse îngrijiri la Botoşani în greaua perioadă 1887-1888, Veronica Micle, «îngerul blond» al poeziei lui, câţiva studenţi şi elevi de liceu i-au urmat sicriul.” Dintre ştirile din ziare, voi menţiona pe aceea din Curierul român: „Înmormântarea poetului s-a făcut pe cheltuiala statului. Coroana presei, la care au cotizat mai toate ziarele din capitală, a costat 300 lei. Într-una din trăsurile ce urmau lungul cortegiu, se remarca, ni se scrie, nenorocita soră a poetului, d-şoara Henrietta Eminescu, cu totul consternată”. (Botoşani, 18 iunie 1889).

Şi de ce era cu totul consternată Harieta? Fiindcă ea văzuse la faţa locului cum îşi trăise Eminescu ultimele zile, cum fusese lăsat pradă violenţei unui „nebun” şi cum ea întâmpinase grele piedici în a-şi vedea fratele, nemaisperând să-l poată lua la Botoşani. După înmormântare, a fost câteva zile ca paralizată. Se confesează astfel în scrisoarea din 22 iunie 1889 adresată Corneliei Emilian: „Nu sunt în stare a vă descrie nici ce am privit cu ochii mei, nici ce am întâmpinat, de nu am fost în stare a vă scrie nimic”. Mărturia Harietei e zguduitoare şi arată că i s-au pus mari piedici să ajungă la fratele ei, deşi era îndreptăţită s-o facă. Şi mai departe: „spuneţi la toţi că nenorocitul meu frate a murit în cea mai din urmă mizerie şi moartea i-a fost cauzată prin spargerea capului ce i-a făcut-o un nebun, anume Petrea Poenariu. Să ferească D-zeu şi pe cei mai răi oameni din lume să fie instalaţi la D-rul Şuţu”.

Iată că N. Georgescu a exagerat spunând că martiriul poetului s-a făcut fără martori. Ce spune Harieta e o mărturie tragică pe care biografiile tradiţionale au bagatelizat-o cu o seninătate stupefiantă. Călin L. Cernăianu stabileşte că, în 22 iunie, Harieta e prima persoană din afara ospiciului „Caritas” care pomeneşte de numele lui Petre Poenaru, dovadă imbatabilă că ea a fost martoră, cum, de altfel, şi spune că a privit cu ochii ei. E dezolant acest nesfârşit şir de mistificări şi de măsluiri care s-au produs

ca într-un cerc vicios, în anii agoniei eminesciene. Iar faptul e cu atât mai zguduitor, cu cât poetul i-a iertat pe toţi, murind înseninat de lumina Părintelui ceresc, cum atestă ultimele lui versuri, cele reţinute de Al. Vlahuţă.

22. MÂNTUIREA

Dar dincolo de infernul inimaginabil al suferinţelor, Eminescu a pătruns într-o armonie interioară pe care n-a putut-o găsi în ordinea lumii, aidoma eroului său Dionis. Nu zicea şi Maiorescu, în scrisoarea trimisă la Ober Dobling, că poetul a avut parte de lungi momente de veselie, pe care în viaţa lucidă nu le-a cunoscut? (Stăm, însă, şi ne întrebăm dacă nu cumva euforia subliniată de critic nu era efectul drogării cu morfină, despre care ştim sigur că i s-a administrat la prima internare de la Şuţu!). În orice caz, de la 28 iunie 1883 el nu va mai fi fericit decât depărtându-se de logica lucrurilor obişnuite. Acum, el îşi poate îngădui să se joace, ca bufonii lui Shakespeare, să asculte muzica şi replicile actorilor cu urechea lipită de bancheta pe care se întinde în deplină libertate. Sau, de ce nu, dă lecţii de limbă română „preţioaselor ridicole" franţuzite, într-o altă manieră decât o va face pe la 1900 Nicolae Iorga. Printre cei puţini care i-au înţeles drama şi geniul din perioada agoniei, s-a găsit şi o tânără şi cultivată femeie, Coralia Riria, viitoarea soţie a lui A.

Xenopol. Inteligentă şi sensibilă, fata l-a cunoscut pe poet în vremea când făcea băi la Repedea, lângă Iaşi, în vara lui 1886. Era obosit, înstrăinat ca om, ce-i drept, dar forţa interioară a spiritului nu dispăruse.

Fiind zi de 15 august, cu hram la un schit din apropiere, cei ce se tratau la Repedea s-au gândit să se abată cu căruţele pe la schit. Riria s-a nimerit în coada unei căruţe în care se mai aflau Eminescu, lungit din pricina picioarelor betege, soţia unui colonel cu fiica şi o nepoţică a Ririei. Zărind-o pe Riria ghemuită pe coada căruţei şi văzând că doamna care vorbea franţuzeşte

nu-i face loc, poetul şi-a descălţat botinele aşezându-le sub nasul cocoanelor. Efectul a fost intensificarea schimbului de replici în franţuzeşte. Supărat de această pălăvrăgeală, poetul a ciupit-o de un picior pe soţia colonelului, scandalizând-o, la care Eminescu a replicat:

„Parol d'honneur, te-am pişcat franţuzeşte cu amândouă mâinele, nu doară româneşte numai cu una. Pardon, allez-vous en M-me, pardon". Indignate, franţuzitele coborâră, făcând, astfel, loc Ririei. Îndată ce cocoanele părăsiră vehiculul, Eminescu i-a împărtăşit fetei intenţia de a pedepsi franţuzismul şi de a-i face loc Ririei în căruţă. Nu e singurul amuzament pe care şi l-a îngăduit Eminescu în anii întunecaţi. Cel mai reuşit rămâne, fără îndoială, pretinsa traducere din Mark Twian.

Altminteri, se observă un contrast uluitor între adâncirea tragediei sale lumeşti şi o înseninare lăuntrică, rămasă o enigmă pentru toţi. E-aici încrederea în reînvierea artei anticilor. Dacă replica reţinută de Maiorescu la ora 10, din ziua de 28 iunie 1883, e autentică, să se observe că tonul cu care poetul o spune nu e de autocompătimire, ci compătimire a celorlalţi, cărora el le insuflă nădejde: „Lasă, că va reînvia arta antică!". În 1888, elaborează un veritabil program cultural având la temelie reînvierea artei senine a anticilor şi împăcarea mioritică din poezia noastră populară. Este vorba de amplul articol-program pus în fruntea revistei cu acelaşi titlu: Fântâna Blanduziei, remediu contra dezgustului modern, a amărăciunii şi pesimismului, ca semne ale nihilismului şi ireligiozităţii vremii: „Arta antică însă, precum şi cea latină din veacul de mijloc erau lipsite de amărăciune şi de dezgust, erau un refugiu contra grijelor şi durerilor. Literatura şi artele sunt chemate dar să sanifice inteligenţele de această boală psicologică a scepticismului, şi de aceea, în amintirea acelei arte, care putea face asemenea minuni, am pus acestei foi numele «Fântâna Blanduziei», numele izvorului ce răsărea de sub un stejar în vecinătatea oraşului Tibur, izvor care întinerea şi inspira…"[470]

Eminescu, aşadar, îşi asumă un program cultural, de suport ontologic autohton şi antic, amintind de cel al lui Nietzsche. Acest program, împărtăşit încă din 1882 Veronicăi Micle, într-o scrisoare, trebuia să exprime noua

[470] *Opere*, XIII, p. 331.

etapă a creaţiei sale, pe care tinerii erau dispuşi s-o sprijine, luându-l ca emblemă. Că moartea civilă ce i s-a rezervat în 1883 a strivit această şansă a spiritualităţii româneşti, nu mai încape îndoială. Or, nu Eminescu a fost pierzătorul.

În adâncimile lui, care ne vor rămâne pururi pierdute, ca pedeapsă, el a găsit calea luminării, pe care, ştiindu-se în impas existenţial, a vrut s-o salveze şi pentru noi, călugărindu-se. Dar nici şansa aceasta nu i s-a dat, deşi intra perfect în „ereditatea" familiei, dacă vreţi. Între fraţii şi surorile Ralucăi Juraşcu, au existat nu mai puţin de cinci călugări şi călugăriţe: Calinic, Iachift, Fevronia, Olimpiada, Sofia. Cea din urmă, la rândul ei, a avut o fiică tot călugăriţă - Xenia. Toate au fost femei inteligente, între care a strălucit Olimpiada, ajunsă maică stareţă la Agafton. În trecerea prin impasul existenţial din închisorile comuniste, N. Steinhardt s-a călugărit, iar la ieşire s-a retras la mănăstirea Rohia, înzestrând cultura noastră cu opere memorabile. Lui Eminescu, nu i s-a lăsat această şansă, deşi el a gândit o asemenea soluţie în momentele epuizante de la Timpul. În clipa când îi împărtăşeşte acest gând lui Maiorescu, raţionalistul critic pune intenţia pe seama nebuniei ce se apropie! Al doilea proiect existenţial de salvare a omului Eminescu este ruinat de critic după cel al căsătoriei, ambele putându-i aduce echilibrul şi ordinea în viaţă, de care ar fi avut atâta nevoie. Oare n-ar fi fost mai omeneşte ca poetul să fie trimis într-o mănăstire decât la balamuc?

Pe 23 iunie 1883, când poetul era „stricat cu toată lumea", cum zice, ştiind că nu mai e cale de salvare pentru el şi când Maiorescu proiecta o viitoare „internare" împreună cu Simţion, Eminescu a dat semnalul călugăririi. Dar ce notează Maiorescu? „Foarte excitat, sentiment al personalităţii exagerat (să înveţe acum albaneza!), vrea să se călugărească, dar să rămână în Bucureşti".

De ce? O călugărire la o mănăstire din Bucureşti ar fi avut avantajul păstrării contactului cu marele centru cultural al ţării. Că acest gând era foarte puternic la

Eminescu, o atestă şi confesiunea făcută lui Zamfir C. Arbore, şi el victimă a evenimentelor din 28 iunie 1883. Asta se petrecea în 1882, când Maiorescu nu descoperise semne de „alienat”: „ - Ştii ce, dragul meu, hai să demisionăm, tu de la Românul, eu de la Timpul, şi hai să ne călugărim, căci nu suntem făcuţi să trăim între lupi. La mănăstire, în chiliile solitare, să scriem letopiseţe în cari să înşirăm tot ce îndură nenorocitul neam românesc, pentru ca să se ştie cât amar a suferit românul cât a trăit pe acest pământ.”[471]

Cum între viaţă şi operă, la Eminescu, e o solidaritate ontologică, nu e întâmplător că ipostaza cea mai grăitoare a eroilor săi este călugărul (v. Sărmanul Dionis, Cezara, Povestea magului călător în stele etc.). De altfel, gândul salvării prin călugărire nu l-a părăsit nici după 1883, ecoul acestuia răzbătând într-o scrisoare a lui Petre Missir către Maiorescu (1884). Bineînţeles, nu putea fi decât simptom de nebunie în ochii acestor oameni. Missir o lua ca pe o glumă, Maiorescu ca „alienaţie”. De fapt, toată viaţa el a trăit ca un călugăr (în sensul renunţării la vanităţile lumeşti). Dacă în 1884, poetul ar fi fost luat în serios, el încă ar mai fi putut fi salvat. Ocrotitorii lui, însă, l-au destinat tratamentului cu mercur.

Interesant că lui Eminescu i-a priit atmosfera de la Mănăstirea Neamţului, când şi-a revenit promiţător, reluând legăturile cu prietenii şi reintrând în contact cu viaţa literară, găsind energia morală să protesteze împotriva milei publice.

Şi fiindcă nu i s-a oferit nici măcar posibilitatea stabilirii într-o mănăstire, el s-a adâncit în una interioară, contrapunând-o infernului pedepsitor. S-a descoperit, în cele din urmă, voievodul Matei Basarab, mult dăruit de bunul Dumnezeu. Acest dar al Domnului era atât de cuprinzător în fiinţa lui, încât s-a întrupat în acele versuri geniale din 1889, din care Al. Vlahuţă n-a reuşit să reţină decât un catren, ultima şi cea mai desăvârşită capodoperă de spiritualitate creştină zămislită de Eminescu:

[471] Zamfir C. Arbore, în „Sămănătorul”, VI, 1909, pp. 531-533.

Atâta foc, atâta aur
Şi-atâtea lucruri sfinte
Peste-ntunericul vieţii
Ai revărsat, părinte!

L-am ascultat pe Părintele Galeriu, la un simpozion Eminescu (Predeal, toamna lui 2000), interpretând teologic aceste ultime versuri eminesciene. A făcut-o cu profesionalism şi har, conchizând că teologii români ai vremii nu s-au ridicat până la gândul exprimat, aici şi în alte texte, de poet. I s-a dat Iadul, dar acesta nu l-a biruit, ci a fost biruit. E chiar semnificaţia ultimă a sacrificiului eminescian primit nu pentru sine, ci pentru neamul său.

23. DEBUTUL „GALAXIEI GRAMA”

Întâmplarea face ca prima sacrificare a ziaristului să fie „încununată” şi cu preludiul sacrificării poetului, ca prevestitoare modă a „demitizărilor” de ultim ceas. Asta s-a întâmplat la doi ani de la moartea poetului şi demolarea venea, surprinzător, tocmai din Transilvania pentru care fusese scos din viaţa publică. Mai mult, vocea venea din Blajul pe care tânărul Eminescu îl salutase în 1866 cu celebrele cuvinte: „Te salut din inimă, Romă mică!”

Un om al bisericii, „vestitul” canonic Alexandru Grama, a tipărit în 1891 cea dintâi carte despre Eminescu. Desigur, contestarea lui Eminescu - poetul şi gânditorul politic - a început încă din timpul vieţii, nedepăşind firescul dintr-o viaţă culturală obişnuită. Paradoxal, Grama îl acuză pe Eminescu în numele creştinismului, al patriotismului şi al moralei, pietre de temelie ale eminescianismului. Aşadar, există o stranie „inocenţă” atât la Grama, cât şi la cei care i-au grăbit pieirea, convinşi, unii, că i-au vrut binele. Din acest punct de vedere, nici Grama nu este „culpabil”, fiindcă se înscrie în linia destinului eminescian. Dar studiul lui a fost aplaudat în epocă, drept o dovadă de mare curaj în a întreprinde prima tentativă serioasă de demitizare a lui Eminescu. Aceeaşi mândrie protocronică o vom regăsi şi la grupul Dilema, în 1998, la 101 ani de la moartea canonicului de la Blaj. Am pomenit, în prefaţă la Dubla sacrificare., că un poet de talia lui Mircea Cărtărescu îşi asuma mândria de a fi co-participant la începutul demitizării lui Eminescu. În realitate, nr. 265/1998 al Dilemei a intrat pe căi bătătorite demult şi are semnificaţia unei repetări sacrificiale, dovadă a plasării într-un ceremonial mitic ca antiteză la mitul Eminescu. „Antitezele” fiind „viaţa”, mitul Eminescu s-a născut simultan cu contra-mitul Eminescu. Furia iconoclastă a părintelui Grama anunţa cariera impresionantă a operei lui Eminescu, împlinirea profeţiei maioresciene din anul morţii

- 1889, când a publicat celebrul său studiu Eminescu şi poeziile lui.

Ce zicea Grama în 1891? El sintetiza majoritatea relelor care au motivat, în adâncuri, moartea civilă şi cea fizică. Le voi sistematiza, deoarece trasează modelul tuturor denigrărilor de peste un secol: 1) Eminescu n-a fost un geniu autentic, ci unul fals, creat prin „mitizare”. Grama face un soi de teorie a geniului: „genii adevăraţi” (Voltaire, Goethe, Cervantes, Shakespeare) şi „genii falşi” (Eminescu). Ba, ajunge să afirme că n-a fost „nice geniu”. 2) Eminescu a fost, pur şi simplu, un om comun care a înnebunit la 35 de ani (apreciere după ureche, dar poate mai reală, căci după 1885 intoxicaţia cu mercur va face din el un irecuperabil). Adevăratul Eminescu e cel din ultimii ani, care ilustrează „întunecimea” minţii. 3) A fost lipsit de capacitate intelectuală, încât, în Germania (Grama nu ştia şi de Viena), a rătăcit „câtva timp”, întorcându-se în ţară cum s-a dus, „fiindcă îi lipsea pregătirea gimnazială”. 4) A început să fie adulat ca poet din pricină că s-a conformat „gustului lingvistic” al „noii direcţii” de la Convorbiri literare, care imita servil literatura germană.

Eminescu nu corespundea interesului naţional, „se ferea de a manifesta în poeziile sale ceva foc şi însufleţire naţională”.

Recunoaşte unele merite ale „direcţiei noi”, dar aceasta a comis o greşeală de neiertat, a introdus „cultul nemeritat şi periculos al lui Eminescu”. („Dilematicii” anului 1998 preiau oroarea de cultul Eminescu în termeni similari!). Interesul pentru Eminescu e din pricina „morbului mintal” indus pe presă: „publicul a fost în mod formal alarmat din partea presei”, care i-a creat cultul aberant. Mitul Eminescu e o creaţie comică a „foilor” din Bucureşti. În scrierile poetului nimeni „nu poate afla în ele ceva genial”, iată o a doua „situaţiune comică în suirea lui Eminescu pe scara geniilor”. Mai clar: „El nu e un geniu recunoscut, ci un geniu impus aşa zicând cu forţa”. (Dilematicii, dar nu numai, zic că a fost impus cu forţa de Ceauşescu!).

Cultul postum al lui Eminescu i se pare de-a dreptul scandalizant, ca şi dilematicilor. Grama protestează împotriva bustului care i s-a ridicat la Ateneu, precum contemporanii noştri împotriva statuii lui Gh. Anghel: „Aceasta este a treia situaţiune comică în suirea lui Eminescu pe scara geniilor”. 8) „Ci adevărul e că Eminescu n-a fost nice geniu şi nice barem poet. Ci o ceată de oameni din alte motive a sedus publicul nostru cu cultul lui Eminescu într-un mod care nu se va putea nicicând scuza”. Ce a fost? Cu siguranţă, „o nulitate literară”, în jurul căreia s-a stârnit o idolatrie: „De la 1883 încoace, cultul lui Eminescu îşi serbează prin publicul nostru toate orgiile sale”. (Uluitor, dar aşa credea, în ultimii ani, până şi Petru Creţia!). Eminescu nu merită nici „numele de poet mediocru”. (Exact ca dilematicii, care-l văd sub nivelul poeţilor din Epigonii). Mureşanu, Alecsandri şi Bolintineanu i se par net superiori lui Eminescu. El e un „biet poetastru, care ca poet stă pre un nivel mult mai inferior (sic!) decât ei ca prozaişti”. 9) În poezie, nu e „absolut nimic alta decât simţul sexual sub formă de amor şi un urât sub forma pesimismului lui Schopenhauer”. 10) Ideea lui N. Manolescu şi a altora că tinerii sunt torturaţi în şcoală cu Eminescu a fost emisă întâia oară de Grama: „trebuie să fie pentru un om cugetător o adevărată tortură sufletească a ceti pre un poet ca Eminescu”. Poetul nu poate fi un model de urmat (de intrat în Europa, zic dilematicii), fiindcă „un suflet mohorât şi putred ca al lui Eminescu a fost cu totul necapace de a se însufleţi de orice altă iubire afară de cea sexuală” şi „tot cuprinsul poeziilor lui Eminescu este monstruos”. Modelul Eminescu trebuie extirpat urgent din faţa tinerelor generaţii. Celor maturi „să le fie milă de tinerimea noastră şi să-l lase pre poet să se cufunde în marea uitării, unde meritează”. (Nu propunea Eugen Negrici instituirea unei tăceri de cel puţin zece ani în jurul lui Eminescu?). 11) Maiorescu ar fi făcut mult mai bine României dacă lăsa nepublicate în volum poeziile lui Eminescu: „dl. Maiorescu mult mai bine făcea dacă pre toate poeziile lui Eminescu arunca văl de

pudoare şi nu le mai publica în volum separat...” Din cauza lui Maiorescu, bietul popor român care a îndurat multe juguri în istorie, este condamnat a suporta cel mai greu şi mai umilitor jug. De acest „jug” a încercat să ne scape Al. Grama şi n-a reuşit atunci, deşi nu i-au lipsit susţinătorii. De aceea, dilematicii şi comilitonii lor încearcă acum din nou, poate cu mai mulţi sorţi de izbândă, să ne scape de ruşinea naţională numită Eminescu. Pe vremea aceea, Macedonski i-a lăudat curajul: „Disperasem într-adevăr de bunul simţ românesc. Dar scrierea d-voastră dovedeşte că adevărul curând sau mai târziu, iese la lumină.”[472] Un alt „predilematic”, Augustin Bunea, scria în necrologul din 1896 (când a murit Grama) că studiul despre Eminescu este piatră de hotar prin „hotărârea uimitoare în contra prejudiţiilor propagate în favorul lui Eminescu” şi că „va rămâne pururea un op de valoare, care stârneşte în cetitor idei sublime şi simţăminte nobile.”[473] La fel de nobile precum cele din cultura de tip coca-cola!

Grama a fost completat de pletora adversarilor publicisticii. Dar el a rămas modelul absolut al denigratorului. În 1943, Lucian Blaga scria articolul De la Cazul Grama la tipul Grama,[474] iar mai înainte, în 1939, Şerban Cioculescu îi viza pe continuatorii popii, numindu-i agramaţi.[475] Tipologia va reveni, ca o nouă „consacrare”, la D. R. Popescu, sub sintagma „galaxia Grama.”[476] Periodic, „galaxia” se reface din propria-i cenuşă.

---

[472] Scrisoare către Al. Grama, 1 decembrie 1891. Apud Ion Buzaşi, *Eminescu şi Blajul*, Edit. Iriana, Bucureşti, 1994, p. 81. În acelaşi volum, cititorul poate găsi extrase din studiul părintelui Grama.

[473] *Unirea*, an. VI, 1896, nr. 25, p. 196; apud Ion Buzaşi, p. 81.

[474] În *Saeculum*, I, nr. 3, 1943, p. 91-98.

[475] Şerban Cioculescu, *De la d-rul Grama la câţiva agramaţi de azi,* v. *Aspecte literare contemporane*, *1932-1947*, Edit. Minerva, Bucureşti, 1972, p. 593-595.

[476] R. Popescu, *Galaxia Grama*, Edit. Cartea Românească, Bucureşti, 1984.